

НАРЪЧНИК

Наръчник по европейско право в областта на правата на детето

Издание 2022 г.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Ръкописът е завършен през февруари 2022 г.

Възпроизвеждането е разрешено, при условие че се посочва източникът.

Снимки (на корицата и вътрешните страници): © iStockphoto

© Агенция на Европейския съюз за основните права и Съвет на Европа, 2025 г.

За употребата или възпроизвеждането на елементи, които не са собственост на Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съвета на Европа, трябва да се поиска разрешение директно от носителите на авторските права.

Нито Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съветът на Европа, нито което и да е лице, действащо от името на Агенцията на Европейския съюз за основните права/Съветът на Европа, носят отговорност за начина, по който би могла да бъде използвана съдържащата се в настоящата публикация информация.

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2025 г.

Съвет на Европа: ISBN 978-92-871-9752-8

FRA — print: ISBN 978-92-9461-980-8 doi:10.2811/000117 TK-09-21-398-BG-C

FRA — PDF: ISBN 978-92-9461-977-8 doi:10.2811/31405 TK-09-21-398-BG-N

Оригиналът на този наръчник е на английски език. Съветът на Европа и Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) не поемат отговорност за качеството на преводите на други езици. Мненията, изказани в наръчника, не обвързват Съвета на Европа и ЕСПЧ. Наръчникът съдържа препратки към избрани коментари и ръководства. Съветът на Европа и ЕСПЧ не носят отговорност за тяхното съдържание и включването им в този списък не представлява официално одобряване на тези публикации. Други публикации са посочени на интернет страниците на библиотеката на ЕСПЧ на адрес: echr.coe.int, а допълнителни материали могат да бъдат открити на адрес: coe.int/children.

**Наръчник по европейско
право в областта на правата
на детето**

Издание 2022 г.

Предговор

Настоящото второ издание на *Наръчника по европейско право в областта на правата на детето* е изготвено съвместно от Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) и Съвета на Европа (звено „Права на детето“, отдел „Европейска социална харта“, и Секретариата на Европейския съд по правата на човека). Това е петият от поредицата наръчници по европейско право, изготвени съвместно от нашите организации. Предишните наръчници в поредицата са посветени на европейското право в областите на дискриминацията, предоставянето на убежище, границите и имиграцията, защитата на данните и достъпа до правосъдие.

От публикуването на първото издание през 2015 г. досега настъпиха редица законодателни промени и се натрупа важна съдебна практика в областта на правата на детето. Например Европейският съюз (ЕС) за първи път прие законодателство относно процесуалните гаранции за деца, които са заподозрени или обвиняеми лица по наказателно производство. Съдът на ЕС е изяснил правната страна във връзка с въпроси като връщането на деца, граждани на трети държави. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) е постановил редица важни решения, по-специално в областта на насилието срещу деца и задържането на деца мигранти.

Децата са пълноправни носители на правата на човека и настоящият наръчник има за цел да повиши познаването на правните стандарти, които защитават и утвърждават тези права в Европа. В Договора за Европейския съюз е предвидено задължението на Съюза за насърчаване на защитата на правата на детето. Хартата на основните права, регламентите и директивите на ЕС, както и съдебната практика на Съда на ЕС, допринасят за допълнителното определяне на защитата на тези права.

В Съвета на Европа голям брой конвенции и корпусът от съответните договори са съсредоточени върху конкретни аспекти на защитата на правата на детето, включително защитата от сексуално насилие и експлоатация, киберпрестъпност, трафик на хора, основаното на пола насилие и нарушенията на правата в областта на защитата на личните данни. Тези конвенции допринасят за повишаване на закрилата, предоставена на децата съгласно Европейската конвенция за правата на човека и Европейската социална харта, включително чрез практиката на ЕСПЧ и решенията на Европейския комитет за социални права.

Настоящият наръчник е предназначен за юристи в областта на правата на детето, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, които са натоварени да осигуряват правна защита на правата на детето. Вярваме, че настоящият наръчник ще им предостави необходимите знания за интегриране на аспектите на правата на детето във всички техни решения и казуси.

Snežana Samardžić-Marković

Генерален директор в областта на демокрацията, Съвет на Европа

Sirpa Rautio

Директор на Агенцията на Европейския съюз за основните права

Съдържание

ПРЕДГОВОР	3
СЪКРАЩЕНИЯ	11
КАК ДА СЕ ИЗПОЛЗВА НАСТОЯЩИЯТ НАРЪЧНИК	13
1. ВЪВЕДЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКОТО ПРАВО В ОБЛАСТТА НА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО – КОНТЕКСТ И ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ	17
1.1. Основни понятия	21
Основни моменти	21
1.1.1. Обхват на европейското право в областта на правата на детето	21
1.1.2. Детето като носител на права	22
1.2. Контекст на правата на детето в Европа	24
Основни моменти	24
1.2.1. Европейски съюз: развитие на правата на детето и обхват на защитата	25
1.2.2. Съвет на Европа – развитие на правата на детето и обхват на защитата	28
1.3. Европейското право, свързано с правата на детето, и Конвенцията на ООН за правата на детето	32
Основен момент	32
1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуването и гарантирането на защитата на правата на детето	35
Основни моменти	35
1.4.1. Съдът на Европейския съюз	35
1.4.2. Европейският съд по правата на човека	37
1.5. Европейски комитет за социални права	38
Основен момент	38
2. ГРАЖДАНСКИ ПРАВА И СВОБОДИ	41
2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията	43
Основен момент	43
2.2. Права на родителите и свобода на религията на техните деца	46
Основни моменти	46

2.3.	Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация	49
	Основен момент	49
2.4.	Право на изслушване	52
	Основни моменти	52
2.5.	Свобода на събранията и сдруженията	58
	Основни моменти	58
3.	РАВЕНСТВО И НЕДИСКРИМИНАЦИЯ	59
3.1.	Европейско право в областта на недискриминацията	63
	Основни моменти	63
3.2.	Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход	68
	Основни моменти	68
3.3.	Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут	73
	Основни моменти	73
3.4.	Недопускане на дискриминация, основана на увреждане	76
	Основни моменти	76
3.5.	Недопускане на дискриминация на други защитени основания	80
	Основни моменти	80
4.	ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ СЪС САМОЛИЧНОСТТА	87
4.1.	Регистрация при раждане и право на име	89
	Основен момент	89
4.2.	Право на индивида да знае произхода си	92
	Основни моменти	92
	4.2.1. Установяване на бащинство	93
	4.2.2. Установяване на произхода на лице: осиновяване	98
4.3.	Гражданство	99
	Основни моменти	99
5.	СЕМЕЕН ЖИВОТ	103
5.1.	Право на зачитане на семейния живот	106
	Основни моменти	106
5.2.	Право на детето да бъде отглеждано от своите родители	108
	Основни моменти	108

5.3.	Право на поддържане на контакт	112
	Основни моменти	112
5.4.	Незаконно прехвърляне на деца през границите – отвлечане на деца	123
	Основни моменти	123
6.	АЛТЕРНАТИВНА НА СЕМЕЙНАТА ГРИЖА И ОСИНОВЯВАНЕ	133
6.1.	Алтернативна грижа: общи принципи	136
	Основни моменти	136
6.2.	Настаняване на деца в алтернативна грижа	140
	Основни моменти	140
6.3.	Осиновяване	147
	Основни моменти	147
7.	ЗАКРИЛА НА ДЕЦАТА ОТ НАСИЛИЕ И ЕКСПЛОАТАЦИЯ	155
7.1.	Насилие в дома, училището, онлайн или на други места	160
	Основни моменти	160
	7.1.1. Обхват на отговорността на държавата	161
	7.1.2. Злоупотреба в училище	166
	7.1.3. Сексуално насилие	167
	7.1.4. Домашно насилие и пренебрегване на деца	174
7.2.	Експлоатация на деца	178
	Основен момент	178
	7.2.1. Принудителен труд	179
	7.2.2. Трафик на деца	182
	7.2.3. Сексуална експлоатация	187
7.3.	Високорискови групи	191
	Основен момент	191
7.4.	Изчезнали деца	195
	Основен момент	195
8.	ИКОНОМИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И КУЛТУРНИ ПРАВА И ДОСТАТЪЧЕН ЖИЗНЕН СТАНДАРТ	199
8.1.	Подходи към икономическите, социалните и културните права	204
	Основни моменти	204

8.2. Право на образование	206
Основни моменти	206
8.2.1. Право на образование на децата мигранти	210
8.3. Право на здраве	216
Основни моменти	216
8.4. Право на жилище	223
Основни моменти	223
8.5. Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност	229
Основни моменти	229
9. МИГРАЦИЯ И УБЕЖИЩЕ	235
9.1. Влизане и пребиваване	239
Основни моменти	239
9.2. Определяне на възрастта	245
Основни моменти	245
9.3. Събиране на семейството и разделени деца	248
Основни моменти	248
9.4. Задържане	254
Основни моменти	254
9.5. Експулсиране	259
Основни моменти	259
9.6. Достъп до правосъдие	265
Основен момент	265
10. ЗАЩИТА НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ И ЛИЧНИТЕ ДАННИ	269
10.1 Децата и защитата на личните данни	271
Основни моменти	271
10.1.1. Европейско законодателство за защита на данните	271
10.2. Защита на децата като потребители	280
Основни моменти	280
10.2.1. Права на потребителите	280
10.2.2. Нелоялни търговски практики, насочени към деца	282
10.2.3. Безопасност на продуктите	283
10.2.4. Клинични изпитвания с участието на деца	284
10.2.5. Хранителни продукти, предназначени за кърмачета и малки деца	285

10.2.6. Безопасност на детските играчки	286
10.2.7. Децата и рекламата	286
11. ПРАВА НА ДЕЦАТА В СИСТЕМАТА НА НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОРАЗДАВАНЕ И АЛТЕРНАТИВНИТЕ (ИЗВЪНСЪДЕБНИ) ПРОИЗВОДСТВА	289
11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес	291
Основни моменти	291
11.1.1. Ефективно участие	298
11.1.2. Достъп до адвокат	300
11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането	302
Основни моменти	302
11.2.1. Форми на задържане (материални и процесуални гаранции)	303
11.2.2. Условия на задържане	308
11.2.3. Защита от насилие и малтретиране	311
11.3. Защита на децата жертви и свидетели	312
Основен момент	312
ДОПЪЛНИТЕЛНА ЛИТЕРАТУРА	323
СЪДЕБНА ПРАКТИКА	337
ТЪРСЕНЕ НА СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СЪДИЛИЩА	353
ЦИТИРАНИ ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ	359
Правни инструменти на ООН	359
Правни инструменти на Съвета на Европа	359
Правни инструменти на ЕС	362

Съкращения

FRA	Агенция на Европейския съюз за основните права
ГРЕТА	Експертна група за борба с трафика на хора
ДЕС	Договор за Европейския съюз
ДПП	Директива относно правата на потребителите
ДФЕС	Договор за функционирането на Европейския съюз
ЕИП	Европейско икономическо пространство
ЕКЗД	Европейски комитет по защита на данните
ЕКПЧ	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (обикновено наричана Европейска конвенция за правата на човека, ЕКПЧ)
ЕКСП	Европейският комитет по социални права
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЕСХ	Европейска социална харта
КПД	Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на детето
КПХУ	Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания
ЛГБТИК	Лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, интерсексуални и куйър лица
МОТ	Международна организация на труда
НПО	Неправителствени организации
ООН	Организация на обединените нации
ОРЗД	Общ регламент относно защитата на данните
РКЗНМ	Рамкова конвенция на Съвета на Европа за защита на националните малцинства
СЕ	Съвет на Европа
Съд на ЕС	Съд на Европейския съюз (преди декември 2009 г. наричан Съд на Европейските общности – СЕО)

Как да се използва настоящият наръчник

В настоящия наръчник е направен общ преглед на основните права на детето в държавите – членки на Европейския съюз (ЕС) и на Съвета на Европа (СЕ). Той е с широк обхват и е актуализация на **първото издание**, публикувано през 2015 г. Нормите относно правата на детето обхващат различни области на правото. В наръчника децата се разглеждат като носители на всички права на човека/основни права, както и като субекти на специално регулиране с оглед на техните специфични характеристики. Фокусът се поставя върху области на правото, които са от конкретно значение за децата.

Предназначението на наръчника е да подпомага практикуващи юристи, които може да не са специалисти в областта на правата на детето, включително адвокати, съдии, прокурори, социални работници и други лица, работещи с национални органи, както и неправителствени организации (НПО) и други органи, които може да се сблъскат с подобни правни въпроси. Наръчникът е справочник по правото на ЕС и на Съвета на Европа, свързано с конкретните тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (ЕСХ) и други правни инструменти на Съвета на Европа. Всяка глава започва с таблица на приложимото право съгласно двете отделни европейски правни системи, която след това е отнесена към всяка обхваната тема, за да се даде възможност на читателя да види къде има сближаване между двете правни системи и къде те се различават. Където е уместно, са поместени и препратки към Конвенцията на Организацията на обединените нации (ООН) за правата на детето (КПД) и други международни правни инструменти.

Професионалистите от държави извън ЕС, които са членки на Съвета на Европа и следователно са страни по ЕКПЧ, могат да намерят информацията, отнасяща се до техните страни, в разделите относно Съвета на Европа. Професионалистите от държавите – членки на ЕС, трябва да ползват и двата раздела, тъй като тези държави са обвързани и от двете правни уредби. Читателите, които се нуждаят от повече информация по конкретен въпрос, могат да намерят в раздел „Допълнителни материали“ на наръчника списък с препратки към по-специализирани материали.

Прилагането на правото в областта на ЕКПЧ е представено чрез кратки позовавания на подбрани дела на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), свързани с разглежданата тема в наръчника. Изборът е направен измежду решения и определения на ЕСПЧ по дела във връзка с правата на детето. Тази съдебна практика се допълва от позовавания на други съответни правни инструменти и стандарти на Съвета на Европа.

Правото на ЕС е представено от приети законодателни мерки, съответните разпоредби на Договорите, и по-специално на Хартата на основните права на Европейския съюз, съгласно тълкуванията в съдебната практика на Съда на Европейския съюз (СЕС, действащ до 2009 г. като Съд на Европейските общности (СЕО)).

Съдебната практика, описана или цитирана в настоящия наръчник, представя примери за важна част от съдебната практика както на ЕСПЧ, така и на СЕС. В наръчника са включени, доколкото е възможно с оглед на ограничения му обхват и въвеждащата му функция, законодателните изменения до септември 2021 г.

В началото има уводна глава, в която накратко е обяснена ролята на двете правни системи, както е определена от законодателството на СЕ и ЕС, след която следват 10 глави, в които са разгледани по същество следните въпроси:

- граждански права и свободи;
- равенство и недискриминация;
- въпроси, свързани със самоличността;
- семейния живот;
- алтернативни грижи и осиновяване;
- закрила на децата от насилие и експлоатация;
- икономически, социални и културни права;
- миграция и убежище;

- защита на потребителите и личните данни;
- права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните производства.

Във всяка глава се прави препратка към други теми и глави, което осигурява по-пълно разбиране на приложимата правна рамка. В началото на всеки раздел са представени основните моменти.

1.

Въведение в европейското право в областта на правата на детето – контекст и основни принципи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, членове 24 и 32 Договор за Европейския съюз, член 3, параграф 3	Детето като носител на права	Конвенция за борба с трафика на хора, член 4, буква г) Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Лансароте), член 3, буква а)
Харта на основните права, член 24, параграф 2 СЕС, решение по дело <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i> от 14 февруари 2008 г., C-244/06 СЕС, решение по дело <i>М. А. срещу État belge</i> от 11 март 2021 г., C-112/20	Висшия интерес на детето	Конвенция от Лансароте, член 30, алинея 1 ЕКСП, решение по дело <i>Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция</i> , 2021 г. (жалба № 173/2018)
Харта на основните права, член 24, параграф 1	Права на децата на участие и на изслушване	Конвенция от Лансароте, член 9 Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината (Конвенция от Овиедо), член 6

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Директива 2011/93/ЕС относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография	Защита от насилие и/или сексуално насилие	ЕКПЧ, член 2 (право на живот), член 3 (изтезания, нечовешко и унижително отношение) и член 8 (физическа неприкосновеност) Конвенция от Лансароте
Харта на основните права, член 14, параграф 2 (право на образование)	Право на безплатно задължително образование	ЕСХ (преработен текст), член 17, алинея 2 (право на подходяща социална, правна и икономическа защита) Протокол 1 към ЕКПЧ, член 2
Харта на основните права, член 21 (недопускане на дискриминация)	Забрана на дискриминацията, основана на възраст	ЕКПЧ, член 14 (забрана на дискриминацията) Протокол 12 към ЕКПЧ, член 1
Харта на основните права, член 7 (зачитане на личния и семейния живот) и член 24, параграф 3 (контакт с родителите)	Право на зачитане на личния и семейния живот	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца Европейска конвенция за осиновяването на деца (преработена) Конвенция за личните контакти с деца Конвенция за упражняване на правата на децата ЕСПЧ, решение по дело <i>Maslov срещу Австрия</i> [голям състав], 2008 г. (жалба № 1638/03) (депортиране на жалбоподателя, осъден за престъпления, извършени като дете)

В тази уводна глава е разгледано развитието на правото в областта на правата на детето на европейско равнище, основните принципи, от които се ръководи неговото прилагане, и основните аспекти на правата на детето, които са предмет на регулиране от европейското право. В уводната глава е даден контекстът за тематичния анализ, представен в следващите глави.

Съветът на Европа е създаден след Втората световна война, като обединява европейските държави, за да отстояват правата на човека, демокрацията и върховенството на закона в Европа. Днес в СЕ членуват 47 държави, включително всички държави — членки на ЕС. През 1950 г. СЕ приема ЕКПЧ¹. ЕКПЧ е първият правен инструмент, в който се конкретизират правата, установени във [Всеобщата декларация за правата на човека](#), и се определя обвързващото им действие. ЕКПЧ се прилага както за навършилите пълнолетие, така и за децата. С нея се установяват абсолютни права, които държавите не могат да нарушават при никакви обстоятелства, като правото на живот или забраната на изтезанията, и се защитават някои права и свободи, които могат да бъдат ограничавани със закон само когато това е необходимо в едно демократично общество, например правото на свобода и сигурност или правото на зачитане на личния и семейния живот.

С член 19 от ЕКПЧ се създава ЕСПЧ като съдебен механизъм, който да гарантира спазването на произтичащите от ЕКПЧ задължения от страна на държавите.

ЕСПЧ разглежда жалби на физически лица, групи от физически лица или юридически лица, в които се съдържат твърдения за нарушения на ЕКПЧ. ЕСПЧ може също така да разглежда междудържавни дела, заведени от една или повече държави — членки на СЕ, срещу друга държава членка. Освен това след влизането в сила на [Протокол № 16 към ЕКПЧ](#) на 1 август 2018 г. върховните съдилища и трибунали на държава — страна по конвенцията, могат да поискат от Съда да дава консултативни становища по принципни въпроси, свързани с тълкуването или прилагането на правата и свободите, определени в ЕКПЧ или в протоколите към нея.

Държавите имат международно задължение да осигурят спазването на ЕКПЧ от страна на техните длъжностни лица. Всички държави — членки на СЕ, вече са включили или са придали правна сила на ЕКПЧ в националното си право, което изисква от техните съдии и длъжностни лица да действат в съответствие с разпоредбите на ЕКПЧ.

1 Съвет на Европа (1995 г.), [Европейска конвенция за правата на човека](#), приета на 4 ноември 1950 г. и влязла в сила на 3 септември 1953 г.

ЕСХ² (преработена през 1996 г.³) е друг важен договор на СЕ в областта на правата на човека и защитата на социалните права, в който се съдържат конкретни разпоредби за правата на детето. Изпълнението на произтичащите от хартата ангажименти от страна на държавите – страни по конвенцията, подлежи на надзор от страна на Европейския комитет за социални права (ЕКСП), избран от Комитета на министрите на Съвета на Европа за наблюдение на спазването на хартата в рамките на два допълващи се механизма: подаването на колективни иски от социалните партньори и НПО и изготвянето на национални доклади от държавите – страни по конвенцията. Решенията и заключенията на ЕКСП трябва да се спазват от държавите, дори ако не са пряко приложими в националните правни системи.

ЕС се развива от три европейски организации, създадени през 50-те години на миналия век. Учредителните договори на Европейските общности не съдържат разпоредби във връзка с правата на човека или тяхната защита. Но тъй като започват да се завеждат дела пред Съда на Европейските общности (понастоящем Съда на ЕС) във връзка с твърдения за нарушения на правата на човека в резултат от общностното право, в края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век Съдът развива закони, създадени от съдии и познати като „общи принципи“ на общностното право. Според Съда на ЕС тези общи принципи отразяват съдържанието на защитата на правата на човека, установено в националните конституции и договорите в областта на правата на човека, по-специално ЕКПЧ, а Съдът на ЕС гарантира съответствието на общностното право с тези принципи.

Системата на ЕС за защита на правата на човека се е развила от съдебната практика на Съда на ЕС до изменения на Договорите с цел утвърждаване на защитата на основните права в ЕС. Договорът от Маастрихт включва разпоредби във връзка с ЕКПЧ и общите конституционни традиции на държавите членки като общи принципи на правото на ЕС, докато в Договора от Амстердам се препотвърждава, че ЕС се основава на тези принципи (в Договора от Лисабон те са изброени като ценности в член 2 от Договора за Европейския съюз (ДЕС).

2 Съвет на Европа (1961 г.), [Европейска социална харта](#), CETS № 35, 18 октомври 1961 г.

3 Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска социална харта \(ревизирана\)](#), CETS № 163, 3 май 1996 г.

Хартата на основните права на Европейския съюз, приета през 2000 г., утвърждава редица граждански, политически, икономически, социални и културни права. С влизането в сила на Договора от Лисабон през 2009 г. хартата придоби същата юридическа сила като Договорите, което означава, че институциите на ЕС имат задължение да я спазват. Държавите – членки на ЕС, трябва да спазват хартата при прилагането на правото на ЕС. При сравнение между тези разпоредби и формулировките на съответните разпоредби в националните конституции, хартата изпъква с това, че предлага изключително подробен набор от права на детето⁴.

Всички държави – членки на ЕС, и държавите – членки на Съвета на Европа, са страни по [Конвенцията на ООН за правата на детето](#) (КПД)⁵. Ръководните принципи на КПД като принципа на висшия интерес на детето; забраната на дискриминацията, правото на оцеляване, живот и развитие, и правото на детето да бъде изслушано, са залегнали в правните инструменти на ЕС и Съвета на Европа.

1.1. Основни понятия

Основни моменти

- За дете се счита всяко лице на възраст под 18 години.
- Децата са носители на права, а не просто лица, ползващи се със закрила.

1.1.1. Обхват на европейското право в областта на правата на детето

Настоящият раздел е съсредоточен върху правно обвързващите инструменти, приети от СЕ и ЕС, както и съдебната практика на ЕСПЧ, Съда на ЕС и други съответни органи за наблюдение. Където е уместно, е включено

4 Вж. Toggenburg, G. N. (2019 г.), Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechterarta, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, август 2019 г., стр. 263–265.

5 ООН, [Конвенция на Организацията на обединените нации за правата на детето](#), приета и предоставена за подписване, ратифициране и присъединяване с Резолюция 44/25 на Общото събрание от 20 ноември 1989 г., и влязла в сила на 2 септември 1990 г., в съответствие с член 49.

позоваване на други европейски източници, които влияят върху развитието на европейското право в областта на правата на детето, включително ключови документи на политиката, насоки и други правни инструменти с ненормативен/незадължителен характер.

Децата като носители на права се ползват от всички права на човека/основни права, като същевременно са субекти на специално регулиране с оглед на техните специфични характеристики и потребности. Голям обем европейска съдебна практика произтича от съдебни дела, заведени от родители или други законни представители на деца, което е свързано с ограничената дееспособност на децата. Настоящият наръчник има за цел да илюстрира по какъв начин законодателството отчита специфичните права на децата и същевременно онагледява значението на родителите/настойниците или други законни представители и, когато е уместно, посочва случаите, в които правата и отговорностите са възложени в най-голяма степен на лицата, които полагат грижи за децата. В тези случаи се прилага подходът на **КПД**, съгласно който родителската отговорност трябва да се упражнява с оглед на висшия интерес на детето като първостепенно съображение и по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.

1.1.2. Детето като носител на права

Съгласно международното право в член 1 от КПД е предвидено, че „дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години“. Това е правният критерий, който се използва понастоящем и в Европа за определяне на обхвата на понятието „дете“.

В правото на ЕС няма единно формално определение на понятието „дете“ в договорите, тяхното производно законодателство или в съдебната практика. Повечето правни инструменти на ЕС използват определението за дете като лице на възраст под 18 години. Въпреки това в някои други се използва по-широко определение. Например законодателството на ЕС, регламентиращо правото на свободно движение на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства, определя децата като „преки наследници, които са на възраст под 21 години или които са лица

на издръжка⁶, с което по същество се утвърждава един биологически и икономически критерий, вместо критерий, основан на непълнолетие.

С някои законодателни актове на ЕС на децата се предоставят различни права в зависимост от тяхната възраст. Например в [Директива 94/33/ЕО за закрила на младите хора на работното място](#) (Директивата за младите работници)⁷, с която се регламентира достъпът на децата до работа по трудово правоотношение и условията за този достъп във всички държави – членки на ЕС, се прави разграничение между „млади хора“ (общо наименование на всички лица до 18-годишна възраст), „юноши“ (всеки млад човек, навършил най-малко 15 години, но под 18 години, който вече не подлежи на задължителното редовно образование) и „деца“ (определени като лица до 15-годишна възраст, които в повечето случаи не могат да извършват трудова дейност).

В други области от правото на ЕС, и по-специално в сферите, в които действията на ниво ЕС допълват действията на държавите членки (като социалната сигурност, имиграцията и образованието), персоналният обхват на понятието „дете“ се определя съгласно националното законодателство. В тези области обикновено се използва определението на КПД.

Съгласно правото на СЕ в повечето правни инструменти, свързани с децата, е залегнало определението за дете от КПД. Примерите включват член 4, буква г) от [Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#)⁸ и член 3, буква а) от [Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#) (Конвенцията от Лансароте)⁹.

6 [Директива 2004/38/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите-членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 2004 г., член 2, параграф 2, буква в).

7 [Директива 94/33/ЕО](#) от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 1994 г., стр. 12, член 3.

8 Съвет на Европа, [Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 16 май 2005 г.

9 Съвет на Европа, [Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие](#), CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

В ЕКПЧ не се съдържа определение на понятието „дете“, но разпоредбата на член 1 задължава държавите да осигурят правата по нея за „всяко лице“ под тяхна юрисдикция. Разпоредбата на член 14 от ЕКПЧ гарантира упражняването на правата по Конвенцията „без всякаква дискриминация“, включително основана на възраст¹⁰. ЕСПЧ приема жалби, подадени от деца или от тяхно име, без разлика на възрастта им¹¹. В своята практика съдът е приел определението за дете съгласно КПД¹², възприемайки критерия „на възраст под 18 години“.

Същото определение се прилага за ЕСХ и нейното тълкуване от ЕКСП¹³.

1.2. Контекст на правата на детето в Европа

Основни моменти

- Правото на ЕС защитава правата на детето чрез първично и вторично законодателство в различни области като защитата на потребителите, убежището и миграцията, сътрудничеството по гражданскоправни и наказателноправни въпроси и защитата на данните.
- Правото на СЕ се основава на няколко конвенции, съсредоточени върху правата на детето, както и на актове с незадължителна юридическа сила като препоръките на Комитета на министрите.

ЕС и СЕ са приели законодателни актове в няколко области, свързани с правата на детето. Особено развито е междуинституционалното

- 10 ЕСПЧ, решение по дело *Schwizgebel срещу Швейцария* от 10 юни 2010 г. (жалба № 25762/07). Вж. също FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), 21 март 2018 г., стр. 103.
- 11 Вж. например ЕСПЧ, решение по дело *Marckx срещу Белгия* от 13 юни 1979 г. (жалба № 6833/74), по което детето жалбоподател е било на шестгодишна възраст, когато Съдът е произнесъл решението. Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *C срещу Хърватия* от 8 октомври 2020 г. (жалба № 80117/17).
- 12 Вж. например ЕСПЧ, решение по дело *Güveç срещу Турция* от 20 януари 2009 г. (жалба № 70337/01); ЕСПЧ, решение по дело *Çoşelav срещу Турция* от 9 октомври 2012 г. (жалба № 1413/07).
- 13 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия* от 20 октомври 2009 г. (жалба № 47/2008), точка 25.

сътрудничество между СЕ и ЕС. Развитие на европейското право се основава също на важни инструменти, приети от международни институции, като Хагската конференция по международно частно право¹⁴.

1.2.1. Европейски съюз: развитие на правата на детето и обхват на защитата

През изминалите десетилетия разпоредбите в европейското право, засягащи правата на детето, бяха свързани в голяма степен с конкретни свързани с децата аспекти на по-общо икономически и политически инициативи, например в областта на защитата на потребителите¹⁵ и свободното движение на хора¹⁶. Въвеждането на [Хартата на основните права на Европейския съюз](#) през 2000 г., влизането в сила на [Договора от Лисабон](#) през 2009 г.¹⁷ и стратегическите действия в политиката, като приемането на стратегията на ЕС за правата на детето за периода 2021–2024 г., дадоха нов тласък за правата на детето в ЕС.

След влизането в сила на [Договора от Лисабон](#) на 1 декември 2009 г. хартата има същата юридическа сила като Договорите за ЕС (член 6 от ДЕС). В нея се определя задължение за институциите на ЕС, във всички техни действия, и за държавите членки — при прилагането на правото на ЕС, да защитават правата, залегнали в хартата. Хартата за първи път съдържа подробна правна уредба на правата на детето на конституционно равнище в ЕС, включително посредством признаване на правото на децата да

14 Вж. например [глава 5](#), в която се разглежда как семейното право на ЕС, уреждащо трансграничното отвлечане на деца, се съгласува с Конвенцията от 25 октомври 1980 г. за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца (Хагска конвенция относно отвлечането на деца). Съгласно своя [мандат \(2020–2021 г.\)](#), Управителният комитет по правата на детето (CDENF) има за задача да осигурява сътрудничество и полезни взаимодействия с ЕС.

15 Например [Директива 2009/48/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки, [ОВ L 170](#), 2009 г., с която са въведени мерки за безопасност на детските играчки.

16 Например [Директива 2004/38/ЕО](#) на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 година относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, [ОВ L 158](#), 2004 г.

17 Член 3 от [Договора от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност](#), подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г., [ОВ C 306](#), 2007 г.

получават безплатно задължително образование (член 14, параграф 2), забрана на дискриминацията, основана на възраст (член 21), и забрана на детския труд и експлоатацията на труда на младежите (член 32). Важно е да се отбележи, че хартата съдържа специална разпоредба относно правата на детето (член 24), в която се посочват основните принципи на правата на детето: правото на закрила и грижи, необходими за тяхното благоденствие (член 24, параграф 1); правото на свободно изразяване на мнението им и на вземане предвид на това мнение в съответствие с възрастта и зрелостта им (член 24, параграф 1); правото висшият им интерес да бъде от първостепенно значение при всички действия по отношение на тях (член 24, параграф 2); правото да поддържат редовно лични отношения и преки контакти с двамата родители, освен ако това е против техния интерес (член 24, параграф 3); и правото на личен и семеен живот (член 7). При сравнение между тези разпоредби и формулировките на съответните разпоредби в националните конституции, хартата изпъква с това, че предлага изключително подробен набор от права на детето¹⁸.

Съгласно член 51, параграф 2 от хартата и член 6, параграф 1 от ДЕС хартата не може да разширява областите на компетентност на Съюза, нито да изменя или създава нови компетенции или задачи за Съюза.

Договорът от Лисабон повиши потенциалът на ЕС да съдейства за подобряване на зачитането на правата на детето, не на последно място чрез обявяването на „защитата на правата на детето“ за обща цел на ЕС (член 3, параграф 3 от ДЕС) и за важен аспект на политиката на ЕС в сферата на външните отношения (член 3, параграф 5 от ДЕС). Допълнителни разпоредби, в които изрично се споменават децата, се съдържат и в Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС)¹⁹, който предоставя на ЕС компетентност да въвежда в действие законодателни мерки за борба със сексуалната експлоатация и трафика на хора (член 79, параграф 2, буква г) и член 83, параграф 1).

На тази основа бяха приети [Директивата относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската](#)

18 Вж. Toggenburg, G. N. (2019 г.), Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechterarta, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, август 2019 г., стр. 263–265.

19 Вж. консолидираните версии на [ДФЕС](#), ОВ С 326 от 2012 г.

порнография²⁰, и Директивата относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него²¹, които съдържат и разпоредби, насочени към специфичните потребности на децата жертви. Освен това няколко от разпоредбите на Директивата за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, също са посветени на децата²². Също така в наскоро приета директива се определят процесуални гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми по наказателни производства²³.

Успоредно с развитието на законодателството се появиха важни инструменти на политиката в областта на правата на детето, първоначално в контекста на програмата на ЕС за външно сътрудничество, а след това и във връзка с вътрешни въпроси. През 2021 г. беше приета стратегията на ЕС за правата на детето²⁴, както и конкретни мерки за борба с детската бедност и социалното изключване в рамките на Европейската гаранция за децата. В стратегията на ЕС за правата на детето Европейската комисия разглежда продължаващите и нововъзникващите предизвикателства и предлага конкретни приоритетни действия в шест ключови области:

- участие на децата в политическия и демократичния живот;
- социално-икономическо приобщаване, здраве и образование;
- борба с насилието срещу деца и осигуряване на закрила на децата;
- правосъдие, съобразено с интересите на детето;
- цифрово и информационно общество;
- глобално измерение.

20 ЕС, Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета (2011 г.), ОВ L 335, 2011 г.

21 ЕС, Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета (2011 г.), ОВ L 101, 2011 г.

22 ЕС, Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета (2012 г.), ОВ L 315, 2012 г.

23 ЕС, Директива 2016/800/ЕС на Европейския парламент и на Съвета (2016 г.), ОВ L 132, 2016 г./ стр. 1.

24 ЕС, Европейска комисия (2021 г.), Стратегия на ЕС за правата на детето за периода 2021–2024 г.

Безопасното, сигурно и надеждно цифрово пространство е важна характеристика на европейското цифрово общество. Особено децата следва да могат да се възползват от безпрецедентните възможности на цифровата ера, за да станат уверени, компетентни и активни цифрови граждани. Актуализацията на [Европейската стратегия за по-добър интернет за деца-та](#)²⁵ (стратегията ВІК) през 2022 г. ще осигури компонента за цифровите права в рамките на стратегията за правата на детето.

Гаранцията за децата е насочена към детската бедност и социалното изключване чрез мерки в областта на образованието и грижите в ранна детска възраст, образованието, здравеопазването, храненето и жилищното настаняване²⁶.

ЕС може да законодателства само в областите, в които има изрични компетенции съгласно Договорите (членове 2–4 от ДФЕС). Тъй като правата на детето обхващат различни области на правото, компетентността на ЕС трябва да се определя индивидуално за всеки отделен случай. До момента ЕС е приел значителен обем законодателни актове в следните области, свързани с правата на детето:

- защита на потребителите;
- убежище и миграция;
- сътрудничество по гражданскоправни и наказателноправни въпроси;
- защита на данните.

1.2.2. Съвет на Европа — развитие на правата на детето и обхват на защитата

От създаването си Съветът на Европа има ясно определени компетенции в областта на защитата и утвърждаването на правата на човека. Основният договор в тази област, който е ратифициран от всички държави — членки на СЕ, е Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи,

25 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-strategy-better-internet-children>

26 Съвет на Европейския съюз (2021 г.), Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета от 14 юни 2021 г. за създаване на Европейска гаранция за децата, ST/9106/2021/INIT, ОВ L 223, 2021 г.

наричана също ЕКПЧ, и допълнителните протоколи към нея, където се съдържат изрични разпоредби във връзка с децата. Основните сред тях са, както следва: в член 5, алинея 1, буква г) е предвидена възможността за законосъобразно лишаване от свобода на дете с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел; разпоредбата на член 6, алинея 1 ограничава правото на публичен процес, когато това е в интерес на непълнолетни лица; в член 2 от Протокол № 1 е предвидено правото на образование, а държавите са задължени да зачитат религиозните и философските убеждения на родителите във връзка с образованието на техните деца. Наред с това всички останали общи разпоредби на ЕКПЧ са приложими към всички лица, включително децата. Практиката показва, че някои от тези разпоредби имат особено значение за децата, например член 8, който гарантира правото на зачитане на личния и семейния живот, както и член 3, който забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание. Въз основа на тълкувателни подходи, които поставят акцент върху позитивните задължения, произтичащи от разпоредбите на ЕКПЧ, ЕСПЧ е създал значителна по обем съдебна практика, свързана с правата на детето, която включва чести позовавания на КПД. Въпреки това ЕСПЧ разглежда по същество всяка отделна жалба и поради това не предлага изчерпателен общ преглед на правата на детето съгласно ЕКПЧ.

Другият основен договор на Съвета на Европа в областта на правата на човека – Европейската социална харта ЕСХ (ревизирана през 1996 г.) – урежда закрилата на социалните права, като съдържа специални разпоредби, свързани с правата на детето. Хартата съдържа две разпоредби, които имат конкретно значение за правата на детето. В член 7 се определя задължението за закрила на децата от икономическа експлоатация; разпоредбата на член 17 задължава държавите да вземат всички необходими и подходящи мерки, насочени към осигуряване за децата на съответните грижи, подпомагане, образование и обучение, от които те се нуждаят (включително безплатно основно и средно образование), защита на децата и младежите от липса на грижи, насилие или експлоатация и осигуряване на защита за децата, лишени от семейна закрила. Прилагането на ЕСХ се контролира от ЕКСП, в състава на който влизат 15 независими експерти, избрани от Комитета на министрите на Съвета на Европа. ЕКСП следи за съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ.

Наред с горното Съветът на Европа е приел редица договори, които засягат отделни аспекти на правата на детето, включително следните.

- Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенция от Лансароте);
- Конвенция за упражняване на правата на децата²⁷;
- Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца²⁸;
- Конвенцията за осиновяването на деца, ревизирана през 2008 г.²⁹;
- Конвенция за личните контакти с деца³⁰;
- Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция)³¹.

На политическо равнище от 2006 г. насам Съветът на Европа изпълнява програмата „Изграждане на Европа за и с децата“ – хоризонтален план за действие с участието на националните правителства, гражданското общество, ЕС и други международни организации и заинтересовани страни. Управителният комитет за правата на детето (CDENF), създаден през 2020 г. като приемник на предишния временен комитет за правата на детето (2016–2019 г.), ръководи междуправителствената работа в тази област. Програмата насърчава цялостен и интегриран подход към правата на детето, който включва правата на детето във всички съответни области на политиката на ЕС³².

В рамките на тази програма Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие няколко инструмента с незадължителен характер, предлагащи практически насоки в допълнение към задължителните европейски правни мерки, които се отнасят за децата, включително:

-
- 27 Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, 25 януари 1996 г.
 - 28 Съвет на Европа (1975 г.), [Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца](#), CETS № 85, 15 октомври 1975 г.
 - 29 Съвет на Европа (2008 г.), [Конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.
 - 30 Съвет на Европа (2003 г.), [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 15 май 2003 г.
 - 31 Съвет на Европа (2011 г.), [Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие](#), CETS № 210, 11 май 2011 г.
 - 32 Съвет на Европа, [уебсайт за правата на детето](#).

- Препоръка за интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие³³;
- *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*³⁴;
- *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*³⁵;
- Препоръка относно правата на детето и социални услуги, подходящи за деца и семейства³⁶;
- Препоръка относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст³⁷;
- Препоръка относно децата с родители, лишени от свобода³⁸;
- Препоръка относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията³⁹;
- Препоръка относно насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда⁴⁰.

Междуправителствената дейност на СЕ в областта на правата на детето се ръководи от последователни стратегии за правата на детето.

-
- 33 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2009 г.), Препоръка CM/Rec(2009)10 на Комитета на министрите до държавите членки относно интегрирани национални стратегии за закрила на децата от насилие, 18 ноември 2009 г.
 - 34 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.
 - 35 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*, 21 септември 2011 г.
 - 36 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), Препоръка Rec (2011)12 относно правата на децата и социални услуги, подходящи за деца и семейства, 16 ноември 2011 г.
 - 37 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), Препоръка Rec (2012)2 относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст, 28 март 2012 г.
 - 38 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка Rec (2018)5 относно децата с родители, лишени от свобода, 4 април 2018 г.
 - 39 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка Rec (2019)11 относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.
 - 40 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка Rec(2018)7 относно насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда, 4 юли 2018 г.

Стратегията на СЕ за правата на детето се изпълнява съгласувано с приоритетите и действията, предложени от други стратегии и планове за действие на Съвета на Европа като [Стратегията за хората с увреждания \(2017–2023 г.\)](#), [Стратегията за борба с тероризма \(2018–2022 г.\)](#), [Стратегията за равенство между половете \(2018–2023 г.\)](#), [Стратегическия план за действие за приобщаване на ромите и пътуващите лица \(2020–2025 г.\)](#), [Стратегическия план за действие относно правата на човека и технологиите в биомедицината \(2020–2025 г.\)](#), [Стратегията за сектора на младежта 2030 г.](#) и [Плана за действие за защита на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа \(2021–2025 г.\)](#)⁴¹.

Новата Стратегия за правата на детето (2022–2027 г.) има шест ключови приоритетни области: свобода от насилие; равни възможности и социално приобщаване; достъп и безопасно използване на технологиите за всички деца; правосъдие, съобразено с интересите на детето; даване на глас на всяко дете; правата на детето в кризисни и извънредни ситуации.

1.3. Европейското право, свързано с правата на детето, и Конвенцията на ООН за правата на детето

Основен момент

- Европейското право в областта на правата на детето се основава до голяма степен на Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД).

41 Съвет на Европа, [Стратегия за хората с увреждания \(2017–2023 г.\)](#), 30 ноември 2016 г.; Съвет на Европа, [Стратегия за борба с тероризма \(2018–2022 г.\)](#), 4 юли 2018 г.; Съвет на Европа, [Стратегия за равенство между половете 2018–2023 г.](#), 7 март 2018 г.; Съвет на Европа, Комитет по биоетика (DH-BIO), [Стратегически план за действие относно правата на човека и технологиите в биомедицината \(2020–2025 г.\)](#), 18 декември 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите, [Стратегия за сектора на младежта 2030 г.](#), 22 януари 2020 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Стратегически план за действие на Съвета на Европа за приобщаване на ромите и пътуващите лица \(2020–2025 г.\)](#), 22 януари 2020 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2021 г.), [План за действие за защита на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа \(2021–2025 г.\)](#), 5 май 2021 г.

КПД се ползва с важен статут на европейско равнище, тъй като всички държави – членки на Съвета на Европа, са страни по конвенцията. С нея се установяват общи правни задължения за държавите членки и се определя начинът, по който европейските институции развиват и прилагат правата на детето.

По този начин КПД се е превърнала в мерило за развитието на европейското право в областта на правата на детето, в резултат на което както Съветът на Европа, така и ЕС се осланят във все по-голяма степен на нейните норми. По-конкретно интегрирането на принципите и разпоредбите на КПД в задължителни правни инструменти и съдебна практика на европейско равнище открива по-ефективни възможности за прилагане на тези принципи и разпоредби за всички, които желаят да се позоват на правата на децата в Европа. [Комитетът на ООН по правата на детето](#), който наблюдава прилагането на конвенцията и факултативните протоколи към нея и предоставя насоки за тълкуването на КПД чрез своите общи коментари, е от голямо значение за ЕС и Съвета на Европа. В настоящия наръчник са включени конкретни препратки към най-важните документи на Комитета на ООН.

ЕС не може да стане страна по КПД, тъй като договорът не предвижда други субекти освен държави да се присъединяват към нея. ЕС се опира обаче на „общите принципи на правото на ЕС“ (писани и неписани принципи, заимствани от общите конституционни традиции на държавите членки) като източници на правото на ЕС наред с Договорите за ЕС. Съдът на Европейския съюз (СЕС) е потвърдил, че всяко задължение, произтичащо от членството в ЕС, не следва да противоречи на задълженията на държавите членки, произтичащи от техните национални конституции и международните им ангажименти в сферата на правата на човека⁴². Следователно и тъй като всички държави – членки на ЕС са ратифицирали КПД, ЕС е задължен да се придържа към нейните принципи и разпоредби, като минимум що се отнася до въпросите, които попадат в компетентността на Съюза.

Това задължение е потвърдено от други договори за ЕС, и по-специално от [Хартата на основните права на ЕС](#). Член 24 от хартата е пряко

42 Например СЕС, решение по дело *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности* от 14 май 1974 г., С-4/73.

вдъхновен от разпоредбите на КПД, включително два от „общите принципи на КПД“⁴³, а именно принципа на висшия интерес на детето (член 3 от КПД) и принципа на участие на детето (член 12 от КПД)⁴⁴. На равнището на ЕС всички законодателни актове, които са свързани с детето, почти без изключение съдържат изрични позовавания на разпоредбите на КПД или на залегнали в конвенцията принципи като „висшия интерес на детето“, правото на детето да участва във вземането на решения, които го засягат, или правото му на защита от дискриминация. Съдът на ЕС също така често се позовава на връзката между Договорите за ЕС и КПД⁴⁵.

Като организация Съветът на Европа не е правно обвързан от КПД или от факултативните протоколи към нея⁴⁶, въпреки че всички държави – членки на СЕ, са страни по тази конвенция. Тъй като ЕКПЧ трябва да се тълкува в съответствие с общите принципи на международното право, следва да се вземат предвид всички относими норми на международното право, приложими в отношенията между държавите – страни по ЕКПЧ; по-конкретно задълженията в областта на правата на детето, които ЕКПЧ възлага на държавите – страни по конвенцията, трябва да се тълкуват в светлината на КПД⁴⁷. ЕКСП също се позовава изрично на КПД в своите решения⁴⁸. Наред с това дейностите на Съвета на Европа, свързани

43 ООН, Комитет по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 5 (2003 г.), Общи мерки за прилагане на Конвенцията за правата на детето (членове 4, 42 и 44, параграф 6)*, CRC/GC/2003/5, 27 ноември 2003 г., параграф 12.

44 ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), *Разяснения относно Хартата на основните права*, ОВ С 303/17, 2007 г.

45 Вж. напр. Съд на ЕС, решение по дело *М. А. срещу État belge* от 11 март 2021 г., C-112/20, точка 37.

46 ООН (2000 г.), *Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно участието на деца във въоръжени конфликти*, Резолюция A/RES/54/263 на Общото събрание от 25 май 2000 г.; ООН (2011 г.), *Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно процедурата за комуникация*, Резолюция A/RES/66/138 на Общото събрание от 19 декември 2011 г.; ООН (2000 г.), *Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография*, Резолюция A/RES/54/263 на Общото събрание от 25 май 2000 г.

47 ЕСПЧ, решение по дело *Narroudj срещу Франция* от 4 октомври 2012 г. (жалба № 43631/09), точка 42.

48 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция* от 21 януари 2021 г. (жалба № 173/2018), точка 158; ЕКСП, решение по дело *World Organisation against Torture (OMCT) срещу Ирландия* от 7 декември 2004 г. (жалба № 18/2003), точки 61–63; ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия* от 20 октомври 2009 г. (жалба № 47/2008); ЕКСП, решение по дело *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция* от 8 ноември 2004 г. (жалба № 14/2003).

с определяне на стандарти и сключване на международни договори, са повлияни от принципите и разпоредбите на КПД. Например документът „Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето“ съдържа преки заимствания от редица разпоредби на КПД, което важи и за съответстващите го общи коментари на Комитета на ООН по правата на детето⁴⁹.

1.4. Ролята на европейските съдилища за тълкуването и гарантирането на защитата на правата на детето

Основни моменти

- Съдът на ЕС често се основава на КПД, когато се произнася с решения във връзка с правата на детето в области като миграцията, свободното движение, обичайното местопребиваване и недискриминацията.
- ЕСПЧ има обширна съдебна практика в областта на правата на детето. Повечето от тези дела попадат в обхвата на член 8 от ЕКПЧ, който гарантира правото на зачитане на личния и семейния живот.

1.4.1 Съдът на Европейския съюз

По дела, свързани с правата на детето, до момента СЕС е разглеждал предимно т.нар. преюдициални запитвания (член 267 от ДФЕС). Става дума за процедури, в рамките на които национален съд или трибунал се обръща към СЕС с искане за тълкуване на първичното (т.е. Договорите) или вторичното законодателство на ЕС (т.е. решения и законодателни актове), относими към разглеждано дело.

⁴⁹ Вж. ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10 (2007 г.): Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): Право на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.) относно правото на детето неговият висш интерес да бъде първостепенно съображение (член 3, параграф 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2021 г.), *Общ коментар № 25 (2021 г.) относно правата на децата във връзка с цифровата среда*, CRC/C/GC/25, 24 март 2021 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 (2019 г.): Правата на децата в системата на правосъдието спрямо деца*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.

Съдът на ЕС все по-често постановява решения относно правата на децата в различни области, например свободното движение, гражданството на ЕС, миграцията, приемната грижа, обичайното местопребиваване, семейния живот и недискриминацията.

Съдът на ЕС се позовава на [КПД](#), за да определи как следва да се тълкува правото на ЕС във връзка с децата, например в делото *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG*⁵⁰, по което СЕС се позовава на член 17 от КПД, в който се насърчават подписалите конвенцията държави да разработят подходящи насоки за защита на децата от медийно генерирани информация и материали, увреждащи тяхното благополучие⁵¹. Съдът на ЕС се позовава и на член 3, алинея 1 от КПД относно висшия интерес на детето и отразяването му в член 24 от Хартата на основните права по делото *М. А. срещу État belge*⁵².

В други случаи СЕС се позовава на общите принципи на правата на детето, които също са заложили в разпоредбите на КПД (като принципа на висшия интерес на детето и правото му на изслушване), за да обоснове свои решения, по-специално във връзка със случаи на трансгранично отвлечение на деца⁵³.

Въпреки това ЕС традиционно подхожда предпазливо към признаването на решаваща юридическа сила на КПД, особено в по-чувствителни области на политиката като имиграционния контрол⁵⁴, макар че актуалната съдебна практика отразява промяна в това отношение, както ще изтъкнем в следващите глави. След приемането на Хартата на основните права на ЕС позоваванията от страна на СЕС на нейните разпоредби относно правата на детето често са сходно формулирани с позовавания на КПД в резултат на сходството между цитираните разпоредби.

50 СЕС, решение по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG* от 14 февруари 2008 г., С-244/06.

51 СЕС, решение по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG* от 14 февруари 2008 г., С-244/06, точки 42 и 52.

52 СЕС, решение по дело *М. А. срещу État belge* от 11 март 2021 г., С-112/20, точка 37.

53 СЕС, решение по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz* от 22 декември 2010 г., С-491/10 PPU. Вж. също [глава 5](#).

54 СЕС, решение по дело *Европейски парламент срещу Съвет на Европейския съюз* [голям състав] от 27 юни 2006 г., С-540/03.

1.4.2. Европейският съд по правата на човека

ЕСПЧ се произнася предимно по индивидуални жалби, подадени в съответствие с членове 34 и 35 от ЕКПЧ. Компетентността на ЕСПЧ обхваща всички случаи, отнасящи се до тълкуването и прилагането на ЕКПЧ и протоколите към нея (член 32 от ЕКПЧ). [Протокол № 16 към ЕКПЧ](#), който влезе в сила през 2018 г., позволява на върховните съдилища и трибунали на държавите членки, ратифицирали текста, да поискат от ЕСПЧ да дава консултативни становища по принципни въпроси, свързани с тълкуването или прилагането на правата и свободите, определени в ЕКПЧ или протоколите към нея.

ЕСПЧ има обширна съдебна практика в областта на правата на детето и разглежда много дела, по-специално по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот). Други дела, свързани с правата на детето, се разглеждат в рамките на редица гаранции за правата на човека, за които се дава закрила от ЕКПЧ, като забраната на нечовешкото и унижително отношение (член 3 от ЕКПЧ) или правото на справедлив съдебен процес (член 6 от ЕКПЧ).

ЕСПЧ редовно се позовава на КПД, когато разглежда искове, предявени от деца или от името на деца. В някои случаи принципите в областта на правата на детето, както те са формулирани в КПД, са оказвали значително влияние върху мотивите на ЕСПЧ, като тук става дума по-специално за тълкуването от съда на член 6 от ЕКПЧ (право на справедлив съдебен процес) във връзка с третирането на децата правонарушители (вж. [глава 11](#)).

Пример: Делото *Maslov срещу Австрия*⁵⁵ се отнася до депортирането на жалбоподателя, който е бил осъждан за множество криминални престъпления, преди да навърши пълнолетие. ЕСПЧ се произнася, че когато става дума за мерки за експулсиране на ненавършил пълнолетие правонарушител, задължението за отчитане на висшия интерес на детето включва и задължение за подпомагане на реинтеграцията на детето в съответствие с член 40 от КПД. Съгласно становището на ЕСПЧ реинтеграцията не би била постигната посредством прекъсване

55 ЕСПЧ, решение по дело *Maslov срещу Австрия* [голям състав] от 23 юни 2008 г. (жалба № 1638/03).

на семейните или социалните връзки на детето чрез експулсиране⁵⁶. Следователно КПД е едно от основанията, на които съдят се е позовавал, за да направи заключението, че експулсирането е непропорционална намеса в правата на жалбоподателя по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на семейния живот).

1.5. Европейски комитет за социални права

Основен момент

- ЕКСП излезе със становища след колективни иски в няколко области на правата на детето, включително по случаи, свързани с експлоатация, миграция или закононарушения.

ЕКСП се произнася по съответствието на националното законодателство и практика с ЕСХ в рамките на процедура за колективни иски или на процедура за национални доклади⁵⁷. Определени национални или международни организации могат да подават колективни иски срещу държави, които са страни по ЕСХ и са приели процедурата по разглеждане на иски. Досега в жалбите са разгледани въпроси, свързани с икономическата експлоатация на деца⁵⁸, физическата неприкосновеност на деца⁵⁹, здравните права на децата мигранти⁶⁰, достъпа до образование за деца

56 Пак там, точка 83.

57 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция* от 26 януари 2021 г.

58 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) срещу Португалия* от 9 септември 1999 г. (жалба № 1/1998).

59 ЕКСП, решение по дело *World Organisation against Torture (OMCT) срещу Гърция* от 7 декември 2004 г. (жалба № 17/2003); ЕКСП, решение по дело *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd срещу Ирландия* от 4 февруари 2013 г. (жалба № 93/2013).

60 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия* от 23 октомври 2012 г. (жалба № 69/2011).

с увреждания⁶¹, децата правонарушители⁶² и правата на непридружени деца⁶³.

Пример: По дело *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция*⁶⁴ ICJ и ECRE твърдят, че Гърция не е осигурила закрила на непридружени деца мигранти в Гърция и придружавани деца мигранти на североизточните острови в Егейско море, тъй като, наред с другото, приемните центрове са били пренаселени. ЕКСП установи нарушения на ЕСХ на основание липса на адекватно и подходящо настаняване на деца бежанци и търсещи убежище на островите, липса на достатъчно дългосрочно настаняване и подслон за непридружени деца бежанци и търсещи убежище на континента, липса на ефективна система за настояничество на непридружени и разделени от семействата им деца мигранти, задържане на непридружени деца мигранти по схемата за „защитно попечителство“, липса на достъп до образование и липса на достатъчно здравни грижи за придружени и непридружени деца мигранти на островите.

61 ЕКСП, решение по дело *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България* от 3 юни 2008 г. (жалба № 41/2007), точка 35.

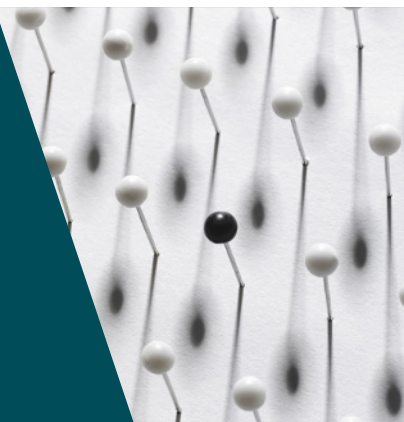
62 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) срещу Чешка република* от 20 март 2017 г. (жалба № 148/2017).

63 ЕКСП, решение по дело *European Roma Rights Centre (ERRC) и Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) срещу Чешка република* от 17 юни 2020 г. (жалба № 157/2017).

64 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) и Европейски съвет за бежанците и изгнаниците (ECRE) срещу Гърция* от 21 януари 2021 г. (жалба № 173/2018).

2.

Граждански права и свободи

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 10 (свобода на религията) и член 14 (право на образование)	Свобода на мисълта, съвестта и религията	ЕКПЧ, член 9 (свобода на религията) и член 14 (забрана на дискриминацията) член 2 от Протокол № 1 (право на родителите да осигурят обучението на децата си в съответствие със своите убеждения) ЕСПЧ, решение по дело <i>Doggi срещу Франция</i> , 2008 г. (жалба № 27058/05) (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Kervancı срещу Франция</i> , 2008 г. (жалба № 31645/04) (носене на ислямска забрадка в държавно средно училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Grzelak срещу Полша</i> , 2010 г. (жалба № 7710/02) (алтернативи на религиозното образование в началното и средното училище) ЕСПЧ, решение по дело <i>Lautsi и др. срещу Италия</i> [голям състав], 2011 г. (жалба № 30814/06) (излагане на показ на разпятия в държавни училища)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Ostapoğlu и Kocabaş срещу Швейцария</i>, 2017 г. (жалба № 29086/12) (освобождаване от задължителни уроци по плуване в смесени групи)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Stavropoulos и др. срещу Гърция</i>, 2020 г. (жалба № 52484/18), (право на лицата да не бъдат задължени да показват открито своите убеждения)</p>
<p>Харта на основните права, член 11 (свобода на изразяване на мнение)</p>	<p>Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация</p>	<p>ЕКПЧ, член 10 (свобода на изразяване на мнение)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Handyside срещу Обединеното кралство</i>, 1976 г. (жалба № 5493/72) (забрана на книга за деца)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i>, 1989 г. (жалба № 10454/83) (достъп до досие, водено по време на детството)</p>
<p>Харта на основните права, член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) (2019/1111/ЕС)</p> <p>Директива за процесуалните гаранции (2016/800/ЕС)</p> <p>Директива относно сексуалното насилие над деца (2011/93/ЕО)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i>, 2010 г. (право на изслушване, международно отвлечение на деца)</p>	<p>Право на изслушване</p>	<p>ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес)</p> <p>Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, членове 3, 4, 6 и 7</p> <p>Конвенция от Лансароте, членове 9 и 14</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>М. и М. срещу Хърватия</i> от 3 септември 2015 г. (жалба № 10161/13) (право на изслушване по дела за упражняване на родителски права)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Sahin срещу Германия</i> [голям състав], 2003 г. (жалба № 30943/96) (изслушване на дете пред съда по дело за достъп)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 12 (свобода на събранията и сдруженията)	Свобода на събранията и сдруженията	ЕКПЧ, член 11 (свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване) ЕСПЧ, решение по дело <i>Christian Democratic People's Party срещу Молдова</i> , 2006 г. (жалба № 28793/02) (участие в събрания на публично място)

Всички лица, включително децата, се ползват от гражданските права и свободи, гарантирани от различни инструменти, по-специално [Хартата на основните права на ЕС](#) и [ЕКПЧ](#), както се тълкува от ЕСПЧ. В настоящата глава е представен преглед на правата и свободите, които оказват въздействие върху правата на детето. Анализирани са правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията ([раздел 2.1](#)), правата на родителите и свободата на религията на техните деца ([раздел 2.2](#)), на свобода на изразяване на мнение и на свобода на информация ([раздел 2.3](#)), правото на детето да бъде изслушвано ([раздел 2.4](#)) и правото на свобода на събранията и сдруженията ([раздел 2.5](#)).

2.1. Свобода на мисълта, съвестта и религията

Основен момент

- ЕКПЧ и Хартата на основните права на ЕС гарантират свободата на мисълта, съвестта и религията, включително правото на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религия или убеждения чрез богослужение, преподаване, практикуване и религиозни обреди и ритуали.

В рамките на правото на ЕС член 10 от [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантира свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право включва свободата на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религията или убежденията индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, преподаване, практикуване и религиозни обреди и ритуали. Правото на отказ от военна служба

също се признава съгласно националните закони (член 10, параграф 2 от хартата).

В рамките на правото на СЕ разпоредбата на член 9 от **ЕКПЧ** гарантира правото на свобода на мисълта, съвестта и религията. В своята практика ЕСПЧ е очертал три измерения на правото на свобода на религията: вътрешно измерение, свободата на промяна на религията или убежденията и свободата на изповядване на религията или убежденията. Първите две измерения са абсолютни и държавите не могат да ги ограничават при никакви обстоятелства⁶⁵. Свободата на изповядване на религията или убежденията може да бъде ограничавана, ако съответните ограничения са предвидени от закона, преследват легитимна цел и са необходими в едно демократично общество (член 9, алинея 2 от ЕКПЧ).

В своята практика ЕСПЧ се е занимавал със свободата на мисълта, съвестта и религията на децата основно във връзка с правото на образование и държавната образователна система.

Пример: Делата *Dogru срещу Франция* и *Kervancı срещу Франция*⁶⁶ се отнасят до изключването на две момичета на възраст 11 и 12 години от първата година на обучението във френско държавно средно училище в резултат на техния отказ да свалят забрадките си по време на часовете по физическо възпитание. ЕСПЧ констатира, че целта на ограничението на правото на жалбоподателките на открито изповядване на техните религиозни убеждения е да бъдат спазени изискванията на светското начало в държавните училища. Позицията на националните органи е, че носенето на було, като например ислямска забрадка, е несъвместимо с часовете по физическо възпитание на основания, свързани със здравето и безопасността. ЕСПЧ е приел, че този довод е обоснован, тъй като училището трябва да постига баланс между религиозните убеждения на жалбоподателките и изискванията за защита на правата и свободите на другите лица и на обществения ред. С оглед на това съдът заключава, че вмешателството в свободата на учениците открито да изповядват своята

65 ЕСПЧ, решение по дело *Darby срещу Швеция* от 23 октомври 1990 г. (жалба № 11581/85).

66 ЕСПЧ, решение по дело *Dogru срещу Франция* от 4 декември 2008 г. (жалба № 27058/05); ЕСПЧ, решение по дело *Kervancı срещу Франция* от 4 декември 2008 г. (жалба № 31645/04).

религия е обосновано и пропорционално на преследваната цел. На горните основания съдът не установява нарушение на член 9 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Grzelak срещу Полша*⁶⁷ се отнася до отказ на освободен от религиозно обучение ученик да бъдат предоставени учебни часове по етика и съответните оценки. По време на цялото си училищно обучение в началното и средното училище (между 7 и 18-годишна възраст) жалбоподателят не е участвал в религиозно обучение съгласно желанието на неговите родители, които са обявили себе си за агностици. Поради слаб интерес сред учениците, в училището не са провеждани учебни занятия по етика и в издаваните на жалбоподателя свидетелства в графата „религия/етика“ е поставяна права линия вместо оценка. Според ЕСПЧ липсата на оценка по предмета „религия/етика“ в свидетелствата на момчето е израз на отрицателния аспект на свободата на мисълта, съвестта и религията, тъй като тези свидетелства насочват към факта, че то няма религиозна принадлежност. Следователно това представлява форма на необосновано заклеймяване. От горното следва, че разликата в третирането на лицата без религиозни убеждения, които желаят да изучават етика, и учениците, които участват в часове по религия, не е обективно и разумно обоснована, нито е налице разумна степен на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел. По този въпрос държавата е превишила своята свобода на преценка, тъй като е накарена самата същност на правото на жалбоподателя да не изповядва своята религия или убеждения, което е нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 9 от ЕКПЧ.

67 ЕСПЧ, решение по дело *Grzelak срещу Полша* от 15 юни 2010 г. (жалба № 7710/02).

2.2. Права на родителите и свобода на религията на техните деца

Основни моменти

- Родителите имат правото да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения.
- Родителите имат и правото и задължението да напътстват децата си при упражняването на правото им на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на всяко дете.

Правата на родителите в контекста на свободата на религията на техните деца са разгледани по различен начин в европейското право в сравнение с КПД.

Съгласно правото на ЕС е необходимо да бъде надлежно зачетено правото на родителите да осигурят образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения (член 14, параграф 3 от [Хартата на основните права](#)).

Съгласно правото на СЕ, и по-специално член 2 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#), държавите трябва да вземат предвид (религиозните) убеждения на родителя в образованието и обучението. ЕСПЧ счита, че това задължение е общо, тъй като то е приложимо не само към съдържанието и изпълнението на учебните планове, но също и към изпълнението на всички функции от страна на държавата⁶⁸. Това включва организирането и финансирането на общественото образование, определянето и планирането на учебната програма, предаването на информацията или знанията, съдържащи се в учебната програма, по обективен, критичен и плуралистичен начин (от което произтича

68 Вж. практиката на ЕСПЧ в тази област: ЕСПЧ, решение по дело *Kjeldsen, Busk Madsen u Pedersen срещу Дания* от 7 декември 1976 г. (жалби № 5095/71, № 5920/72 и № 5926/72); ЕСПЧ, решение по дело *Valsamis срещу Гърция* от 18 декември 1996 г. (жалба № 21787/93); ЕСПЧ, решение по дело *Folgerø u други срещу Норвегия* [голям състав] от 29 юни 2007 г. (жалба № 15472/02); ЕСПЧ, решение по дело *Hasan u Eylem Zengin срещу Турция* от 9 октомври 2007 г. (жалба № 1448/04); ЕСПЧ, решение по дело *Lautsi u други срещу Италия* [голям състав] от 18 март 2011 г. (жалба № 30814/06).

забраната държавата да преследва индоктриниране, което не уважава религиозните и философските убеждения на родителите), както и организирането на училищната среда, включително наличието на религиозни символи като разпятия в държавните училища. ЕСПЧ разглежда и случаи, в които интересите на детето биха могли да влязат в конфликт с религиозните интереси на родителите му в контекста на образованието.

Пример: Делото *Lautsi и други срещу Италия*⁶⁹ се отнася до излагане на показ на разпятия в класни стаи в държавни училища. Жалбоподателката възразява, че наличието на разпятия в класните стаи в посещаваното от децата ѝ училище представлява нарушение на принципа на светското начало, съгласно който тя желае да бъдат образовани децата ѝ. Големият състав на ЕСПЧ констатира, че държавата е компетентна в рамките на изпълнението на своите функции в областта на образованието и обучението да реши дали следва да бъдат излагани разпятия в класните стаи в държавните училища и че това решение попада в обхвата на второто изречение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ. Съдът изтъква, че по принцип това решение е предмет на свободата на преценка на държавата ответник и че липсва европейски консенсус относно наличието на религиозни символи в държавните училища. Действително наличието на разпятия в класните стаи в държавните училища — символ, който несъмнено е свързан с християнството, подчертава визуално в училищната среда преобладаващата религия в съответната страна. Това обстоятелство обаче не е достатъчно, за да се приеме, че е налице процес на индоктриниране от страна на държавата ответник. Според ЕСПЧ поставено на стената разпятие е по същество пасивен символ, за който не може да се приеме, че оказва върху учениците такова влияние, както речта или участието в религиозни дейности. С оглед на горното големият състав заключава, че вземайки решение да оставят разпятията в класните стаи в посещаваното от децата на жалбоподателката държавно училище, националните органи са действали в рамките на предоставената им свобода на преценка и следователно са зачели правото на родителите да осигурят на

69 ЕСПЧ, решение по дело *Lautsi и други срещу Италия* [голям състав] от 18 март 2011 г. (жалба № 30814/06).

своите деца образование и преподаване в съответствие със своите религиозни и философски убеждения.

Пример: Делото *Osmanoğlu u Kocabaş срещу Швейцария*⁷⁰ се отнася до мюсюлмански родители, на които е наложена глоба за отказа им да разрешат на дъщерите си да участват в задължителни уроци по плуване в смесени групи в началното си училище. Жалбоподателите твърдят, че това представлява нарушение на правото им да изповядват религията си съгласно член 9 (Протокол № 1 към ЕКПЧ не е ратифициран от Швейцария). ЕСПЧ е взел предвид обстоятелството, че органите са предложили много гъвкави решения, за да се намали въздействието на посещаването на такива уроци от децата върху религиозните убеждения на техните родители; наред с другото, на дъщерите е било разрешено да носят буркини и те са имали възможност да се събличат и къпят в отсъствието на момчета. Предшестваните от предупреждения глоби не изглеждат непропорционални и жалбоподателите са имали достъпен ред за разглеждане на искането им за освобождаване. От това следва, че органите не са превишили значителната свобода на преценката, предоставена им в настоящия случай⁷¹.

Пример: По делото *Stavropoulos и др. срещу Гърция*⁷² родителите и дъщеря им твърдят, че регистрирането на раждането на детето е в нарушение на правото им на свобода на религията. До полето за името на детето в документа е вписан ръкописно текст (думата „именуване“), а разделът относно кръщелното име е оставен празен. Съдът се е съгласил с жалбоподателите, че вписаният текст носи конкретно значение, а именно, че дъщерята не е кръстена. Вписването на такава информация в акт за раждане — публичен и често използван документ, излага притежателя на риск от попадане в дискриминационни ситуации в отношенията му с административните органи. Освен това в конкретния случай вписването на ръкописен текст не е било

70 ЕСПЧ, решение по дело *Osmanoğlu u Kocabaş срещу Швейцария* от 10 януари 2017 г. (жалба № 29086/12).

71 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Parageorgiou и други срещу Гърция* от 31 октомври 2019 г. (жалби № 4762/18 и № 6140/18); ЕСПЧ, решение по дело *Регоу срещу Русия* от 20 октомври 2020 г. (жалба № 47429/09).

72 ЕСПЧ, решение по дело *Stavropoulos и други срещу Гърция* от 25 юни 2020 г. (жалба № 52484/18).

предвидено по закон; следователно не е било необходимо съдът да разглежда хипотезата дали вмешателството е в преследване на законна цел и дали е „необходимо в едно демократично общество“, за да постанови нарушение на член 9 от ЕКПЧ.

В сферата на международното право член 14, алинея 2 от КПД задължава държавите – страни по конвенцията, да зачитат правата и задълженията на родителите да напътстват детето при упражняването на неговото право на свобода на мисълта, съвестта и религията по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето. Формулировката на член 14, алинея 2 от КПД е в съответствие със заложеното в КПД общо понятие за родителска отговорност, съгласно което родителската отговорност трябва да се упражнява по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето (член 5 от КПД) и при отчитане на висшия интерес на детето (член 18, алинея 1 от КПД). В член 14, параграф 3 от Хартата на основните права на ЕС се признава и правото на родителите да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения.

2.3. Свобода на изразяване на мнение и свобода на информация

Основен момент

- Хартата на основните права на Европейския съюз и ЕКПЧ гарантират правото на свобода на изразяване на мнение, което включва свободата на индивида да отстоява своето мнение и да получава и разпространява информация и идеи без намеса на държавните органи.

В рамките на правото на ЕС правото на свобода на изразяване на мнение включва свободата на всеки да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на публичните органи и независимо от границите (член 11 от [Хартата на основните права на ЕС](#)).

В правото на СЕ свободата на изразяване на мнение е гарантирана от член 10 от [ЕКПЧ](#) и може да бъде ограничена само когато ограничаването

е предвидено от закона, преследва една от легитимните цели, изброени в член 10, алинея 2, и е необходимо в едно демократично общество.

В своята практика ЕСПЧ подчертава, че „[с]вободата на изразяване на мнение представлява една от основите на [демократичното] общество, едно от най-важните условия за неговото развитие и за развитието на всеки човек [...], тя се прилага не само към „информация“ или „идеи“, които се възприемат благосклонно или на които се гледа като на безвредни или с безразличие, но също и към такива, които засягат, шокират или смущават държавата или определена част от населението“⁷³.

Пример: В решението по делото *Handyside срещу Обединеното кралство*⁷⁴ ЕСПЧ констатира, че наложената от компетентните органи забрана за разпространение на книгата „*Малкият червен учебник*“ съответства на предвиденото в член 10, алинея 2 от ЕКПЧ изключение относно защитата на морала. Случаят се отнася до правото на получаване на информация, подходяща за възрастта и зрелостта на детето — аспект на правото на свобода на изразяване на мнение, който има особено значение за децата. Книгата, която е преведена от датски език, е написана за деца в училищна възраст и поставя под въпрос редица социални норми, включително сексуалността и наркотиците. Младите хора биха могли да тълкуват някои пасажии от книгата в критичен момент от своето развитие като насърчение да се отдадат на дейности, които са вредни за тях, и дори да извършат някои престъпления. На това основание ЕСПЧ заключава, че компетентните английски съдии „при упражняването на своята свобода на преценка са приели обосновано в съответния момент, че книгата ще има вредно въздействие върху морала на много от децата и юношите, които я четат“.

Други дела за деца във връзка с член 10 от ЕКПЧ се отнасят до правото на достъп до информация на деца, настанени под грижи.

73 Вж. например ЕСПЧ, решение по дело *Handyside срещу Обединеното кралство* от 7 декември 1976 г. (жалба № 5493/72), точка 49.

74 *Пак там*.

Пример: Делото *Gaskin срещу Обединеното кралство*⁷⁵ се отнася до лице, което е било настанено под грижи през по-голямата част от детството си, като през този период органите на местната администрация са водили поверителна документация. Тази документация включва различни доклади от здравни работници, учители, полицейски и пробационни служители, социални работници, домашни патронажни сестри, приемни родители и служители на училище интернат. Когато жалбоподателят е поискал достъп до тези документи с цел да потърси обезщетение за претърпени лични вреди от местната администрация, той е получил отказ. Изтъкнато е, че поверителността на тези документи се обосновава с обществения интерес от ефективно функциониране на службата за грижи за деца, което би било компрометирано, ако лицата, които предоставят информация, бъдат демотивирани да са откровени, когато съставят докладите си в бъдеще. ЕСПЧ приема, че лицата, които са били настанени в държавни заведения за грижи като деца, имат съществен интерес „да получат информацията, която им е необходима, за да опознаят и разберат своето детство и ранно развитие“⁷⁶. Макар че поверителността на публичните регистри трябва да бъде гарантирана, система, подобна на английската, съгласно която достъпът до данните зависи от съгласието на лицата, които са ги предоставили, по принцип може да е съвместима с разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ, ако интересите на лицето, което иска достъп до регистрите, са гарантирани в случаите, когато лицето, което е предоставило данните, няма възможност да предостави съгласието си или отказва необосновано да го даде. В такива случаи окончателното решение за предоставяне на достъп следва да се взема от независим орган. В разглеждания случай жалбоподателят не е имал достъп до такава процедура и съдът установява, че са нарушени правата на жалбоподателя съгласно член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ не установява обаче нарушение на член 10 от ЕКПЧ, като потвърждава, че правото на свобода на получаване на информация означава, че на държавата е забранено да ограничава физическо лице да получи информация, която други лица желаят или са готови да му предоставят, но не задължава държавата да предостави въпросната информация на лицето.

75 ЕСПЧ, решение по дело *Gaskin срещу Обединеното кралство* от 7 юли 1989 г. (жалба № 10454/83).

76 *Лак там*, точка 49.

Съгласно член 13, алинея 1 от КПД се признава правото на детето на свобода на изразяване, което включва свободата да търси, получава и разпространява информация и идеи от всякакъв вид, независимо от границите, устно, писмено или печатно, под формата на изкуство или чрез друго средство по избор на детето.

2.4. Право на изслушване

Основни моменти

- КПД признава като един от общите си принципи правото на детето свободно да изразява своето мнение по всички въпроси, които го засягат.
- Съгласно Хартата на основните права на ЕС децата имат право да изразяват свободно своето мнение и то се взема под внимание по въпросите, които ги засягат, в зависимост от възрастта и зрелостта им.
- Съгласно ЕКПЧ преценката дали национален съд да пристъпи към изслушване на детето се прави с оглед на конкретните обстоятелства по всяко дело и зависи от възрастта и зрелостта на детето.

В сферата на правото на ЕС в член 24, параграф 1 от **Хартата на основните права на ЕС** е предвидено, че децата могат да изразяват свободно своето мнение и то се взема под внимание по въпросите, които ги засягат, в зависимост от възрастта и зрелостта им. Тази разпоредба е с обща приложимост и прилагането ѝ не е ограничено в рамките на конкретни производства. СЕС често тълкува смисъла на тази разпоредба във връзка с **Регламента „Брюксел IIа“**.

Пример: Делото *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz*⁷⁷ се отнася до извеждане на непълнолетно дете от Испания в Германия в нарушение на съдебни решения относно родителските права. Към СЕС е отправено запитването дали германският съд (т.е. съдът на държавата, където е отведено детето) може да се противопостави на изпълнителното нареждане, издадено от испанския съд (съда на

⁷⁷ СЕС, решение по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz* от 22 декември 2010 г., С-491/10 PPU; вж. също **раздел 5.4**, където са разгледани по-подробно аспекти на това решение и прилагането на Регламента „Брюксел IIа“ (преработен текст).

държавата на произход) на основание, че детето не е било изслушано, с което е нарушен член 42, параграф 2, буква а) от Регламент № 2201/2003 („Брюксел II а“) и член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Детето се е противопоставило на връщането, когато е изразило своето мнение в рамките на производството пред германския съд. СЕС изтъква, че правото на изслушване на дете не е абсолютно право, но ако съдът прецени, че изслушването е необходимо, той трябва да предостави на детето реална и ефективна възможност да изрази мнението си. Наред с това съдът изтъква, че правото на детето да бъде изслушано, както е предвидено в хартата и Регламента „Брюксел II а“, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от съда. Наред с горното съдът трябва да предприеме всички необходими мерки, за да организира такова изслушване с оглед на висшия интерес на детето и обстоятелствата по всеки отделен случай. Ако детето пребивава в друга държава членка, изслушването на детето може, както е посочено в съображение 20 от Регламента „Брюксел II а“, да се проведе при условията, предвидени в Регламент (ЕО) № 1206/2001 на Съвета от 28 май 2001 г. относно сътрудничеството между съдилища на държавите членки при събирането на доказателства по граждански или търговски дела. Съгласно определението на СЕС обаче органите на държавата, където е отведено детето (Германия), не могат да се противопоставят на връщането му на основание на нарушение на правото му да бъде изслушано в държавата на произход (Испания).

Правото на изслушване е отразено в различни законодателни актове. Съгласно член 21 от преработения Регламент „Брюксел II а“ децата, които могат да формират собствено мнение, имат право да получат реална и ефективна възможност да го изразят пряко или чрез представител или съответен орган⁷⁸. Тяхното мнение трябва да получи необходимата тежест в зависимост от възрастта и зрелостта им. Това право се прилага не само по въпроси, свързани с родителската отговорност, но и по

78 ЕС, Съвет на Европейския съюз, Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178, 2019 г., стр. 1

отношение на производствата за връщане съгласно [Хагската конвенция от 1980 г.](#) за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца⁷⁹.

Съгласно [Директивата на ЕС за процесуалните гаранции](#) държавите членки трябва да гарантират, че децата имат право да присъстват на съдебния процес, и трябва да предприемат всички необходими мерки, за да им дадат възможност да участват ефективно в него, включително да бъдат изслушани и да изразят своето мнение⁸⁰. В [Директивата на ЕС относно сексуалното насилие над деца](#) също се определят редица процесуални гаранции, за да се гарантира, че детето жертва е защитено по време на разпитите в наказателното производство⁸¹.

Що се отнася до правото на СЕ ЕСПЧ не тълкува правото на зачитане на личния и семейния живот (член 8 от [ЕКПЧ](#)) като задължение за изслушване на детето пред съда във всички случаи⁸². Като общо правило националният съд е компетентен да прецени доказателствата по случая, включително средствата, които са използвани за установяване на релевантните факти. Националните съдилища невинаги са задължени да изслушват деца по спорове, свързани с въпроса за достъп до родител, който няма родителски права. Този въпрос следва да се преценява с оглед на конкретните обстоятелства по всеки отделен случай, като се отчита надлежно възрастта и степента на зрялост на засегнатото дете. Освен това на процесуалното основание на член 8 в много случаи ЕСПЧ предприема

79 Вж. също член 26 от [Регламент \(ЕС\) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца \(преработен текст\)](#), [ОВ L 178](#), 2019 г., стр. 1.

80 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800/ЕС-I от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства](#), [ОВ L 132](#), 2016 г., стр. 1, член 16.

81 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива \(ЕС\) 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ЈНА на Съвета](#), [ОВ L 335](#), 2011 г., стр. 1, член 20.

82 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело [N.Ts. срещу Грузия](#) от 2 февруари 2016 г. (жалба № 71776/12); ЕСПЧ, решение по дело [Iglesias Casarrubios u Cantalapiedra Iglesias срещу Испания](#) от 11 октомври 2016 г. (жалба №23298/12); ЕСПЧ, решение по дело [С срещу Хърватия](#) от 8 октомври 2020 г. (жалба №80117/17); ЕСПЧ, решение по дело [M.N. и др. срещу Белгия](#) от 5 март 2020 г. (жалба №3599/18); ЕСПЧ, решение по дело [Petrov и X срещу Русия](#) от 23 октомври 2018 г. (жалба №23608/16).

мерки, за да се увери, че компетентните органи са предоставили съответните гаранции за изпълнение на тяхното решение.

Пример: Делото *М. и М. срещу Хърватия*⁸³ се отнася до спор за упражняване на родителски права, включително твърдения за малтретиране на дете от страна на бащата. ЕСПЧ е бил особено изненадан от факта, че детето, което към съответния момент е било на възраст 13 години и половина, все още не е било изслушано в производството за упражняване на родителски права, което до този момент е продължавало повече от четири години, и поради това не му е била дадена възможност да изрази пред съдилищата мнението си с кой родител желае да живее. Не може да се каже, че деца, които са в състояние да формират собствено мнение, участват в достатъчна степен в процеса на вземане на решения, ако не им е предоставена възможност да бъдат изслушани и по този начин да изразят своето мнение. Ограничената автономност на децата, която постепенно нараства с настъпването на зрялост, се упражнява чрез правото им да бъдат консултирани и изслушани. При конкретните обстоятелства по делото незачитането на волята на първия ищец по отношение на това с кой родител желае да живее е нарушило правото ѝ на зачитане на личния и семейния живот съгласно член 8.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Sahin срещу Германия*⁸⁴ майката на дете е забранила всички контакти между жалбоподателя и неговата четиригодишна дъщеря. Германският областен съд постановява решение, че предоставянето на бащата на достъп до дъщеря му би имало вредни последици за детето поради сериозните разногласия между родителите. Съдът се произнася, без да изслуша детето, за да се увери дали то желае да продължи да се вижда с баща си. По въпроса за изслушването на детето от съда ЕСПЧ се позовава на показанията на вещото лице пред областния съд в Германия. След

83 ЕСПЧ, решение по дело *М и М. срещу Хърватия* от 3 септември 2015 г. (жалба № 10161/13).

84 ЕСПЧ, решение по дело *Sahin срещу Германия* от 8 юли 2003 г. [голям състав] (жалба № 30943/96), точка 73. Относно специфичния аспект, свързан със задължението на националните съдилища да преценяват събраните от тях доказателства, както и релевантността на доказателствата, които ответниците желаят да бъдат приети от съда, вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Vidal срещу Белгия* от 22 април 1992 г. (жалба № 12351/86), точка 33.

няколко срещи с детето, майката и жалбоподателя, вещото лице преценява, че разпитът на детето би представлявал риск за него, който не би могъл да бъде избегнат чрез предприемане на специални мерки в съда. ЕСПЧ се произнася, че при тези обстоятелства процесуалните изисквания, произтичащи от разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ (задължението за изслушване на детето пред съда), не пораждат задължение за пряк разпит на детето относно неговите лични отношения с баща му.

Редица обвързващи и незадължителни правни инструменти на Съвета на Европа съдържат разпоредби, свързани с правото на детето да бъде изслушано в различен контекст. [Европейската конвенция за упражняване на правата на децата](#) разглежда правото на децата да изразяват свободно мнението си⁸⁵. С тази конвенция се предоставят на децата специфични процесуални права в рамките на семейноправни дела пред съдебни органи, и по-конкретно по дела, свързани с упражняването на родителските отговорности, например във връзка с местопребиваването и достъпа до децата. Разпоредбата на член 3 от конвенцията урежда правото на децата да бъдат информирани и да изразяват своето мнение в производството като процесуална гаранция. Съгласно член 4 детето има право да иска назначаване на специален представител в производство пред съдебен орган, което го засяга. В съответствие с член 6 компетентните органи трябва да гарантират, че детето е получило цялата необходима информация, да се консултират лично с него, ако е уместно, и да му дадат възможност да изрази мнението си. Също така в [Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), се поставя акцент върху зачитането на правата на децата да бъдат изслушвани във всички производства, по които те са страна или които ги засягат⁸⁶.

В член 9 от [Конвенцията от Лансароте](#) се урежда участието на децата в разработването и прилагането на държавни политики, програми или други инициативи, свързани с борбата срещу сексуалната експлоатация и сексуалното насилие над деца. Член 14, алинея 1 от същата конвенция

85 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, 1996 г.

86 Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите на Съвета на Европа (2010 г.), [Насоки на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), 17 ноември 2010 г.

предвижда, че помощта за жертвите трябва надлежно да отчита възгледите, потребностите и опасенията на детето⁸⁷.

Препоръката на Съвета на Европа относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст урежда правото им да бъдат изслушвани във всяка среда, включително в училищата, общностите и семейството, както и на национално и на европейско равнище⁸⁸. Съдържат се също насоки към държавите членки за изпълнението на препоръката, например защита на правото на участие на децата и младите хора, насърчаване на участието и информиране на децата и младите хора за това, както и създаване на пространства за участие. *Инструментът на Съвета на Европа за оценка на участието* на децата предоставя конкретни и измерими показатели за измерване на напредъка в изпълнението на настоящата препоръка⁸⁹.

В рамките на международното право разпоредбата на член 12, алинея 1 от КПД потвърждава, че дете, което може да формира свои собствени възгледи, има правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него. На възгледите на детето следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Освен това в член 12, алинея 2 от КПД е предвидено, че на детето трябва да бъде предоставена възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни производства, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган и по начин, съответстващ на процесуалните правила съгласно националното законодателство.

87 Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

88 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2012 г.), *Препоръка Rec (2012)2* относно участието на децата и младите хора до 18-годишна възраст, 28 март 2012 г.

89 Съвет на Европа, сектор „Права на детето“ и отдел „Младеж“ (2016 г.), *Инструмент за оценка на участието на децата*, март 2016 г.

2.5. Свобода на събранията и сдруженията

Основни моменти

- Както Хартата на основните права на Европейския съюз, така и ЕКПЧ гарантират свободата на мирни събрания и на свободно сдружаване.
- ЕСПЧ е потвърдил изрично правото на децата да участват в публични събрания.

Съгласно правото на ЕС в член 12 от [Хартата на основните права на ЕС](#) е предвидено, че всеки има право на свобода на мирни събрания и на свободно сдружаване, на всяко равнище, по-специално в областите на политическото, профсъюзното или гражданското сдружаване. Това включва правото на лицата да образуват и членуват в професионални съюзи за защита на своите интереси.

Съгласно правото на СЕ разпоредбата на член 11, алинея 1 от [ЕКПЧ](#) гарантира правото на свобода на мирните събрания и на свободно сдружаване при съблюдаване на ограниченията, предвидени в член 11, алинея 2.

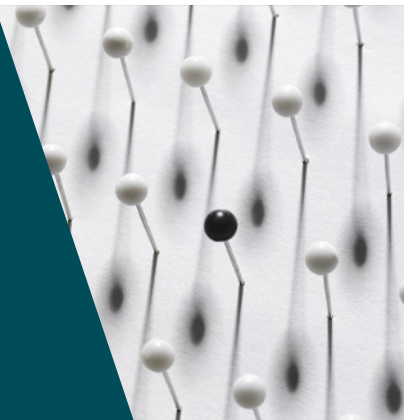
ЕСПЧ е потвърдил изрично правото на децата да участват в събрания на публично място. Както изтъква съдът в решението си по делото *Christian Democratic People's Party срещу Молдова*⁹⁰, *забраната за родителите и децата им да участват в прояви, и по-конкретно в протестни акции срещу държавната политика в областта на училищното образование, представлява ограничение на тяхната свобода на събрания.*

Съгласно международното право деца и детски организации могат да се ползват със защитата, предвидена в член 15 от [КПД](#), където е гарантирано правото на свобода на сдружаване и на мирни събрания. Въз основа на тази разпоредба е предоставена международна закрила на различни сдружения, в които участват деца.

90 ЕСПЧ, решение по дело *Christian Democratic People's Party срещу Молдова* от 14 февруари 2006 г. (жалба № 28793/02).

3.

Равенство и недискриминация

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, дял III („Равенство“), включително член 20 (равенство пред закона), член 21 (недискриминация) и член 23 (равенство между жените и мъжете)</p> <p>ДФЕС, член 19</p> <p>Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p> <p>Директива 2006/54/ЕО (преработена) за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите</p> <p>Директива 2004/113/ЕО на Съвета относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги</p>	<p>Равенство и недискриминация</p>	<p>ЕКПЧ, член 14</p> <p>Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член Е (недопускане на дискриминация)</p> <p>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ), член 4</p> <p>Конвенция от Лансароте, член 2</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход</p>	<p>ЕКПЧ, член 14, във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ</p> <p>РКЗНМ, членове 4 и 12</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>D.H. и др. срещу Чешката република</i> [голям състав], 2006 г. (жалба № 57325/00) (настаняване на ромски деца в специални училища)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Oršuš и др. срещу Хърватия</i>, 2010 г. (жалба № 15766/03) (изцяло ромски паралелки в начални училища)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Catan и др. срещу Молдова и Русия</i>, 2012 г. (колективна жалба № 43370/04) (политика на сепаратистките органи)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Ádám и други срещу Румъния</i>, 2020 г. (колективна жалба № 81114/17) (допълнителни изпити за етническа група)</p> <p>ЕКСП, решение по дело <i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия</i>, 2015 г. (жалба № 100/2013)</p>
<p>Харта на основните права, член 21</p> <p>ДФЕС, член 45</p> <p>Директива относно гражданството (2004/38/ЕО)</p> <p>Директива за дългосрочно пребиваващите (2003/109/ЕО)</p> <p>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО)</p> <p>Директива за единното разрешение (2011/98/ЕС)</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут</p>	<p>ЕКПЧ, член 14, във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ</p> <p>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, членове 4 и 12</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Пономарьови срещу България</i>, 2011 г. (жалба № 5335/05) (училищни такси за временни пребиваващи лица)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>СЕС, решение по дело <i>Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2004 г., С-200/02 (права на пребиваване на родители – граждани на трети държави)</p>		
<p>Харта на основните права, член 21 Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО) СЕС, решение по дело <i>S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law</i> [голям състав] от 2008 г., С-303/06</p>	<p>Недопускане на дискриминация, основана на увреждане</p>	<p>ЕКПЧ, член 14; Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация) ЕСХ, член 17, алинея 2 ЕСПЧ, решение по дело <i>Şat срещу Турция</i>, 2016 г. (жалба № 51500/08) (отказ за допускане до музикално училище на основание нарушено зрение) ЕСПЧ, решение по дело <i>G.L. срещу Италия</i>, 2020 г. (жалба № 59751/15) (непредоставяне на специализирана подкрепа за обучение на ученици, страдащи от аутизъм)</p>
<p>Харта на основните права, член 21 Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС) Директива за равно третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО) СЕС, решение по дело <i>S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law</i> [голям състав] от 2008 г., С-303/06</p>	<p>Недопускане на дискриминация на други защитени основания</p>	<p>Конвенция от Лансароте, член 2 ЕКПЧ, член 14 Протокол № 12 към ЕКПЧ, член 1 (недискриминация) ЕСПЧ, решение по дело <i>Vauev и др. срещу Русия</i>, 2017 г. (жалба № 67667/09) (произволно законодателство срещу хомосексуалността) ЕСПЧ, решение по дело <i>P.V. срещу Испания</i>, 2010 г. (жалба № 35159/09) (ограничаване на контакта поради емоционална нестабилност в резултат на промяна на пола) ЕСПЧ, решение по дело <i>D.G. срещу Ирландия</i>, 2002 г. (жалба № 39474/98) (непредоставяне на подходящ за възрастта център за задържане на непълнолетен извършител)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Voigtat срещу Белгия</i>, 1988 г. (жалба № 9106/80) (непредоставяне на подходящ за възрастта център за задържане на непълнолетен извънбрачен)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Fabris срещу Франция</i> [голям състав], 2013 г. (жалба № 16574/08) (права на наследяване на извънбрачни деца)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mazurek срещу Франция</i>, 2000 г. (жалба № 34406/97) (права на наследяване на извънбрачни деца)</p>

Забраната за дискриминация е основен принцип на всяко демократично общество. Институциите на ЕС са приели редица директиви за борба с дискриминацията, които са от значение и за децата. ЕСПЧ е развил значителна съдебна практика относно забраната за дискриминация съгласно член 14 от ЕКПЧ във връзка с други членове на конвенцията и в по-ограничена степен, съгласно член 1 от Протокол № 12.

ЕКСП счита, че член Е от ЕСХ изпълнява функция, която е сходна с функцията на член 14 от ЕКПЧ: тази разпоредба не може да се прилага самостоятелно и трябва се разглежда в съчетание с една от материалните разпоредби на ЕСХ⁹¹.

В настоящата глава са разгледани принципите на равенство и недискриминация, като е поставен акцент върху основанията за дискриминация, във връзка с които е разработена съдебна практика, свързана с проблемите на децата. В началото е представена обща информация за европейското право в областта на недискриминацията (раздел 3.1), след което са разгледани въпросите за равенството и дискриминацията на децата, основана на етнически произход (раздел 3.2), гражданство и имиграционен статут (раздел 3.3), възраст (раздел 3.4) и други защитени признаци,

91 ЕКСП, решение по дело *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) срещу Франция* от 15 юни 2005 г. (жалба № 26/2004), точка 34.

включително пол, пола идентичност, сексуална ориентация, език и самоличност (раздел 3.5).

3.1. Европейско право в областта на недискриминацията

Основни моменти

- Дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация, е забранена в Европа⁹².
- В Хартата на основните права на ЕС се забранява всяка форма на дискриминация, основана по-специално на пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация. В областта на прилагане на Договорите и без да се засягат техните особени разпоредби, се забранява всяка форма на дискриминация, основана на гражданството.
- Вторичното право на ЕС забранява дискриминацията, основана на пола (директиви за равенството между половете); на етнически или расов произход в няколко области на живота (Директива за расовото равенство); и в областта на заетостта и професиите на основание възраст, увреждане, сексуална ориентация, религия или убеждения (Директива за равно третиране в областта на заетостта).
- Член 14 от ЕКПЧ забранява дискриминацията във връзка с упражняването на друго право, гарантирано от конвенцията. Съгласно Протокол № 12 забраната за дискриминация се превърна в самостоятелно право.
- В редица инструменти на Съвета на Европа се подчертава необходимостта от осигуряване на недопускане на дискриминация по отношение на конкретни обстоятелства или групи.

⁹² За преглед на европейското право в областта на недискриминацията, състоящо се от европейските директиви за борба с дискриминацията и член 14 от ЕКПЧ и Протокол № 12 към нея, вж. FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, февруари 2018 г.

Съгласно правото на ЕС забраната на дискриминацията, прогласена в член 21 от [Хартата на основните права](#) на Европейския съюз, е самостоятелен принцип, който се прилага и към ситуации, които не попадат в обхвата на нито една от останалите разпоредби на хартата. Основанията, във връзка с които дискриминацията е изрично забранена по силата на тази разпоредба, включват пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст или сексуална ориентация. В член 2 от ДЕС се посочва, че недискриминацията, равенството, справедливостта, човешкото достойнство и толерантността между мъжете и жените са общи ценности за всички държави членки. В член 19 от [ДФЕС](#) са посочени основанията пол, раса или етническа принадлежност, религия или убеждения, увреждане, възраст и сексуална ориентация. Недискриминацията е самостоятелен принцип, който се прилага и за случаи, които не са обхванати от никоя друга разпоредба на хартата. Основанията, във връзка с които дискриминацията е изрично забранена по силата на тази разпоредба, включват пол, раса, цвят на кожата, етнически или социален произход, генетични характеристики, език, религия или убеждения, политически или други мнения, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение, увреждане, възраст и сексуална ориентация. В член 19 от [ДФЕС](#) са посочени основанията пол, раса или етническа принадлежност, религия или убеждения, увреждане, възраст и сексуална ориентация.

Няколко директиви на ЕС съдържат забрана на дискриминацията в областите на заетостта, системата за социални грижи и достъпа до стоки и услуги, като всички тези области потенциално засягат и децата. [Директива 2000/78/ЕО на Съвета](#), с която е установена обща рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите (Директивата за равно третиране в областта на заетостта)⁹³, съдържа забрана на дискриминацията, основана на религия или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация. [Директива 2000/43/ЕО на Съвета](#) относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническият произход (Директивата за расовото равенство) съдържа забрана на дискриминацията, основана на расова или етническа принадлежност, не

⁹³ ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), [Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите](#), ОВ L 303, 2000 г.

само в контекста на заетостта и достъпа до стоки и услуги, но също така и във връзка със системата за социални грижи (включително социалната закрила, социалната сигурност и здравните грижи) и системата на образованието⁹⁴. Други директиви уреждат прилагането на принципа на равно третиране между мъжете и жените в областта на заетостта и професиите или самостоятелната заетост (Директиви 2006/54/ЕО⁹⁵ и 2010/41/ЕС⁹⁶) и по отношение на достъпа до и предоставянето на стоки и услуги (Директивата относно равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги)⁹⁷. Директива 79/7/ЕИО на Съвета относно постепенното прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените се прилага в сферата на социалното осигуряване⁹⁸. Директивата за равното третиране, предложена от Комисията през 2008 г., има за цел да запълни пропуските в законодателството в областта на равенството⁹⁹.

Съгласно ЕКПЧ, с член 14 се гарантира равенство в „ползването на [...] правата и свободите“, посочени в ЕКПЧ. Следователно ЕСПЧ е компетентен да разглежда единствено жалбите за дискриминация, които попадат в обхвата на някое от правата, защитени от ЕКПЧ. Протокол № 12 (ратифициран до момента от 20 държави членки) забранява дискриминацията във връзка с „упражняването на всяко право, предвидено със закон“ и „от всеки публичен орган“, което означава, че неговият обхват е по-широк

- 94 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 2000 г.
- 95 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2006 г.), Директива 2006/54/ЕО от 5 юли 2006 г. за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (преработена), ОВ L 204, 2006 г.
- 96 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2010 г.), Директива 2010/41/ЕС от 7 юли 2010 г. за прилагане на принципа на равно третиране на мъжете и жените, които извършват дейности в качеството на самостоятелно заети лица, и за отмяна на Директива 86/613/ЕИО на Съвета, ОВ L 180, 2010 г.
- 97 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 г. относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги, ОВ L 373, 2004 г.
- 98 ЕС, Съвет на Европейския съюз (1978 г.), Директива 79/7/ЕИО на Съвета от 19 декември 1978 г. относно постепенното прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените в сферата на социалното осигуряване, ОВ L 6, 1979 г.
- 99 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Предложение за директива на Съвета за прилагане на принципа на равно третиране на лицата без оглед на религиозна принадлежност или убеждения, увреждане, възраст или сексуална ориентация {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181} COM (2008) 426, 2 юли 2008 г.

от обхвата на член 14, който се отнася само до правата, гарантирани от конвенцията.

Разпоредбите и на двата правни инструмента съдържат неизчерпателно изброяване на основанията, във връзка с които се забранява дискриминацията: пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, рождение или друг признак. В случаите, когато ЕСПЧ установи, че лица, които са в сходна ситуация, се третират различно, съдът проверява дали разликата в третирането е обективно и разумно обоснована¹⁰⁰.

Разпоредбата на член Е от ЕСХ също съдържа неизчерпателно изброяване на основанията, във връзка с които дискриминацията е забранена: раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национална принадлежност или социален произход, здравословно състояние, връзка с дадено национално малцинство или рождение. В допълнението към ЕСХ, което се отнася до този член, се уточнява че разликата в третирането, основана на обективни и целесъобразни критерии, включва изискването за навършена определена възраст или наличие на друго качество за достъп до някои форми на образование¹⁰¹.

Съгласно член 4 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (РКЗНМ)¹⁰² държавите – страни по конвенцията, гарантират на всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, правото на равенство пред закона и на равна защита от закона и забраняват дискриминацията, основана на принадлежност към национално малцинство. Освен това те се задължават да приемат, ако е необходимо, подходящи мерки за утвърждаване във всички области на икономическия, социалния, политическия и културния живот на пълно и ефективно равенство между лицата, принадлежащи към национални малцинства, и тези от мнозинството.

100 За преглед на съдебната практика на ЕСПЧ вж. FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, февруари 2018 г.

101 Съвет на Европа (1996 г.), Европейска социална харта (ревизирана), *Обяснителен доклад*, точка 136.

102 Съвет на Европа (1995 г.), *Рамкова конвенция за защита на националните малцинства* (РКЗНМ), CETS № 157, 1 февруари 1995 г.

Европейската комисия срещу расизма и нетърпимостта (ЕКРН) е уникален орган за наблюдение на правата на човека, който е специализиран по въпросите, свързани с борбата срещу расизма, дискриминацията, ксенофобията, антисемитизма и нетърпимостта в Европа¹⁰³. В рамките на дейността си по наблюдение на равнището на държавите ЕКРН следи положението във връзка с проявите на расизъм и нетърпимост във всяка от държавите – членки на Съвета на Европа.

С член 2 от [Конвенцията от Лансароте](#) се гарантира, че прилагането на разпоредбите на тази конвенция, и по-специално на мерки за защита на правата на жертвите на сексуална експлоатация и сексуално насилие, е гарантирано без упражняване на дискриминация на каквото и да е основание.

Въздържането от дискриминационно третиране понякога не е достатъчно, за да се постигне равно третиране. В някои случаи могат да бъдат предприети мерки за преодоляване на съществуващи и продължаващи неравенства. В контекста на актовете, приети под егидата на ООН, подобни действия се наричат „специални мерки“, а в контекста на правото на ЕС се използват понятията „специфични мерки“ или „позитивни действия“. ЕСПЧ говори за „позитивни задължения“. Посредством предприемане на подобни специални мерки правителствата гарантират „равенство по същество“, т.е. равнопоставен достъп до възможности да се ползват придобивките в обществото, а не просто „формално равенство“. Когато правителствата, работодателите или доставчиците на услуги не вземат предвид необходимостта от предприемане на специални мерки, те увеличават риска прилаганите от тях правила и практики да породят непряка дискриминация.

В следващите раздели са анализирани конкретни основания за дискриминация, за които практиката показва, че имат особено значение за децата.

¹⁰³ За повече информация вж. [уебсайта на Европейската комисия срещу расизма и нетърпимостта](#).

3.2. Недопускане на дискриминация, основана на раса и етнически произход

Основни моменти

- Расата и етническият произход са забранени основания за дискриминация в Европа.
- ЕС разполага със специален правен инструмент (Директивата за расовото равенство), който забранява пряката и непряката дискриминация, както и тормоза, във всички области на живота.

В областта на правото на ЕС Директивата за расовото равенство забранява дискриминацията, основана на расовия или етническият произход, не само в сферата на заетостта, но също и във връзка с предоставянето на стоки и услуги и достъпа до системите за социални грижи, образование и социално осигуряване. Ромите, като особено многобройна и уязвима етническа група, несъмнено попадат в обхвата на директивата. Ключов елемент от усилията за борба с дискриминацията срещу ромите е приемането през 2011 г. на специална рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите¹⁰⁴. През 2020 г. тя беше последвана от втора **стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите за периода 2020–2030 г.**¹⁰⁵ Децата от ромски произход са особено засегнати от пряка и непряка дискриминация, както и от тормоз в сферите на образованието, достъпа до заетост и жилищно настаняване, здравеопазването, осведомеността и достъпа до правосъдие. Усилията за постигане на пълно равенство в практиката при определени обстоятелства може да оправдаят предприемането на

104 ЕС, Европейска комисия (2011 г.), „*Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г.*“, COM(2011) 173 final, 5 април 2011 г.

105 ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите*, COM (2020) 620 final, 10 октомври 2020 г.

позитивни действия, специфични за ромите, по-конкретно в следните четири области¹⁰⁶.

В обхвата на правото на СЕ ЕСПЧ се е произнесъл с решения по няколко етапни дела, свързани с диференцирано третиране на ромски деца в образователната система. Тези дела са анализирани в обхвата на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от [Протокол № 1 към конвенцията](#). ЕСПЧ приема, че непропорционално големият дял или сегрегацията на децата от определена етническа група в специални училища или паралелки може да са обективно обосновани само ако са осигурени подходящи гаранции във връзка с насочването на децата към тези училища или паралелки, като например тестове, разработени специално за ромските деца и съобразени с техните потребности, подходяща оценка и наблюдение на напредъка на децата с цел интегрирането им в масови паралелки веднага щом обучителните затруднения бъдат преодолени и позитивни мерки за преодоляване на тези затруднения. Следователно когато липсват ефективни мерки за десегрегация, продължаването на образователната сегрегация на ромските деца в масово училище с редовна учебна програма не може да бъде обосновано¹⁰⁷. Освен това Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва в учебните програми и учебните материали да бъде включена история на ромите и/или пътуващите общности¹⁰⁸.

Пример: По делото *D.H. и други срещу Чешката република*¹⁰⁹ ЕСПЧ установява, че непропорционално голям брой ромски деца са настанени без съответна обосновка в специални училища за деца с обучителни затруднения. Съдът изразява загриженост относно опростената учебна програма, по която се извършва обучението в тези училища, и относно сегрегацията, която е резултат от тази система. В резултат от

106 ЕС, Европейска комисия (2014 г.), *Съвместен доклад за прилагането на Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход и на Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите*, Доклад на Комисията до Европейския парламент и Съвета, COM(2014) 2 final, 17 януари 2014 г.

107 ЕСПЧ, решение по дело *Lavida и др. срещу Гърция* от 30 май 2013 г. (жалба № 7973/10).

108 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), *Препоръка CM/Rec (2020)2 до държавите членки относно включването на историята на ромите и/или пътуващите общности в учебните програми и учебните материали*, 1 юли 2020 г.

109 ЕСПЧ, решение по дело *D.H. и др. срещу Чешка република* [голям състав] от 13 ноември 2007 г. (жалба № 57325/00), точки 206–210.

горните обстоятелства ромските деца получават образование, което задълбочава техните трудности и препятства тяхното по-нататъшно личностно развитие, вместо да им помага да се интегрират в масовата образователна система и да развиват умения, които да облекчат живота им сред населението от мнозинството. На горните основания ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ.

Пример: По делото *Oršuš и др. срещу Хърватия*¹¹⁰ ЕСПЧ разглежда наличието на изцяло ромски паралелки в общите начални училища. По принцип временното настаняване на деца в специална паралелка поради недостатъчно владее на езика, на който се осъществява обучението, не е дискриминационна практика. Такова настаняване може да се разглежда като адаптиране на образователната система към специалните потребности на децата с езикови затруднения. Когато обаче такова настаняване засяга непропорционално или изключително членовете на определена етническа група, е необходимо да бъдат осигурени съответни гаранции. По отношение на първоначалното настаняване в отделни паралелки ЕСПЧ отбелязва, че настаняването не е било елемент от обща практика за преодоляване на проблемите на децата, които не владеят в достатъчна степен езика, на който се осъществява обучението, както и че не са провеждани специални тестове с цел да се установи степента на владее на езика от децата. Що се отнася до учебната програма, по която са обучавани децата, е установено, че на някои от тях не е предложена конкретна учебна програма (т.е. специални часове по езиково обучение), за да придобият необходимите езикови умения във възможно най-кратък срок. Липсвали са процедури за прехвърляне или наблюдение, осигуряващи незабавно и автоматично прехвърляне на ромските деца в смесени паралелки, веднага след като те постигнат необходимата степен на владее на езика. С оглед на горните констатации ЕСПЧ установява, че е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към конвенцията.

ЕСПЧ се е произнесъл и по други дела, свързани с дискриминация срещу деца в училищна среда.

¹¹⁰ ЕСПЧ, решение по дело *Oršuš и др. срещу Хърватия* [голям състав] от 16 март 2010 г. (жалба № 15766/03), точка 157.

Пример: По делото *Catan u др. срещу Молдова и Русия*¹¹¹ ЕСПЧ анализира езиковата политика, въведена от сепаратистските органи в училищата в Приднестровието с цел русификация. След насилственото затваряне и преместване на училищата с преподаване на молдовски език (с използване на латиницата), родителите са били принудени да избират между това да изпратят децата си в училища, където преподаването се осъществява на изкуствена комбинация между молдовски език и кирилицата въз основа на учебни материали, разработени през съветската епоха, или в училища, които са по-зле оборудвани и с по-неудобно разположение, като по пътя си към тези училища децата са подложени на тормоз и сплашване. Принудителното затваряне на училищата и последвалият тормоз са оценени като необосновано ограничаване на правото на децата на образование, което представлява нарушение на член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ¹¹².

Пример: По делото *Ádám u др. срещу Румъния*¹¹³ ученици с унгарски етнически произход, които посещават училище с преподаване на майчиния им език в Румъния, твърдят, че е трябвало да положат два допълнителни изпита на майчиния си език в рамките на същия доста кратък срок, определен за изпитите за завършване на средно образование в цялата страна. ЕСПЧ изначално подчертава, че в съответните правни инструменти на Съвета на Европа изрично се признава, че защитата и насърчаването на малцинствените езици не следва да става в ущърб на официалните езици и необходимостта от тяхното изучаване. Освен това задължаването на жалбоподателите да положат двата допълнителни изпита е пряка и неизбежна последица от техния съзнателен и доброволен избор да се обучават на различен език и предлагането на такава възможност от страна на държавата им. ЕСПЧ е счел, че жалбоподателите не са поставени в различно положение с достатъчна значимост по смисъла на член 1 от Протокол № 12. Не е установено нарушение на конвенцията.

ЕКСП застъпва позицията, че макар да е допустимо политиките относно образованието на ромските деца да включват гъвкави структури с цел

111 ЕСПЧ, решение по дело *Catan u др. срещу Молдова и Русия* [голям състав] от 19 октомври 2012 г. (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06).

112 *Лак там*, точки 141–144.

113 ЕСПЧ, решение по дело *Ádám u др. срещу Румъния* от 13 октомври 2020 г. (жалба № 81114/17).

да бъдат удовлетворени многообразните потребности на групата и могат да отразяват факта, че някои групи водят номадски или полуномадски начин на живот, не е допустимо да се организират отделни училища за ромски деца¹¹⁴.

Пример: Делото *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия*¹¹⁵ се отнася до спазването от страна на Ирландия на ЕСХ по отношение на настаняването на пътуващи общности, по-специално по отношение на жилищните условия и изселването им, а по отношение на децата от такива общности — и по отношение на социалната, правната и икономическата им закрила. ERRC твърди в жалбата си, че правителството е нарушило член 17, като е отказало на децата от пътуващи общности правото на социална, правна и икономическа закрила, особено по отношение на училищното образование.

Съгласно член 4, алинеи 2 и 3 от **ПКЗНМ** специалните мерки, приети с цел утвърждаване на ефективно равенство на лицата, принадлежащи към национални малцинства, не се считат за проява на дискриминация. Освен това в съответствие с член 12, алинея 3 от **ПКЗНМ** държавите — страни по конвенцията, се задължават изрично да утвърждават равни възможности за достъп до образование на всички степени за лицата, принадлежащи към национални малцинства. Консултативният комитет за **ПКЗНМ** извършва редовни оценки на равния достъп до образование на ромските деца на основание на тази разпоредба¹¹⁶.

114 ЕКСП, *Заклучения 2003 г. – България – член 17, параграф 2*, 2003/def/BGR/17/2/EN, 30 юни 2003 г.

115 ЕКСП, решение по дело *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия* от 1 декември 2015 г. (жалба № 100/2013).

116 Вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет за **ПКЗНМ** (2006 г.), *Commentary on education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Коментар относно образованието съгласно Рамковата конвенция за защита на националните малцинства)* (2006 г.), ACFC/25DOC (2006)002.

3.3. Недопускане на дискриминация, основана на гражданство и имиграционен статут

Основни моменти

- Европейското право забранява дискриминацията въз основа на националността.
- Съгласно правото на Съюза дискриминацията въз основа на националността е забранена в контекста на свободното движение на хора съгласно член 45 от ДФЕС (свобода на движение и пребиваване). В рамките на приложното поле на правото на ЕС всяка дискриминация въз основа на гражданството е забранена съгласно член 21, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС. ЕКПЧ гарантира упражняването на гарантираните права на всички лица, които са под юрисдикцията на държава членка.

Съгласно правото на ЕС дискриминацията въз основа на националността е забранена в обхвата на прилагане на Договорите (член 18 от ДФЕС); член 21, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС). Тези членове са от значение за всички граждани на ЕС във връзка с разпоредбата относно европейското гражданство, както и за дългосрочно пребиваващите лица, които не са граждани на ЕС. Освен това правото на ЕС забранява дискриминацията на основание гражданство, по-специално в контекста на свободното движение на хора (Директива за гражданството¹¹⁷; член 45 от ДФЕС)¹¹⁸. Гражданите на трети държави, т.е. лицата, които са граждани на държави, които не са членки на ЕС, се ползват с право на равно третиране в приблизително същите области, обхванати от директивите срещу дискриминацията, когато имат статут на дългосрочно пребиваващи лица. Съгласно **Директивата за гражданите на трети държави** едно от условията за придобиване на такъв статут е лицата да са пребивавали законно за

117 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/38/ЕО от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, ОВ L 158, 2004 г.

118 Агенция за основните права (2018 г.), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights (Превръщане на правата на гражданите на ЕС в реалност: национални съдилища, прилагащи свободата на движение и сродните му права)*, Люксембург, Служба за публикации.

срок от пет години¹¹⁹. Освен това Директива 2003/86/ЕО относно правото на събиране на семейството (Директивата относно събиране на семейството)¹²⁰ допуска членовете на семействата на граждани на трети държави, които пребивават законно в държава членка, да се присъединят към тях при определени условия (вж. също раздел 9.5)¹²¹. В допълнение на това Директивата за единното разрешение гарантира правото на равно третиране на гражданите на трети държави при определени условия¹²².

Пример: Делото *Chen*¹²³ се отнася до въпроса дали дете на гражданин на трета държава има право да пребивава в една държава членка, ако е родено в друга държава членка, чието гражданство притежава. Майката на детето, която го издържа, е гражданка на трета държава. СЕС се произнася, че когато една държава членка налага определени изисквания, които трябва да са налице, за да може едно лице да стане неин гражданин, и когато тези изисквания са изпълнени, друга държава членка не може да оспорва предоставеното гражданство, когато майката и детето подават заявление пред нея за разрешение за пребиваване. СЕС потвърждава, че една държава членка не може да откаже право на пребиваване на родител, който полага грижи за дете, което е гражданин на ЕС, тъй като това би обезсилило правото на пребиваване на детето.

Съгласно правото на СЕ ЕКПЧ гарантира упражняването на права на всички лица, които са под юрисдикцията на дадена държава членка, независимо дали те са граждани на тази държава, включително на тези, които живеят извън националните граници, в области, които са под ефективния контрол на държава членка. По отношение на образованието ЕСПЧ застъпва позицията, че диференцираното третиране на основание

119 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/109/ЕО от 23 януари 2004 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни, ОВ L 16, 2004 г.

120 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/86/ЕО от 3 октомври 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 2003 г.

121 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/98/ЕС (Директива за единното разрешение) относно единна процедура за кандидатстване на граждани на трети държави за единно разрешение за пребиваване и работа на територията на държава членка и относно общ набор от права за работници от трети държави, законно пребиваващи в държава членка, ОВ L 343, 2011 г., стр. 1.

122 Пак там, член 12.

123 СЕС, решение по дело *Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department* от 19 октомври 2004 г., C-200/02.

на гражданството и имиграционния статут може да представлява дискриминация.

Пример: Делото *Пономарьови срещу България*¹²⁴ засяга проблема, че чуждестранните граждани, които нямат разрешение за постоянно пребиваване, трябва да плащат такси за обучението си в средно училище. Принципно обичайно широката свобода на преценка в случаите, когато се предприемат общи мерки в областта на икономическата или социалната стратегия, трябва да бъде уточнена по отношение на образованието по две причини: а) правото на образование се ползва с пряка закрила съгласно ЕКПЧ и б) образованието е много особен вид обществена услуга, която обслужва широки обществени функции. Според ЕСПЧ свободата на преценка се увеличава с равнището на образование. Следователно, макар че трудно може да се обоснове събирането на (по-високи) такси от чужденци за обучение в началното училище, тези такси може да са напълно обосновани на етапа на университетското образование. С оглед на значението на средното образование за личностното развитие и социалното и професионалното интегриране, на това равнище на образование пропорционалността на диференцираното третиране следва да бъде анализирана по-внимателно. Съдът уточнява, че не изразява позиция по въпроса дали дадена държава има право да лиши всички мигранти с нередовен статут от образователните придобивки, които предоставя на своите граждани и на определени ограничени категории чужденци. Преценявайки конкретните обстоятелства по делото на жалбоподателите, той приема, че в разглеждания случай не са приложими „съображения, свързани с необходимостта от прекратяване или обръщане на потока на незаконната миграция“. Жалбоподателите не са правили опити да злоупотребят с българската образователна система, тъй като са се установили в България в ранна възраст след брака на майка им с български гражданин, поради което техният единствен избор е бил да посещават училище в България. На горните основания ЕСПЧ установява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към конвенцията.

124 ЕСПЧ, решение по дело *Пономарьови срещу България* от 21 юни 2011 г. (жалба № 5335/05), точка 60.

3.4. Недопускане на дискриминация, основана на увреждане

Основни моменти

- Дискриминацията, основана на увреждане, е забранена съгласно европейското право (член 21 от Хартата на основните права, член 14 от ЕКПЧ, член 1 от Протокол № 12 към ЕКПЧ).
- Дискриминацията въз основа на увреждане съгласно правото на ЕС и правото на Съвета на Европа включва и случаи на „дискриминация по асоциация“ (например, ако детето е дискриминирано, защото родителите му имат увреждания).

Увреждането е едно от основанията за дискриминация, предмет на изрична забрана в член 21 от Хартата на основните права на ЕС. ЕС е ратифицирал [Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания](#) (КПХУ)¹²⁵ и е разработил [Стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021–2030 г.](#)¹²⁶ КПХУ се превръща в референтен документ за тълкуване на законодателството на ЕС, свързано с дискриминация въз основа на увреждане¹²⁷. Съгласно правото на ЕС се признава, че държавите имат задължения да гарантират подходящо настаняване, за да могат лицата с увреждания да реализират в пълна степен своите права¹²⁸.

125 За първи път в историята си ЕС стана страна по международен договор в областта на правата на човека. Организация на обединените нации, [Конвенция на ООН за правата на хората с увреждания](#) (КПХУ), 13 декември 2006 г.

126 ЕС, Европейска комисия (2021 г.), [Съюз на равенство: Стратегия за правата на хората с увреждания за периода 2021–2030 г.](#), COM (2021) 101 final.

127 Съд на ЕС, решение по дело [Европейската комисия срещу Италианска република](#) от 4 юли 2013 г., C-312/11; Съд на ЕС, решение по дело [Z. срещу A Government department u The Board of Management of a Community School](#) [голям състав] от 18 март 2014 г., C-363/12; Съд на ЕС, решение по дело [Wolfgang Glatzel срещу Freistaat Bayern](#) от 22 май 2014 г., C-356/12; Съд на ЕС, решение по дело [Mohamed Daouidi срещу Bootes Plus SL u др.](#) от 1 декември 2016 г., C-395/15; Съд на ЕС, решение по дело [Петя Милкова срещу Изпълнителен директор на Агенцията за приватизация и следприватизационен контрол](#) от 9 март 2017 г., C-406/15.

128 Вж. например ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/29/ЕС от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления](#) (Директива за правата на жертвите), ОВ L 315, 14.11.2012 г., стр. 57, чл. 3 и чл. 22.

Конкретно по отношение на основанието увреждане, но не само, СЕС е приел, че законодателството на ЕС предоставя защита и от „дискриминация по асоциация“, т.е. дискриминация срещу лице, което е свързано с друго лице, което притежава защитената характеристика, например майка на дете с увреждане или дискриминация срещу лице поради увреждане на детето му¹²⁹.

Пример: В решението си по делото *S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law*¹³⁰ СЕС изтъква, че Директивата за равно третиране в областта на заетостта съдържа разпоредби, които целят приспособяване конкретно към потребностите на лицата с увреждания. Това обаче не позволява да се направи заключението, че залегналият в нея принцип на равно третиране трябва да се тълкува ограничително, т.е. като забраняващ единствено пряката дискриминация, основана на увреждане, и по отношение единствено на самите лица с увреждания. СЕС приема, че директивата е приложима не към определена категория лица, а към самото естество на дискриминацията. Едно тълкуване, което ограничава нейното прилагане само по отношение на лицата с увреждания, би лишило директивата от важен елемент за нейната ефективност и би ограничило защитата, която директивата има за цел да гарантира. СЕС заключава, че директивата трябва да се тълкува в смисъл, че предвидената от нея забрана на пряката дискриминация не е ограничена само до лицата с увреждания. От горното следва, че когато служител без увреждане е третиран от своя работодател по-малко благоприятно на основание увреждане на негово дете, за което той полага основната част от грижите, от които то се нуждае, отколкото е третиран друг служител в сходно положение, такова третиране противоречи на забраната за пряка дискриминация, съдържаща се в директивата.

В обхвата на ЕКПЧ съществува нарастващ обем съдебна практика, предмет на която са случаи на дискриминация при достъпа до образование на

129 Съд на ЕС, решение по дело *S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law* [голям състав] от 17 юли 2008 г., C-303/06.

130 СЕС, решение по дело *S. Coleman срещу Attridge Law u Steve Law* [голям състав] от 17 юли 2008 г., C-303/06.

деца с увреждания¹³¹. В предишната си съдебна практика по този въпрос органите по конвенцията подчертават необходимостта децата с увреждания да бъдат обучавани заедно с другите деца на тяхна възраст, когато това е възможно¹³². В по-нови дела ЕСПЧ подчертава значението на разумните улеснения в образованието.

Пример: По делото *Џат срещу Турция*¹³³ музикална академия е отказала да запише студентка, която има необходимата квалификация за прием, с основание, че има нарушено зрение. ЕСПЧ е отбелязал, че дискриминацията, основана на увреждане, обхваща и отказа да се осигурят подходящи улеснения за достъпа на лица с увреждания до образование (например адаптиране на методите на преподаване, за да бъдат достъпни за незрящи обучаеми)¹³⁴. В настоящия случай компетентните национални органи не са положили усилия да определят потребностите на жалбоподателката и не са обяснили как или защо слепотата ѝ може да възпрепятства достъпа ѝ до музикално образование. Следователно жалбоподателката е била лишена, без обективна и разумна обосновка, от възможността да се ползва от образованието в музикалната академия единствено поради своето зрително увреждане, в нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1.

По делото *G.L. срещу Италия*¹³⁵ ученичка с аутизъм е била лишена от законоустановена специализирана подкрепа за обучение през първите две години в началното училище. Органите не са предприели определяне на реалните ѝ потребности и не са предоставили съобразена с нуждите подкрепа, за да ѝ позволят да продължи началното си образование при условия, които, доколкото е възможно, са равностойни на тези, при които другите деца посещават същото училище. Освен това ЕСПЧ отбелязва, че дискриминацията, на която

131 Съвет на Европа, ЕСПЧ (2021 г.), *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights – Right to education* (Насоки относно член 2 от Протокол № 1 към Европейската конвенция за правата на човека – право на образование) от 31 август 2021 г.

132 ЕСПЧ, решение по дело *Klerks срещу Нидерландия* от 4 юли 1995 г. (жалба № 25212/94); ЕСПЧ, решение по дело *McIntyre срещу Обединено кралство*, от 21 октомври 1998 г. (жалба № 29046/95).

133 ЕСПЧ, решение по дело *Џат срещу Турция* от 23 февруари 2016 г. (жалба № 51500/08).

134 Относно правото на образование на децата, страдащи от аутизъм вж. ЕСПЧ, решение по дело *Dupin срещу Франция* от 18 декември 2018 г. (жалба № 2282/17).

135 ЕСПЧ, решение по дело *G.L. срещу Италия* от 10 септември 2020 г. (жалба № 59751/15).

е подложена жалбоподателката, се утежнява от факта, че деянието е в рамките на началното образование, което е в основата на детското възпитание и социална интеграция и дава на децата първи впечатления от съвместното съжителство в общност. ЕСПЧ е постановил, че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 2 от Протокол № 1.

ЕСПЧ разглежда и случаи, в които увреждане на родител е оказало влияние върху родителските му права или контактите с децата му¹³⁶, както и случаи, в които родител е бил дискриминиран по асоциация поради увреждането на детето му¹³⁷.

ЕКСП счита за допустимо при прилагането на член 17, алинея 2 от ЕСХ да се прави разграничение между децата със и без увреждания. Въпреки това нормативният подход следва да е интегрирането на децата с увреждания в масовото училище, където да се предприемат мерки за удовлетворяване на техните специални потребности, а настаняването в специализирани училища следва да е изключение¹³⁸. Освен това децата, които посещават специализирани училища, които отговарят на член 17, алинея 2 от ЕСХ, трябва да получават специално обучение с оглед броят на децата, обучаващи се в специализираните и в масовите училища, които завършват своето училищно образование, да е пропорционално равностоеен¹³⁹. Държавите трябва да положат достатъчно усилия за насърчване на включването на децата с умствени увреждания в редовното основно и средно образование¹⁴⁰.

В КПХУ се препотвърждават някои от принципите на КПД като висшият интерес на детето като първостепенно съображение и правото на изслушване (член 7, алинеи 2 и 3). Държавите — страни по конвенцията, се задължават „да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират

136 Вж. ЕСПЧ, решение по дело *Cinta срещу Румъния* от 18 февруари 2020 г. (жалба № 3891/19); ЕСПЧ, решение по дело *Kocherov u Sergeyeva срещу Русия* от 29 март 2016 г. (жалба № 16899/13).

137 ЕСПЧ, решение по дело *Guberina срещу Хърватия* от 22 март 2016 г. (жалба № 23682/13).

138 ЕКСП, решение по дело *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция* от 4 ноември 2003 г. (жалба № 13/2002).

139 ЕКСП, решение по дело *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България* от 3 юни 2008 г. (жалба № 41/2007).

140 ЕКСП, решение по дело *International Federation for Human Rights (FIDH) and Inclusion Europe срещу Белгия* от 9 октомври 2020 г. (жалба № 141/2017); вж. също ЕКСП, решение по дело *MDAC срещу Белгия* от 4 юли 2018 г. (жалба № 109/2014).

пълноценното упражняване от децата на всички права на човека и основни свободи наравно с останалите деца“ (член 7, алинея 1). Комитетът на КПД счита, че воденето на пълноценен и достоен живот в условия, които гарантират достойнството, насърчават самостоятелността и улесняват активното участие в общността, е водещият принцип при прилагането на КПД по отношение на децата с увреждания¹⁴¹.

3.5. Недопускане на дискриминация на други защитени основания

Основни моменти

- Съгласно европейското право дискриминацията, основана на сексуална ориентация, полова идентичност и полови белези, е забранена. Дискриминацията на основание сексуалната ориентация е изрично забранена и във всички наскоро въведени конвенции и стандарти на Съвета на Европа в областта на защитата на правата на детето.
- В рамките на правото на ЕС в областта на недискриминацията защитата от дискриминация, основана на възрастта, е ограничена.
- ЕСПЧ счита възрастта за основание за дискриминация и разглежда и други основания за дискриминация като език, принадлежност и дискриминация срещу извънбрачни деца.

В член 21 от [Хартата на основните права на ЕС](#) се забранява дискриминацията на други основания, които са особено значими за децата, като възраст, пол, генетични характеристики, език или сексуална ориентация.

В рамките на правото на ЕС защитата срещу дискриминация на лесбийките, гейовете, бисексуалните, транссексуалните, интерсексуалните и куиър (ЛГБТИК) лицата попада в различни правни рамки в зависимост от това дали дискриминацията се основава на сексуалната ориентация, за която се прилага антидискриминационната правна рамка, или на пола, включително промяната на пола, за която се прилага правната рамка за равенство между половете. Сексуалната ориентация, половата идентичност/

¹⁴¹ Комитет на ООН по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 9 – Правата на децата с увреждания*, CRC/C/GC/9, 27 февруари 2007 г., точка 11.

изразяване и половите белези са сред основанията на забраната за дискриминация. Съдът на ЕС е постановил, че забраната за дискриминация на основание на пола може да включва и случаи на промяна на пола¹⁴².

Децата могат да се самоопределят като лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални, небинарни, интерсексуални или куйър¹⁴³, или като принадлежащи към „семейства на дъгата“, в състава на които влизат ЛГБТИК родители. ЕС прие [Стратегия за равнопоставеност](#) на ЛГБТИК лицата, в която се признава дискриминацията, пред която са изправени ЛГБТИК децата или децата от семейства на дъгата¹⁴⁴. Поради различията в националните законодателства на държавите членки семейното положение невинаги се признава в друга държава членка¹⁴⁵. Понякога ЛГБТИК децата, младежите и семействата на дъгата може да са подложени на стигматизация и дискриминация от най-ранна възраст. Това влияе на резултатите им в образованието и перспективите им за заетост, както и на ежедневието им живот, благосъстоянието и психичното им здраве¹⁴⁶.

[Директивата на ЕС за правата на жертвите](#) определя изискване жертвите на престъпления от омраза, включително ЛГБТИК децата, да получават подходяща информация, подкрепа и защита и да могат да участват в наказателни производства¹⁴⁷. В нея се предвижда жертвите на престъпления да бъдат признавани за жертви и към тях да се отнасят почтително, тактично и професионално, без да бъдат дискриминирани на основание, наред с другото, на сексуалната им ориентация, половата идентичност и изразяването на половата им принадлежност.

142 Вж. напр. СЕС, решение по дело *Р. срещу S. и Cornwall County Council* от 30 април 1996 г., C-13/94; СЕС, решение по дело *К.В. срещу National Health Service Pensions Agency* от 7 януари 2004 г., C-117/01.

143 ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегия за равнопоставеност на ЛГБТИК за периода 2020–2025 г.*, COM (2020) 698 final, 12 ноември 2020 г.

144 *Лак там.*

145 ЕС, Европейски парламент (2021 г.), *Пречки пред свободното движение на семействата на дъгата в ЕС*, PE 671.505, март 2021 г.

146 Вж. също ЕС, Агенция за основните права (2020 г.), *A long way to go for LGBTI equality (Дългият път към равенството на ЛГБТИ лицата)*, 14 май 2020 г.

147 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), *Директива 2012/29/ЕС от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/JHA на Съвета*, ОВ L 315, 2012 г., стр. 57, член 22.

Дискриминацията на основание сексуалната ориентация е забранена от конвенциите и стандартите на Съвета на Европа в областта на защитата на правата на децата. В член 2 от [Конвенцията от Лансароте](#) например изрично се посочва, че всички жертви на сексуално насилие трябва да се ползват от закрилата на конвенцията, без дискриминация на каквото и да е основание, включително сексуалната ориентация. В [Насоките за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), също така се отбелязва като основен принцип, че правата на детето трябва да бъдат гарантирани без дискриминация на каквото и да е основание като, наред с другото, пола, сексуалната ориентация и половата идентичност.

Въпреки че не са изрично посочени в ЕКПЧ, сексуалната ориентация и половата идентичност са защитени характеристики, включени в категорията „друг признак“ съгласно съответните разпоредби на ЕКПЧ¹⁴⁸. ЕСПЧ също така признава ролята, която училищата и образователните институции могат да имат за защитата на децата от прояви на хомофобия¹⁴⁹.

Пример: По делото *Вауев и др. срещу Русия*¹⁵⁰ трима активисти за правата на гейовете подават жалба срещу руското законодателство, забраняващо „насърчаването на хомосексуалността сред малолетните и непълнолетните“, познато също като „закон за гей пропагандата“. В редица законодателни актове „насърчаването на нетрадиционни сексуални отношения“ сред децата е обявено за закононарушение, което се наказва с глоба. Съдът е констатирал, че макар предназначението на въпросните закони да е главно закрилата на децата, границите на тези закони не са ясно определени и тяхното прилагане е произволно. Освен това самата цел на законите и начинът, по който те са формулирани и приложени в случая на жалбоподателите са дискриминационни и като цяло не обслужват легитимен обществен интерес. Всъщност с приемането на такива закони органите са засилили

148 Вж. напр. ЕСПЧ, решение по дело *X и др. срещу Австрия [голям състав]* от 19 февруари 2013 г. (жалба № 19010/07).

149 ЕСПЧ, решение по дело *Вауев и др. срещу Русия* от 20 юни 2017 г. (жалба № 67667/09), точка 82; вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Vejdeland и др. срещу Швеция* от 9 февруари 2012 г. (жалба № 1813/07).

150 ЕСПЧ, решение по дело *Вауев и др. срещу Русия* от 20 юни 2017 г. (жалба № 67667/09).

стигматизирането и предразсъдъците и са насърчили хомофобията, което е несъвместимо с ценностите на демократичното общество¹⁵¹.

Пример: В делото *А.М. и др. срещу Русия*¹⁵² се разглежда ограничаването на родителските права на жалбоподателката и лишаването ѝ от контакт с децата ѝ без задължителния надзор, тъй като по това време тя е била в процес на промяна на пола. Съдът не е установил доказателства за потенциална вреда за децата от промяната и е постановил, че националните съдилища не са разгледали в достатъчна степен конкретните обстоятелства на семейството. Освен това решението очевидно е основано на половата идентичност на жалбоподателката и следователно е дискриминационно, в нарушение на член 8 от ЕКПЧ, разглеждан както самостоятелно, така и във връзка с член 14 от ЕКПЧ.

Дискриминацията, основана на възрастта, е друг вид дискриминация, пред която децата може да бъдат изправени. В рамките на действащото право на ЕС в областта на недискриминацията, защитата от дискриминация, основана на възрастта, е ограничена. Понастоящем такава защита е гарантирана само в контекста на достъпа до заетост и упражняване на занятие.

Директивата за равно третиране в областта на заетостта е приложена към децата, които могат да работят на законно основание. Макар че с **Конвенцията на Международната организация на труда (МОТ) относно минималната възраст за приемане на работа**¹⁵³, ратифицирана от всички държави — членки на ЕС, е установена минимална възраст за полагане на труд от 15 години, сред държавите членки все още са налице разлики по отношение на тази минимална възраст¹⁵⁴. Член 6 от Директивата за равно третиране в областта на заетостта позволява на държавите членки да обосновават разлики в третирането с възрастта. Подобни разлики

151 Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Препоръка към държавите членки относно мерки за борба с дискриминацията, основана на сексуалната ориентация или половата идентичност*, CM/Rec(2010)5.

152 ЕСПЧ, решение по дело *А.М. и др. срещу Русия* от 6 юни 2021 г. (жалба № 47220/19).

153 Международна организация на труда (МОТ) (1973 г.), *Конвенция относно минималната възраст за приемане на работа*, № 138.

154 Европейска мрежа от правни експерти в областта на недискриминацията, O'Dempsey, D. и Beale, A. (2011 г.), *Age and employment (Възраст и заетост)*, Европейска комисия, генерална дирекция „Правосъдие“, Люксембург, Служба за публикации.

не представляват дискриминация, когато са обективно и рационално обосновани с легитимна цел и ако средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими. Що се отнася до децата и младежите, подобни разлики в третирането могат например да включват определяне на специални условия за достъп до професионално обучение, заетост и упражняване на занятие, за да се насърчава тяхната професионална интеграция или да се осигури тяхната защита.

В член 14 от ЕКПЧ и член 1 от [Протокол № 12 към ЕКПЧ](#) основанието „възраст“ не се посочва изрично сред основанията, във връзка с които дискриминацията е забранена. ЕСПЧ е разглеждал обаче случаи на дискриминация, основана на възрастта, във връзка с различни права, защитени от ЕКПЧ, при което е определил възрастта като основание, включено в категорията „друг признак“. По делата *D.G. срещу Ирландия*¹⁵⁵ и *Voiatag срещу Белгия*¹⁵⁶ например ЕСПЧ установява, че по отношение на задържането е налице разлика в третирането на възрастните и децата от съответните съдебни системи на тези държави, която е от значение за прилагането на ЕКПЧ. Тази разлика в третирането произтича от наказателния характер на задържането, що се отнася до възрастните, и от неговата превантивна цел, когато става дума за деца. Следователно съдът приема, че „възрастта“ е обективна и рационална обосновка за всяка разлика в третирането.

ЕСПЧ е разглеждал случаи на дискриминация срещу деца при обстоятелства, различни от вече разгледаните по-горе, като например дискриминация, основана на езика¹⁵⁷, или дискриминация срещу извънбрачни деца¹⁵⁸.

155 ЕСПЧ, решение по дело *D.G. срещу Ирландия* от 16 май 2002 г. (жалба № 39474/98).

156 ЕСПЧ, решение по дело *Voiatag срещу Белгия* от 29 февруари 1988 г. (жалба № 9106/80).

157 ЕСПЧ, решение по дело „*Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия*“ срещу Белгия от 23 юли 1968 г. (жалби № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64).

158 ЕСПЧ, решение по дело *Fabris срещу Франция* [голям състав] от 7 февруари 2013 г. (жалба № 16574/08); ЕСПЧ, решение по дело *Wolter u Safret срещу Германия* от 14 декември 2017 г. (жалби № 59752/13 и № 66277/13); ЕСПЧ, решение по дело *Mazurek срещу Франция* от 1 февруари 2000 г. (жалба № 34406/97).

Пример: По делото *Fabris срещу Франция*¹⁵⁹ жалбоподателят претендира, че не е могъл да се възползва от закон, влязъл в сила през 2001 г., с който на децата, „родени от извънбрачна връзка“, се предоставят равни права на наследяване с децата, родени в брака, и който е приет като последствие от решението на ЕСПЧ по делото *Mazurek срещу Франция*¹⁶⁰, постановено през 2000 г. Съдът застава на позицията, че легитимната цел за защита на правата на наследяване на полубратата и полусестрата на жалбоподателя не надделява над неговото право на дял от имуществото на майка му. В този случай разликата в третирането е обявена за дискриминационна, тъй като не почива на обективни и разумни основания. ЕСПЧ заключава, че в случая е налице нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 1 от Протокол № 1 към конвенцията¹⁶¹.

Разпоредбата на член 2 от **КПД** забранява дискриминацията срещу деца на неизчерпателен списък от основания, сред които по-конкретно е посочено основаниято „рождение“. В член 2 е предвидено, че:

1. Държавите – страни по конвенцията, зачитат и осигуряват правата, предвидени в тази конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето, неговите родители или законни настойници.

2. Държавите – страни по конвенцията, вземат всички подходящи мерки за осигуряване закрилата на детето против всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.

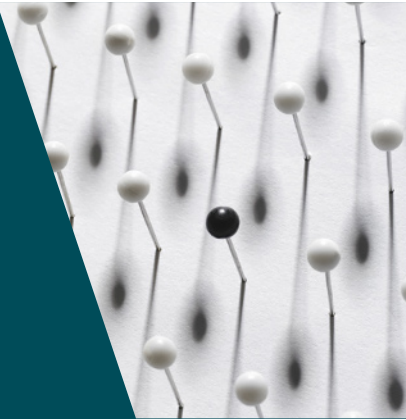
159 ЕСПЧ, решение по дело *Mazurek срещу Франция* от 1 февруари 2000 г. (жалба № 34406/97); ЕСПЧ, решение по дело *Fabris срещу Франция* [голям състав] от 7 февруари 2013 г. (жалба № 16574/08).

160 ЕСПЧ, решение по дело *Mazurek срещу Франция* от 1 февруари 2000 г. (жалба № 34406/97).

161 ЕСПЧ, решение по дело *Fabris срещу Франция* [голям състав] от 7 февруари 2013 г. (жалба № 16574/08).

4.

Въпроси, свързани със самоличността

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Регистрация при раждане и право на име	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) РКЗНМ, член 11 (право на използване на фамилното име на родния език) Европейска конвенция за осиновяването на деца (ре-визирана), член 11, алинея 3 (запазване на оригиналното име на осиновено дете) ЕСПЧ, решение по дело <i>Johansson срещу Финландия</i> , 2007 г. (жалба № 10163/02) (отказ за регистрация на име, което е било регистрирано за други лица)
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Право на самоличност	ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) Европейска конвенция за осиновяването на деца (ре-визирана), член 22, алинея 3 ЕСПЧ, решение по дело <i>Mikulic срещу Хърватия</i> от 7 февруари 2002 г. (жалба № 53176/99)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>ДЕС, член 9</p> <p>ДФЕС, член 20</p> <p>ЕСЕ, решение по дело <i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)</i>, 2011 г., С-34/09 (право на пребиваване на граждани на трета държава с малолетни деца, които са граждани на ЕС)</p> <p>ЕСЕ, решение по дело <i>Tjebbes и др. срещу Minister van Buitenlandse Zaken</i>, 2019 г., С-221/17</p> <p>ЕСЕ, решение по дело <i>Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado</i>, 2016 г., С-165/14</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p>	<p>Гражданство</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mizzi срещу Малта</i>, 2006 г. (жалба № 26111/02) (невъзможност за оспорване на бащинство)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Meunesson срещу Франция</i>, 2014 г. (жалба № 65192/11) (случай на заместващо майчинство, в който биологичният баща е официалният баща на детето)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Valdis Fjölfnisdóttir и др. срещу Исландия</i> от 18 май 2021 г. (жалба № 71552/17)</p> <p>ЕКПЧ, член 8</p> <p>Европейска конвенция за гражданството</p> <p>Конвенция относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави</p> <p>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), член 12</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Genovese срещу Малта</i>, 2011 г. (жалба № 53124/09) (необоснован отказ от предоставяне на гражданство на извънбрачно дете)</p>

Въпросите, свързани със самоличността, като правило не се разглеждат на равнище ЕС поради ограничената компетентност на Съюза в тази област. В отделни случаи обаче СЕС се е произнасял относно правото име, признато в една държава членка, да бъде признато и в другите държави членки от гледна точка на принципа на свободно движение на хора. Съдът се е произнасял и по отношение на аспектите на гражданството и пребиваването в обхвата на изискванията на член 20 от ДФЕС. Съветът на Европа е тълкувал и разработил, по-специално чрез практиката на ЕСПЧ,

прилагането на няколко основни права, свързани със самоличността. Ето защо в следващите раздели акцентът е поставен върху правото на Съвета на Европа.

Тази глава не се отнася до конкретно основно право. Вместо това в нея е представен хоризонтален преглед на въпросите, свързани с основните права в областта на самоличността, например регистрацията при раждане и правото на име (раздел 4.1.), правото на индивида да знае произхода си (раздел 4.2.) и правото на гражданство (раздел 4.3.). В други глави са разгледани няколко свързани въпроса, и по-конкретно въпроси, свързани със сексуалното насилие (глава 7.1.3.) и защитата на данните (глава 10). Защита на някои от тези права, като например правото на име, е търсена основно като родителски права, но подходът може лесно да бъде приложен и за децата с оглед на последиците за техните права.

4.1. Регистрация при раждане и право на име

Основен момент

- Отказът на регистрация на собствено име на основание, че е неподходящо за детето, въпреки че вече е прието в семейството, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот).

За разлика от международните договори на ООН (напр. член 24, алинея 2 от [Международния пакт за граждански и политически права](#)¹⁶², член 7, алинея 1 от КПД и член 18 от КПХУ), в европейските правни инструменти в областта на правата на човека не се урежда изрично правото на регистрация при раждане непосредствено след раждането или правото на име от раждането.

162 Организация на обединените нации (1996 г.), [Международен пакт за граждански и политически права](#), приет и открит за подписване, ратифициране и присъединяване с Резолюция 2200А (XXI) на Общото събрание от 16 декември 1966 г., влязла в сила на 23 март 1976 г., в съответствие с член 49.

В рамките на правото на ЕС, в член 7 от [Хартата на основните права](#) се определя правото на личен и семеен живот. Съгласно обяснителния меморандум към хартата „правата, гарантирани в член 7, съответстват на правата, гарантирани от член 8 от [ЕКПЧ](#)“. Правото на име се разглежда от Съда на ЕС от гледна точка на свободата на движение. СЕС застъпва позицията, че правото на свобода на движение не допуска държава – членка на ЕС, да откаже да признае фамилното име на дете, регистрирано в друга държава членка, чийто гражданин е детето или където то е родено и е пребивавало¹⁶³.

В сферата на правото на СЕ отказът на регистрацията на раждането на дете може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ констатира, че името като „средство за идентифициране на лицата в техните семейства и в общността“ попада в обхвата на правото на зачитане на личния и семейния живот, прогласено в член 8 от ЕКПЧ¹⁶⁴. Изборът на родителите на собствено¹⁶⁵ и фамилно име¹⁶⁶ на детето им е част от техния личен живот. Съдът се е произнесъл, че отказът на държавните органи да регистрират избраното от родителите собствено име на детето на основание на възможни вреди или отрицателни последици, които името може да причини на детето, не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ¹⁶⁷. Отказът обаче на регистрацията на собствено име, което не е неподходящо за детето и е вече прието в обществото, може да представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Johansson срещу Финландия*¹⁶⁸ компетентните органи са отказали да регистрират собственото име „Axl Mick“ с

163 Вж. СЕС, решение по дело *Carlos Garcia Avello срещу Белгийската държава* от 2 октомври 2003 г., С-148/02; СЕС, решение по дело *Stefan Grunkin u Dorothee Regina Paul* [голям състав], от 14 октомври 2008 г., С-353/06.

164 ЕСПЧ, решение по дело *Guillot срещу Франция* от 24 октомври 1993 г. (жалба № 22500/93), точка 21.

165 ЕСПЧ, решение по дело *Johansson срещу Финландия* от 6 септември 2007 г., (жалба № 10163/02), точка 28; ЕСПЧ, решение по дело *Guillot срещу Франция* от 24 октомври 1993 г., (жалба № 22500/93), точка 22.

166 ЕСПЧ, решение по дело *Cusan u Fazzo срещу Италия* от 7 януари 2014 г. (жалба № 77/07), точка 56.

167 ЕСПЧ, решение по дело *Guillot срещу Франция* от 24 октомври 1993 г. (жалба № 22500/93), точка 27.

168 ЕСПЧ, решение по дело *Johansson срещу Финландия* от 6 септември 2007 г. (жалба № 10163/02).

обяснението, че изписването на името не отговаря на практиката за определяне на имената във Финландия. ЕСПЧ приема, че висшият интерес на детето следва да бъде надлежно отчетен и че съхраняването на националната практика на определяне на имената е в обществен интерес. Съдът установява обаче, че името вече е прието за официална регистрация в други случаи и следователно не може да се счита за неподходящо за дете. Тъй като името вече е възприето в обществото във Финландия и не е изтъкнато възражението, че това име оказва отрицателно въздействие върху културната и езиковата идентичност на държавата, ЕСПЧ заключава, че съображенията, свързани с обществения интерес, не надделяват над интереса от регистрацията на детето с избраното от родителите му име. С оглед на горното съдът установява, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ е постановил също така, че норма, съгласно която фамилното име на съпруга следва да бъде дадено на родените в брака деца в момента на регистрацията на раждането, сама по себе си не представлява нарушение на ЕКПЧ. Липсата на възможност за дерогация от това общо правило обаче е оценена от съда като прекомерно строга и дискриминационна практика за жените, която поради това представлява нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ¹⁶⁹.

В член 11 от **ПКЗНМ** е предвидено, че всяко лице, принадлежащо към национално малцинство, има право да използва своето фамилно (бащино) име и лични имена на езика на малцинството, както и право на тяхното официално признаване, макар и при спазване на условията, предвидени в правната система на съответната държава.

В член 11, алинея 3 от **ревизираната Европейска конвенция за осиновяването на деца** (Конвенция за осиновяването) е предвидено, че държавите – страни по конвенцията, могат да предвидят възможността за запазване на рожденото фамилно име на осиновено дете¹⁷⁰. Това е изключение от общия принцип, съгласно който правната връзка между осиновеното дете и неговото рождено семейство се прекратява.

¹⁶⁹ ЕСПЧ, решение по дело *Cusan u Fazzo срещу Италия* от 7 януари 2014 г. (жалба № 77/07), точка 67.

¹⁷⁰ Съвет на Европа (2008 г.), **Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)**, CETS № 202, 2008 г.

4.2. Право на индивида да знае произхода си

Основни моменти

- Правото на детето да получи информация за своя произход попада в сферата на личния му живот.
- Установяването на бащинството предполага внимателно претегляне на интереса на детето да получи информация за своя произход и интереса на лицето, за което е налице презумпция за бащинство или което твърди, че е баща на детето, както и обществения интерес.
- Осиновено дете има правото на достъп до информация за своя произход. На биологичните родители може да бъде предоставено законно право да не се разкрива тяхната самоличност, но тази възможност не се равнява на абсолютно право на вето.

Що се отнася до правото на СЕ, по мнението на ЕСПЧ разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ обхваща правото на самоличност и лично развитие. Информацията за самоличността на едно лице и интересът „да се получи информация, необходима за установяване на истината относно важни аспекти на самоличността на лицето, като например самоличността на родителите“¹⁷¹, се оценяват като обстоятелства, които имат отношение към личностното развитие. Раждането и обстоятелствата, свързани с него, са елемент от личния живот на детето. „[И]нформацията, засягаща аспекти със строго личен характер от детството, развитието и историята [на дадено лице]“ може да е „основен източник на информация за миналото [на лицето] и годините, през които то се е формирало като личност“¹⁷², което означава, че невъзможността детето да получи достъп до тази информация поражда проблем с оглед на член 8 от ЕКПЧ.

Съгласно международното право в член 8 от КПД е предвидено високо и детайлизирано ниво на защита на правото на запазване на самоличността на детето. Конвенцията гарантира защита от незаконна намеса във

171 ЕСПЧ, решение по дело *Odièvre срещу Франция* [голям състав] от 13 февруари 2003 г. (жалба № 42326/98), точка 29.

172 ЕСПЧ, решение по дело *Gaskin срещу Обединеното кралство* от 7 юли 1989 г. (жалба № 10454/83), точка 36.

връзка със запазването на самоличността – понятие, което обхваща гражданството, името и семейните връзки, както са признати от закона. Наред с горното тя гарантира предоставяне на „подходяща помощ и закрила“, когато едно дете е незаконно лишено от някои или от всички елементи на неговата самоличност, с оглед възстановяване на самоличността му във възможно най-кратък срок.

4.2.1. Установяване на бащинство

В рамките на правния ред на Съвета на Европа деца са се обръщали към ЕСПЧ с жалби относно невъзможността да установят самоличността на своите биологични бащи. ЕСПЧ е приел, че определянето на правната връзка между дете и предполагаемия биологичен баща попада в обхвата на личния живот (член 8 от ЕКПЧ). Въпросът за самоличността на родителите е основен аспект на идентичността на индивида¹⁷³. Интересът на детето от установяване на бащинството обаче трябва да се претегли спрямо интересите на лицето, за което е налице презумпция за бащинство, както и спрямо обществения интерес. Всъщност интересът на детето да получи правна сигурност по въпроса за неговия баща не надделява над интереса на бащата да обори законната презумпция за бащинство.

Пример: Жалбоподателката по делото *Mikulic срещу Хърватия*¹⁷⁴ е родена извън брак и е предявила иск за установяване на бащинство по отношение на лицето, за което е налице презумпция за бащинство. Ответникът е отказал неколkokратно да се яви за извършване на наредено от съда ДНК изследване, което е довело до ненужно продължение на около пет години. ЕСПЧ се произнася, че ако съгласно националното законодателство лицето, за което се твърди, че е бащата, не може да бъде принудено да се подложи на медицинско изследване, държавата трябва да осигури алтернативен начин за своевременно установяване на биологичния баща от независим орган. В случая на жалбоподателката съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

173 ЕСПЧ, решение по дело *Mennesson срещу Франция* от 26 юни 2014 г. (жалба № 65192/11), точка 96.

174 ЕСПЧ, решение по дело *Mikulic срещу Хърватия* от 7 февруари 2002 г. (жалба № 53176/99), точки 64–65.

Ако предполагаемият баща откаже да премине генетичен тест, националните съдилища, по свое усмотрение, могат да установят бащинство въз основа на други доказателства и фактори, като отдадат предимство на правото на детето на зачитане на личния му живот и на правото му да знае произхода си¹⁷⁵. По дело, в което юноша отказва да бъде подложен на генетичен тест, тъй като иска да запази фамилното име на съпруга на майка си, националните съдилища все пак признават бащинство на биологичния баща, като приемат, че висшият интерес на детето е преди всичко да знае истината за своя произход. ЕСПЧ приема вследствие на това, че националните съдилища не са превишили свободата си на преценка, като са признали биологичния баща и са отхвърлили иска срещу легитимирането на детето като син на съпруга на майка му. Поради тази причина не е налице нарушение на член 8¹⁷⁶.

Пример: По делото *Mizzi срещу Малта*¹⁷⁷ лице, за което е налице презумпция за бащинство, не успява да обори тази презумпция по отношение на дете, родено от неговата съпруга, тъй като предвиденият в закона шестмесечен преклузивен срок за това действие е изтекъл. ЕСПЧ разглежда случая както по член 6 (право на справедлив съдебен процес), така и по член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот). Той отбелязва, че въвеждането на преклузивен срок, в който лице, за което е налице презумпция за бащинство, трябва да предприеме правни действия, за да обори тази презумпция, има за цел да обезпечи правната сигурност и да защити интереса на детето да има яснота относно своята самоличност. Тези цели обаче не надделяват над правото на бащата да получи възможност да обори презумпцията за бащинство. Практическата невъзможност за оборване на презумпцията за бащинство след раждането в този случай е породила прекомерна тежест за лицето, по отношение на което е налице презумпция за бащинство, в нарушение на правото му на достъп до правосъдие и справедлив съдебен процес, гарантирано от член 6 от ЕКПЧ. Тя е нарушила непропорционално и правата му по член 8 от ЕКПЧ¹⁷⁸.

175 ЕСПЧ, решение по дело *Canonne срещу Франция* от 25 юни 2015 г. (жалба № 22037/13).

176 ЕСПЧ, решение по дело *Mandet срещу Франция* от 14 януари 2016 г. (жалба № 30955/12).

177 ЕСПЧ, решение по дело *Mizzi срещу Малта* от 12 януари 2006 г. (жалба № 26111/02).

178 *Пак там*, точки 112–114.

Интересите на детето, което търси установяване на бащинство, в някои случаи съвпадат с тези на биологичния баща. Такъв е случаят на баща, който поради недееспособност е нямал възможност да предяви иск пред национален орган за установяване на родството си със своето дете. ЕСПЧ приема, че не е във висшия интерес на дете, родено извън брак, неговият биологичен баща да няма юридическа възможност да предяви иск за установяване на бащинството му и че следователно детето зависи изцяло от преценката на държавните органи за установяване на неговото родство¹⁷⁹.

При определени обстоятелства компетентните органи може да имат позитивно задължение да встъпят в производство за установяване на бащинство с оглед на висшия интерес на детето, когато законният представител (в конкретния случай майката) на детето не е в състояние да го представлява ефективно, например поради сериозно увреждане¹⁸⁰.

Що се отнася до специалния случай на признаване на родство между официалните родители и деца, родени в резултат на заместващо майчинство, съдът приема по принцип, че държавите разполагат с широка свобода на преценка, тъй като липсва европейски консенсус относно допускането или признаването на родство в случаи на заместващо майчинство. Фактът, че родството е основополагащ аспект на самоличността на детето обаче, ограничава тази свобода на преценка.

Пример: Делото *Mennesson срещу Франция*¹⁸¹ се отнася до отказ на френските органи да регистрират деца, родени в резултат на заместващо майчинство в Съединените щати, във френския регистър на ражданията на основание обществен интерес. ЕСПЧ не установява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на семейния им живот, като заключава, че семейният им живот във Франция не е ограничен по никакъв начин и че административните пречки, с които те са се сблъскали, не са били непреодолими. Що се отнася до правото на зачитане на личния живот на децата, съдът отдава голямо

179 ЕСПЧ, решение по дело *Krušković срещу Хърватия* от 21 юни 2011 г. (жалба № 46185/08), точки 38–41.

180 ЕСПЧ, решение по дело *А.М.М. срещу Румъния* от 14 февруари 2012 г. (жалба № 2151/10), точки 58–65.

181 ЕСПЧ, решение по дело *Mennesson срещу Франция* от 26 юни 2014 г. (жалба № 65192/11).

значение на техния висш интерес. Той изтъква по-специално, че мъжът, който е имал намерение да се регистрира като баща на децата в удостоверението за раждане, е техният биологичен баща. Отказът за признаване на юридическо родство в случай, когато е установено биологично родство и заинтересованият родител припознава изцяло детето, не може да се окачестви като отговарящ на висшия интерес на децата. На това основание съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ по отношение на претенцията на децата за незачитане на „личния им живот“¹⁸².

След решението по делото *Mennesson* френският закон е изменен, като се дава възможност на деца, родени по силата на споразумение за заместващо майчинство в чужбина, да получат удостоверение за раждане, в което името на бащата, който изразява намерение да регистрира децата, се посочва като име на бащата, ако той е и техен биологичен баща¹⁸³. През февруари 2018 г. френският съд за преразглеждане на решения по граждански дела уважава искането за преразглеждане на жалбата на съпрузите *Mennesson*, което доведе до ново производство пред касационния съд¹⁸⁴. В хода на това производство касационният съд отправя първото си искане до ЕСПЧ за консултативно становище съгласно Протокол № 16 към ЕКПЧ. В консултативното си становище ЕСПЧ приема, че правото на зачитане на личния живот на дете, родено чрез заместващо майчинство, не изисква признаването на юридическото родство родител-дете с жената, ползваща се от заместващо майчинство, да бъде под формата на вписване в регистъра на гражданското състояние на данните от законно издаден в чужбина акт за раждане. Могат да се приложат и други средства като осиновяване на детето от майката, която изразява намерение да бъде регистрирана като майка на детето, при условие че предвиденият в националното право ред гарантира, че това може да бъде извършено по бърз и ефективен начин в съответствие с висшия интерес на детето¹⁸⁵.

182 ЕСПЧ, решение по дело *Mennesson срещу Франция* от 26 юни 2014 г. (жалба № 65192/11), т. 100; вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Labassee срещу Франция* от 26 юни 2014 г. (жалба № 65941/11) т. 79; ЕСПЧ, решение по дело *С и Е срещу Франция* от 12 декември 2019 г. (жалби № 1462/18 и № 17348/18).

183 ЕСПЧ, решение по дело *Mennesson срещу Франция* от 26 юни 2014 г. (жалба № 65192/11).

184 ЕСПЧ (2019 г.), *Консултативно становище по искане на френския касационен съд относно признаването в националното право на юридическото родство родител-дете между дете, родено чрез гестационно споразумение за заместващо майчинство в чужбина, и майката, която изразява намерение да бъде регистрирана като негова майка*, от 10 април 2019 г., № P16-2018-001.

185 *Пак там*.

Пример: По делото *Valdís Fjölnisdóttir u др. срещу Исландия*¹⁸⁶ първият и вторият ищци – брачна двойка от един и същи пол, изразяват намерение да бъдат регистрирани като родители на третия ищец, дете, родено чрез гестационно сурогатно майчинство в Съединените щати, което няма биологична връзка с тях. Исландските органи първоначално отказват да впишат детето в националния регистър и поемат попечителство върху него, преди да го настанят за приемна грижа при първите двама жалбоподатели. След влизането в сила на новата правна уредба третият жалбоподател е вписан в националния регистър, но първите двама жалбоподатели не са регистрирани като негови родители. Като потвърждава, че благодарение на непрекъснатите грижи за детето жалбоподателите са живели на семейни начала, ЕСПЧ прави заключението, че държавата е упражнила свободата си на преценка. По-специално, действителното упражняване на семейното съжителство между тримата жалбоподатели не е било прекъснато. Напротив, държавата е предприела мерки, за да гарантира, че те ще продължат семейното си съжителство чрез споразумение за приемната грижа и чрез предоставянето на гражданство на третия жалбоподател. Освен това един от първите двама жалбоподатели е имал възможност да подаде молба за осиновяване на третия жалбоподател. По този начин с непризнаването на официално родство е постигнато справедливо равновесие между правото на зачитане на семейния живот на жалбоподателите и общите интереси, които държавата се стреми да защити чрез забраната на заместващото майчинство.

ЕСПЧ също така постановява, че държавите не могат да бъдат задължени да разрешават на децата, родени от заместваща майка, да влизат на територията им без националните органи преди това да имат възможността да извършат някои правни проверки¹⁸⁷.

186 ЕСПЧ, решение по дело *Valdís Fjölnisdóttir u др. срещу Исландия* от 18 май 2021 г. (жалба № 71552/17).

187 ЕСПЧ, решение по дело *D срещу Франция* от 16 юли 2020 г. (жалба № 11288/18), ЕСПЧ, решение по дело *Paradiso u Campanelli срещу Италия* от 27 януари 2015 г. (жалба № 25358/12).

4.2.2. Установяване на произхода на лице: осиновяване

Правото на детето да получи информация за своя произход е широко дискутирано в контекста на осиновяването. Материалните гаранции, свързани с осиновяването, които излизат извън обхвата на правото на лицата на информация за техния произход, са разгледани в [раздел 6.3](#).

В областта на правото на СЕ член 22, алинея 3 от [Европейската конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#) определя правото на осиновеното дете на достъп до съхраняваната от компетентните органи информация за неговия произход. Тази разпоредба също така допуска държавите — страни по конвенцията, да предоставят на биологичните родители законно право да не разкриват своята самоличност, което обаче не може да прерасне в абсолютно право на вето. Компетентният орган трябва да може да направи преценка дали споменатото право на достъп до информация надделява над правото на биологичните родители и може да предостави идентифицираща информация с оглед на обстоятелствата и правата на страните по случая. В случаите на пълно осиновяване осиновеното дете трябва поне да може да получи документ, удостоверяващ датата и мястото на раждането му¹⁸⁸.

В сферата на международното право [Хагската конвенция за международното осиновяване](#) предвижда възможността на осиновено дете да бъде предоставен достъп до информация за самоличността на неговите родители „заедно с необходимата консултация“, но оставя на всяка от държавите — страни по конвенцията, преценката дали да допусне предоставянето на тази информация¹⁸⁹.

188 Съвет на Европа (2008 г.), [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 2008 г., член 22.

189 Хагска конференция по международно частно право, [Конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване](#), 29 май 1993 г., член 30, алинея 2.

4.3. Гражданство

Основни моменти

- Правото на пребиваване в ЕС на деца, които са граждани на Съюза, не следва да бъде обезсилвано чрез отказ на право на пребиваване на родителя или родителите на детето.
- ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство, но необоснован отказ от предоставяне на гражданство може да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот) на основание на своето въздействие върху личния живот на засегнатото лице.

В обхвата на правото на ЕС член 9 от ДЕС и член 20 от ДФЕС предоставят статут на гражданин на Съюза на всяко лице, което е гражданин на държава членка. СЕС се е произнесъл относно ефективността на правото на пребиваване на децата, които имат гражданство на ЕС, но не и гражданство на държавата членка, където пребивават. Предмет на разглеждане по делото е отказът за предоставяне на разрешение за пребиваване в ЕС на родител, грижещ се за дете, което има гражданство на ЕС. СЕС приема, че отказът за предоставяне на права на пребиваване на родител, който в действителност упражнява родителските права върху дете, лишава правото на пребиваване на детето от неговото съдържание. От горното следва, че родителят, който упражнява действително родителските права върху детето, има право да пребивава с детето в приемащата държава¹⁹⁰. Статутът на гражданството на ЕС включва определени права, които са включени и във вторичното законодателство, например в **Директивата на ЕС за свободното движение**¹⁹¹ във връзка с упражняването на основните права на свободно движение на гражданите на ЕС и техните семейства, правата на второстепенните носители на права като ненавършилите

190 СЕС, решение по дело *Kunqian Catherine Zhu u Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department* от 19 октомври 2004 г. C-200/02, точки 45–46.

191 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), **Директива 2004/38/ЕО** от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 2004 г.

пълнолетие деца на издръжка, и правото на събиране на семейството. Тези аспекти са разгледани по-подробно в [раздел 9.5](#).

Пример: Делото *Zambrano*¹⁹² се отнася до две деца, които са станали белгийски граждани, тъй като са родени по време на процеса на предоставяне на убежище (преди молбата за убежище да бъде отхвърлена) на родителите в Белгия. Родителите са поискали разрешение за пребиваване въз основа на Директивата на ЕС за свободното движение като родственици по възходяща линия, от които децата са на издръжка. Молбата им е отхвърлена. Съдът на ЕС е постановил, че ако ненавършили пълнолетие деца на издръжка на гражданин на трета държава са граждани на ЕС, държавите членки нямат право да отказват на този гражданин на трета държава разрешение за работа и право на пребиваване в държавата членка на пребиваване и гражданство на тези деца, доколкото такива решения лишават тези деца от възможността действително да се ползват по същество от правата, свързани със статута им на граждани на ЕС.

Пример: В решението си по дело *Tjebbes u др.*¹⁹³ СЕС постановява, че правото на ЕС допуска загубата на гражданство на държава членка и следователно загубата на гражданството на Съюза, когато реалната връзка между заинтересованото лице и тази държава членка е трайно прекъсната. Делото се отнася до нидерландското право, което предвижда автоматична загуба на гражданство за нидерландски граждани, които пребивават извън Нидерландия повече от 10 години. Децата на лицата с отнето гражданство по натурализация също губят нидерландското си гражданство съгласно правилото за десетте години. След делото *Rottmann*¹⁹⁴ Съдът на ЕС определи, че решението за отнемане на гражданство трябва да съответства на принципа на пропорционалност. Съдът на ЕС постановява, че националните органи трябва да извършват индивидуална оценка, за да преценят дали последиците от загубата на гражданство на държава — членка на ЕС, което включва и загуба на гражданството на ЕС, биха могли да

192 СЕС, решение по дело *Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi* от 8 март 2011 г., C-34/09.

193 СЕС, решение по дело *Tjebbes u др. срещу Minister van Buitenlandse Zaken* от 12 март 2019 г., C-221/17.

194 СЕС, решение по дело *Janko Rottmann срещу Freistaat Bayern* от 2 март 2010 г., C-135/08.

окажат прекомерно въздействие върху нормалния ход на семейния и професионалния живот на въпросното лице. В допълнение трябва да е налице правно средство за защита за възстановяване на гражданството, в случай че мярката бъде счетена за непропорционална.

Пример: Делото *Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado*¹⁹⁵ се отнася до двама граждани на държава извън ЕС, на които органите на приемащата държава членка са отказали да дадат разрешение за пребиваване и са издали решение за депортирането им на основание тяхното осъждане. Това е държавата, чиито граждани са ненавършилите пълнолетие деца, за които горепосочените граждани са единствените упражняващи родителски грижи и които деца са граждани на Съюза. СЕС постановява, че член 20 от ДФЕС трябва да се тълкува в смисъл, че не се допуска в национална правна уредба да се изисква на гражданин на трета държава, който е родител на ненавършили пълнолетие деца, които са граждани на Съюза и за които той е единствено лице полагащо родителски грижи, автоматично да бъде отказвано издаването на разрешение за пребиваване единствено на основание, че гражданинът на трета държава е осъждан, когато този отказ има за последица задължението тези деца да напуснат територията на ЕС¹⁹⁶.

В обхвата на правото на СЕ ЕКПЧ не гарантира правото на гражданство¹⁹⁷. Необоснован отказ от предоставяне на гражданство може обаче да попадне в обхвата на член 8 от ЕКПЧ на основание на своето въздействие върху личния живот на засегнатото лице, който включва аспекти на социалната идентичност на детето¹⁹⁸.

Пример: По делото *Genovese срещу Малта* на дете, родено извън брак и извън територията на Малта от майка, която не е малтийска гражданка, и с баща, който е признат от съда за малтийски

195 СЕС, решение по дело *Alfredo Rendón Marín срещу Administración del Estado* от 13 септември 2016 г., С-165/14.

196 Вж също СЕС, решение по дело *Secretary of State for the Home Department срещу CS* от 13 септември 2016 г., С-304/14; СЕС, решение по дело *H. C. Chavez-Vilchez u. a. gegen Raad van bestuur van de Sociale verzekeringsbank u. a. Vorabentscheidungsersuchen des Centrale Raad van Beroep* от 10 май 2017 г., С-133/15; вж също СЕС, решение по дело *K.A. u др. срещу Belgische Staat* от 8 май 2018 г., С-82/16.

197 ЕСПЧ, решение по дело *Slivenko u др. срещу Латвия* [голям състав] от 23 януари 2002 г. (жалба № 48321/99), точка 77.

198 ЕСПЧ, решение по дело *Genovese срещу Малта* от 11 октомври 2011 г. (жалба № 53124/09), точка 33.

гражданин, е отказано малтийско гражданство. Отказът от предоставяне на гражданство сам по себе си не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Необосновеният отказ от предоставяне на гражданство на основание, че жалбоподателят е роден извън брак обаче, повдига въпроси за наличие на дискриминация. Диференцираното третиране на това основание може да бъде обосновано само с достатъчно убедителни аргументи. Поради липсата на такива аргументи е установено нарушение на член 8 и член 14 от ЕКПЧ.¹⁹⁹

Основно съображение в разпоредбите в Договорите относно правото на придобиване на гражданство е избягването на случаи на лица без гражданство. [Европейската конвенция за гражданството](#) съдържа подробни разпоредби относно процедурите за придобиване на гражданство от деца и ограничава възможностите за отнемане на гражданството на деца²⁰⁰. [Конвенцията на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави](#), съдържа задължение за избягване на състоянието на липса на гражданство при раждането (член 10) и прогласява право на придобиване на гражданството на държавата правоприемник в случаи на липса на гражданство (член 2)²⁰¹. Член 12 от [ревизираната Европейска конвенция за осиновяването](#) също отразява загрижеността за избягване на състоянието на липса на гражданство; държавите са длъжни да улесняват придобиването на тяхното гражданство от дете, осиновено от техен гражданин, а загубата на гражданство в резултат на осиновяване е поставена под условието за притежаване или придобиване на друго гражданство.

В сферата на международното право субективното право на придобиване на гражданство е гарантирано в член 7 от [КПД](#), както и в член 24, алинея 3 от [Международния пакт за граждански и политически права](#).

199 *Пак там*, точки 43–49.

200 Съвет на Европа, [Европейска конвенция за гражданството](#), CETS № 166, 6 ноември 1997 г., членове 6 и 7.

201 Съвет на Европа, [Конвенция относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави](#), CETS № 200, 19 май 2006 г.

5.

Семеен живот

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на семейния живот)	Право на зачитане на семейния живот	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот) ЕСПЧ, решение по дело <i>V.D. и др. срещу Русия</i> , 2019 г. (жалба № 72931/10)
Харта на основните права, член 24 (права на детето) Регламент относно задълженията за издръжка (4/2009) Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158) СЕС, решение по дело <i>SM срещу Entry Clearance Officer, Визов отдел на Обединеното кралство</i> , 2019 г., С-129/18 (деца, поставени под кафала по алжирското право)	Право на детето да бъде отглеждано от своите родители	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот) ЕСПЧ, решение по дело <i>Petrov и X. срещу Русия</i> , 2018 г. (жалба № 23608/16) ЕСПЧ, решение по дело <i>Wunderlich срещу Германия</i> , 2019 г. (жалба № 18925/15)
Харта на основните права, член 24, параграф 3 (право на лични контакти с двамата родители) Директива относно процесуалните гаранции (2016/800) Регламент „Брюксел IIa“ пре-работен текст (2019/1111) Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)	Право на поддържане на контакт	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот) Конвенция за личните контакти с деца, член 1 Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, член 6

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>СЕС, решение по дело <i>E. срещу V.</i>, 2014 г., C-436/13 (достъп на бащата до дете)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe</i>, 2010 г., C-497/10 PPU (новородено и обичайно местопребиваване)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Нели Вълчева срещу Георгиос Бабанаракис</i>, 2018 г., C-335/17 (право на лични контакти с бабата и дядото)</p> <p>Директива за достъпа до правосъдие (2003/8/ЕО) (достъп до правосъдие при трансгранични спорове)</p>		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Schneider срещу Германия</i>, 2011 г. (жалба № 17080/07) (контакт между дете и биологичния баща, чието бащинство не е признато съгласно закона)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Levin срещу Швеция</i>, 2012 г. (жалба № 35141/06) (ограничаване на правото на личен контакт)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.I. срещу Италия</i>, 2021 г. (жалба № 70896/17)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mustafa и Armağan Akin срещу Турция</i>, 2010 г. (жалба № 4694/03) (контакт между братя и сестри след присъждане на родителски права)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vojnity срещу Унгария</i>, 2013 г. (жалба № 29617/07) (ограничаване на достъп на основание религиозни убеждения)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.M. и др. срещу Русия</i>, 2021 г. (жалба № 47220/19)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Terna срещу Италия</i>, 2021 г. (жалба № 21052/18)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vogoposovu срещу Русия</i>, 2019 г. (жалба № 38201/16)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>M.S. срещу Украйна</i>, 2017 г. (жалба № 2091/13)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Khoroshenko срещу Русия</i> от 30 юни 2015 г. (жалба № 41418/04)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Hogusch срещу Полша</i>, 2012 г. (жалба № 13621/08)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 24 (права на детето)</p> <p>Регламент „Брюксел IIa“, пре-работен текст (2019/1111)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i>, 2010 г. (право на изслушване, международно отвлечане на деца)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>OL срещу PQ</i> от 8 юни 2017 г., C-111/17 PPU</p> <p>СЕС, решение по дело <i>A срещу B</i> от 2 август 2021 г., C-262/21 PPU</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Doris Povse срещу Mauro Alprago</i>, 2010 г., C-211/10 PPU (удостоверение за изпълнение на съдебно решение)</p>	<p>Отвлечане на деца</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Хаджиева срещу България</i>, 2018 г. (жалба № 45285/12)</p> <p>Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права</p> <p>Конвенция за личните контакти с деца</p> <p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на семейния живот)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Neulinger u Shuruk срещу Швейцария</i> [голям състав], 2010 г. (жалба № 41615/07) (отвлечане на дете от майката).</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>R.S. срещу Полша</i>, 2015 г. (жалба № 63777/09)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Y.S. u O.S. срещу Русия</i>, 2021 г. (жалба № 17665/17)</p>

Европейското право – както на ЕС, така и на Съвета на Европа, гарантира правото на зачитане на семейния живот (член 7 от [Хартата на основните права](#) на ЕС; член 8 от [ЕКПЧ](#)). Компетентността на ЕС в областта на семейния живот се отнася до трансгранични спорове, включително признаването и изпълнението на съдебни решения между държавите членки. Съдът на ЕС разглежда въпроси като висшия интерес на детето и правото на семеен живот, както те са определени в [Регламента „Брюксел IIa“ – пре-работен текст](#). Съдебната практика на ЕСПЧ във връзка със семейния живот припознава взаимно свързаните права като правото на семеен живот и правото на детето на защита на неговия висш интерес като съображение от първостепенно значение. Съдът признава, че правата на децата понякога са противоречиви. Например правото на детето на зачитане на семейния живот може да бъде ограничено с оглед обезпечаване на висшия му интерес. Освен това Съветът на Европа е приел различни други правни

инструменти, които уреждат въпросите, свързани с личните контакти, родителските права и упражняването на правата на детето.

Настоящата глава разглежда правото на детето на зачитане на семейния живот и свързаните с него права, и особено съдържанието и обхвата на тези права, както и свързаните с тях юридически задължения и тяхното взаимодействие с други права. Специфичните разгледани аспекти включват правото на зачитане на семейния живот ([раздел 5.1](#)), правото на детето да бъде отглеждано от своите родители ([раздел 5.2](#)), правото на детето да поддържа контакти ([раздел 5.3](#)) и отвлечането на деца ([раздел 5.4](#)).

5.1. Право на зачитане на семейния живот

Основни моменти

- В обхвата на правото на ЕС и на Съвета на Европа държавите членки имат позитивното задължение да осигурят на децата ефективното упражняване на правото им на зачитане на семейния живот.
- Съдебните и административните органи следва да вземат предвид висшия интерес на детето при всяко решение, свързано със зачитането на семейния живот.

Правото на детето на зачитане на семейния живот включва редица съставни права като правото на детето да бъде отглеждано от своите родители ([раздел 5.2](#)), правото му да поддържа контакт с двамата си родители ([раздел 5.3](#)), правото му да не бъде разделяно от родителите, освен когато това отговаря на неговия висш интерес ([раздел 5.4](#) и [глава 6](#)), и правото на събиране на семейството ([глава 9](#)).

Съгласно правото на ЕС и на Съвета на Европа правото на зачитане на семейния живот е под условието на редица ограничения. Както е пояснено в обяснителната бележка към [Хартата на основните права на ЕС](#)²⁰², тези ограничения са същите както в съответната разпоредба на [ЕКПЧ](#), и

²⁰² ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), [Разяснения относно Хартата на основните права](#), 2007/С 303/02, ОВ С 303, 2007 г., стр. 17, вж. пояснението във връзка с член 7.

по-специално в член 8, алинея 2, а именно: съответствие със закона и потребностите в едно демократично общество в интерес на националната сигурност, обществената безопасност или икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или за защита на правата и свободите на други лица²⁰³.

В Хартата на основните права на ЕС се определя изискването при всички действия, които се предприемат от публичните власти или частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето да бъде от първостепенно значение²⁰⁴. Въпреки че задължението за съблюдаване на висшият интерес на детето не е изрично посочено в ЕКПЧ, ЕСПЧ включва това задължение в своята съдебна практика²⁰⁵.

ЕСПЧ е постановил, че член 8 от ЕКПЧ осигурява закрила също и за семейния живот, когато засегнатите са деца и приемното им семейство²⁰⁶. В обстоятелствата по делото *V.D. и др. срещу Русия*²⁰⁷ момче с тежки увреждания, за което приемната му майка е полагала грижи в продължение на девет години, в крайна сметка е върнато да живее с биологичното си семейство, а приемните му майка, братя и сестри са лишени от всякакъв контакт. В този случай, тъй като лицето се е грижило за детето за дълъг период от време и е създадо тясна лична връзка с него, но е било напълно и автоматично изключено от живота на детето без да може да получи право на лични контакти при никакви обстоятелства и без оглед на висшият интерес на детето, съдът констатира нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

203 Съвет на Европа (1950 г.), *Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*, CETS № 5, 4 ноември 1950 г., член 8.

204 Вж. например СЕС, решение по дело *J. McB срещу L.E.* от 5 октомври 2010 г., C-400/10 PPU.

205 Вж. например ЕСПЧ, решение по дело *Ignaccolo-Zenide срещу Румъния* от 25 януари 2000 г. (жалба № 31679/96).

206 ЕСПЧ, решение по дело *Strand Lobben и др. срещу Норвегия* [голям състав] от 10 септември 2019 г. (жалба № 37283/13).

207 ЕСПЧ, решение по дело *V.D. и др. срещу Русия* от 9 април 2019 г. (жалба № 72931/10).

5.2. Право на детето да бъде отглеждано от своите родители

Основни моменти

- Правото на ЕС урежда процесуалните аспекти на правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.
- В рамките на ЕКПЧ държавите членки имат отрицателни и позитивни задължения за спазване на правата на децата и на родителите на семеен живот.

Правото на децата да знаят самоличността на родителите си и правото им да бъдат отглеждани от тях са двата основни компонента на правото на децата на зачитане на семейния им живот. Тези права в известна степен са взаимно зависими: правото на децата да познават родителите си се осигурява чрез родителските грижи. Понякога обаче тези права са разграничени — например за децата, които са осиновени или са родени с помощта на технологии за асистирана репродукция. Тук правото е по-тясно свързано с правото на детето на самоличност, изразяващо се в правото му да познава биологичните си родители, и поради това е разгледано в [глава 4](#). Акцентът в настоящия раздел е поставен върху второто право: правото на детето да бъде отглеждано от своите родители.

В областта на правото на ЕС няма разпоредби, уреждащи материалния обхват на правото на детето родителите му да се грижат за него, а правните инструменти на ЕС разглеждат трансгранични аспекти, като признаването и изпълнението на съдебни решения в държавите членки. Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка ([Регламентът относно задълженията за издръжка](#)) например обхваща трансгранични съдебни спорове за издръжка, произтичащи от семейни взаимоотношения²⁰⁸. В него се установяват общи правила за целия ЕС, с цел да се осигури

208 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), [Регламент \(ЕО\) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008 г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка](#), ОВ L 7, 2008 г. (Регламент относно задълженията за издръжка).

гури събирането на вземания за издръжка, дори когато длъжникът или кредиторът е в друга държава членка.

Правото на полагане на грижи от родителите беше засилено през 2019 г. с [Директивата относно равновесието между професионалния и личния живот](#)²⁰⁹, която предвижда минимални стандарти за индивидуалните права, свързани с отпуск по бащинство, отпуск за отглеждане на дете и отпуск за лица, полагащи грижи, както и гъвкави схеми на работа за работещите, които са родители или полагащи грижи лица.

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е постановил по редица дела, че взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, представлява основен елемент на семейния живот. Национални мерки, които възпрепятстват това общуване, представляват вмешателство в право, което е защитено по силата на член 8 от ЕКПЧ²¹⁰. В случаи като този ЕСПЧ извършва проверка дали с оглед на делото като цяло основанията за всяка евентуална мярка, ограничаваща взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, са относими и достатъчни. Съображението за висшия интерес на детето е от решаващо значение във всички подобни случаи.

Съответните национални органи, които имат възможността за пряк контакт с всички засегнати лица при такива спорове, разполагат със свобода на преценката в зависимост от конкретния случай и тежестта на различните интереси, които се засягат. Тази свобода е доста голяма при делата за упражняване на родителски права и е по-ограничена по отношение на някои допълнителни ограничения, като например такива, които тези органи налагат върху правото на родителите на лични контакти.

ЕСПЧ също така подчертава, че в този вид случаи процесът на вземане на решение трябва да бъде справедлив и да гарантира надлежното зачитане на интересите, защитени по силата на член 8.

209 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива \(ЕС\) 2019/1158 от 20 юни 2019 г. относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива 2010/18/ЕС на Съвета](#), ОВ L 188, 2019 г., стр. 79.

210 Вж. например ЕСПЧ, решение по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав] от 12 юли 2001 г. (жалба № 25702/94), точка 168.

Пример: По делото *Petrov и X. срещу Русия*²¹¹ майката на детето се отделя от бащата (първият жалбоподател), като взема детето (втория жалбоподател) със себе си. В крайна сметка тя се сдобива с разрешение за пребиваване по отношение на детето. ЕСПЧ отбелязва, че не е било поискано становище на вещо лице по важни въпроси като взаимоотношенията между детето и всеки от родителите му, родителската дееспособност на всеки родител или дали има възможност детето да бъде разпитано в съда с оглед на възрастта и зрелостта му. Националните съдилища са отказали да разгледат молбата на бащата за издаване на разрешение за пребиваване в негова полза и да признаят като доказателства по делото някои представени от него документи, а органите, отговарящи за грижите за децата, са дали противоречиви препоръки. Като цяло ЕСПЧ е констатирал, че националните съдилища не са разгледали делото в достатъчна степен; в процеса на вземане на решението са налице пропуски и следователно не е било възможно да бъде определен висшият интерес на детето, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: В обстоятелствата по делото *Wunderlich срещу Германия*²¹² семейна двойка е поискала обучението на четирите им деца да се провежда у дома, въпреки че това не се допуска съгласно националното право. Впоследствие съдът по семейни въпроси отнема правото им да определят мястото на пребиваване на децата и правото им да вземат решения по въпроси, свързани с училището. Децата са отведени от дома на жалбоподателите и настанени в дом за деца, където е направена оценка на техните познания. Те са върнати на жалбоподателите след три седмици и към този момент последните са се съгласили да позволят на децата да посещават училище.

Германската система за задължително посещаване на училище се основава на съображения, които са в съответствие със собствената съдебна практика на ЕСПЧ и които попадат в обхвата на свободата на преценка на държавата ответник. Следователно привеждането в изпълнение на задължението за посещаване на училище с оглед предотвратяване на социалната изолация на децата на жалбоподателите

211 ЕСПЧ, решение по дело *Petrov и X. срещу Русия* от 23 октомври 2018 г. (жалба № 23608/16).

212 ЕСПЧ, решение по дело *Wunderlich срещу Германия* от 10 януари 2019 г. (жалба № 18925/15).

и гарантиране на тяхната интеграция в обществото е относимо основание за обосноваване на частичното отнемане на родителските права на жалбоподателите. Макар да се е оказало при оценката на познанията на децата, че те притежават достатъчно знания и социални умения и имат любящи отношения с родителите си, тази информация не е била на разположение на службата за закрила на децата и младежите, нито на съдилищата към момента, в който са взели решенията си, именно защото жалбоподателите са отказали тези тестове, преди децата да бъдат настанени в приемен център. В този контекст Съдът подчертава, че дори погрешни решения или оценки от специалисти сами по себе си не са основание мерките за упражняване на родителски грижи да са несъвместими с изискванията на член 8. Действителното отвеждане на децата не е продължило по-дълго от необходимото, било е в техен висш интерес и не е било извършено по особено груб или необичаен начин. Процесът на вземане на решение, разглеждан в неговата цялост, е осигурил на жалбоподателите необходимата защита на техните интереси. Не е установено нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

В областта на международното право, в член 5 от КПД е предвидено, че „държавите — страни по конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите [...], да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази конвенция“. Освен това в член 9 от КПД е посочено, че дете не може да бъде разделяно от неговите родители против волята му и че на всички страни трябва да бъде дадена възможност да участват във всички процедури, свързани с тази ситуация. В *Насоките на ООН за алтернативната грижа за деца* се обосновават допълнително правата на децата в такива обстоятелства и съответните задължения на държавите²¹³.

213 ООН, Съвет по правата на човека (2009 г.), *Насоки на ООН за алтернативната грижа за децата*, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15 юни 2009 г.

5.3. Право на поддържане на контакт

Основни моменти

- Правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители трябва да се защита при всички форми на раздяла на родителите. Това може да включва правото на поддържане на контакт с бабите и дядовците и братята и сестрите.
- Процесът на осигуряване на правото на детето да поддържа контакт с неговите родители и събирането на семейството предполага съблюдаване на висшия интерес на детето като първостепенно съображение, като се отдава дължимото значение на мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Обхватът на правото да се поддържа контакт с родителите се различава в зависимост от контекста. В случай на решение на родителите да се разделят обхватът е по-широк и обикновено се ограничава само от висшия интерес на детето. В контекста на санкционирано от държавата разделяне в резултат, например, от експулсиране или лишаване от свобода на родител, държавните органи действат в изпълнение на защитен интерес и трябва да постигнат справедлив баланс между интересите на страните и на задължението за осигуряване на висшия интерес на детето. Правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители е приложимо и в двата случая. Обхватът на правото на личен контакт сега трябва да се разглежда разширено, като при определени обстоятелства включва бабите и дядовците и братята и сестрите.

Съгласно правото на ЕС в член 24, параграф 3 от [Хартата на основните права](#) изрично е признато правото на всяко дете да поддържа контакт с *двамата* си родители. Формулировката на разпоредбата изяснява съдържанието на правото, особено значението на контакта, който трябва: да се осъществява на *редовни начала*; да дава възможност за създаване на *лични отношения*; и да бъде под формата на *пряк контакт*. Тук обаче има и едно възражение: правото на всяко дете да поддържа контакт с родителите си е изрично ограничено от неговия висш интерес. Тази разпоредба е прогласена в член 9 от [КПД](#), както изяснява обяснителната бележка към хартата.

[Директивата за процесуалните гаранции](#) определя правото на задържаните деца да поддържат контакт със своите родители, семейство и

приятели чрез посещения и кореспонденция, освен ако не се налагат извънредни ограничения във висшия интерес на детето²¹⁴.

В съответствие с правомощията на ЕС (вж. глава 1) особено ударение е поставено върху съдебното сътрудничество (с цел създаване на пространство на свобода, сигурност и правосъдие, в което е гарантирано свободното движение на хора). Два правни инструмента на ЕС са от значение: Регламент „Брюксел IIa“, преработен текст²¹⁵, и Директивата за медиацията²¹⁶. От гледна точка на правата Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) е от много съществено значение. Първо, той се отнася към *всички* решения относно родителската отговорност, независимо от семейното положение. Второ, правилата относно компетентността (определяна най-вече от обичайното местопребиваване на детето) са изрично подчинени на висшия интерес на детето; и трето, в регламента специално е предвидено гарантиране на зачитането на мнението на детето²¹⁷.

Съдебната практика на Съда на ЕС²¹⁸ в случаите на неправомерно отвеждане на дете след решение, взето едностранно от един от родителите, е насочена предимно към отстояване на основното право на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители (член 24, параграф 3 от Хартата на основните права), като Съдът изтъква, че това право в основата си е свързано с висшия интерес на всяко дете. Според СЕС мярка, която не позволява на детето да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата си родители, може да бъде оправдана само от друг интерес на детето с такава важност, че той да има приоритет пред интереса, обосноваващ това

214 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), Директива (ЕС) 2016/800 относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми лица по наказателни производства, ОВ L 132, 2016 г., стр. 1.

215 ЕС, Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечение на деца (преработен текст), ОВ L 178, 2019 г., стр. 1 (преработен текст на Регламент „Брюксел IIa“).

216 ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Директива 2008/52/ЕО относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, ОВ L 136, 2008 г., стр. 3 (Директива относно медиацията).

217 Вж. например Регламент (ЕО) 2019/1111 на Съвета, преамбюл (съображения 7, 19, 20, 28 и 57) и член 7, член 21, член 26, член 39, параграф 2, и член 47, параграф 3, букви а) и б).

218 Вж. например: СЕС, решение по дело *Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe* от 22 декември 2010 г., С-497/10 PPU.

основно право²¹⁹. Това включва временните, включително защитните мерки, предвидени в член 15 от Регламента „Брюксел IIa“, преработен текст. Съдът излезе с решение, че балансираната и разумна оценка на всички засегнати интереси, която трябва да се основава на обективни съображения, отнасящи се към конкретната личност на детето и неговата социална среда, трябва по принцип да се извърши съгласно процедура в съответствие с разпоредбите на Регламента „Брюксел IIa“, преработен текст.

Пример: Делото *Е. срещу В.*²²⁰ се отнася до спор между г-н Е. (бащата) и г-жа В. (майката) във връзка с компетентността на съдилищата на Обединеното кралство да разгледат и решат обичайното място на пребиваване на детето им С. и режима на лични отношения с бащата. Родителите са подписали споразумение пред испански съд, съгласно което упражняването на родителските права се предоставя на майката, а на бащата е признато правото на лични отношения с детето. Впоследствие майката иска да се ограничи правото на лични отношения, признато на бащата с това споразумение. Бащата подава молба пред върховния съд за изпълнение на испанското споразумение. Майката твърди, че е пророгирала компетентността на испанския съд и иска пророгираната компетентност да бъде прехвърлена на съдилищата в Англия и Уелс. След обжалване от бащата, апелативният съд сезира Съда на ЕС с няколко въпроса във връзка с тълкуването на член 12, параграф 3 от Регламента „Брюксел IIa“.

СЕС постановява, че когато един съд е сезиран с производство съгласно член 12, параграф 3 от Регламента „Брюксел IIa“, висшият интерес на детето може да бъде защитен само чрез преценка дали пророгацията на компетентност отговаря на този висш интерес във всеки конкретен случай. Пророгацията на компетентността важи само за конкретното производство пред съда, чиято компетентност е пророгирана. След окончателното приключване на производството, дало повод за пророгация, тази компетентност се прекратява в полза на съда, който се ползва от обща компетентност по силата на член 8, параграф 1 от Регламента „Брюксел IIa“.

219 СЕС, решение по дело *Jasna Detiček срещу Maurizio Sgueglia* от 23 декември 2009 г., C-403/09 PPU, точки 59–60.

220 СЕС, решение по дело *Е./В.* от 1 октомври 2014 г., C-436/13.

По отношение на родителската отговорност Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) се прилага успоредно с [Хагската конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерките за закрила на децата](#)²²¹. Съгласно член 97 от Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) този регламент се прилага с предимство пред Хагската конвенция, а) ако засегнатото дете обичайно пребивава на територията на държава членка или б) по отношение на признаването и изпълнението на съдебно решение, постановено от съд на държава членка, на територията на друга държава членка, дори ако засегнатото дете има обичайно пребиваване на територията на трета държава, която е договаряща страна по Хагската конвенция. Ето защо ключов въпрос по Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст) е определянето на обичайното местопребиваване на детето.

Пример: По делото *Mercredi срещу Chaffe*²²² апелативният съд на Англия и Уелс сезира Съда на ЕС във връзка с отвеждането на двумесечно дете от Обединеното кралство на френския остров Реюнион. Съдът на ЕС постановява, че за целите на членове 8 и 10 от Регламента „Брюксел IIa“ понятието за обичайно пребиваване съответства на мястото, което отразява някаква степен на интеграция на детето в дадена социална и семейна среда. Когато става въпрос за бебе, което е било със своята майка само няколко дни в държава членка — различна от тази на неговото обичайно пребиваване — в която то е било отведено, факторите, които трябва да бъдат взети под внимание, включват: първо, продължителността, редовността, условията и причините за престоя на територията на тази държава — членка на ЕС, и за преместване на майката в тази държава, и второ, специално внимание към възрастта на детето, географския и семейния произход на майката и на семейството, и социалните връзки, които майката и детето имат с тази държава членка.

Също така от особено значение за упражняване на правото да се поддържа контакт с двамата родители в трансгранични спорове са правните

221 Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела, Хагска конференция по международно частно право (1996 г.), [Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето](#), 19 октомври 1996 г.

222 СЕС, решение по дело *Barbara Mercredi срещу Richard Chaffe* от 22 декември 2010 г., С-497/10 PPU.

инструменти, свързани с регулирането на достъпа до правосъдие, които изясняват как да се решават сложни спорове, като например Директива 2003/8/ЕО на Съвета (*Директива относно достъпа до правосъдие*), която изисква „подобряване на достъпа до правосъдие при трансгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове“²²³.

Съдът се е произнесъл и по правата на бабите и дядовците на лични отношения с техните внуци.

Пример: По делото *Нели Вълчева срещу Георгиос Бабанаракис*²²⁴ бабата (от страна на майката) иска да поддържа лични отношения с внука си след разтрогването на брака на родителите му от гръцки съд, който присъжда родителските права над детето на бащата. Съдът на ЕС постановява, че правото на децата да поддържат контакт с двамата си родители трябва да се тълкува разширено, а „правото на лични отношения“ трябва да се тълкува като включващо правото на лични отношения на бабата и дядото с техните внуци.

В областта на правото на СЕ правото на всяко дете да поддържа контакт с двамата си родители влиза в обхвата на член 8 от ЕКПЧ. В редица дела ЕСПЧ приема, че „взаимното удоволствие на родителя и детето, дължащо се на общуването помежду им, представлява основен елемент на семейния живот“²²⁵. Съдът също така подчертава обаче, че това право може да бъде ограничено от висшия интерес на детето (виж [раздел 5.4](#) и [глава 6](#)). Това право има централно значение при постановяването на съдебни решения относно упражняването на родителските права и контакта с децата.

В поредица от дела ЕСПЧ се позовава изрично или косвено на висшия интерес на детето в контекста на контактите между родители и деца.

223 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), *Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 г. за подобряване на достъпа до правосъдие при презгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове*, ОВ L 026, 31 януари 2003 г.

224 СЕС, решение по дело *Нели Вълчева срещу Георгиос Бабанаракис* от 31 май 2018 г., С 335/17.

225 ЕСПЧ, решение по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав] от 12 юли 2001 г. (жалба № 25702/94), точка 151.

Пример: По делото *Schneider срещу Германия*²²⁶ жалбоподателят е имал връзка с омъжена жена и твърди, че е биологичният баща на сина ѝ, чийто законно признат баща е съпругът на майката. Жалбоподателят твърди, че решението на националните съдилища да отхвърлят молбата му за контакти с детето и получаване на информация за развитието му въз основа на това, че той не е нито законно признатият баща на детето, нито е имал взаимоотношения с детето, нарушава правата му по член 8 от ЕКПЧ. ЕСПЧ установява нарушение, като отбелязва пропуската на националните съдилища да обсъдят въпроса дали при конкретните обстоятелства по случая контактът между детето и жалбоподателя би отговарял на висшия интерес на детето²²⁷. Що се отнася до искането на жалбоподателя за предоставяне на информация за личностното развитие на детето, съдът приема, че националните съдилища не са привели достатъчно основания, за да оправдаят своята намеса по смисъла на член 8, алинея 2, поради което намесата не е била „необходима в едно демократично общество“.

Пример: По делото *Levin срещу Швеция*²²⁸ жалбоподателката, майка на три деца в алтернативна несемейно базирана грижа, твърди, че ограниченията на правото ѝ да поддържа контакт с децата си са нарушили правото ѝ на зачитане на семейния живот. ЕСПЧ се фокусира върху целта на ограниченията на контактите, т.е. защитата на висшия интерес на детето. В този конкретен случай децата са били пренебрегнати, докато са били под грижите на жалбоподателката, а контактът с нея е разкрил силни негативни реакции от страна на децата. Приемайки, че не е имало нарушение на член 8 от ЕКПЧ, съдът е установил, че намесата в правата на жалбоподателката е била „пропорционална на преследваната легитимна цел [висшия интерес на децата] и в рамките на правомощията на националните органи“.

Пример: По делото *A.I. срещу Италия*²²⁹ жалбоподателката, която е с нигерийски произход и жертва на трафик, твърди в жалбата си, че

226 ЕСПЧ, решение по дело *Schneider срещу Германия* от 15 септември 2011 г. (жалба № 17080/07).

227 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Апауо срещу Германия* от 21 декември 2010 г. (жалба № 20578/07), точки 67 и 71.

228 ЕСПЧ, решение по дело *Levin срещу Швеция* от 15 март 2012 г. (жалба № 35141/06), точки 57 и 69; ЕСПЧ, решение по дело *К. и Т. срещу Финландия* [голям състав] от 12 юли 2001 г. (жалба № 25702/94), точка 151.

229 ЕСПЧ, решение по дело *A.I. срещу Италия* от 1 април 2021 г. (жалба № 70896/17).

й е невъзможно да упражнява правото си на личен контакт по отношение на двете си деца поради забраната за лични отношения, наложена от националния съд в решение, с което децата са обявени за допустими за осиновяване. Националните съдилища са направили оценка на родителските умения на жалбоподателката, без да вземат предвид нейната уязвимост като жертва на трафик, произхода ѝ или различния модел на връзката родител-дете в нейната култура, въпреки че този фактор е ясно подчертан в наличния доклад на вещото лице. Съдът констатира, че в хода на производството, довело до прекъсване на контактите между жалбоподателката и нейните деца, не е отдадена достатъчна тежест на осигуряването на възможност на жалбоподателката и на децата да водят семеен живот. Следователно процедурата не е придружена от пропорционални на тежестта на намесата и на засегнатите интереси гаранции, и следователно представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Mustafa u Armağan Akin срещу Турция*²³⁰ жалбоподателите, които са баща и син, твърдят, че условията на едно решение за родителски права на националния съд са нарушили правата им по член 8 от ЕКПЧ, тъй като не позволяват на сина да поддържа личен контакт със сестра си, за която майката упражнява родителските грижи. Освен това бащата не е могъл да има контакт с двете си деца заедно, защото контактът на сина му с майката съвпада по време с неговия контакт с дъщеря му. ЕСПЧ приема, че решението на националния съд, разделящо брата и сестрата, представлява нарушение на правото на жалбоподателите на зачитане на семейния им живот, тъй като то не само пречи на брата и сестрата да се виждат, но също така прави невъзможно за баща им да се радва на удоволствието от контакта с двете си деца едновременно²³¹.

В контекста на вземането на решения относно родителските права и контакти ЕСПЧ също така забранява дискриминацията, която е несъвместима с член 14 от ЕКПЧ.

230 ЕСПЧ, решение по дело *Mustafa u Armağan Akin срещу Турция* от 6 април 2010 г. (жалба № 4694/03).

231 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Vujića срещу Хърватия* от 8 октомври 2015 г. (жалба № 56163/12).

Пример: По делото *Vojnity срещу Унгария*²³² жалбоподателят твърди, че му е било отнето правото на лични отношения със сина му заради религиозните му убеждения. Установявайки нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ отбелязва, че няма доказателства, че религиозните убеждения на жалбоподателя включват опасни практики или излагат сина му на психическо или физическо увреждане²³³. Решенията на националните съдилища за отнемане на правото на жалбоподателя на лични отношения правят невъзможни всякакви форми на контакт и създаването на всякакъв вид по-нататъшен семеен живот, въпреки факта, че пълното прекъсване на контакта може да бъде оправдано само при изключителни обстоятелства. По тази причина ЕСПЧ приема, че не е имало разумна и пропорционална връзка между пълната забрана на личните контакти с жалбоподателя и преследваната цел, а именно, защитата на висшия интерес на детето.

Пример: В делото *А.М. и др. срещу Русия*²³⁴ се разглежда ограничаването на родителските права на жалбоподателката и лишаването ѝ от контакт с децата ѝ без задължителния надзор, тъй като по това време тя е била в процес на промяна на пола. Съдът не е установил доказателства за потенциална вреда за децата от промяната и е постановил, че националните съдилища не са разгледали в достатъчна степен конкретните обстоятелства на семейството. Освен това решението очевидно е основано на половата идентичност на жалбоподателката и следователно е дискриминационно, в нарушение на член 8 от ЕКПЧ, разглеждан както самостоятелно, така и във връзка с член 14 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Terna срещу Италия*²³⁵ жалбоподателката се оплаква от преместването и настаняването в център за родителски грижи на нейната внучка (която е живяла с нея от раждането си), както и от невъзможността ѝ да упражнява правото си на лични отношения,

232 ЕСПЧ, решение по дело *Vojnity срещу Унгария* от 12 февруари 2013 г. (жалба № 29617/07); вж. също ЕСПЧ, решение по дело *P.V. срещу Испания* от 30 ноември 2010 г. (жалба № 35159/09).

233 ЕСПЧ, решение по дело *Vojnity срещу Унгария* от 12 февруари 2013 г. (жалба № 29617/07), точка 38.

234 ЕСПЧ, решение по дело *А.М. и др. срещу Русия* от 6 юни 2021 г. (жалба № 47220/19).

235 ЕСПЧ, решение по дело *Terna срещу Италия* от 14 януари 2021 г. (жалба № 21052/18).

предоставено от националните съдилища. Тя счита, че положението е резултат от стигматизирането на семейството на детето във връзка с неговия ромски етнически произход. ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ поради липсата на адекватни и достатъчни усилия от страна на националните органи да се гарантира зачитането на правото на жалбоподателката на лични посещения. От друга страна, за обосноваване на решението си за поемането на грижата за детето националните съдилища са се аргументирали с висшия интерес на детето, а не с етническия произход на детето и семейството му. Следователно в случая няма нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Освен това правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители е изрично гарантирано от [Конвенцията на Съвета на Европа за личните контакти с деца](#)²³⁶. В член 4, алинея 1 от тази конвенция се посочва, че „детето и неговите родители имат право на редовен контакт помежду си“. Общите принципи, които се прилагат в съдебната практика в областта на контактите подчертават правото на децата да бъдат информирани, консултирани и да изразяват мнението си, и на това мнение да се придава нужното значение.

В член 6 от [Конвенцията на Съвета на Европа относно упражняването на правата на децата](#)²³⁷ освен това са посочени реквизитите за вземане на съдебни решения, включително и следните правни задължения: да се обсъди дали съдебният орган разполага с достатъчно информация, за да определи висшия интерес на детето, да се гарантира правото на детето на информация за процеса и резултатите от него, да се създаде безопасно място за засегнатите деца да изразяват свободно своите мнения по подходящ начин за възрастта и зрелостта им.

Зачитането на семейния живот по отношение на бабите и дядовците и техните внуци предполага преди всичко правото да се поддържат

236 Съвет на Европа (2003 г.), [Конвенция за личните контакти с деца](#), CETS № 192, 15 май 2003 г. Вж. също Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела, Хагска конференция по международно частно право (1996 г.), [Конвенция относно компетентността, приложимото право, признаването, изпълнението и сътрудничеството във връзка с родителската отговорност и мерки за закрила на детето](#), 19 октомври 1996 г.

237 Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска конвенция за упражняване на правата на децата](#), CETS № 160, 25 януари 1996 г.

нормални взаимоотношения между внуците и бабите и дядовците чрез лични контакти между тях, въпреки че тези контакти обикновено се осъществяват със съгласието на лицето, което носи родителската отговорност²³⁸. По делото *Vogonosovu срещу Русия*²³⁹, в което дядо иска да поддържа връзки с внучката си след осиновяването ѝ от друго семейство, и по делото *M.S. срещу Украйна*²⁴⁰ ЕСПЧ подчертава значението на контакта с бабата и дядото, особено когато детето е живяло продължително време освен с двамата родители, и с бабите и дядовците си.

Могат да възникнат ситуации, в които децата са разделени от единия родител, например в резултат на лишаване от свобода на родителя²⁴¹. В решението си по делото *Khoroshenko срещу Русия*²⁴² ЕСПЧ приема, че намесата в личния и семейния живот на жалбоподателя, произтичаща от недостатъчната честота на разрешените посещения, е непропорционална на целите на присъдата му. Освен това по делото *Hoguch срещу Полша*²⁴³ ЕСПЧ отбелязва, че „посещенията от деца [...] в затвора изискват специален режим и могат да подлежат на специални условия в зависимост от възрастта им, възможното въздействие върху емоционалното им състояние или благополучие и върху личното положение на посещаваното лице“. По-нататък съдът посочва, че „позитивните задължения на държавата съгласно член 8 [...] включват задължението да се осигурят подходящи, възможно най-лишени от стрес условия за осигуряване на посещения от децата, като се имат предвид практическите последици от лишаването от свобода“.

Пример: По делото *Хаджиева срещу България*²⁴⁴ 14-годишната жалбоподателка остава сама, когато родителите ѝ са арестувани. Съгласно относимите национални правни разпоредби органите са имали задължението, очевидно от момента на задържането на родителите на

238 ЕСПЧ, решение по дело *Mitovi срещу Бивша югославска република Македония* от 16 април 2015 г. (жалба № 53565/13).

239 ЕСПЧ, решение по дело *Vogonosovu срещу Русия* от 5 март 2019 г. (жалба № 38201/16).

240 ЕСПЧ, решение по дело *M.S. срещу Украйна* от 11 юли 2017 г. (жалба № 2091/13).

241 Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Препоръка CM/Rec (2018)5 относно децата с родители, лишени от свобода*, 4 април 2018 г.

242 ЕСПЧ, решение по дело *Khoroshenko срещу Русия* от 30 юни 2015 г. (жалба № 41418/04).

243 ЕСПЧ, решение по дело *Hoguch срещу Полша* от 17 април 2012 г. (жалба № 13621/08).

244 ЕСПЧ, решение по дело *Хаджиева срещу България* от 1 февруари 2018 г. (жалба № 45285/12).

жалбоподателката, или да им дадат възможност да уредят грижите за нея, или служебно да разгледат положението ѝ и вземат решение. Освен това органите са имали задължението да предоставят на жалбоподателката необходимата помощ, подкрепа и услуги в собствения ѝ дом, в приемно семейство или в специализирана институция. Съответните органи не са направили това. Следователно в първоначалния двудневен срок органите не са изпълнили позитивното си задължение по член 8 да гарантират защитата и издръжката на жалбоподателката в отсъствието на родителите ѝ.

Правото на децата да поддържат контакт с родителите си се подкрепя от избрани разпоредби на *Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето*²⁴⁵. Насоките изрично потвърждават правото на децата, лишени от възможността „да поддържат редовен и действителен контакт с родителите [и] семейството си“ (член 21, буква а) (вж. също *глава 11*). Освен това в Препоръка на Съвета на Европа *CM/Res(2018)5 относно децата с родители, лишени от свобода*²⁴⁶, се предоставят насоки относно това как да се отговори на необходимостта от запазване и спомагане на развитието на позитивни отношения между децата и родителите, когато родител е задържан.

В областта на международното право правото на детето да поддържа контакт с двамата си родители се разглежда в член 9, алинея 3 от КПД: „Държавите — страни по Конвенцията, зачитат правото на детето, което е отделено от единия или двамата си родители, да поддържа редовно лични отношения и пряк контакт с двамата родители, освен ако това противоречи на висшите интереси на детето“.

245 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

246 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), Препоръка *CM/Res(2018)5 относно децата с родители, лишени от свобода*, 4 април 2018 г.

5.4. Незаконно прехвърляне на деца през границите – отвлечане на деца

Основни моменти

- Правото на ЕС изисква по-конкретно детето да бъде изслушано по време на процедурите, свързани с неговото връщане след неправомерно прехвърляне или задържане.
- Регламентът „Брюксел IIa“, преработен текст, допълва някои разпоредби на Хагската конвенция, като регламентът се прилага с предимство пред правилата на конвенцията в отношенията между държавите членки.
- ЕСПЧ изисква към незаконното извеждане в нарушение на споразумения за уреждане на родителските права да се прилага основан на правата на детето подход: член 8 от ЕКПЧ (право на зачитане на личния и семейния живот) трябва да се тълкува във връзка с Хагската конвенция и КПД.

Отвлечането на деца се отнася до ситуация, в която детето се прехвърля през или задържа зад националните граници в нарушение на съществуващите споразумения относно упражняването на родителските права (член 3 от Хагската конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца²⁴⁷ ([Хагската конвенция](#))). Съгласно Хагската конвенция незаконно прехвърлени или задържани деца трябва да бъдат върнати незабавно в държавата на обичайното си пребиваване (член 11, алинея 1). Съдилищата на държавата на обичайното местопребиваване решават по същество спора за родителските права. Съдилищата в държавата, от която детето е било прехвърлено, трябва да разпоредят връщането му в срок от шест седмици от датата, на която е подадена молбата за връщане (член 11). Хагската конвенция се основава и подкрепя от принципа на висшите интереси на детето. В контекста на тази конвенция презумпцията е, че при неправомерно прехвърляне на дете *предишното положение* трябва да се възстанови във възможно най-кратък срок, за да се избегне юридическото консолидиране на неправомерната ситуация.

²⁴⁷ Световна организация за трансгранично сътрудничество по граждански и търговски дела (1980 г.), [Хагска конвенция за гражданските аспекти на международното отвлечане на деца](#), 25 октомври 1980 г.

Въпросите за родителските права и достъпа следва да се решават от съдилищата, които са компетентни по мястото на обичайното местопребиваване на детето, а не от тези на страната, където детето е било неправомерно отведено. Има няколко ограничени изключения от механизма за връщане, установен в членове 12, 13 и 20 от Хагската конвенция. Член 13 включва разпоредбите, които са основание за по-голямата част от съдебните дела както на национално, така и на международно равнище. В него е предвидено, че държавата, където е било прехвърлено детето, може да откаже връщането му, когато връщането ще го изложи на сериозен риск от увреждане или по друг начин ще го постави в неблагоприятна ситуация (член 13, буква б). Връщането може също така да бъде отказано, ако детето се противопоставя и е достигнало степен на зрялост, при която е уместно да се вземе под внимание и неговото мнение (член 13, алинея 2).

В рамките на правото на ЕС правният инструмент, регулиращ отвлечането на деца между държавите – членки на ЕС, е [Регламентът „Брюксел IIa“ \(преработен текст\)](#)²⁴⁸, който в голяма степен се основава на разпоредбите на Хагската конвенция. Той допълва и се прилага с предимство пред Хагската конвенция в случаите на отвлечане в рамките на ЕС (член 96). Въпреки, че Хагската конвенция остава основният международен инструмент за регулиране на отвлечането на деца, в някои отношения Регламентът „Брюксел IIa“, преработен текст, „затяга“ нормите за определяне на компетентността в полза на съдилищата в държавата на произход или обичайно местопребиваване. Подобно на Хагската конвенция, съдилищата в държавата, в която детето е имало обичайно местопребиваване непосредствено преди неправомерното му прехвърляне или задържане, запазват компетентността си в случаите на отвлечане на дете. Регламентът запазва същите изключения по отношение на връщането като предвидените в Конвенцията за отвлечане на деца. Преработеният текст на регламента, приет през 2019 г., премахва необходимостта от екзекватура²⁴⁹, в резултат на което се забавяше изпълнението на заповедите. Той включва също така специфични правила и ясни срокове, уреждащи

248 Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Регламент \(ЕО\) № 2019/1111 на Съвета](#) относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178, 2019 г., стр. 1.

249 Процедурата, позната като екзекватура, се отнася до процес на привеждане в изпълнение на съдебни решения по гражданскоправни дела, който често е съпътстван от скъпоструващи, трудоемки и трудни от техническа гледна точка проверки по същество на делото от страна на националните съдилища.

необходимостта от „експедитивни съдебни производства“ – важен инструмент за ускоряване на разглеждането на делата за отвлечане на деца²⁵⁰.

За разлика от Хагската конвенция, Регламент „Брюксел IIa (преработен текст)“ запазва положението, при което компетентност да се произнася по съществуващото на спора за родителските права има държавата на обичайното местопребиваване, дори когато е издадено решение за отказ за връщане в приложение на член 13, буква б) от Хагската конвенция (член 29 от Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст)). Прехвърлянето на компетентността към държавата, където е било прехвърлено детето, може се осъществи само в два случая, съгласно член 10 от Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст). За първия случай се посочва, че съдилищата в държавата на убежище са компетентни, ако детето е придобило обичайно местопребиваване в тази държава и ако лицето, което има родителските права, мълчаливо е приело прехвърлянето или задържането²⁵¹. Втората ситуация възниква, когато детето: е придобило обичайно местопребиваване в държавата, където е било отведено; изтекъл е период от една година от момента, в който останалият в първоначалната държава родител е узнал или е трябвало да узнае за местонахождението на детето; когато детето се е установило в новата си среда; когато е изпълнено най-малко едно от петте допълнителни условия, посочени в член 9, буква б) от Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст)²⁵².

Както и всички други правни инструменти на ЕС, Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) трябва да се тълкува в съответствие с разпоредбите на [Хартата на основните права](#), и по-специално член 24 от нея. Съдът на ЕС е имал възможност да изясни тълкуването на член 24 в контекста на отвлечания на деца съгласно Регламент „Брюксел IIa“ (преди преработения текст). Както е посочено в [раздел 2.4](#), СЕС е постановил по *делото Aguirre Zarraga*, че правото на детето да бъде изслушано, залегло в член 24 от хартата, поражда задължение да се осигурят на детето съответни законни процедури и условия, които да му позволят да изрази свободно мнението си, за да може това мнение да бъде установено от

250 Чл. 24 от Регламент „Брюксел IIa“, преработен текст.

251 Чл. 9, буква а) от Регламент „Брюксел IIa“, преработен текст.

252 Чл. 9, буква б) от Регламент „Брюксел IIa“, преработен текст.

съда²⁵³. Според СЕС обаче само съдилищата в държавата на обичайното местопребиваване на детето могат да разглеждат законосъобразността на собствените си решения в светлината на Хартата на основните права на ЕС и Регламента „Брюксел IIa“. Съгласно принципа за взаимно доверие правните системи на държавите членки следва да предоставят ефективна и равностойна защита на основните права. Поради това заинтересованите страни трябва да предявяват всички искове по въпроси, свързани с правата на човека, пред съдилищата, които по силата на регламента имат компетентност по съществото на спора за родителските права. СЕС постановява, че съдът на държавата членка, където детето е било неправомерно отведено, не може да се противопостави на изпълнението на заверено съдебно решение, с което се разпорежда връщането на детето, тъй като преценката дали е налице нарушение на тези разпоредби е от изключителната компетентност на държавата, от която детето е било отведено.

Пример: Делото *Povse срещу Alpage*²⁵⁴ се отнася до неправомерното отвеждане на момиче в Австрия от майка му. Австрийските съдилища са отхвърлили молбата на бащата за връщане на дъщеря му в Италия на основание, че има сериозна опасност детето да понесе вреди. В същото време, по искане на бащата италианският съд постановява, че той остава компетентен да се произнесе по съществото на спора за родителските права и издава решение за връщане на детето в Италия и удостоверение за изпълнение на основание член 42 от Регламента „Брюксел IIa“. Случаят е отнесен пред Съда на Европейския съюз от австрийски съд по жалба на майката срещу молбата за изпълнение на удостоверението и последвалото решение за връщане на детето в Италия. Съдът на ЕС постановява, че щом веднъж е издадено удостоверение за изпълнение на съдебно решение, не съществуват възможности за противопоставяне на връщането в страната, където детето е било отведено (в този случай Австрия), тъй като така удостоверено решението подлежи на автоматично изпълнение. Освен това СЕС определя в решението си, че в този случай само италианските съдилища са компетентни да се произнасят относно

253 СЕС, решение по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz* от 22 декември 2010 г., C-491/10 PPU. Относно аспектите, свързани с участието на детето по този случай, вж. също анализа в [раздел 2.4](#).

254 СЕС, решение по дело *Doris Povse срещу Mauro Alpage* от 1 юли 2010 г., C-211/10 PPU.

сериозния риск за висшия интерес на детето, произтичащ от връщането. Ако тези съдилища преценят, че този риск е реален, те запазват изключителната си компетентност да суспендират собственото си решение за изпълнение²⁵⁵.

В преработения текст на Регламент „Брюксел IIa“ се разширява и изяснява задължението на държавите членки да предоставят на децата възможност да бъдат изслушани. С преработения текст се въвежда задължение да се предостави на детето реална и ефективна възможност да изрази мнението си, а органите да оценят висшия интерес на детето, като същевременно отдават необходимото значение на неговото мнение съобразно с възрастта му и неговата зрялост²⁵⁶. Освен това в него се уточнява, че детето има право да изразява мнението си в производства за връщане²⁵⁷.

Рискът от сериозно и евентуално непоправимо увреждане на отношенията между детето и родителя е едно от основанията за отправяне на искане до СЕС за спешно преюдициално решение²⁵⁸. Съдът прилага преюдициалното производство на това основание в много случаи, понякога по служебен път²⁵⁹.

Пример: По делото *OL срещу PQ*²⁶⁰ се отправя искане за връщане на дете от Гърция, държавата членка, в която то е родено и живяло с майка си, в Италия, където родителската двойка обичайно е пребивавала преди раждането на детето. Съдът постановява, че ако детето е родено и е пребивавало непрекъснато с майка си в продължение на

255 Молба въз основа на същите факти е била подадена по-късно пред ЕСПЧ и е обявена за недопустима. Вж. ЕСПЧ, решение по дело *Povse срещу Австрия* от 18 юни 2013 г., решение за недопустимост (жалба № 3890/11).

256 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2019 г.), Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца (преработен текст), ОВ L 178, 2019 г., стр. 1, член 21.

257 *Пак там*, член 26.

258 ЕС, Процедурен правилник на Съда на ЕС, ОВ L 265, 29.9.2012 г., член 107; ЕС, Протокол (№ 3) относно статута на Съда на Европейския съюз, ОВ C 115, 7.6.2016 г., член 23а.

259 СЕС, решение по дело *Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz* от 22 декември 2010 г., C-491/10 PPU; СЕС, решение по дело *CV срещу DU* от 10 април 2018 г., C-85/18 PPU.

260 СЕС, решение по дело *OL срещу PQ* от 8 юни 2017 г., C-111/17 PPU.

няколко месеца, по общата воля на родителите му, в държава членка, различна от държавата членка, където родителите са имали обичайно местопребиваване, преди то да се роди, първоначалното намерение на родителите относно връщането на майката заедно с детето в последната държава членка не може да е решаващ фактор, за да се приеме, че обичайното местопребиваване на това дете е в нея. Следователно отказът на майката да се върне с детето в Италия не може да се счита за „неправомерно отвеждане или задържане“ на детето.

Пример: Делото *A срещу B*²⁶¹ се отнася до спор между двама ирански граждани, живеещи в Швеция, и последващото отвеждане на детето във Финландия от майката, като част от доброволно връщане в рамките на дъблинската процедура (Регламент № 604/2014). Съдът постановява, че положение, при което единият родител, без съгласието на другия е принуден да отведе детето си в друга държава членка в изпълнение на дъблинската процедура, след което решава да остане в тази държава членка, след като първата държава членка е отменила решението за прехвърляне, но без органите да са постановили обратно приемане на майката и детето или предоставянето на право на пребиваване, не може да се счита за неправомерно отвеждане или задържане.

Съгласно правото на СЕ Европейската конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права²⁶², както и Конвенцията на Съвета на Европа за личните контакти с деца²⁶³, включват гаранции за предотвратяване на неправомерното отвеждане на деца и за осигуряване на връщането им²⁶⁴.

261 СЕС, решение по дело *A срещу B* от 2 август 2021 г., C-262/21 PPU.

262 Съвет на Европа (1980 г.), Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права от 20 май 1980 г., CETS № 105.

263 Съвет на Европа (2003 г.), Конвенция за личните контакти с деца от 15 май 2003 г., CETS № 192.

264 *Пак там*, съответно член 10, буква б) и член 16; Съвет на Европа (1980 г.), Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права от 20 май 1980 г., CETS № 105, член 8.

ЕСПЧ често се занимава със случаи на отвлечения на деца и в такива случаи обикновено се ръководи от разпоредбите на Хагската конвенция при тълкуването на член 8 от ЕКПЧ. В тези случаи ЕСПЧ задължително извършва и анализ на висшия интерес на детето.

Пример: Делото *Neulinger u Shuruk срещу Швейцария*²⁶⁵ е заведено от майка, която е отвела сина си от Израел в Швейцария в нарушение на съществуващите договорености за родителските права. По молба на бащата съгласно Хагската конвенция швейцарските органи са постановили връщане на детето в Израел. Според становището на националните съдилища и експерти, връщането на детето в Израел е допустимо само ако то е придружено от майка си. Въпросната мярка остава в пределите на свободата на преценка, предоставена на националните органи по тези въпроси. Въпреки това, за да се прецени спазването на член 8 от ЕКПЧ, е необходимо да се вземат предвид и всички промени, настъпили след решението на федералния съд, с което се разпорежда връщането на детето. Детето е швейцарски гражданин и се е установило добре в страната, където е живяло без прекъсване в продължение на около четири години. Въпреки че детето е на възраст, когато все още има значителни способности да се адаптира, новото му преместване вероятно би имало сериозни последици за него и трябва да се претегли спрямо евентуалната полза, която е вероятно то да има от връщането. Наложени са ограничения на правото на лични отношения на бащата преди отвеждането на детето. Бащата е сключил два последващи брака и е станал баща отново, но не е изплащал дължимата издръжка за дъщеря си.

ЕСПЧ изразява съмнение дали такива обстоятелства биха били благоприятни за благосъстоянието и развитието на детето. Що се отнася до майката, съдът приема, че връщането ѝ в Израел може да я изложи на опасност от наказателно преследване и риск от санкции, включително лишаване от свобода. Ясно е, че подобна ситуация не би била във висш интерес на детето предвид факта, че майка му е вероятно единственият човек, към когото то е привързано. Отказът на майката да се върне в Израел следователно не е напълно неоснователен. Освен това бащата никога не е живял сам с детето и не го е виждал от заминаването му на двегодишна

²⁶⁵ ЕСПЧ, решение по дело *Neulinger u Shuruk срещу Швейцария* [голям състав] от 6 юли 2010 г. (жалба № 41615/07).

възраст. По тези причини ЕСПЧ не е убеден, че е във висшия интерес на детето то да се върне в Израел. Що се отнася до майката, връщането в Израел ще означава непропорционална намеса в правото ѝ на зачитане на семейния ѝ живот. Следователно разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ би била нарушена по отношение на двамата жалбоподатели, ако решението за връщане на втория жалбоподател в Израел би било изпълнено.

Компетентността по дела за упражняване на родителски права принадлежи на съдилищата по обичайното местопребиваване на детето, освен ако не са изпълнени специални условия, които позволяват промяна на компетентността.

Пример: Делото *R.S. срещу Полша*²⁶⁶ се отнася до полско семейство, живеещо в Швейцария. Майката взема децата на почивка в Полша, но след това подава там молба за развод и успешно искане за временно упражняване на родителските права. Жалбоподателят – бащата, живеещ в Швейцария – нито е бил уведомен, нито е бил призован в съдебното заседание във връзка с решението за временно упражняване на родителските права, а полските съдилища са отхвърлили молбата му за връщане на децата в Швейцария с основанието, че той е дал съгласието си майката да заведе децата в Полша. Съгласно условията на Хагската конвенция неправомерността на отвеждането и задържането произтича от действия, които засягат нормалното упражняване на родителските права съгласно правото на държавата, в която преди това децата са имали обичайно местопребиваване, в случая Швейцария. На това основание съдът констатира, че Полша не е осигурила на жалбоподателя правото на зачитане на семейния му живот, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Y.S. и O.S. срещу Русия*²⁶⁷ рускиня има брак с украински мъж и са се установили в Украйна. След раждането на дъщеря им майката напуска съпруга си и дъщеря си. Няколко години по-късно, след военния конфликт в Украйна, майката отвежда детето в Русия без съгласието на бащата. Тогава бащата подава молба и съдът присъжда връщане на детето въпреки аргумента на майката, че връщането на детето би представлявало „сериозна опасност“ по

266 ЕСПЧ, решение по дело *R.S. срещу Полша* от 21 юли 2015 г. (жалба № 63777/09).

267 ЕСПЧ, решение по дело *Y.S. и O.S. срещу Русия* от 15 юни 2021 г. (жалба № 17665/17).

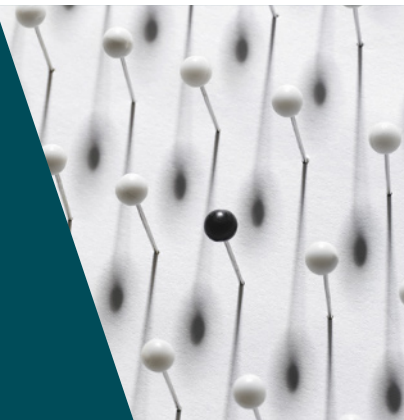
смисъла на член 13, буква б) от Хагската конвенция с оглед на продължаващия военен конфликт в мястото на обичайното му местопребиваване. ЕСПЧ счита, че твърдението за „сериозна опасност“, което може да представлява изключение от връщането на детето, не е действително взето предвид от руските съдилища и че техните решения, с които се отхвърлят възраженията на майката, не са достатъчно мотивирани в нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Член 11 от Хагската конвенция предвижда срок от шест седмици, в който съдът трябва да приключи разглеждането на дело за отвлечане. Както ЕСПЧ подчертава по редица дела²⁶⁸, преценката за адекватността на дадена мярка по въпроси, свързани със събирането на деца с техните родители, трябва да се базира също и на бързината, с която може да бъде изпълнена, като в такива случаи е необходимо спешно разглеждане, тъй като изтеклото време може да има непоправими последици за отношенията между децата и родителя, който не живее с тях.

268 Вж. ЕСПЧ, решение по дело *Simões Balbino срещу Португалия* от 29 януари 2019 г. (жалба № 26956/14); ЕСПЧ, решение по дело *Mansour срещу Словакия* от 21 ноември 2017 г. (жалба № 60399/15); ЕСПЧ, решение по дело *Нохолт срещу Словакия* от 13 януари 2015 г. (жалба № 35632/13). ЕСПЧ, решение по дело *М.А. срещу Австрия* от 15 януари 2015 г. (жалба № 4097/13); ЕСПЧ, решение по дело *Adžić срещу Хърватия* от 15 март 2015 г. (жалба № 22643/14); ЕСПЧ, решение по дело *К.Ж. срещу Полша* от 1 март 2016 г. (жалба № 30813/14).

6.

Алтернативна на семейната грижа и осиновяване

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 7 (семеен живот) и член 24 (права на детето) Регламент „Брюксел IIa“ (преработен текст) (2019/1111/ ЕС)	Алтернативна на семейната грижа	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот) ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа защита) ЕСПЧ, решение по дело <i>У.І. срещу Русия</i> , 2020 г. (жалба № 68868/14) ЕСПЧ, решение по дело <i>Wallová и Walla срещу Чешка република</i> , 2006 г. (жалба № 23848/04) (настаняване в грижа поради лоши жилищни условия) ЕСПЧ, решение по дело <i>Paradiso и Catanelli срещу Италия</i> , 2017 г. (жалба № 25358/12) (отвеждане на дете, родено чрез гестационно сурогатно майчинство) ЕСПЧ, решение по дело <i>В. срещу Румъния (№ 2)</i> , 2013 г. (жалба № 1285/03) (участие на родителите във вземането на решение) ЕСПЧ, решение по дело <i>В.В. и F.В. срещу Германия</i> , 2013 г. (жалби № 18734/09 и № 9424/11) (процесуални пропуски в процеса на вземане на решението)

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
Харта на основните права, член 24 (права на детето)	Осиновяване	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>T. срещу Чешката република</i>, 2014 г. (жалба № 19315/11) (значение на личните контакти)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Jansen срещу Норвегия</i>, 2018 г. (жалба № 2822/16)</p> <p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Strand Lobben и др. срещу Норвегия</i> [голям състав], 2019 г. (жалба № 37283/13)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>S.S. срещу Словения</i> от 30 октомври 2018 г. (жалба № 40938/16)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Kearns срещу Франция</i>, 2008 г. (жалба № 35991/04) (съгласие на родителите за осиновяване)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Schwizgebel срещу Швейцария</i> от 10 юни 2010 г. (жалба № 25762/07)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>E.B. срещу Франция</i> [голям състав], 2008 г. (жалба № 43546/02) (право на жена, която е ЛГБТИК лице, да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Gas и Dubois срещу Франция</i>, 2012 г. (жалба № 25951/07) (право на ЛГБТ двойка да осинови дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X и др. срещу Австрия</i> [голям състав], 2013 г. (жалба № 19010/07)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.H. и др. срещу Русия</i>, 2017 г. (жалби № 6033/13, № 8927/13, № 10549/13, № 12275/13, № 23890/13, № 26309/13, № 27161/13, № 29197/13,</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		№ 32331/13, № 32351/13, № 32368/13, № 32224/13, № 37173/13, № 38490/13, № 42340/13 и № 42403/13 ЕСПЧ, решение по дело <i>Harroudi срещу Франция</i> , 2012 г. (жалба № 43631/09) (институтът „ка-фала“ и осиновяването)

Всяко дете има право на зачитане на семейния живот, признато от член 7 от [Хартата на основните права на ЕС](#) и член 8 от [ЕКПЧ](#) (виж [глава 5](#)). Както правото на ЕС, така и правото на СЕ отразяват значението на семейните отношения за детето, в това число и правото на детето да не бъде лишено от контакт с неговите родители, освен когато това е в противоречие с висшите интереси на детето²⁶⁹. Намирането на баланс между осигуряването на оставането на детето заедно с неговото семейство — с оглед зачитане на семейния живот — и осигуряването на закрилата на детето от увреждане е трудно. Когато едно дете е разделено от своето семейство, то може да бъде настанено както в приемна грижа от семеен тип, така и в институционална грижа. Семейният живот не свършва с това разделяне и изисква контактът да продължава да подкрепя събирането на семейството, ако това е във висш интерес на детето. При определени обстоятелства се допуска трайно разделяне от семейството чрез осиновяване. Правната сила на осиновяването обаче изисква спазването на строги изисквания.

В тази глава се разглежда европейското право в областта на алтернативните грижи. Правото на ЕС, най-вече чрез [Регламента „Брюксел IIa“ \(пре-работен текст\)](#), урежда трансграничните процедурни аспекти, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа. Този регламент следва да се тълкува в съответствие с [Хартата на основните права на ЕС](#), и по-специално член 24 от нея. ЕСПЧ също е създал богата съдебна практика, посветена както на материалните, така на процедурните въпроси, свързани с настаняването на деца в алтернативна грижа. Главата включва и въпроси, свързани с родители от един и същи пол и споразумения за заместващо майчинство.

[Раздел 6.1](#) започва чрез представяне на някои от общите принципи, определящи положението на децата, лишени от родителска грижа, в

²⁶⁹ ЕС (2012 г.), [Харта на основните права на Европейския съюз](#), ОВ С 326, 2012 г., член 24, параграф 3.

раздел 6.2 са описани правните норми относно настаняването на детето в алтернативна грижа, а в раздел 6.3 са разгледани европейските стандарти в областта на осиновяването.

6.1. Алтернативна грижа: общи принципи

Основни моменти

- В общия случай алтернативната грижа е временна защитна мярка.
- Международното право потвърждава, че грижата в семейна среда трябва да се предпочита пред институционалната грижа.
- Децата имат право на информация и на изразяване на своето мнение по отношение на настаняването им в алтернативна грижа.

Правото на ЕС и на Съвета на Европа, както и международното право предоставят насоки относно правата на детето по отношение на алтернативната грижа²⁷⁰.

Както е установено в **КПД**, децата имат право да бъдат отглеждани от родителите им (член 7) и да бъдат настанени в алтернативна грижа като временна или постоянна мярка, когато това е в техен висш интерес (член 20). Алтернативната грижа е защитна мярка, която осигурява временната безопасност на децата и улеснява връщането им в техните семейства, когато това е възможно²⁷¹. В идеалния случай тя следователно е временно решение. Понякога това е защитна мярка в очакване на

270 Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), Препоръка *CM/Rec (2011)12* относно правата на децата и социалните услуги, благоприятни за деца и семейства от 16 ноември 2011 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), Препоръка *Res (2005)5* относно правата на деца, живеещи в институции от резидентен тип от 16 март 2005 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Препоръка *CM/Rec (2010) 2* относно деинституционализацията и интеграция в обществения живот на децата с увреждания от 3 февруари 2010 г.; Съвет на Европа (2009 г.), *Деца и младежи в грижи*, 2009 г.

271 ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., точки 48–51; Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 от 2013 г. „Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение“*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г., параграфи 58–70.

събирането на семейството, например за непридружени или разделени от техните семейства деца мигранти²⁷². В други случаи тя е защитна мярка в очакване на развоя на събитията в семейния живот, например подобряването на здравето на родител или предоставяне на подкрепа за родителите. Дете, поставено под алтернативни грижи, има право да бъде информирано за своите права и за възможностите, както и за правото си „да бъде консултирано и мнението му да бъде надлежно взето предвид в съответствие с неговите/нейните развиващи се способности“²⁷³.

Международното право, включително КПХУ, потвърждава, че грижата в семейна среда (като приемната грижа) е най-добрата форма на алтернативна грижа за осигуряване на защитата и развитието на децата. Това се подчертава също и в *Насоките на ООН за алтернативна грижа за деца-та*²⁷⁴. По отношение на децата с увреждания КПХУ посочва, че „[д]ържавите — страни по конвенцията, са длъжни — когато близките членове на семейството не са в състояние да се грижат за дете с увреждания — да предприемат всички възможни усилия, за да се осигури алтернативна грижа в рамките на разширеното семейство, а ако това е невъзможно, в семейна обстановка в рамките на общността“²⁷⁵. Несемейно базираните грижи (например институционалната грижа) „трябва да се ограничават до случаите, в които такава обстановка е особено подходяща, необходима и конструктивна за конкретното засегнато дете и за неговите висши интереси“²⁷⁶. В съответствие с този подход *Препоръка СМ/Рес (2010) 2 на Съвета на Европа относно деинституционализацията и интеграцията в обществения живот на децата с увреждания* призовава държавите членки

272 ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (1989 г.), *Конвенция за правата на детето*, 20 ноември 1989 г., чл. 22; Комитет по правата на детето (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им на произход*, CRC/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., параграфи 81–83.

273 ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., т. 6.

274 ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., точки 20–22; ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, UN Doc. CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 септември 2006 г., параграф 18 ООН (2006 г.), *Конвенция за правата на хората с увреждания (КПХУ)*, 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5 (вж. също член 7).

275 ООН (2006 г.), *Конвенция за правата на хората с увреждания (КПХУ)*, 13 декември 2006 г., член 23, алинея 5.

276 ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Насоки за алтернативна грижа за деца*, A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г., т. 21.

да предприемат подходящи законодателни, административни и други мерки, за да заменят институционалните грижи с услуги, предоставяни в общността, в разумен срок и чрез всеобхватен подход.

Правото на детето да има настойник или представител е от ключово значение за осигуряването на неговите права в по-широки граници²⁷⁷. Най-често мандатът на законен настойник се състои в опазване на висшия интерес на детето, гарантиране на цялостното му благополучие и упражняване на законно представителство, като допълнение на неговата ограничена правоспособност²⁷⁸. Седем правни инструмента на ЕС изискват от държавите членки да определят настойник на децата в различни видове контекст, някои от които са пряко свързани с децата, лишени от родителски грижи²⁷⁹. На равнището на Съвета на Европа [Конвенцията за](#)

277 FRA (2014 г.), *Настойничество над деца, лишени от родителски грижи: Наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да отговарят на специфичните потребности на децата – жертви на трафик*, 30 юни 2014 г., стр. 31.

278 *Пак там*, стр. 15.

279 ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС](#) от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 2011 г. (Директива относно трафика на хора); ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС](#) от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 2011 г.; ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/29/ЕС](#) от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315, 2012 г. (Директива за правата на жертвите); ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/95/ЕС](#) от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст), ОВ L 337, 2011 г. (Директива относно определянето (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/33/ЕС](#) от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 2013 г. (Директива за условията за приемане (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/32/ЕС](#) от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 2013 г. (Директива за процедурите за убежище (преработен текст)); ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Регламент \(ЕС\) № 604/2013](#) от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждане на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

борба с трафика на хора²⁸⁰ и Препоръка СМ/Рес (2019)¹¹ относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца мигранти предоставят насоки относно аспектите на настойничеството и законното представителство.

Съгласно правото на ЕС Съдът на ЕС е постановил, че Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) е приложим към решенията за настаняване на дете в алтернативна грижа. Както е отбелязано в глава 5, регламентът включва принципите на правата на детето в подхода си. Като пример могат да се посочат „основанията за непризнаване на съдебни решения относно родителската отговорност“, както е указано в член 39 на Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст). Според формулировката на член 39 признаването на решение се отказва, ако решението е постановено без изслушване на дете, което е в състояние да формира собствено мнение. Това не се прилага, ако производството се отнася само до имущество на детето или са налице сериозни основания, като се вземе предвид по-специално неотложността на случая.

Съгласно регламента компетентността се определя въз основа на обичайното местопребиваване на детето с няколко ограничени изключения, включително висшия интерес на детето и евентуално изборът на съд (член 10 от Регламента „Брюксел IIa“ (преработен текст).

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е определил, че когато семейството не може да осигури на детето необходимата грижа и защита, може да се наложи настаняване в алтернативна грижа. ЕСПЧ пояснява, че в повечето случаи настаняването на дете в алтернативна грижа трябва да бъде замислено като временна мярка и че детето в крайна сметка трябва да се събере със своето семейство в изпълнение на правото на зачитане на личния и семеен живот по силата на чл. 8 от ЕКПЧ²⁸¹.

Член 17 от ЕСХ изисква от държавите членки „да предприемат всички необходими и подходящи мерки, предназначени да осигурят защита и

280 Съвет на Европа (2005 г.), Конвенция за борба с трафика на хора, СЕТS № 197, 16 май 2005 г., чл. 10, алинея 4; вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка СМ/Рес (2019)¹¹ относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.

281 ЕСПЧ, решение по дело *К.А. срещу Финландия* от 14 януари 2003 г. (жалба № 27751/95). Комитетът на министрите на Съвета на Европа одобри този подход в своята препоръка за правата на децата, живеещи в институции, приета на 16 март 2005 г.

специална помощ от държавата за деца и млади хора, които са временно или окончателно лишени от подкрепата на семейството им²⁸². ЕКСП е постановил, че системното настаняване на малки деца в детски центрове, особено на най-уязвимите като ромите и децата с увреждания, и невъвеждането на деинституционализирани и алтернативни форми на грижи в среда, близка до семейната, е в нарушение на член 17 от ЕСХ²⁸³.

6.2. Настаняване на деца в алтернативна грижа

Основни моменти

- Съгласно правото на Съвета на Европа и правото на ЕС процесът на вземане на решение трябва да съдържа процедурни гаранции.
- Съгласно правото на Съвета на Европа настаняването на детето в алтернативна грижа се допуска само ако е предвидено от закона, преследва легитимна цел и е необходимо в едно демократично общество. От компетентния орган трябва да бъдат предложени относими и достатъчни основания.

В областта на правото на ЕС Регламентът „Брюксел IIa“ (преработен текст) определя, че когато съд или компетентен орган на държава членка обмисля настаняването на дете в друга държава членка, той следва да получи съгласието на компетентния орган на държавата членка, в която детето ще бъде настанено, преди да разпорежи или уреди настаняването²⁸⁴. Освен това в съответствие със съдебната практика на СЕС държавите членки следва да установят ясни правила и ред за получаване на съгласие съгласно настоящия регламент, за да се гарантира правна сигурност и експедитивност. Не е достатъчно институцията, в която ще бъде настанено детето, да даде своето съгласие²⁸⁵.

282 Съвет на Европа (1996 г.), [Европейска социална харта \(ревизирана\)](#), CETS № 163, 3 май 1996 г. член 17, алинея 1, буква в)

283 ЕКСП, решение по дело [European Roma Rights Centre \(ERRC\) u Mental Disability Advocacy Centre \(MDAC\) срещу Чешка република](#) от 17 юни 2020 г (жалба № 157/2017).

284 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Регламент \(ЕС\) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечане на деца](#), съображение 83 и член 82.

285 СЕС, решение по дело [Health Service Executive срещу S.C. u A.C.](#) от 26 април 2012 г., C-92/12 PPU.

Съгласно правото на СЕ²⁸⁶ настаняването на дете в алтернативна грижа е съвместимо с член 8 от ЕКПЧ само когато е в съответствие със закона, преследва легитимна цел (като защитата на висшия интерес на детето) и се счита за необходимо в едно демократично общество. Този последен аспект изисква съдилищата да посочват основания, които са едновременно относими и достатъчни в подкрепа на средствата, използвани за постигане на желаната цел.

Пример: По делото *Y.I. срещу Русия*²⁸⁷ жалбоподателката е лишена от родителски права и двете ѝ най-малки деца са настанени в обществени заведения, тъй като тя е зависима от наркотици и безработна. ЕСПЧ е счел, че отвеждането на децата и първоначалното им настаняване в публична грижа в началото на наказателно производство срещу жалбоподателката са основателни, за разлика от твърде строгата мярка за лишаване от родителски права. Националните съдилища не са представили никакви конкретни доказателства, че жалбоподателката е оставила децата си без надзор, не е полагала грижи за тях или ги е пренебрегнала по някакъв друг начин, а още по-малко че е застрашила тяхното здраве или живота им. Националните органи не са разгледали друга, по-малко строга мярка, като например ограничаване на родителските права, а не лишаване от такива, нито са я предупредили за възможните последици от евентуално небрежно поведение от нейна страна. ЕСПЧ прави заключението, че националните органи не са доказали по убедителен начин, че въпреки наличието на не толкова радикални решения оспорваната мярка е била най-подходящата възможност, съответстваща на висшия интерес на децата, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Жалбата на жалбоподателите по делото *Wallová u Walla срещу Чешката република*²⁸⁸ е срещу решението за настаняване на техните пет деца в два отделни детски дома на основание на лошите им жилищни условия. Разпорежданията за полагане за грижи в крайна сметка са отменени, когато икономическото положение и жилищните

286 От дълги години настаняването на деца в алтернативна грижа е тема на политически дебат и в Съвета на Европа. Вж. например [Резолюция на Комитета на министрите \(77\) 33](#) относно настаняването на деца, приета на 3 ноември 1977 г.

287 ЕСПЧ, решение по дело *Y.I. срещу Русия* от 25 февруари 2020 г. (жалба № 68868/14).

288 ЕСПЧ, решение по дело *Wallová u Walla срещу Чешката република* от 26 октомври 2006 г. (жалба № 23848/04).

условия на родителите са се подобрили. ЕСПЧ установява, че основната причина за решението за настаняване на децата в детски домове е била липсата на подходящо жилище и поради това за подобряване на положението им е можело да бъдат използвани по-малко драстични мерки. Съгласно законодателството на Чешката република е имало възможност да се наблюдават условията на живот и хигиена в семейството и то да получи консултации как да подобри положението, но този вариант не е използван. Докато посочените мотиви за настаняването на децата в алтернативна грижа са уместни, те не са били достатъчни, а органите не са положили достатъчно усилия, за да помогнат на жалбоподателите да преодолеят затрудненията си чрез алтернативни мерки. Заклучавайки, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ, ЕСПЧ взема под внимание и заключенията на Комитета на ООН по правата на детето, който отбелязва, че принципът за първостепенното значение на висшия интерес на детето все още не е адекватно дефиниран и отразен във всички чешки закони, съдебни решения и политики, засягащи децата²⁸⁹.

Пример: По делото *Paradiso u Campanelli срещу Италия*²⁹⁰ двойка е поискала вписване на акта за раждане на дете, родено чрез споразумение за заместващо майчинство в Русия. Тъй като нито един от жалбоподателите не е имал биологична връзка с детето и е счетено, че то е доведено незаконно в Италия, детето е настанено за приемна грижа с цел осиновяване. За органите основната грижа е била да се прекрати незаконното положение. Въпреки че детето не е било страна по делото, въпросите за неговия висш интерес и начинът, по който националните съдилища са го зачели, остават от значение. ЕСПЧ приема, че италианските съдилища, след като са преценили, че детето няма да претърпи тежки или непоправими вреди от раздялата, са постигнали справедлив баланс между различните засегнати интереси, като същевременно са останали в рамките на широката си свобода на преценка, с която разполагат, и не е установил нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

289 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Saviny срещу Украйна* от 18 декември 2008 г. (жалба 39948/06).

290 ЕСПЧ, решение по дело *Paradiso u Campanelli срещу Италия* от 24 януари 2017 г. (жалба № 25358/12).

ЕСПЧ изисква на основание на член 8 от ЕКПЧ процесът на вземане на решения относно зачитането на семейния живот да е скрепен с определени процесуални гаранции. Съдът посочва, че процесът на вземане на решения (в рамките на административни и съдебни производства), които водят до мерки за намеса в личния живот, трябва да бъде справедлив и да осигурява опазване на интересите, защитавани от член 8. Това, което се разглежда в съответствие с член 8, е дали „родителите са участвали в процеса на вземане на решението [...] в степен, гарантираща необходимата защита на техните интереси“²⁹¹. Това включва непрекъснатото им информиране за развитието на процеса, като се гарантира, че те могат да участват във вземането на решения, които ги засягат²⁹², и при определени обстоятелства — че засегнатите деца ще бъдат изслушани²⁹³.

Пример: По делото *В. срещу Румъния (№ 2)*²⁹⁴ жалбоподателката е била диагностицирана с параноидна шизофрения и отведена на няколко пъти от полицията за лечение в психиатрични заведения. Децата ѝ вече не са живеели с нея, тъй като са били настанени в детски дом поради заболяването на майка им. ЕСПЧ е трябвало да прецени дали процесът на вземане на решения, разглеждан като цяло, и като се вземе предвид сериозният характер на решенията, вземани по отношение на настаняването на децата в детски дом, е осигурил на родителите необходимата защита на техните интереси в достатъчна степен. Във връзка с това съдът отбелязва, че на жалбоподателката, която страда от тежко психично заболяване, не е бил осигурен нито служебен адвокат, нито процесуален настойник, който да я представлява в хода на производството, така че за нея е било невъзможно да вземе участие в процеса на вземане на решения относно малолетните ѝ деца. Освен това състоянието на жалбоподателката и положението на децата ѝ са били разгледани от съда само два пъти за период от 12 години, преди двете деца да достигнат пълнолетие, като

291 ЕСПЧ, решение по дело *W. срещу Обединеното кралство* от 9 юни 1988 г. (жалба № 9749/82), точка 64.

292 ЕСПЧ, решение по дело *McMichael срещу Обединеното кралство* от 24 февруари 1995 г. (жалба № 16424/90).

293 ЕСПЧ, решение по дело *В. срещу Румъния (№ 2)* от 19 февруари 2013 г. (жалба № 1285/03); ЕСПЧ, решение по дело *В.В. и F.B. срещу Германия* от 14 март 2013 г. (жалби № 18734/09 и № 9424/11).

294 ЕСПЧ, решение по дело *В. срещу Румъния (№ 2)* от 19 февруари 2013 г. (жалба № 1285/03).

не е имало доказателства за редовен контакт между социалните работници и жалбоподателката, която е можело да осигури подходящи средства за представяне на възгледите ѝ пред властите. В светлината на тези факти съдът заключава, че процесът на вземане на решение във връзка с настаняването на децата на жалбоподателката в заведение за институционална грижа не е защитил адекватно интересите ѝ, поради което е налице нарушение на правата ѝ по член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *В.В. и F.В. срещу Германия*²⁹⁵, след твърдения на 12-годишната дъщеря на жалбоподателите, че тя и нейният осемгодишен брат са били многократно бити от баща им, упражняването на родителските права над двете деца е било възложено на службата за младежта и децата са настанени в детски дом. Районният съд е постановил пълно прехвърляне на родителските права от жалбоподателите към службата за младежта, като е обосновал решението си с преките свидетелски показания на децата. Около година по-късно, когато за първи път се срещнала отново с родителите си, дъщерята признала, че е излъгала, че е била жертва на побой, и в крайна сметка децата били върнати на техните родители.

При разглеждането на жалбата на жалбоподателите, че компетентните органи не са отчели адекватно относимите факти, ЕСПЧ подчертава, че погрешната преценка на специалистите не означава непременно, че предприетите мерки биха били несъвместими с член 8 от ЕКПЧ. Решението за настаняването на децата в детски дом може да бъде оценено само в светлината на ситуацията, както е била представена на националните органи в съответния момент. Според ЕСПЧ фактът, че районният съд се е основал само на показанията на децата, макар че жалбоподателите са представили медицински свидетелства от специалисти, които не са установили никакви следи от малтретиране, разгледан в съчетание с факта, че апелативният съд не е изслушал повторно децата, е много съществен. Тъй като децата са били в сигурно място за настаняване в момента на пълното заседание, не е имало нужда от прибързване, а съдилищата са могли да предприемат разследване на фактите по своя инициатива, което те не са направили. В крайна сметка, германските съдилища не са

²⁹⁵ ЕСПЧ, решение по дело *В.В. и F.В. срещу Германия* от 14 март 2013 г. (жалби № 18734/09 и № 9424/11).

успели да предоставят достатъчно основания за решението си да отнемат родителските права на жалбоподателите, което е нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Дори когато са настанени в алтернативна грижа, децата запазват правото си да поддържат контакт с родителите си. Това право е признато от ЕКПЧ²⁹⁶, при което ЕСПЧ приема, че взаимният контакт между родители и деца е основен елемент от семейния живот съгласно член 8 на конвенцията. Като се има предвид, че настаняването в алтернативна грижа нормално би следвало да е временна мярка, поддържането на семейните отношения е от съществено значение, за да се гарантира успешното връщане на детето в семейството му²⁹⁷. Съгласно ЕКПЧ, от тези принципи произтичат позитивни задължения, както илюстрират посочените по-долу случаи.

Пример: По делото *Т. срещу Чешката република*²⁹⁸ ЕСПЧ разглежда въпроса дали правата на баща и дъщеря (жалбоподателите) са били нарушени от настаняването на детето в детски дом и от неизпълнението на задължението на компетентните органи да подкрепят контакта помежду им. Детето е било настанено в специализирана институция след смъртта на майка му и след като исканията на бащата за получаване на попечителство върху дъщеря му са били отхвърлени поради опасения спрямо неговата личност. По-нататъшните искания на бащата за прекарване на ваканции с детето са били отхвърлени, а един терапевтичен център е направил заключение, че посещенията не са от полза за момичето, тъй като то се страхувало от него. По това време всички контакти били прекратени. По-късно съдът решава, че контактът между двамата жалбоподатели трябва да се осъществява само в писмена форма, в съответствие с желанията на детето.

ЕСПЧ подчертава, наред с другото, че в интерес на детето е да поддържа връзки със своето семейство, освен в особено крайни случаи, когато това не би било във висш интерес на детето. При разглеждането на решението за настаняване на детето в детски дом ЕСПЧ

296 ЕСПЧ, решение по дело *Olsson срещу Швеция (№ 1)* от 24 март 1988 г. (жалба № 10465/83).

297 ЕСПЧ, решение по дело *Eriksson срещу Швеция* от 22 юни 1989 г. (жалба № 11373/85).

298 ЕСПЧ, решение по дело *Т. срещу Чешка република* от 17 юли 2014 г. (жалба № 19315/11).

отбелязва с одобрение, че националните органи са направили внимателна преценка при вземането на своето решение, което е направено след изслушване на експертни психологически и психиатрични становища, както и като са взети предвид и желанията на детето. Следователно, във връзка с решението за настаняване на детето в детски дом няма нарушение на член 8 от ЕКПЧ. Въпреки това Съдът продължава анализа си и установява, че член 8 е бил нарушен в резултат на наложените ограничения на контактите между жалбоподателите, по-специално поради липсата на контрол върху решенията на детския дом от пансионатен тип да не позволи контакта, имайки предвид, че такива решения в крайна сметка намаляват шансовете за събиране на семейството.

Пример: По делото *Jansen срещу Норвегия*²⁹⁹ жалбоподателката е с ромски произход. Дъщеря ѝ е била настанена за приемна грижа по неотложност на таен адрес, когато е била на около една година, а на жалбоподателката е бил разрешен едночасов контакт под наблюдение седмично поради риска детето да бъде отвлечено. След това контактите са били намалени до четири посещения годишно и впоследствие преустановени напълно, тъй като върховният съд е счел, че съществува риск от отвличане по време на свижданията и риск от разкриване на адреса и идентичността на приемното семейство от семейството на жалбоподателката. ЕСПЧ е счел, че потенциалните отрицателни дългосрочни последици за дъщерята от загуба на ромската ѝ идентичност и преустановяване на контактите с майка ѝ, както и позитивното задължение за предприемане на мерки за улесняване на събирането на семейството веднага щом това е разумно осъществимо, не са били отчетени в достатъчна степен при претеглянето с оглед постигане на баланс, което е довело до нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

²⁹⁹ ЕСПЧ, решение по дело *Jansen срещу Норвегия* от 6 септември 2018 г. (жалба № 2822/16)

6.3. Осиновяване

Основни моменти

- Осиновяването осигурява алтернативна грижа за деца, които не могат да останат с биологичните си семейства.
- Висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение при осиновяването.
- Съгласно законодателството на ЕС и на Съвета на Европа процесът на осиновяването трябва да се извършва в съответствие с определени критерии, за да се гарантира, че е във висшият интерес на детето.

Съгласно правото на ЕС правата и свързаните с тях юридически задължения по член 24 от [Хартата на основните права на ЕС](#) са приложими и към осиновяването, доколкото то се разглежда от ЕС.

Съгласно правото на СЕ правото на зачитане на семейния живот, гарантирано от член 8 от [ЕКПЧ](#), е приложимо и се използва в случаите на осиновяване. Освен това осиновяването е уредено и от [Европейската конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#)³⁰⁰, в която се предприема основан на правата на детето подход към осиновяването. В конвенцията например се посочва, че „компетентните органи не могат да разрешават осиновяване, освен ако не са убедени, че осиновяването ще бъде във висшият интерес на детето“³⁰¹. В конвенцията се предвижда също така, че осиновяването не следва да се позволява от компетентния орган, без „съгласието на детето, което съгласно закона се предполага, че разбира в достатъчна степен обстоятелствата“³⁰². Дете, което не се счита за способно да разбере това обстоятелство, трябва „доколкото е възможно, да бъде консултирано, а неговите мнения и желания трябва да бъдат отчетени, като се вземе предвид неговата степен на зрялост“³⁰³. ЕСПЧ подчертава, че при осиновяването висшият интерес на детето може да има предимство пред този на родителя. Следователно трябва да се извърши претегляне на интересите

300 Съвет на Европа (2008 г.), [Европейска конвенция за осиновяването на деца \(ревизирана\)](#), CETS № 202, 27 ноември 2008 г.

301 *Пак там*, член 4, алинея 1.

302 *Пак там*, член 5, алинея 1, буква б).

303 *Пак там*, член 6.

на детето и интересите на неговото биологично семейство, като се вземе предвид всяка възможност за събиране на детето с биологичното му семейство. Съдът изисква процедурите, свързани с осиновяването, да бъдат придружени от гаранции, съизмерими със степента на намесата и сериозността на засягане на интересите³⁰⁴. Според ЕСПЧ всяка радикална мярка като отмяната на осиновяване трябва да бъде подкрепена от подходящи и достатъчни основания и не следва да се предвижда, ако би била в противоречие с интересите на осиновено дете³⁰⁵.

Пример: В обстоятелствата по делото *Strand Lobben u др. срещу Норвегия*³⁰⁶, след раждането на сина ѝ първата жалбоподателка приема препоръката на органите за закрила на детето да бъде настанена в семеен център, за да бъде извършена оценка. Три седмици по-късно, когато решава да напусне центъра, органите вземат решение за неотложно настаняване на детето в дом за задължителна приемна грижа в спешен порядък, тъй като са загрижени за храненето на детето. Детето остава в приемна грижа в продължение на три години, докато органите за социални грижи разрешат на приемните родители да го осиновят. ЕСПЧ потвърждава, че защитата на връзките с биологичните родители е от основно значение, освен когато за семейството е доказано, че е особено неподходящо³⁰⁷. В този случай националните органи не са се опитали да постигнат реално равновесие между интересите на детето и тези на неговото биологично семейство. Съдът констатира, че процесът на вземане на оспорваното решение, с което се разрешава осиновяването, не е бил проведен по начин, който да гарантира надлежно зачитане на всички гледни точки и интереси на жалбоподателите. Така въпросното производство не е било придружено от гаранции, съизмерими със степента на намесата и сериозността на засягане на интересите, което представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ³⁰⁸.

304 ЕСПЧ, решение по дело *Strand Lobben u др. срещу Норвегия* [голям състав] от 10 септември 2019 г. (жалба № 37283/13); ЕСПЧ, решение по дело *Uzbyakov срещу Русия* от 5 май 2020 г (жалба № 71160/13).

305 ЕСПЧ, решение по дело *Zaieț срещу Румъния* от 24 март 2015 г. (жалба № 44958/05).

306 ЕСПЧ, решение по дело *Strand Lobben u др. срещу Норвегия* [голям състав] от 10 септември 2019 г. (жалба № 37283/13).

307 *Пак там*, точка 207.

308 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Suur срещу Естония* от 20 октомври 2020 г. (жалба № 41736/18); ЕСПЧ, решение по дело *Y.I. срещу Русия* от 25 февруари 2020 г. (жалба № 68868/14); ЕСПЧ, решение по дело *Pedersen u др. срещу Норвегия* от 10 март 2020 г. (жалба № 39710/15).

Пример: По делото *Abdi Ibrahim срещу Норвегия*³⁰⁹ жалбоподателката е млада сомалийска гражданка с мюсюлманско вероизповедание и отправя искане синът ѝ да бъде настанен в приемно сомалийско или мюсюлманско семейство, което се оказва невъзможно и той е настанен в християнско семейство. Когато впоследствие органите разрешават осиновяването му от приемното семейство, жалбоподателката не е поискала да си върне детето, а да продължи контактите си с него, за да може синът ѝ да запази културните и религиозните си корени. Националните съдилища се позовават на член 20, алинея 3 от КПД, съгласно който при преценката на възможните решения за дете, което е временно или постоянно лишено от семейната си среда, трябва да се обърне надлежно внимание на необходимостта от приемственост в отглеждането на детето и на етническия, религиозния, културния и езиковия произход на детето. Съдът приема, че това условие съответства и е в съгласие с изискванията на конвенцията. Обаче при договореностите, постигнати след първоначалното настаняване на детето в приемна грижа, що се отнася до възможността жалбоподателката да поддържа редовни контакти с детето, и при последвалото решение за разрешаване на осиновяването му, не са отчетени надлежно интересът на жалбоподателката да се даде възможност на детето да запази поне *известна* връзка със своя културен и религиозен произход. Мотивите, изтъкнати в подкрепа на обжалваното решение, не били достатъчни, за да се докаже, че обстоятелствата по случая са били толкова изключителни, че да обосноват пълно и безспорно прекъсване на връзките между жалбоподателката и нейния син, или че решението в този смисъл е било мотивирано от императивно изискване, свързано с висшия интерес на детето. Установено е нарушение на член 8 в светлината на член 9 от конвенцията.

Пример: По делото *S.S. срещу Словения*³¹⁰ жалбоподателката, страдаща от параноидна шизофрения, е лишена от родителските си права на основание невъзможността да се грижи за детето си. Тя се е отказала от детето около месец след раждането му. Детето е настанено за приемна грижа и в крайна сметка е осиновено. Като са счели, че няма реална възможност тя да възобнови грижите си за детето, и

309 ЕСПЧ, решение по дело *Abdi Ibrahim срещу Норвегия* [голям състав] от 10 декември 2021 г. (жалба № 15379/16).

310 ЕСПЧ, решение по дело *S.S. срещу Словения* от 30 октомври 2018 г. (жалба № 40938/16).

като са взели предвид отрицателното въздействие, което свижданията за поддържане на контакт са имали върху нея и липсата на емоционална връзка помежду им, националните съдилища са преценили, че е във висш интерес на детето да бъдат отнети родителските права на жалбоподателката. Освен това детето е живяло с приемното си семейство от ранна детска възраст и между тях се е създала силна връзка. Тъй като вероятността за събиране на биологичното семейство е била малка или не съществувала, интересът на детето да бъде интегрирано напълно във *фактическото* си семейство е бил с особено голяма тежест в преценката за баланса спрямо желанието на жалбоподателката да запази юридическата си връзка с детето. Освен това оспорваната мярка не е попречила на жалбоподателката да поддържа лични отношения с детето, тъй като по принцип и въпреки осиновяването тя е можела да поддържа контакт с детето. На горните основания съдът не установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Kearns срещу Франция*³¹¹ ЕСПЧ намира за съвместимо с ЕКПЧ, че ирландска гражданка, която е дала детето си за осиновяване във Франция, не може да оттегли официалното си съгласие за осиновяване след изтичането на двумесечен срок. Целта на френския закон е да се постигне справедлив баланс и да се гарантира пропорционалност между противоположните интереси на биологичната майка, детето и осиновяващото семейство. Във връзка с това висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение. От представените пред съда доказателства следва, че във висшия интерес на детето е било то да се ползва от стабилни взаимоотношения в рамките на ново семейство възможно най-скоро, както и че са били предприети всички необходими стъпки, за да се гарантира, че жалбоподателката е разбирала добре реалните последиствия от действията си.

ЕСПЧ също така потвърждава, че вземането на решения за осиновяване трябва да се извършва по начин, съвместим със забраната за дискриминация, установена в член 14 от ЕКПЧ. По-специално, ЕСПЧ е разгледал дали изключването на жалбоподателите от допустимост за осиновяване на дискриминационни основания като сексуална ориентация, националност или възраст, е съвместимо с член 14 във връзка с член 8. Във връзка

311 ЕСПЧ, решение по дело *Kearns срещу Франция* от 10 януари 2008 г. (жалба № 35991/04).

с това съдът потвърждава, че задължението да се предприемат пропорционални действия с оглед защитата на висшия интерес на детето е от централно значение.

Пример: По делото *Schwizgebel срещу Швейцария*³¹² жалбоподателката, неомъжена 47-годишна жена, не е успяла да осинови второ дете поради възрастовата разлика между нея и детето, което е искала да осинови. Жалбоподателката претендира, че е жертва на дискриминация, основана на възраст. ЕСПЧ счита, че отказът на разрешение да осинови детето в случая на жалбоподателката преследва легитимната цел за защита на благополучието и правата на детето. Като се има предвид липсата на европейски консенсус относно правото на единствен родител да осиновява, относно долните и горните възрастови граници за осиновителя и относно възрастовата разлика между осиновителя и детето, и възникващата поради това широка свобода на преценка на държавата в тази област, както и във връзка с необходимостта от защита на висшия интерес на детето, отказът да се разреши осиновяването на второ дете не противоречи на принципа на пропорционалността. Поради това съдът констатира, че дадената обосновка от страна на правителството изглежда обективна и разумна, и че обжалваната разлика в третирането не е била дискриминационна по смисъла на член 14 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Е.В. срещу Франция*³¹³ се отнася до отказа на националните органи да предоставят на жалбоподателката одобрение за целите на осиновяването. Жалбоподателката е живееща с партньорката си лесбийка, която иска да осинови детето в качеството си на самостоятелно живеещо лице с едночленно семейство. ЕСПЧ потвърждава, че член 8 от ЕКПЧ сам по себе си не дава право на създаване на семейство или осиновяване. Въпреки това, едно оплакване за дискриминация би могло да попадне в по-широкия обхват на дадено право, дори ако разглежданият въпрос не се отнася до специфично право, прогласено от ЕКПЧ. Като се има предвид, че френското законодателство допуска осиновяване от самостоятелно

312 ЕСПЧ, решение по дело *Schwizgebel срещу Швейцария* от 10 юни 2010 г. (жалба № 25762/07).

313 ЕСПЧ, решение по дело *Е.В. срещу Франция [голям състав]* от 22 януари 2008 г. (жалба № 43546/02).

живеещи лица с едночленно семейство, физическо лице не може да бъде лишено от това право на дискриминационни основания. Както е установено от националните съдилища, жалбоподателката притежава безспорни данни за добри лични качества и за способност за отглеждане на деца, което е било със сигурност във висш интерес на детето – ключовото изискване в съответните международни правни инструменти. Съдът приема, че сексуалната ориентация на жалбоподателката има определяща роля за отказа на компетентните органи да ѝ позволят да осинови, което представлява дискриминационно отношение спрямо други самостоятелно живеещи лица, които имат право да осиновяват по силата на националното законодателство.

Пример: Делото *Gas u Dubois срещу Франция*³¹⁴ се отнася до въпроса дали еднополовите двойки трябва да имат еднакво право за осиновяване от втория родител, както хетеросексуалните двойки. Жалбоподателките са еднополова двойка, която е сключила гражданско партньорство. Те твърдят, че са били дискриминирани както спрямо сключилите брак, така и спрямо неключилите брак хетеросексуални двойки. Що се отнася до сравнението с неключилите брак двойки от противоположен пол ЕСПЧ е счел, че съгласно разпоредбите на френското законодателство една сравнима хетеросексуална двойка в гражданско партньорство също ще получи отказ на своето заявление за непълно осиновяване. На това основание ЕСПЧ заключава, че не е имало разлика в третирането, основана на сексуалната им ориентация, и че следователно няма нарушение на права на жалбоподателките по конвенцията.

Пример: Делото *X и др. срещу Австрия*³¹⁵ се отнася до подобен случай, но съгласно австрийското право осиновяването от втория родител в неключили брак хетеросексуални двойки е допустимо. ЕСПЧ заключава, че при тези обстоятелства е имало разлика в третирането на жалбоподателите въз основа на тяхната сексуална ориентация, за което правителството не е изтъкнало достатъчно основателни и убедителни причини, т.е. има нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

314 ЕСПЧ, решение по дело *Gas u Dubois срещу Франция* от 15 март 2012 г. (№ 25951/07).

315 ЕСПЧ, решение по дело *X и др. срещу Австрия [голям състав]* от 19 февруари 2013 г. (жалба № 19010/07).

Пример: *Делото А.Н. и др. срещу Русия*³¹⁶ се отнася до руски закон, забраняващ осиновяването на руски деца от граждани на Съединените американски щати. Счетено е, че общата забрана, която се прилага с обратна сила и без разлика за всички евентуални осиновители от Съединените щати, независимо от етапа на процедурата по осиновяване и техните индивидуални обстоятелства, е в нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ насочва вниманието си и върху важността на съблюдаването на духа и целите на международното право при постановяването на решения по дела за осиновяване.

Пример: По делото *Hargroudj срещу Франция*³¹⁷ френските органи са отхвърлили молбата на жалбоподателката за пълното осиновяване на алжирско момиче, което е било изоставено при раждането си и настанено под грижите на жалбоподателката по силата на правния институт „кафала“ – настойничество съгласно ислямското право. Основанията за този отказ са свързани с факта, че френският граждански кодекс не допуска осиновяване на едно дете, чието осиновяване би било забранено съгласно правото на страната на неговия произход (каквото е случаят с алжирския закон), както и с факта, че правоотношението кафала вече е дало на жалбоподателката родителските права, позволяващи ѝ да взема решения във висшия интерес на детето. Последващото обжалване е било отхвърлено на основание, че националното законодателство е в съответствие с Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничеството в областта на международното осиновяване, и че член 20 от КПД признава институцията *кафала* за равностойна на осиновяването от гледна точка на защитата на висшия интерес на детето.

При разглеждането на жалбата на жалбоподателката ЕСПЧ припомня принципа, че след установяването на семейна връзка, държавата трябва да действа по начин, насочен към това да се даде възможност на тази

316 ЕСПЧ, решение по дело *А.Н. и др. срещу Русия* от 17 януари 2017 г. (жалби № 6033/13, № 8927/13, № 10549/13, № 12275/13, № 23890/13, № 26309/13, № 27161/13, № 29197/13, № 32331/13, № 32351/13, № 32368/13, № 32224/13, № 37173/13, № 38490/13, № 42340/13 и № 42403/13).

317 ЕСПЧ, решение по дело *Hargroudj срещу Франция* от 4 октомври 2012 г. (жалба № 43631/09).

вързка да се развие, както и да създаде правни гаранции, които правят възможно интегрирането на детето в семейството. ЕСПЧ също така отчита необходимостта ЕКПЧ да се тълкува съгласувано с общите принципи на международното право. *Кафала* се признава съгласно френското право, а на жалбоподателката се позволява да упражнява родителските права и да взема решения в интерес на детето. Така например за нея е било възможно да състави завещание в полза на детето, преодолявайки трудностите, произтичащи от ограничението за осиновяване. В заключение, чрез постепенно премахване на забраните за осиновяване по този начин, държавата отговорник, която се стреми да насърчи интеграцията на децата от чуждестранен произход, без да ги откъсне изведнъж от обичаите и правилата в тяхната страна на произход, показва уважение към културния плурализъм и постига справедлив баланс между обществен интерес и този на жалбоподателката. На тези основания ЕСПЧ не установява нарушение на правата на жалбоподателката.

Съгласно международното право висшият интерес на детето трябва да бъде първостепенно съображение в случаите на осиновяване. Освен принципа на висшият интерес, има и други общи принципи на КПД за напътстване и информирано прилагане на конвенцията в контекста на осиновяването, а именно: недискриминация, право на живот, оцеляване, развитие и зачитане на възгледите на децата³¹⁸. От особено значение е даденият от Комитета на ООН по правата на детето **Общ коментар № 14 „Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение“**³¹⁹. По същия начин, една от целите на **Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване** е „да се установят защитни мерки, гарантиращи, че международните осиновявания ще се извършват в съответствие с висшият интерес на детето и при зачитане на неговите фундаментални права, признати от международното право“³²⁰.

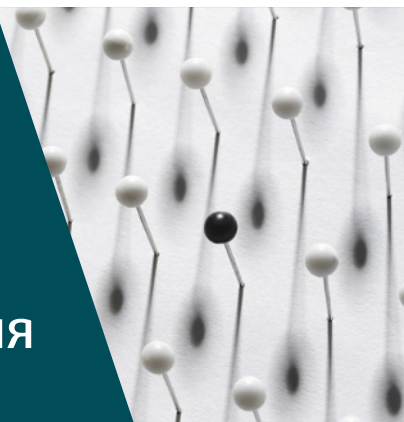
318 ООН, **Конвенция за правата на детето**, членове 2, 3, 6 и 12. Вж. също ООН, Комитет по правата на детето (2010 г.), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child (Специфични за договорите насоки относно формата и съдържанието на периодичните доклади, които се представят от държавите – страни по конвенцията, съгласно член 44, параграф 1, буква б) от Конвенцията за правата на детето)*, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23 ноември 2010 г., точки 23–27.

319 Комитет на ООН по правата на детето (2013 г.), **Общ коментар № 14 от 2013 г.: Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение (член 3, алинея 1)**, 29 май 2013 г., CRC/C/GC/14.

320 Хагска конференция по международно частно право (1993 г.), **Хагска конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване**, 29 май 1993 г., член 1, буква а).

7.

Закрила на децата от насилие и експлоатация

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС) ДФЕС, членове 82 и 83</p> <p>Директива за електронната търговия (2000/31/ЕО)</p> <p>Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации (2002/58/ЕС)</p> <p>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (2018/1808/ЕС)</p> <p>Регламент относно временна дерогация от някои разпоредби на Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета по отношение на използването на технологии от доставчици на междуличностни съобщителни услуги без номерà за обработка на лични и други данни за целите на борбата със сексуалното насилие над деца онлайн (2021/1232/ЕС)</p>	<p>Насилие в училищата, онлайн, у дома и на други места</p>	<p>ЕКПЧ, членове 2 (право на живот), 3 (нечовешко или унижително отношение) и 8 (физическа неприкосновеност)</p> <p>Протокол № 1 към ЕКПЧ, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 7 (право на специална закрила срещу физически и морални опасности) и член 17 (право на защита)</p> <p>Конвенция от Лансароте</p> <p>Конвенция от Истанбул</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Кауак срещу Турция</i>, 2012 г. (жалба № 60444/08) (намушкване с хладно оръжие в близост до училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>O'Keefe срещу Ирландия</i> [голям състав], 2014 г. (жалба № 35810/09) (сексуално насилие в училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X и др. срещу България</i>, 2021 г. (жалба № 22457/16) (разследване на твърдения за сексуално насилие в сиропиталище)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i> от 25 февруари 1982 г. (жалби № 7511/76 и № 7743/76)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>F.O. срещу Хърватия</i>, 2021 г. (жалба № 29555/13) (словесна обида в училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>М.Ч. срещу България</i>, 2003 г. (жалба № 39272/98)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>R.B. срещу Естония</i>, 2021 г. (жалба № 22597/16)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.Ş. срещу Турция</i>, 2016 г. (жалба № 58271/10)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.R. и L.R. срещу Швейцария</i>, 2017 г. (жалба № 22338/15) (сексуално образование в държавно училище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Kurt срещу Австрия</i> [голям състав], 2021 г. (жалба № 62903/15)</p> <p>ЕСПЧ, решение от по дело <i>Kontrová срещу Словакия</i>, 2007 г (жалба № 7510/04)</p> <p>ЕСПЧ, решение от по дело <i>Talpis срещу Италия</i>, 2017 г. (жалба № 41237/14)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Costello-Roberts срещу Обединеното кралство</i>, 1993 г. (жалба № 13134/87)</p>
<p>Харта на основните права, член 5, алинея 2) (принудителен или задължителен труд) и член 5, алинея 3) (забрана на трафика)</p> <p>Директива за младите работници (94/33/ЕО)</p> <p>Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)</p>	<p>Сексуална експлоатация</p>	<p>ЕКПЧ, член 4 (свобода от принудително подчинение, принудителен и задължителен труд), член 8 (право на зачитане на личния живот)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 7, алинея 10 (защита на децата от физически и морални опасности)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива за граждани на трети страни, жертва на трафик (2004/81/ЕО)</p> <p>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</p>		<p>Конвенция за борба с трафика на хора</p> <p>Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство</p> <p>Конвенция от Лансароте</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>C.N. и V. срещу Франция</i>, 2012 г. (жалба № 67724/09) (принудително подчинение)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Rantsev срещу Кипър и Русия</i>, 2010 г. (жалба № 25965/04) (отказ за разследване на обвинения в трафик на хора)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство</i>, 2021 г. (жалби № 77587/12 и № 74603/12)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Söderman срещу Швеция</i> [голям състав], 2013 г. (жалба № 5786/08) (тайно видеозаснемане на дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>N.C. срещу Турция</i>, 2021 г. (жалба № 40591/11)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>K.U. срещу Финландия</i>, 2008 г. (жалба № 2871/02)</p>
	<p>Високорискови групи</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Сâtreanu срещу Румъния</i> [голям състав], 2014 г. (жалба № 47848/08) (смърт на младеж с тежко увреждане в държавна институция)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Ненчева и др. срещу България</i>, 2013 г. (жалба № 48609/06) (смърт на деца в държавна институция)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>I.C. срещу Румъния</i>, 2016 г. (жалба № 36934/08)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		ЕСПЧ, решение по дело <i>V.C. срещу Италия</i> , 2018 г. (жалба № 54227/14) (деца в зависимост)
Решение на Комисията относно въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със „116“ (2007/698/ЕО)	Изчезнали деца	ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния живот) ЕСПЧ, решение по дело <i>Zorica Jovanović срещу Сърбия</i> , 2013 г. (жалба № 21794/08) (право на информация) ЕСПЧ, решение по дело <i>Ljubinka Mik u Svetlana Jovanović срещу Сърбия</i> , 2021 г. (жалби № 9291/14 и № 63798/14)

Насилието срещу деца включва всички форми на физическо или психическо насилие, нараняване или тормоз, небрежно или пренебрежително отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуално насилие³²¹. То може да се случи в различни условия, например в училище, у дома или на улицата, но също и онлайн при използването на мобилни телефони или други електронни устройства, свързани с интернет. Онлайн насилието обхваща не само притежаването, създаването и споделянето на материали, показващи сексуално насилие над деца, но и приятеляването с цел сексуална злоупотреба, онлайн тормоза, превръщането в жертва и кибертормоза. Съгласно международното право държавите са задължени да предприемат мерки, за да гарантират, че децата се ползват с подходяща защита и техните права на физическа неприкосновеност и достойнство се зачитат ефективно. Задължението на държавата да осигури защита може да се реализира под различна форма в зависимост от специфичния риск от насилие, на който е изложено дадено дете, и от извършителя на насилието. Във връзка с това задълженията на държавата са по-категорично изразени, когато децата са под грижата и контрола на държавата, например когато са настанени в обществени институции. Задължението на държавата да осигури защита е свързано с по-големи трудности в случаите, когато децата са изложени на насилие от страна на частни лица, включително членове на техните семейства. Тези задължения на държавите обаче включват и превантивни мерки, а не само мерки за защита или помощ след извършване на насилието. При кризисна

321 Вж. пълното определение в член 19, алинея 1 от [КПД](#).

и извънредна обстановка като пандемията от коронавирус от 2019 г. (COVID-19) е възможно уязвимостта на децата от насилие, включително сексуално насилие и сексуална експлоатация, да се увеличи и държавите трябва да намерят решения за това³²².

Едно от правомощията на ЕС в тази област е свързано с трансграничните престъпления, включително трафика на хора и сексуалната експлоатация на жени и деца (член 83 от ДФЕС). Въведени са в действие специални законодателни мерки по отношение на материалите, съдържащи сексуално насилие над деца и трафика на хора. Освен това ЕС прие законодателство, което определя изискване към държавите членки да инкриминират няколко форми на сексуално насилие, сексуална експлоатация и действия, които привличат деца за сексуални цели, включително сприятелстване с цел сексуална злоупотреба. На равнището на СЕ ЕСПЧ е регламентирал чрез своята съдебна практика във връзка с членове 2, 3 и 8 задълженията на държавите по отношение на широк кръг действия, които представляват насилие срещу деца. ЕКСП също има практика в тази област, както посредством процедурата за национални доклади, така и чрез своя механизъм за разглеждане на колективни иски. Наред с това действат специализирани конвенции на Съвета на Европа, и по-специално Конвенцията на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие (Конвенцията от Лансароте)³²³, а тяхното прилагане се наблюдава от специални контролни органи. Конвенцията от Лансароте е най-всеобхватният международен правен инструмент за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, който има голям обхват (ратифициран от всички 47 държави — членки на Съвета на Европа, и Тунис).

В настоящата глава са анализирани специфични аспекти на насилието срещу деца и ответните действия на международната общност. В [раздел 7.1](#) са разгледани въпросите, свързани с насилието в дома, училището

322 Световна здравна организация (2020 г.), „COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home (COVID-19: Защита на децата от насилие, мултритиране и пренебрегване у дома)“; ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Стратегия на ЕС за правата на детето и Европейска гаранция за децата*; ЕС, Агенция за основните права (2021 г.), *The coronavirus pandemic and fundamental rights: A year in review (Пандемията от коронавирус и основните права — годишен преглед)*, 10 юни 2021 г.; Съвет на Европа (2021 г.), „The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications (Пандемията от COVID-19 и децата — предизвикателства, отговори и политически последици)“, 12 март 2021 г.

323 Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г.

и други места, и е отделено внимание върху проблеми като тормоза в училище, сексуалното насилие, домашното насилие и небрежното отношение към децата. В [раздел 7.2](#) са разгледани случаи на експлоатация на деца, които имат подчертано трансгранично измерение и включват трафик на хора (с цел принудителен труд или сексуална експлоатация) и престъпления, свързани с материали, съдържащи сексуално насилие над деца. [Раздел 7.3](#) се отнася до високорискови групи. Накрая, в [раздел 7.4](#) се разглежда въпросът за изчезналите деца.

7.1. Насилие в дома, училището, онлайн или на други места

Основни моменти

- Държавите имат задължението да гарантират, че децата са ефективно защитени срещу всякакви форми на насилие и вреди във всякакви ситуации, включително срещу насилието онлайн.
- Те имат задължението да осигурят подходяща нормативна уредба за закрилата на детето.
- Държавите трябва да разследват ефективно твърденията за действия на малтретиране, насилие и вредно въздействие, жертви на които са деца.

В рамките на правото на ЕС³²⁴ основният правен инструмент в тази област, който е приет на основание на членове 82 и 83 от [ДФЕС](#), е [Директива 2011/93/ЕС](#) относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография³²⁵.

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ и ЕКСП са развили значителна юриспруденция във връзка със закрилата на децата от насилие във всякакви условия. Освен това определени конвенции на Съвета на Европа (напр. [Конвенцията от Лансароте](#)) предоставят подробни гаранции за закрила на децата от конкретни форми на насилие.

³²⁴ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография](#), ОВ L 335, 2011 г., стр. 1.

³²⁵ *Пак там*.

7.1.1. Обхват на отговорността на държавата

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е анализирал насилието срещу деца в приложното поле на различни разпоредби на ЕКПЧ, и по-специално на членове 2, 3 и 8 от конвенцията. Съдът е определил съответните задължения на държавите в случаите на настаняване на деца в институции под тяхно управление³²⁶. Също така, ако определено поведение или ситуация достигне степен на тежест, позволяваща да се приеме, че е налице нечовешко или унизително отнасяне по смисъла на член 3, държавата има позитивното задължение да защити децата от малтретиране, включително от страна на частни лица. Ситуации като дългосрочно пренебрегване от родителите³²⁷, многократно сексуално насилие от страна на учители³²⁸, изнасилване³²⁹ или телесни наказания³³⁰, са били определени от съда като попадащи в обхвата на член 3 от ЕКПЧ.

При смъртни случаи държавата може да носи отговорност съгласно член 2 от ЕКПЧ, дори ако смъртта е причинена от частно лице, а не от представител на държавата. Позитивните задължения на държавата се различават в отделните случаи, но основното ѝ задължение е да осигури *ефективна* закрила на децата от насилие. В тежки случаи на малтретиране позитивните задължения включват задължението за въвеждане в действие на ефективни наказателноправни разпоредби, чието прилагане е обезпечено от системата за правоприлагане³³¹. Наред с горното държавите трябва да приемат специални мерки и гаранции за закрила на децата³³².

326 ЕСПЧ, решение по дело *Ненчева и др. срещу България* от 18 юни 2013 г. (жалба № 48609/06).

327 ЕСПЧ, решение по дело *Z и др. срещу Обединеното кралство [голям състав]* от 10 май 2001 г. (жалба № 29392/95).

328 ЕСПЧ, решение по дело *O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]* от 28 януари 2014 г. (жалба № 35810/09).

329 ЕСПЧ, решение по дело *М.Ч. срещу България* от 4 декември 2003 г. (жалба № 39272/98); ЕСПЧ, решение по дело *М.Г.С. срещу Румъния* от 15 март 2016 г. (жалба № 61495/11), т. 58.

330 ЕСПЧ, решение по дело *Турер срещу Обединеното кралство* от 25 април 1978 г. (жалба № 5856/72); ЕСПЧ, решение по дело *М.Ч. срещу България* от 4 декември 2003 г. (жалба № 39272/98), т. 150; ЕСПЧ, решение по дело *O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]* от 28 януари 2014 г. (жалба № 35810/09), т. 146.

331 ЕСПЧ, решение по дело *Турер срещу Обединеното кралство* от 25 април 1978 г. (жалба № 5856/72); ЕСПЧ, решение по дело *М.Ч. срещу България* от 4 декември 2003 г. (жалба № 39272/98), т. 150; ЕСПЧ, решение по дело *O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]* от 28 януари 2014 г. (жалба № 35810/09), т. 146.

332 ЕСПЧ, решение по дело *O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]* от 28 януари 2014 г. (жалба № 35810/09), т. 148; вж. също ЕСПЧ, решение по дело *М.Ч. срещу България* (жалба № 39272/98), ЕСПЧ 2003-ХII, т. 153.

ЕСПЧ е разгледал няколко дела, свързани с насилие срещу деца, извършено от частни лица в училища, частни жилища или в други заведения, управлявани от недържавни структури, в които се повдига въпросът дали може да се търси отговорност от държавата. В такива случаи ЕСПЧ е постановил, че държавата не може да се освободи от задължението за закрила на децата, като възлага предоставянето на важни публични услуги, като например образованието, на частни лица³³³. По дела, свързани с определяне на отговорността на държавата, ЕСПЧ като правило прави разграничение между общото задължение на държавата да осигури закрила в ситуации, когато рискът не може да се определи конкретно, и специалното задължение за осигуряване на закрила в ситуации, когато рискът може да бъде ясно идентифициран. В първия случай ЕСПЧ е анализирал дали липсата на намеса от страна на държавата е довела до реален риск от насилие срещу детето жертва.

Пример: Делото *Кауак срещу Турция*³³⁴ се отнася до убийство с хладно оръжие на 15-годишно момче от друг тийнейджър в близост до училище. ЕСПЧ приема, че училищата имат задължението да закрилят записаните в тях ученици от всички форми на насилие. В конкретния случай ЕСПЧ постановява, че Турция носи отговорност по член 2 от ЕКПЧ за това, че не е защитила правото на живот на сина и брата на жалбоподателите, тъй като по време на убийството на мястото не е имало ефективна система за наблюдение. Поради липсата на такава система е било възможно младеж да вземе нож от кухнята на училището, който той е използвал, за да намушка жертвата.

Пример: Делото *O'Keefe срещу Ирландия*³³⁵ се отнася до действия на малтретиране, извършени през седемдесетте години на миналия век в ирландско национално училище. През този период националните училища в Ирландия са признати и финансирани от държавата, която обаче е поверила управлението и администрацията на тези училища на църквата. Жалбоподателката, която е била ученичка през периода, за който се отнася жалбата, е била подложена на

333 ЕСПЧ, решение по дело *М.Ч. срещу България* от 4 декември 2003 г. (жалба № 39272/98), т. 150; ЕСПЧ, решение по дело *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство* от 25 март 1993 г. (жалба № 13134/87), т. 27.

334 ЕСПЧ, решение по дело *Кауак срещу Турция* от 10 юли 2012 г. (жалба № 60444/08).

335 ЕСПЧ, решение по дело *O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]* от 28 януари 2014 г. (жалба № 35810/09).

приблизително 20 акта на сексуално насилие от един от учителите в училището. Тя е подала оплакване до държавните органи за тези действия едва през 1998 г., след като е научила за други действия на сексуално насилие, извършени от същия учител. ЕСПЧ е трябвало да определи дали е възможно да се търси отговорност от държавата за действия на насилие, които не са били докладвани своевременно на компетентните органи. На първо място съдът констатира, че действията на насилие, на които жалбоподателката е била подложена, попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ. След това, въз основа на информацията, съдържаща се в различни доклади, ЕСПЧ установява, че държавата е била длъжна да знае за потенциалните рискове от сексуално насилие в училищата. През разглеждания период не е съществувала подходяща процедура, позволяваща на дете или на родител да подаде пряко пред държавен орган оплакване за действия на насилие. Липсвали са и механизми за контрол на поведението на учителите по отношение на децата. На горните основания ЕСПЧ заключава, че Ирландия не е изпълнила своите позитивни задължения съгласно член 3 от ЕКПЧ, тъй като не е предоставила ефективни механизми за закрила от действия на насилие срещу деца в училищата. По мнението на ЕСПЧ държавите са длъжни също така да провеждат ефективни разследвания при твърдения за малтретиране или смърт, независимо дали съответните действия са извършени от представители на държавата³³⁶ или от частни лица. Едно разследване е ефективно, когато при получаване на жалби от жертви или техни наследници държавата открива процедура, която е годна да обезпечи идентифицирането и наказването на лицата, виновни за извършените действия на насилие, противоречащи на членове 2 или 3 от ЕКПЧ.

Съгласно ЕСХ правото на децата на защита от тормоз и малтретиране попада основно в обхвата на членове 7 и 17, в които се определя изискване държавите да защитават децата от всякакви форми на малтретиране. Според тълкуването на ЕКСП в член 17 се определя изискване за законова забрана на всякакви форми на насилие срещу деца във всякаква среда (дом, училище и институции). В своята съдебна практика ЕКСП определя като нарушение на член 17 от ЕСХ³³⁷ от страна на държавите, когато не

336 ЕСПЧ, решение по дело *Асенов и др. срещу България* от 28 октомври 1998 г. (жалба № 24760/94).

337 ЕКСП, решение по дело *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Чешката република* от 29 май 2015 г. (жалба № 96/2013).

разполагат със законодателство, установяващо „изрична и всеобхватна забрана на всички форми на телесно наказание на деца, които биха могли да засегнат тяхната физическа неприкосновеност, достойнство, развитие или психологическо благосъстояние“³³⁸.

Съгласно Конвенцията от Лансароте държавите са длъжни да криминализират различни форми на сексуално насилие и сексуална експлоатация срещу деца³³⁹. Разпоредбите на тази конвенция задължават държавите също така да предприемат законодателни и други мерки за предотвратяване на сексуално насилие срещу деца, като организират кампании за повишаване на осведомеността, обучават специализирания персонал, информират децата относно рисковете от сексуално насилие и предоставят специализирана помощ на лицата, за които е налице риск да извършат престъпления, свързани с насилие срещу деца. Комитетът от Лансароте следи за прилагането на конвенцията и изготвя доклади, становища и декларации³⁴⁰. В делото *X и др. срещу България* ЕСПЧ подчертава, че член 3 от ЕКПЧ трябва да се тълкува в светлината на други приложими международни инструменти, и по-специално Конвенцията от Лансароте по отношение на разследването и процесуалните изисквания³⁴¹. Наред с горното, съгласно членове 4 и 5 от Конвенцията на СЕ за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие (*Истанбулската конвенция*)³⁴² държавите се задължават да въведат в действие специални законодателни мерки и да разследват действия на насилие срещу жени и момичета. Съгласно член 22 държавите са задължени да предоставят услуги за специализирана подкрепа на жените и децата, които са жертви на

338 ЕКСП, решение по дело *Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения* от 27 май 2015 г. (жалба № 95/2013), т. 51.

339 Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 2007 г., CETS № 201.

340 Вж. например Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2019 г.), *Декларация на Комитета от Лансароте относно защитата на децата извън дома от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 21 октомври 2019 г.; Комитет от Лансароте (2018 г.), *2-ри доклад за изпълнението: Защита на децата от сексуално насилие в кръга на доверието: стратегии*, 31 януари 2018 г.; Комитет от Лансароте (2017 г.), *Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ)*, 12 май 2017 г.; Комитет от Лансароте (2015 г.), *1-ви доклад за изпълнението: Защита на децата от сексуално насилие в кръга на доверието: рамка*, 4 декември 2015 г.

341 ЕСПЧ, решение по дело *X и др. срещу България* от 2 февруари 2021 г. (жалба № 22457/16).

342 Съвет на Европа (2011 г.), *Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие*, 11 май 2011 г., CETS № 210.

домашно насилие. Експертната група за действия срещу насилието срещу жени и домашното насилие следи за прилагането на конвенцията³⁴³.

Пример: Делото *X и др. срещу България*³⁴⁴ се отнася до твърдения от три български деца, че са били сексуално малтретирани в сиропиталище в България преди осиновяването им в Италия. Предвид задължителната законодателна и регулаторна рамка за предотвратяване на сексуалното насилие над деца и липсата на доказателства, че някой от органите е разполагал с информация за съдържанието в твърденията на жалбоподателите, ЕСПЧ не е установил нарушение на материалната част на член 3. Съдът обаче е счел, че България не е използвала всички разумни мерки за разследване и международно сътрудничество при разглеждането на твърденията за тормоз. По-специално органите не са разпоредили провеждането на медицински изследвания и разпит на жалбоподателите, нито разпит на други посочени от тях деца. Освен това българските органи не са предприели мерки за разследване от по-скрит характер, като например наблюдение на периметъра на сиропиталището, подслушване на телефонни разговори или прихващане на телефонни и електронни съобщения, или използване на агенти под прикритие, каквито са изрично посочени в Конвенцията от Лансароте и широко използвани в цяла Европа в такива случаи. ЕСПЧ заключава, че националните органи не са предприели всички разумни мерки за изясняване на фактите и не са извършили пълен и внимателен анализ на доказателствата, с които са разполагали, което представлява нарушение на процесуалните им задължения в обхвата на член 3 от ЕКПЧ.

В сферата на международното право **КПД** е основният правен инструмент, който гарантира закрилата на децата на държавно равнище. Съгласно член 19 от конвенцията държавите — страни по нея, предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на насилие, включително телесно наказание. Комитетът на ООН по правата на детето е изготвил значителен брой общи коментари и препоръки, съдържащи

343 Съвет на Европа, Експертната група за действия срещу насилието срещу жени и домашното насилие (GREVIO) (2020 г.), *1-ви общ доклад за дейностите на GREVIO*, април 2020 г.

344 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *X и др. срещу България* от 2 февруари 2021 г. (жалба № 22457/16).

тълкуване на задълженията на държавите съгласно КПД. Например в Общ коментар № 13 са разгледани мерките за защита на децата срещу всякакви форми на насилие³⁴⁵, докато в Общ коментар № 8 се призовават държавите да предприемат подходящи мерки срещу всякакви форми на телесно наказание³⁴⁶.

7.1.2. Злоупотреба в училище

В обхвата на правото на СЕ ЕСПЧ е анализирал жалби относно тормоза в училище като форма на дисциплинарна мярка, главно в обхвата на член 3 от Хартата на основните права на ЕС. Когато видовете телесно наказание не са с тежестта, необходима за да попадат в обхвата на член 3, те все пак могат да попадат в обхвата на член 8 в частта му относно правото на физическа и морална неприкосновеност.

Делото *Campbell u Cosans срещу Обединеното кралство* се отнася до телесно наказание на деца в образователна институция на държавна издръжка³⁴⁷, а след него делото *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство*³⁴⁸ се отнася до телесно наказание на деца в частни училища. И в двата случая ЕСПЧ не е установил нарушение на член 3 от ЕКПЧ. След делото *Costello-Roberts* обаче се наблюдава промяна в социалните нагласи и правните стандарти относно прилагането на дисциплинарни мерки спрямо децата, като се поставя акцент върху необходимостта от закрила на децата от всякакви форми на насилие и малтретиране³⁴⁹.

Пример: Делото *F.O. срещу Хърватия*³⁵⁰ се отнася до твърдения за тормоз на ученик от страна на учител в обществено училище и непредприемането на ефективни ответни мерки от страна на

345 ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 (2011 г.): Право на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

346 ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 8 (2006 г.): Право на детето на закрила от телесно наказание и други жестоки или унижителни форми на наказание (член 19, член 28, алинея 2 и член 37, наред с други)*, CRC/C/GC/8, 2 март 2007 г.

347 ЕСПЧ, решение по дело *Campbell u Cosans срещу Обединеното кралство* от 25 февруари 1982 г. (жалби № 7511/76 и № 7743/76).

348 ЕСПЧ, решение по дело *Costello-Roberts срещу Обединеното кралство* от 25 март 1993 г. (жалба № 13134/87).

349 ЕСПЧ, решение по дело *F.O. срещу Хърватия* от 22 април 2021 г. (жалба № 29555/13). Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *V.K. срещу Русия* от 7 март 2017 г. (жалба № 68059/13).

350 ЕСПЧ, решение по дело *F.O. срещу Хърватия* от 22 април 2021 г. (жалба № 29555/13).

държавните органи по повод твърденията в неговата жалба. Учителят е наричал жалбоподателя „слабоумен, идиот, глупак, селяндур“. ЕСПЧ констатира, че докато първоначално обидите на учителя срещу жалбоподателя са били с дисциплинарна цел спрямо него и съучениците му, в два от случаите по-късно те не могат да се разглеждат като нищо друго освен словесна обида, равнозначна на унижение, омаловажаване и подигравка. ЕСПЧ подчертава, че от учителите се очаква да разбират, че словесната провокация и обида могат да засегнат сериозно учениците, особено по-чувствителните от тях. Освен това учителят следва да осъзнава, че всяка форма на насилие, включително словесна обида спрямо учениците, макар и лека, не е приемлива в образователната среда, и че той следва да взаимодейства с учениците при надлежно зачитане на тяхното достойнство и морална неприкосновеност. Освен това Съдът подчертава, че националните органи е трябвало да въведат подходящи законодателни, административни, социални и образователни мерки, които да забраняват по недвусмислен начин всякаква форма на насилие или тормоз на деца по всяко време и при всякакви обстоятелства, и по този начин да гарантират нулева толерантност към всяко насилие или тормоз в образователните институции. Това включва необходимостта да се гарантира отчетност чрез подходящи наказателни, граждански, административни и професионални мерки. В конкретния случай съдът е счел, че единствената мярка, предприета от националните органи, е устно порицание от училищния психолог, което не е разрешило проблема, породен от поведението на учителя. На това основание ЕСПЧ констатира, че е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

7.1.3. Сексуално насилие

Сексуалното насилие срещу деца може да приеме различни форми, включително тормоз, сприятеляване с цел сексуална злоупотреба, докосване, кръвосмешение или изнасилване. То може да се осъществява в различна среда, включително в дома, в училище, в институции за полагане на грижи и църкви, както и онлайн чрез използване на интернет и цифрови технологии. Децата са особено уязвими към сексуално насилие, тъй като често са под влиянието на авторитета и контрола на възрастните и имат по-ограничен достъп до механизми за подаване на жалби. Трафикът на хора и престъпленията, свързани с материали във връзка със

сексуална експлоатация на деца, са разгледани съответно в раздели 7.2. 2 и 7.2.3³⁵¹.

В обхвата на правото на ЕС Директива 2011/93/ЕС има за цел да хармонизира между държавите членки минималните наказателни санкции за различни престъпления, свързани със сексуално насилие над деца, с което до голяма степен се прилага подходът на Конвенцията от Лансароте³⁵². Съгласно член 3 държавите членки предвиждат в наказателното си право наказания за различни форми на сексуално насилие и престъпления, включително подтикване на деца да станат свидетели на сексуални действия или сексуално насилие, участие в сексуални действия с деца и наемане и/или принуда на деца да участват в порнографски прояви. Директивата предвижда по-строги наказания в случаите, когато действията са извършени от лица, които са в позиция на доверие, както и срещу деца в особено уязвимо положение и/или чрез използване на принуда. Освен това държавите членки трябва да гарантират, че наказателното преследване на лица, заподозрени в насилие срещу деца, се предприема автоматично и че лицата, осъдени за сексуално насилие, не се допускат до упражняването на професионални дейности, които включват пряк и редовен контакт с деца. Директивата съдържа и разпоредби относно съобразени с интересите на детето процедури и гарантира закрилата на децата жертви в съдилищата.

В член 10 от тази директива се определя изискване към държавите членки да гарантират, че всяко лице, осъдено за престъпления като сексуално насилие, експлоатация и порнография на деца, е лишено от правото да упражнява дейности, които включват пряк и редовен контакт с деца. **Рамково решение 2009/315/ПВР**³⁵³, уреждащо обмена на информация от регистрите за съдимост между държавите членки, улеснява прилагането на директивата, като позволява обмен на информация от регистрите за съдимост на лица, осъдени за престъпления, свързани със сексуално насилие над деца³⁵⁴.

351 Вж. Междуведомствена работна група (2016 г.), *Терминологични насоки за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 28 януари 2016 г.

352 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), *Директива 2011/93/ЕС* от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, ОВ L 335, 2011 г., стр. 1.

353 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2009 г.), *Рамково решение 2009/315/ПВР на Съвета от 26 февруари 2009 г.* относно организацията и съдържанието на обмена на информация, получена от регистрите за съдимост, между държавите членки, ОВ L 93, 2009 г.

354 ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Стратегия на ЕС за по-ефективна борба със сексуалното насилие над деца*, COM(2020) 607 final, 24 юли 2020 г.

По отношение на онлайн съдържанието трябва да се обърне специално внимание на материалите, съдържащи сексуално насилие над деца, които се разпространяват в интернет. Директивата относно борбата със сексуалното насилие над деца задължава органите на държавите членки да премахват уебстраници, съдържащи или разпространяващи материали, показващи сексуално насилие над деца, независимо дали са хоствани на тяхна територия или извън нея³⁵⁵. В [Директивата за електронната търговия](#)³⁵⁶ се определят текущите правила за отговорност за онлайн посредниците. Съгласно член 3 от нея се предвиждат механизми за уведомяване и премахване на незаконно съдържание, ако това действие е необходимо от съображения за опазване на „обществен ред, по-специално предотвратяване, разследване, разкриване и съдебно преследване на престъпления, включително защита на непълнолетните и борбата срещу подстрекаване към омраза на расова, сексуална, религиозна основа или на основа националност, и накръняване на човешкото достойнство на отделни лица“.

Приетият през 2021 г. временен регламент³⁵⁷ относно обработването на лични и други данни за целите на борбата със сексуалното насилие над деца предвижда временна дерогация от някои разпоредби на директивата по отношение на правото на неприкосновеност на личния живот и електронните комуникации³⁵⁸. Това гарантира, че някои доставчици на онлайн услуги могат да продължат своите доброволни действия за откриване и докладване на сексуално насилие над деца онлайн. Тази дерогация ще се прилага в продължение на три години³⁵⁹.

355 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета](#), ОВ L 335, 17.12.2011 г., чл. 25.

356 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2000 г.), [Директива 2000/31/ЕО от 8 юни 2000 г. за някои правни аспекти на услугите на информационното общество, и по-специално на електронната търговия на вътрешния пазар](#) (Директива за електронната търговия), ОВ L 178, 2000 г.

357 ЕС, Европейски парламент и Съвета на Европейския съюз (2021 г.), [Регламент \(ЕС\) 2021/1232 от 14 юли 2021 г. относно временна дерогация от някои разпоредби на Директива 2002/58/ЕО по отношение на използването на технологии от доставчици на междупersonностни съобщителни услуги без номер за обработването на лични и други данни за целите на борбата със сексуалното насилие над деца](#), PE/38/2021/REV/1, 30 юли 2021 г.

358 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2002 г.), [Директива 2002/58/ЕО от 12 юли 2002 г. относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации](#) (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), ОВ L 201, 2002 г.

359 ЕС, Европейска комисия (2020 г.), [Стратегия на ЕС за по-ефективна борба със сексуалното насилие над деца](#), COM(2020) 607 final, 24 юли 2020 г.

С преразгледаната [Директива за аудиовизуалните медийни услуги](#), и по-специално член 6а, бяха въведени нови правила, съгласно които от държавите членки се изисква да гарантират, че аудиовизуалните медии, предоставяни чрез медийни услуги под тяхна юрисдикция, които могат да увредят физическото, умственото или моралното развитие на децата, се предоставят по начин, който не позволява на децата да ги чуват или виждат, чрез мерки, пропорционални на потенциалната вреда от предаването. Най-вредното съдържание, като например неоправдано насилие и порнография, е предмет на най-строги мерки. Освен това в този член се определя изискване за държавите членки да гарантират, че доставчиците на медийни услуги предоставят достатъчно информация на зрителите относно съдържание, което може да вреди на физическото, умственото или моралното развитие на децата, чрез система, която описва потенциално вредното естество на съдържанието на аудиовизуалната медийна услуга³⁶⁰.

Също така през декември 2020 г. Комисията предложи законодателен акт за цифровите услуги, който представлява цялостна реформа на задълженията в онлайн пространството и включва защитата на децата и други уязвими групи³⁶¹.

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е разгледал случаи на сексуално насилие в обхвата на членове 3 и 8 от ЕКПЧ. Обикновено жалбите се отнасят до непредприемане от страна на държавите на подходящи мерки за закрила на деца от насилие. В контекста на член 3 ЕСПЧ разглежда и въпроса дали държавите провеждат ефективни разследвания на твърдения за сексуално насилие. Жалбите за насилие срещу деца, подадени на основание на член 8, засягат въздействието на такива действия върху физическата или психологическата неприкосновеност на жертвата и правото на зачитане на семейния живот. В някои случаи разграничението между задълженията на държавите по член 3 и член 8 е значително размито и ЕСПЧ използва сходни мотиви при установяване на нарушения на

360 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), [Директива \(ЕС\) 2018/1808](#) от 14 ноември 2018 г. за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, ОВ L 303, 2018 г., стр. 69.

361 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2020 г.), [Предложение за регламент относно единния пазар на цифрови услуги \(Законодателен акт за цифровите услуги\)](#) и за изменение на Директива 2000/31/ЕО, COM/2020/825 final, 15 декември 2020 г.

двете разпоредби. Трябва да се отбележи обаче, че случаите по член 8 са по-често свързани с необосновано отвеждане/настаняване в грижа на деца и с въздействието на твърдения за насилие срещу деца върху семейството³⁶². Тези случаи са разгледани в [глава 5](#).

Пример: По делото *М.С. срещу България*³⁶³ жалбоподателката е 14-годишно момиче, което твърди, че е изнасилено от две лица, след като е излязло на среща една вечер. Жалбата ѝ до националните власти е оставена без последствия, главно поради това, че не са открити доказателства за физическо насилие. ЕСПЧ отбелязва, че твърденията за изнасилване попадат в обхвата на член 3 от ЕКПЧ и че държавата отговорник е трябвало да проведе ефективно разследване на тези твърдения. Констатацията на ЕСПЧ, че българските органи не са провели такава разследване, се основава на доказателства, че органите обикновено отхвърлят жалби, когато жертвата не може да докаже физическа съпротива на акта на изнасилването. Съдът се произнася, че такива правила относно доказването не са съобразени с фактическите обстоятелства относно жертвите на изнасилване и поради това могат да направят разследването неефективно в нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Р.В. срещу Естония*³⁶⁴ четиригодишно момиче, което обвинява баща си в сексуално насилие, е записано в два видеоразпита. В нито един от тях тя не е била уведомена за правото си да не свидетелства срещу член на семейството или за задължението да казва истината, въпреки че правилата на националното наказателно производство изискват да се дадат такива указания. В последващо съдебно производство върховният съд приема, че значимостта на неинформирането на жалбоподателката по надлежния ред преди разпита ѝ е довело до недопустимост на нейните показания, които са решаващи доказателства по делото. На това основание бащата е оправдан. ЕСПЧ подчертава, че разследванията и наказателните

362 Съвет на Европа (2021 г.), *Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse* (Зачитане на правата на човека и принципите на правовата държава при използването на автоматизирани технологии за откриване на сексуална експлоатация и малтретиране на деца онлайн), доклад на независими експерти, юни 2021 г.

363 ЕСПЧ, решение по дело *М.С. срещу България* от 4 декември 2003 г. (жалба № 39272/98).

364 ЕСПЧ, решение по дело *Р.В. срещу Естония* от 22 юни 2021 г. (жалба № 22597/16).

производства трябва да се провеждат по начин, който защитава висшия интерес и правата на детето, като тази защита изисква приемането на съобразени с интересите на детето защитни мерки за децата жертви в наказателното производство. По-специално, от съществено значение е да се гарантират свидетелските показания на децата както по време на досъдебното разследване, така и по време на съдебния процес. Съгласно изготвените от Комитета на министрите на Съвета на Европа *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, когато се прилагат смекчени правила за даване на показания или други мерки, съобразени с интересите на детето, само по себе си това не следва да намалява значимостта, която се придава на свидетелските показания или доказателствата на детето, без да се засягат правата на съдебна защита. Свидетелските показания на жалбоподателката обаче са счестени за недопустими именно поради строгото прилагане на процесуалните правила, при което не е направено разграничение възрастен — дете и следователно не са предвидени изключения или съобразяване с децата свидетели. На това основание ЕСПЧ прави заключението, че са налице значителни недостатъци в процесуалния отговор на националните органи на твърдението на жалбоподателката за сексуално насилие от страна на баща ѝ, тъй като не са отчетени в достатъчна степен особената ѝ уязвимост и съответните ѝ нужди в качеството ѝ на дете, което представлява нарушение на позитивните задължения на държавата ответник на членове 3 и 8 от ЕКПЧ³⁶⁵.

Пример: Делото *А.Ş. срещу Турция*³⁶⁶ се отнася до сексуално посегателство и физическо насилие, на които жалбоподателят е бил подложен по време на предварителното му задържане като дете. ЕСПЧ заключава, че макар турското наказателно право да инкриминира посегателства срещу физическата неприкосновеност като твърденията в обстоятелствата по делото, в конкретния случай поставянето на изискване пред жалбоподателя да подаде официална жалба като предварително условие за образуване на наказателно производство, без да се отчита особената му уязвимост, е лишило от полезно действие правните мерки, чието изпълнение е предназначено да

365 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *А и В срещу Хърватия* от 20 юли 2019 г. (жалба № 7144/15).

366 ЕСПЧ, решение по дело *А.Ş. срещу Турция* от 13 септември 2016 г. (жалба № 58271/10).

защитава лицата от третиране, противоречащо на разпоредбите на член 3 от ЕКПЧ.

В [Конвенцията от Лансароте](#) е регламентирано задълбочено правото на децата на закрила от сексуално насилие. Тази Конвенция, приета от Съвета на Европа, е открита за ратификация също от държави извън Европа. Този обвързващ правен инструмент е допълнен с различни необвързващи правни инструменти, чиято цел е да обезпечат въвеждането от държавите на ефективни мерки срещу сексуалното насилие над деца³⁶⁷. Както пояснява Комитетът от Лансароте, Конвенцията от Лансароте също така определя изискване към държавите да защитават децата от сексуално насилие в цифровата среда³⁶⁸. През 2019 г. Комитетът от Лансароте прие становище по член 20 от Конвенцията от Лансароте по отношение на самогенерирани от деца изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост. В становището се определят случаите, които не представляват престъпления, и тези, за които е необходимо наказателно преследване като крайна мярка³⁶⁹. Изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани от деца в особено уязвимо положение, се считат за резултат от насилие/експлоататорско поведение³⁷⁰. Вж. [раздел 7.2.3](#) за повече информация относно материалите, свързани със сексуалната експлоатация на деца.

Конвенцията от Лансароте също така разглежда предотвратяването на сексуалното насилие срещу деца чрез, наред с другото, образование за

367 Примери за това са: Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (1996 г.), [Резолюция № 1099 \(1996 г.\) относно сексуалната експлоатация на деца](#), 25 септември 1996 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2000 г.), [Резолюция № 1212 \(2000 г.\) относно изнасилванията по време на въоръжени конфликти](#), 3 април 2000 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2002 г.), [Резолюция № 1307 \(2002 г.\) относно сексуалната експлоатация на деца: нулева толерантност](#), 27 септември 2002 г.

368 Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2017 г.), [Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии \(ИКТ\)](#), 12 май 2017 г.

369 Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2019 г.), [Становище относно детски изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца](#), 6 юни 2019 г.

370 Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2019 г.), [Становище относно детски изображения и/или видеоклипове със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца](#), 6 юни 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2017 г.), [Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии \(ИКТ\)](#), 12 май 2017 г.

децата: всяка страна по конвенцията следва да предприеме необходимите законодателни или други мерки, за да гарантира, че по време на началното и средното образование децата получават съобразена с техните способности и развитие информация относно рисковете от сексуална експлоатация и сексуално насилие, както и относно средствата за защита.

Пример: *Делото А.Р. и L.R. срещу Швейцария*³⁷¹ се отнася до отказа на начално училище да уважи искането на първата жалбоподателка дъщеря ѝ, която тогава е седемгодишна и предстои да премине във втори клас на началното училище, да бъде освободена от уроците по сексуално обучение, **които са задължителни за децата на възраст между четири и осем години**. ЕСПЧ отбелязва, че сексуалното образование в детската градина и в първите класове на началното училище не се е провеждало систематично; учителите само е трябвало да отговорят на въпроси и действия на децата. Отказът да се освободи ученик в началното училище от уроците по сексуално образование попада в обхвата на свобода на преценка на държавата и следователно не представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ. **На това основание жалбата е обявена за недопустима.**

7.1.4. Домашно насилие и пренебрегване на деца

Много случаи на домашно насилие включват твърдения за сексуално насилие. В този смисъл задълженията на държавите съгласно международното право са сходни с посочените в [раздел 7.1.3](#).

В областта на правото на СЕ дела по твърдения за домашно насилие обикновено се завеждат от жени, самостоятелно или заедно с техните деца, с оплакването, че държавата не е изпълнила адекватно задължението си по членове 2, 3 и 8 от ЕКПЧ да ги защити от вреди. Държавите са длъжни да спазват своето позитивно задължение да предприемат ефективни мерки срещу домашното насилие и да провеждат ефективни разследвания на твърденията за домашно насилие или пренебрегване на деца.

³⁷¹ ЕСПЧ, решение по дело *А.Р. и L.R. срещу Швейцария* от 19 декември 2017 г. (жалба № 22338/15).

Пример: Делото *Kurt срещу Австрия*³⁷² се отнася до убийството на сина на жалбоподателката в училище от нейния съпруг. В жалбата си тя посочва, че органите не са успели да защитят семейството ѝ от нейния съпруг насилник, който вече е бил осъден за домашно насилие срещу нея и лишен от достъп до дома им. ЕСПЧ припомня, че в контекста на домашното насилие съответните задължения на държавните органи на първо място изискват незабавен отговор на твърдения за домашно насилие. На второ място властите е трябвало да установят дали съществува реална и непосредствена опасност за живота на една или повече от идентифицираните жертви на домашно насилие, като надлежно вземат предвид особения контекст на случаите на домашно насилие и като имат предвид, че насилието срещу деца, които са част от общото домакинство, може да се използва от извършителите като крайна форма на наказание срещу техния партньор. Оценка на риска трябва да бъде независима, проактивна и всеобхватна; органите не следва да разчитат единствено на това как се възприема рискът от жертвата, а допълнително да извършват своя собствена оценка, като събират и оценяват информация за всички съответни рискови фактори и елементи по случая. На трето място, ако резултатът от тази оценка показва наличие на такъв риск, възниква задължение за органите да предприемат подходящи превантивни оперативни мерки, пропорционални на равнището на оценения риск.

В случая на жалбоподателката органите са отговорили незабавно на твърденията ѝ за домашно насилие, събрали са доказателства и са издали разпореждания за забрана и защита без забавяне или бездействие. *Тяхната* оценка на риска, без да следва стандартизирана процедура, отговаря на изискванията за самостоятелност, проактивност и изчерпателност и не установява реален и непосредствен риск от нападение над живота на децата съгласно теста *Osman*³⁷³ прилаган в контекста на домашното насилие. Следователно органите нямат съответно задължение да предприемат допълнителни превантивни оперативни

372 ЕСПЧ, решение по дело *Kurt срещу Австрия* [голям състав] от 15 юни 2021 г. (жалба № 62903/15).

373 В решението по делото *Osman срещу Обединеното кралство* (1998 г.) съдът определя двустепенен тест, за да определи кога възниква позитивно задължение за предприемане на оперативни мерки за защита на лице, чийто живот е застрашен от престъпните деяния на друго лице. Впоследствие тестът *Osman* се прилага в различни обстоятелства. За по-цялостен преглед на различните случаи вж. ЕСПЧ, решение по дело *Bljakaj u др. срещу Хърватия* от 18 септември 2014 г. (жалба № 74448/12), точки 107–111.

мерки конкретно по отношение на децата на жалбоподателката, както на частни, така и на обществени места, например издаване на разпореждане за недопускане на насилника в училището на децата. На това основание ЕСПЧ не констатира нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Kontrová срещу Словакия*³⁷⁴ срещу жалбоподателката са извършвани неколкократно физически посегателства от нейния съпруг. Тя подава жалба в полицията, но по-късно я оттегля. По-късно съпругът заплашва да убие техните деца. Родственик съобщава за инцидента в полицията. Въпреки това няколко дни след инцидента съпругът на жалбоподателката убива двете им деца и се самоубива с огнестрелно оръжие. ЕСПЧ се произнася, че за държавата възникват позитивни задължения в обхвата на член 2 от ЕКПЧ във всички случаи, когато компетентните органи разполагат или са длъжни да разполагат с информация за наличието на реален и непосредствен риск за живота на конкретно лице. В този случай словашките органи са разполагали с информация, че такъв риск е налице, поради предишните контакти между жалбоподателката и полицията. Позитивните задължения на полицейските органи е трябвало да включват регистрация на жалбата на жалбоподателката, предприемане на наказателно разследване и образуване на наказателно производство, подходящо документиране на обажданията за помощ в спешни ситуации и предприемане на действия във връзка с твърденията, че съпругът на жалбоподателката притежава ловна пушка. Полицейските органи обаче не са изпълнили своите задължения и пряката последица от това неизпълнение е смъртта на децата на жалбоподателката, което е нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Talpis срещу Италия*³⁷⁵ се отнася до няколко случая на насилие срещу жалбоподателката и нейните деца от страна на съпруга ѝ. След първите два случая тя подава жалба срещу него и иска мерки за защита. Полицията я разпитва за първи път седем месеца след жалбата ѝ. Междувременно третият случай на насилие е довел до смъртта на сина на двойката и до телесни увреждания на жалбоподателката. ЕСПЧ отбелязва следните пропуски на органите: а) не са провели разследване в продължение на седем месеца след подаването на жалбата от жалбоподателката, нито са предприели мерки за нейната защита

374 ЕСПЧ, решение по дело *Kontrová срещу Словакия* от 31 май 2007 г. (жалба № 7510/04).

375 ЕСПЧ, решение по дело *Talpis срещу Италия* от 18 септември 2017 г. (жалба № 41237/14).

през този период; б) съпругът е осъден за нанасяне на тежко телесно увреждане три години след подаването на жалбата от жалбоподателката и едва след като е убил сина им и се е опитал да убие жалбоподателката; и в) полицията е проявила бездействие в продължение на шест месеца след искането на прокурора да бъдат предприети незабавни действия по искането на жалбоподателката за предоставяне на защита. Съдът установява нарушение на член 2 поради неосигуряване на закрила на живота на жалбоподателката и нейния син, нарушение на член 3 поради неосигуряване на закрила на жалбоподателката от домашно насилие и нарушение на член 14 във връзка с членове 2 и 3³⁷⁶.

В приложното поле на ЕКПЧ са разглеждани и случаи на пренебрегване на деца в държавни институции за грижа или в семейните им жилища. Задълженията на компетентните органи в случаи на пренебрегване на деца от страна на родителите им са сходни на задълженията в разгледаните по-горе случаи. От една страна, държавата е длъжна да въведе в действие ефективни механизми за закрила на детето, а от друга страна държавните органи трябва да предприемат действия за закрила на децата в случаи на получена информация за пренебрегване на деца или когато разполагат с достатъчно доказателства за пренебрегване на деца в техните семейни жилища или в частни институции³⁷⁷. Случаите на пренебрегване в държавни институции пораждат преки задължения за държавните органи да осигурят закрилата на децата, като гарантират, че те получават подходящи (здравни) грижи, че сградите, където те са настанени, са подходящи, и/или че персоналът е обучен да удовлетворява нуждите на децата³⁷⁸.

Конвенцията от Истанбул е първият правно обвързващ международен инструмент за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и момичета на международно равнище, подписан от всички държави — членки на ЕС, и от ЕС³⁷⁹, и включва няколко позовавания във връзка с децата³⁸⁰. Пър-

376 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Association Innocence en Danger and Association Enfance et Partage срещу Франция* от 4 юни 2020 г. (жалби № 15343/15 и № 16806/15).

377 ЕСПЧ, решение по дело *Z и др. срещу Обединеното кралство [голям състав]* от 10 май 2001 г. (жалба № 29392/95).

378 ЕСПЧ, решение по дело *Ненчева и др. срещу България* от 18 юни 2013 г. (жалба № 48609/06).

379 Съвет на Европа, Служба по договорите, *Карта на подписването и ратифицирането на Договор № 210*, статут към 15 октомври 2021 г.

380 Съвет на Европа (2011 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието срещу жени и домашното насилие*, CETS № 210, 11 май 2011 г.

во, съгласно член 3, буква е) момичетата под 18-годишна възраст се считат за „жени“ и следователно всички разпоредби на конвенцията се прилагат към тях. Второ, съгласно член 2, алинея 2 държавите – страни по конвенцията, се насърчават да я прилагат по отношение на всички жертви на домашно насилие, което включва и децата. Всъщност в повечето случаи децата стават свидетели на домашното насилие и са тежко засегнати от него³⁸¹. И накрая, разпоредбите на конвенцията, които са конкретно свързани с децата, включват задължения за държавите да предприемат мерки за удовлетворяване на нуждите на децата жертви, повишаване на осведомеността сред децата и закрила на децата свидетели.

Подобна е разпоредбата на член 17 от ЕСХ, съгласно която държавите са длъжни да забранят всички форми на насилие срещу децата и да приемат подходящи разпоредби в областите на наказателното и гражданското право.

Проблемите, свързани с домашното насилие и пренебрегването на деца са предмет на разглеждане от различни необвързващи правни инструменти на Съвета на Европа³⁸².

7.2. Експлоатация на деца

Основен момент

- Държавните органи са задължени да си сътрудничат ефективно за защита на децата от принудителен труд, трафик и материали, свързани със сексуална експлоатация на деца, включително при провеждането на разследвания.

381 Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA) (2014 г.), *Насилието над жени: общоевропейско проучване. Доклад за основните резултати*, Люксембург, Служба за публикации, 5 март 2014 г., стр. 134–135. Вж. също УНИЦЕФ (2006 г.), *Зад затворени врати: Въздействието на домашното насилие върху децата*, 2006 г.

382 Примерите в това отношение включват: Съвет на Европа, Комитет на министрите (1985 г.), *Препоръка № R (85) 4 относно насилието в семейството*, 26 март 1985 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (1990 г.), *Препоръка № R (90) 2 относно социални мерки, свързани с насилието в семейството*, 15 януари 1990 г.; Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (1998 г.), *Препоръка № 1371 (1998 г.) относно насилието и пренебрегването на децата*, 23 април 1998 г.

7.2.1. Принудителен труд

Съгласно правото на ЕС робството, принудителното подчинение, принудителният или задължителният труд са забранени (член 5, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#)). Наемането на работа на деца по принцип е забранено от член 32 от Хартата, в който се уточнява, че минималната възраст за допускане до работа не може да бъде под минималната възраст на завършване на училище, без да се засягат правилата, които могат да бъдат по-благоприятни за младежите, и с изключение на ограничените дерогации. Минималната възраст на завършване на училище варира в рамките на ЕС и обикновено е между 15 и 18 години³⁸³. [Директива 94/33/ЕО](#) е основният правен инструмент, забраняващ детския труд³⁸⁴. Държавите членки имат право да определят минималната възраст за наемане на работа под минималната възраст на завършване на училище само при изключителни обстоятелства (член 4, параграф 2) и трябва да гарантират, че младите хора, допуснати до работа, се ползват от подходящи условия на труд (членове 6 и 7). Освен това наемане на работа на деца се допуска само за определени дейности, като например лека домакинска работа или социални и културни дейности (член 2, параграф 2 и член 5). В директивата са предвидени и специални мерки за защита в случаите, когато се допуска детски труд (раздел III).

В много случаи, свързани с принудителен детски труд, са засегнати деца — жертви на трафик³⁸⁵. [Директива 2011/36/ЕС](#) относно предотвратяването и борбата с трафика на хора признава принудителния труд за форма на експлоатация на деца (член 2, параграф 3)³⁸⁶. Децата — жертви на трафик с цел принудителен труд, се ползват със същата защита по силата на директивата, както и жертвите на трафик за други цели (като например сексуална експлоатация, вж. [раздел 7.1.3](#))³⁸⁷.

383 ЕС, Европейска комисия, Евридика (2018), *Compulsory education in Europe – 2018/19 (Задължително образование в Европа – 2018/2019 г.)*, Eurydice Facts and Figures, 2018 г.

384 ЕС, Съвет на Европейския съюз (1994 г.), [Директива 94/33/ЕО от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място](#), ОВ L 216, 1994 г.

385 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101, 2011 г., стр. 1, съображение 11.

386 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101, 2011 г., стр. 1.

387 Вж. FRA, (2015 г.), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights (Тежка трудова експлоатация: работници, които се движат в рамките или в посока към Европейския съюз – задължения на държавите и права на жертвите)*, 2 юни 2015 г., стр. 40–41.

Съгласно правото на СЕ член 4 от ЕКПЧ забранява абсолютно всички форми на робство, принудително подчинение, принудителен и задължителен труд. ЕСПЧ определя „принудителния или задължителния труд“ като „труд или услуги, които едно лице е принудено да извърши под заплаха от наказание, срещу волята на засегнатото лице и участието си в които това лице не е предложило доброволно“³⁸⁸. Наред с това принудителното подчинение включва „задължение на подчиненото лице да живее в имота на друго лице и невъзможност да промени положението си“³⁸⁹. Следователно принудителното подчинение е утежнена форма на принудителен труд.

Когато разглежда случаи, свързани с твърдения за принудителен труд, ЕСПЧ първо определя дали твърденията попадат в обхвата на член 4 от ЕКПЧ³⁹⁰. След това съдът преценява дали държавите са изпълнили своите позитивни задължения да приемат законодателна и административна рамка, по силата на която се забраняват, наказват и ефективно се преследват случаите на принудителен или задължителен труд, принудително подчинение и робство³⁹¹. Що се отнася до процесуалния аспект на член 4, ЕСПЧ проверява дали националните органи са провели ефективно разследване на твърденията за принудителен труд или принудително подчинение³⁹².

Пример: Делото *C.N. и V. срещу Франция*³⁹³ се отнася до твърдения за принудителен труд, направени от две сестри с произход от Бурунди. След смъртта на родителите им те са отведени да живеят с леля си и нейното семейство във Франция. Двете сестри са били настанени в продължение на четири години в мазето на къщата, според техните твърдения, в много лоши условия. По-голямата сестра не е ходила на училище и е прекарвала цялото си време в домакинска работа и

388 ЕСПЧ, решение по дело *Siliadin срещу Франция* от 26 юли 2005 г. (жалба № 73316/01), т. 116.

389 *Пак там*, т. 123.

390 ЕСПЧ, решение по дело *C.N. и V. срещу Франция* от 11 октомври 2012 г. (жалба № 67724/09), т. 70.

391 *Пак там*, т. 104е.

392 ЕСПЧ, решение по дело *C.N. срещу Обединеното кралство* от 13 ноември 2012 г. (жалба № 4239/08), точки 70–82.

393 ЕСПЧ, решение по дело *C.N. и V. срещу Франция* от 11 октомври 2012 г. (жалба № 67724/09).

грижи за страдащия от увреждане син на леля ѝ. По-малката сестра е посещавала училище, а след учебните занятия и след като е получавала време, за да подготви домашните си, е работила за леля си и нейното семейство. Двете сестри са подали жалба пред ЕСПЧ, според която са били държани в принудително подчинение и са били подложени на принудителен труд. ЕСПЧ установява, че първата жалбоподателка действително е била подложена на принудителен труд, тъй като е трябвало да работи по седем дни седмично без възнаграждение и без свободни от работа дни. Освен това тя е била държана в принудително подчинение, тъй като е имала чувството, че положението ѝ е постоянно и без перспективи за промяна. Наред с горното ЕСПЧ установява, че държавата не е изпълнила своите позитивни задължения, тъй като действащата нормативна уредба не предоставя ефективна защита на жертвите на принудителен труд. Що се отнася до процесуалното задължение за разследване, ЕСПЧ се произнася, че изискванията на член 4 от ЕКПЧ са изпълнени, тъй като компетентните органи са извършили своевременно независимо разследване, което може да обезпечи идентифицирането и наказването на виновните лица. ЕСПЧ отхвърля твърденията на втората жалбоподателка, че е била подложена на принудителен труд, с мотива, че тя е имала възможност да посещава училище и е разполагала с време да подготви домашните си.

ЕСХ гарантира правото на децата на защита от физически и морални опасности в трудовата среда и извън нея (член 7, алинея 10). ЕКСП се е произнесъл, че домашната/трудова експлоатация на деца, включително трафика на деца с цел трудова експлоатация, трябва да бъдат забранени на държавно равнище³⁹⁴. Държавите – страни по ЕСХ, са длъжни не само да приемат необходимото законодателство за предотвратяване на експлоатацията и защита на децата и младежите, но също и да гарантират, че това законодателство се прилага ефективно в практиката³⁹⁵.

МОТ обединява правителства, работодатели и работници от 187 държави членки с цел определяне на трудови стандарти, разработване на

394 ЕКСП (2004 г.), *Заклучения 2004 г.* – България – член 7, параграф 10, 2004/def/BGR/7/10/EN, 31 май 2004 г.

395 ЕКСП (2006 г.), *Заклучения 2006 г.* – Албания – член 7, параграф 10, 2006/def/ALB/7/10/EN, 30 юни 2006 г.; ЕКСП (2006 г.), *Заклучения 2006 г.* – България – член 7, параграф 10, 2006/def/BGR/7/10/EN, 30 юни 2006 г.; ЕКСП (2020 г.), *Заклучения 2020 г.* – Ирландия, март 2020 г.

политики и програми за насърчаване на достойния труд. Две конвенции на МОТ относно детския труд, [Конвенция № 138 относно минималната възраст](#)³⁹⁶ и [Конвенция № 182 относно най-тежките форми на детски труд](#)³⁹⁷, определят минималната възраст за постъпване на определени видове работа, защитните гаранции, които трябва да бъдат въведени, и мерките за забрана и премахване на най-тежките форми на детски труд.

7.2.2. Трафик на деца

В рамките на правото на ЕС член 83 от [ДФЕС](#) определя трафика на хора като област, в която Европейският парламент и Съветът на ЕС имат законодателни правомощия. В член 5, параграф 3 от Хартата на основните права на ЕС се съдържа изрична забрана на трафика на хора. Приносът на ЕС в това отношение е ценен с оглед на трансграничните измерения на проблема.

Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него е първият правен инструмент, приет от Европейския парламент и Съвета на основание на член 83 от [ДФЕС](#)³⁹⁸. Съгласно член 2, параграф 1 от тази директива „трафик на хора“ означава „набиране, превоз, прехвърляне, подслоняване или приемане на лица, включително размяна или прехвърляне на контрола над тези лица, посредством заплаха за или употреба на сила или други форми на принуда, посредством отвличане, измама, заблуда, злоупотреба с власт или с уязвимо положение, или посредством даване или получаване на плащания или облаги, с оглед получаване на съгласието на лице, което има контрол над друго лице, с цел експлоатация“. Целта на директивата е да определи минимални правила относно определението и наказването на престъпления, свързани с трафик на хора (член 1). Директивата като цяло поражда правни последици по отношение на децата, а освен това включва няколко разпоредби, адресирани конкретно към децата, които са свързани с предоставянето на помощ и подкрепа на децата — жертви на трафик, и тяхната защита при провеждане на наказателни разследвания

396 МОТ (1973 г.), [Конвенция относно минималната възраст](#), C138, 1973 г.; МОТ (1973 г.), [Препоръка относно минималната възраст](#), R146, 1973 г.

397 МОТ (1999 г.), [Конвенция относно най-тежките форми на детски труд](#), C182, 1999 г.; МОТ (1999 г.), [Препоръка относно най-тежките форми на детски труд](#), R190, 1999 г.

398 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него](#), ОВ L 101, 2011 г., стр. 1.

(членове 13–16)³⁹⁹. Предвидено е предприемане на специфични мерки за подкрепа въз основа на оценка от специалист на всяко дете жертва (член 14, параграф 1). Държавите са длъжни да определят настойник, който да защитава висшия интерес на детето (член 14, параграф 2) и да предоставят подкрепа на семейството на детето (член 14, параграф 3). По време на наказателното производство децата имат право на представител и безплатни правни консултации, както и право да бъдат изслушвани в помещения, приспособени за тази цел, и от специално обучени професионалисти (член 15, параграфи 1–3). Допълнителните мерки за подкрепа включват възможността разпитите да се провеждат без присъствие на публика и децата да бъдат изслушвани непряко чрез използване на комуникационни технологии (член 15, параграф 5)⁴⁰⁰.

[Директива 2004/81/ЕО](#) също е относима за децата – жертви на трафик, ако чрез дерогация държавите членки решат да я прилагат по отношение на деца при условия, предвидени в националното право⁴⁰¹. Съгласно този нормативен акт на жертвите на трафик на хора може да бъде издадено разрешение за пребиваване от приемащата държава членка, при условие че те сътрудничат на наказателното разследване⁴⁰².

На политическо равнище Европейската комисия прие през април 2021 г. нова стратегия с редица мерки за предотвратяване на трафика на хора, защита на жертвите и насърчаване на наказателното преследване⁴⁰³. Правоприлагащата агенция на ЕС (Европол) и Агенцията на Европейския съюз за сътрудничество в областта на наказателното правосъдие (Еврюст) имат важна роля за осигуряване на сътрудничество между държавите членки за целите на идентифицирането и наказателното преследване на

399 Разпоредби, подробно разгледани от FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г.

400 Вж. FRA, (2015 г.-6), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* (*Правосъдие, съобразено с интересите на детето. Перспективи и опитът на работещите с деца при участието им в гражданското и наказателното съдебно производство в 10 държави — членки на ЕС*), 5 май 2015 г., стр. 79.

401 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), *Директива 2004/81/ЕО за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи*, ОВ L 261, 2004 г.

402 *Пак там*, член 3.

403 ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Борба с трафика на хора: нова стратегия за периода 2021–2025 г.*, 21 април 2021 г.

организираните мрежи за трафик на хора. Правните разпоредби на равнище ЕС, свързани със защитата на децата – жертви на трафик, са разгледани в [раздел 11.3](#) от настоящия наръчник.

В обхвата на правото на СЕ ЕКПЧ не съдържа конкретни разпоредби, свързани с трафика на хора. Въпреки това, според тълкуването на ЕСПЧ член 4 от ЕКПЧ съдържа забрана на трафика на хора⁴⁰⁴. Съдът е възприел определението за трафик на хора съгласно член 3, буква а) от Протокола за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ [Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност \(Протокола от Палермо\)](#) и член 4, буква а) от [Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора](#)⁴⁰⁵. На първо място ЕСПЧ определя дали дадена ситуация може да бъде квалифицирана като трафик на хора и съответно попада в обхвата на член 4. Когато такава квалификация е налице, ЕСПЧ анализира случая съгласно модела, разгледан в [раздел 7.2.1](#): той проверява дали нормативната уредба на държавата ответник предоставя ефективна защита от трафик на хора, дали държавата е изпълнила своите позитивни задължения в конкретните обстоятелства по случая и дали компетентните органи са провели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора. Съдът също така се основава на своята съдебна практика в обхвата на членове 3 и 8 по отношение на актовете на насилие, тъй като децата са особено уязвими, и установява дали прилаганите от държавата мерки за защитата им срещу действия, попадащи в приложното поле на член 4, са ефективни, дали включват разумни мерки за предотвратяване на действия, за които органите са разполагали или е трябвало да разполагат с информация, и дали действително имат възпиращ ефект⁴⁰⁶.

Пример: Делото *Rantsev срещу Русия и Кипър*⁴⁰⁷ е заведено от бащата на младо момиче от Русия, починало при неясни обстоятелства в

404 ЕСПЧ, решение по дело *Rantsev срещу Кипър и Русия* от 7 януари 2010 г. (жалба № 25965/04), т. 282.

405 ООН, Общо събрание (2000 г.), [Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца](#), Ню Йорк, 15 ноември 2000 г.; Съвет на Европа (2005 г.), [Конвенция за борба с трафика на хора](#), CETS № 197, 2005 г.

406 ЕСПЧ, решение по дело *V.C.I. и A.N. срещу Обединеното кралство* от 16 февруари 2021 г. (жалби № 77587/12 и 74603/12); вж. също ЕСПЧ, решение по дело *S.M. срещу Хърватия* от 25 юни 2020 г. (жалба № 60561/14).

407 ЕСПЧ, *Rantsev срещу Кипър и Русия* от 7 януари 2010 г. (жалба № 25965/04).

Кипър. Момичето е влязло в Кипър с трудова виза за кабаретна изпълнителка. След вероятен опит за бягство тя умира в резултат на падане от балкон на апартамент, принадлежащ на познати на нейния работодател. Бащата на момичето подава жалба срещу Русия и Кипър, в която твърди, че компетентните органи не са разследвали по подходящ начин смъртта на дъщеря му. В решението си по това дело ЕСПЧ за първи път се произнася, че трафикът на хора попада в обхвата на член 4 от ЕКПЧ. Въпреки че Кипър разполага с ефективна нормативна рамка за борба с трафика на хора, член 4 е нарушен, тъй като административната практика, съгласно която от работодателите се изисква да предоставят финансови гаранции за кабаретните танцьори, не осигурява ефективна защита от трафик и експлоатация. Освен това в конкретните обстоятелства по случая кипърските органи са били длъжни да знаят, че дъщерята на жалбоподателя е изложена на риск от това да стане жертва на трафик. Съдът постановява, че полицейските органи не са предприели мерки за защита на г-жа Rantseva от експлоатация. И накрая, съдът констатира нарушение на член 4 от страна на Русия, тъй като руските органи не са предприели ефективно разследване на твърденията за трафик на хора⁴⁰⁸.

Пример: Делото *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство*⁴⁰⁹ се отнася до две вьетнамски деца, за които полицейски служители са разкрили, че работят в стопанства за канабис, след което са арестувани и обвинени в престъпления, свързани с наркотици. Жалбоподателите не са били незабавно насочени за извършване на оценка дали не са евентуални жертви на трафик, но на по-късен етап компетентният орган установява, че и двете деца са обект на трафик на хора. Прокуратурата изразява несъгласие с тази преценка и продължава с наказателното преследване. И двамата жалбоподатели се признават за виновни по обвиненията и са осъдени. За първи път съдът разглежда връзката между член 4 от ЕКПЧ и наказателното преследване на жертви или потенциални жертви на трафик. От международните стандарти за борба с трафика на хора не може да бъде направено тълкуване за някаква обща забрана за съдебно преследване на жертвите на трафик на хора, нито да се изключи възможността за

408 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *S.M. срещу Хърватия* от 25 юни 2020 г. (жалба № 60561/14).

409 ЕСПЧ, решение по дело *V.C.L. и A.N. срещу Обединеното кралство* от 16 февруари 2021 г. (жалби № 77587/12 и 74603/12).

наказателното преследване на жертвите на трафик на деца при всякакви обстоятелства. При определени обстоятелства наказателното преследване на (потенциални) жертви на трафик би могло обаче да е в противоречие със задължението на държавата да предприеме оперативни мерки за тяхната защита, когато органите са разполагали или е трябвало да разполагат с информация за обстоятелства, пораждащи основателни опасения, че дадено лице е обект на трафик. За да може наказателното преследване на (потенциална) жертва да се осъществи при зачитане на свободите, гарантирани от член 4, от първостепенно значение е извършването на ранно идентифициране на жертвите. Веднага щом органите узнаят или е трябвало да узнаят за обстоятелства, пораждащи основателни опасения, че лице, заподозряно в извършването на престъпление, може да е било обект на трафик на хора или експлоатация, за това лице следва да бъде извършена своевременна оценка от обучени и квалифицирани специалисти въз основа на критерии, определени в международните стандарти, като бъде отчетен по-специално фактът, че не се е изисквала заплаха със сила и/или принуда, когато лицето е дете. В допълнение ЕСПЧ подчертава, че всяко решение дали да се предприеме наказателно преследване на потенциална жертва следва да бъде взето, доколкото е възможно, едва след като квалифицирано лице е направило оценка за наличие на трафик на хора, особено когато потенциалната жертва е дете. В случая на жалбоподателите ЕСПЧ приема мотивите на прокуратурата за взетото решение да проведе наказателно преследване за напълно несъответстващи и несъвместими с определението за трафик на хора в международното право. Освен това липсата на своевременна оценка от страна на органите дали жалбоподателите реално не са били обект на трафик представлява нарушение на позитивните им задължения по член 4 от ЕКПЧ. ЕСПЧ приема също, че на горните основания е нарушено правото на жалбоподателя на справедлив съдебен процес, гарантирано от член 6 от ЕКПЧ.

ЕКСП счита, че трафикът на хора е тежко нарушение на правата на човека и човешкото достойнство, представляващо съвременна форма на робство⁴¹⁰. Съгласно член 7, алинея 10 държавите трябва да приемат законодателство

410 ЕКСП, решение по дело *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия* от 12 септември 2014 г. (жалба № 89/2013), т. 56.

за неговото инкриминиране⁴¹¹. Това законодателство трябва да бъде съпроводено с подходящ надзорен механизъм, санкции и план за действие за борба срещу трафика и сексуалната експлоатация на деца⁴¹².

На равнището на международните договори Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора е основният правен инструмент, регламентиращ борбата срещу трафика на хора⁴¹³. Конвенцията допълва Директива 2011/36/ЕС на ЕС и е от основно значение за борбата с трафика в държавите — страни по конвенцията, независимо дали са членки на ЕС или не, въз основа на общи стандарти и задължения. Прилагането на конвенцията се наблюдава от група независими експерти (Експертна група за действия срещу трафика на хора (ГРЕТА), които оценяват периодично състоянието за всяка от държавите и публикуват съответни доклади⁴¹⁴. Въз основа на тези доклади комитетът на държавите — страни по конвенцията, който е политическият орган, отговарящ за прилагането на механизма за наблюдение по конвенцията, приема препоръки до държавите — страни по нея, относно мерки, които следва да бъдат предприети за практическото прилагане на заключенията на ГРЕТА, и предприема съответни действия съобразно постигнатия напредък.

7.2.3. Сексуална експлоатация

В рамките на правото на ЕС Директива 2011/93/ЕС⁴¹⁵ е основният правен инструмент, забраняващ сексуалната експлоатация на деца и детската порнография⁴¹⁶.

411 ЕКСП (2016 г.), Заключение 2015 г. — Кипър, стр. 15, януари 2016 г. в: ЕКСП (2016 г.), *Заключения 2015 г. — членове 7, 8, 16, 17, 19, 27 и 31 от Хартата*, януари 2016 г., стр. 260.

412 ЕКСП, решение по дело *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия* от 12 септември 2014 г. (жалба № 89/2013), т. 57.

413 Съвет на Европа (2005 г.), *Конвенция за борба с трафика на хора*, CETS № 197, 2005 г.

414 Вж. Съвет на Европа, ГРЕТА (2019 г.), *9-ти общ доклад относно дейността на експертната група за действия срещу трафика на хора (ГРЕТА)*, 2019 г.

415 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), *Директива 2011/93/ЕС относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография*, ОВ L 335, 2011 г., стр. 1.

416 В настоящия наръчник понятието „детска порнография“ се използва само когато се прави позоваване на правни текстове. Съгласно *Насоките от Люксембург* от 2016 г. обаче предпочитаното понятие е „материали, свързани със сексуална експлоатация на деца“ или „материали, показващи сексуално насилие над деца“; Междуведомствена работна група (2016 г.), *Терминологични насоки за защита на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие*, 28 януари 2016 г.

В член 4 се разглежда задълбочено експлоатацията, включително наемането, склоняването и принуждаването на деца да участват в порнографски представления или детска проституция и извличането на печалба от тях, присъствието на порнографски представления, в които участват деца и извършването на сексуални действия с дете, принудено да проституира. В нея детската порнография се определя като: „i) всякакъв материал, който нагледно изобразява дете, участващо в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение; ii) всяко изображение на половите органи на дете за предимно сексуални цели; iii) всякакъв материал, който нагледно изобразява лице, което изглежда като дете, което участва в прояви на реално или симулирано открито сексуално поведение, или всяко изображение на половите органи на лице, което изглежда като дете, за предимно сексуални цели; или iv) реалистични изображения на дете, участващо в прояви на открито сексуално поведение, или реалистични изображения на половите органи на дете за предимно сексуални цели.“⁴¹⁷. Разпоредбата на член 5 от тази директива въвежда задължение за държавите — членки на ЕС, да предприемат всички необходими мерки, за да гарантират, че умишленото изготвяне, придобиване, притежаване, дистрибуция, разпространение, предаване, предлагане, доставяне или осигуряване на детска порнография, както и съзнателното получаване на достъп до този вид съдържание се наказва.

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е разгледал няколко дела относно престъпления, свързани със сексуална експлоатация на деца, в обхвата на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *Söderman срещу Швеция* е заведено от момиче, чийто втори баща се е опитал да я заснеме на видео под душа⁴¹⁸. Жалбоподателката твърди, че шведското законодателство не защитава адекватно нейния личен живот. ЕСПЧ отбелязва, че държавата има позитивно задължение да приеме нормативна рамка, която осигурява адекватна защита на жертвите на действия, подобни на тези, от които се оплаква жалбоподателката. Тъй като казусът се отнася само до опит за заснемане на видеозапис на жалбоподателката, ЕСПЧ приема, че не е задължително подобна нормативна рамка да включва наказателни санкции.

417 Пак там, член 2, буква в).

418 ЕСПЧ, решение по дело *Söderman срещу Швеция* [голям състав] от 12 ноември 2013 г. (жалба № 5786/08).

Предоставените на разположение на жертвата правни средства за защита (с гражданскоправен или наказателноправен характер) трябва да са ефективни. По съществото на делото ЕСПЧ установява, че жалбоподателката не е могла да се ползва от ефективни наказателноправни или гражданскоправни правни средства за защита срещу опита на своя втори баща да я заснеме на видео, което е нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *N.C. срещу Турция*⁴¹⁹ се отнася до 12-годишно момиче, което е било принудено със сила да работи като проститутка. След подаването на жалба от жалбоподателката бързо започва разследване и по-голямата част от извършителите са осъдени на лишаване от свобода. Въпреки това в толкова тежко дело, свързано със сексуалната експлоатация на момиче, ЕСПЧ не се ограничава само до тази обща констатация в преценката си дали държавата ответник е изпълнила задълженията си по членове 3 и 8. ЕСПЧ констатира, че неосигуряването на помощ на жалбоподателката, неосигуряването на защита от извършителите, ненужното описание на случаите на изнасилване, многократните медицински прегледи, неосигуряването на спокойна и безопасна среда по време на съдебните заседания, оценката относно съгласието на жертвата, прекомерната продължителност на производството и накрая, погасяването по давност на две от обвиненията, представляват случаи на причиняване на тежки допълнителни страдания на жертвата. Поведението на националните органи не е било съвместимо със задължението за закрила на дете, което е станало жертва на сексуална експлоатация и сексуално насилие. Съдиите в наказателните съдилища носят отговорност да гарантират преди всичко, че зачитането на личната неприкосновеност на ищеца е адекватно осигурено по време на съдебния процес. Интимният характер на предмета на делото и възрастта на жалбоподателката са с особено чувствителен характер, което неизбежно налага органите да възприемат съответно съобразен внимателен подход при провеждането на разглежданото наказателно производство. На горните основания съдът констатира нарушение на членове 3 и 8 от ЕКПЧ.

Член 9 от [Конвенцията на Съвета на Европа за престъпления в кибернетичното пространство](#)⁴²⁰ задължава държавите — страни по нея, да ин-

419 ЕСПЧ, решение по дело *N.C. срещу Турция* от 9 февруари 2021 г. (жалба № 40591/11).

420 Съвет на Европа (2004 г.), [Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство](#), CETS № 185, 1 юли 2004 г.

криминират предлагането, предоставянето на възможност за достъп, разпространяването, предаването, снабдяването с или притежаването на детска порнография или производството на такива материали чрез компютърна система. Важно изискване е въпросното поведение да е умишлено. В [обяснителния доклад](#) към конвенцията е посочено, че понятието „детска порнография“ е „уредено в приложимите национални стандарти, отнасящи се до определянето на материали като непристойни, противоречащи на обществения морал или отговарящи на сходни критерии за неморалност“. Следователно материал, който е с художествен, медицински, научен или подобен характер, може да се счита за непорнографски⁴²¹. Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие и насоки относно правата на детето в цифровата среда, в които се съдържат редица мерки, насочени специално към защитата на децата от сексуална експлоатация и сексуално насилие онлайн⁴²².

Освен това в съответствие с членове 21–23 от [Конвенцията от Лансароте](#) държавите са длъжни да предприемат законодателни мерки за криминализиране на различни форми на детска порнография. В съответствие с член 21 склоняването, принуждаването и участието в дейности, представляващи детска порнография, следва да бъде обявено за престъпление. В съответствие с член 22 заставянето на деца да бъдат свидетели на сексуални действия (или действия на сексуална злоупотреба) също трябва да бъде обявено за престъпление. И накрая, член 23 съдържа изискването за приемане на законодателни мерки за криминализиране на отправянето на предложение към деца за участие в сексуални действия чрез информационни или комуникационни технологии. Комитетът от Лансароте насърчава държавите – страни по конвенцията, да обмислят разширяване на обхвата на наказателната отговорност в случаи на отправяне на предложения към деца за участие в сексуални действия, като включат и случаите, когато сексуалната злоупотреба не е резултат от лична среща, а е осъществена чрез интернет⁴²³. Конвенцията от Лансароте предвижда задължение на държавите да осигурят подходящи

421 Съвет на Европа (2001 г.), *Обяснителен доклад към Конвенцията за престъпленията в кибернетичното пространство*, т. 99.

422 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда*, Препоръка CM/Rec(2018)7.

423 Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2015 г.), *Становище по член 23 от Конвенцията от Лансароте и обяснителната бележка към нея: отправяне на предложения към деца за участие в сексуални действия чрез информационни и комуникационни технологии (сприятеляване с деца с цел сексуална злоупотреба)*, 17 юни 2015 г.

спрямо технологичното развитие ответни мерки и да използват всички съответни инструменти, мерки и стратегии за ефективно предотвратяване и борба със сексуалните престъпления срещу деца, включително в онлайн среда⁴²⁴.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *K.U. срещу Финландия*⁴²⁵ в уебсайт за запознанства е публикувана обява от името на 12-годишно момче без негово знание. Посочена е неговата възраст, телефонен номер, физическо описание и е поместена връзка към уебсайт, съдържащ негова снимка. Обявата е със сексуален характер, като в нея се посочва, че момчето търси интимни отношения с момче на неговата или по-зряла възраст, което го прави цел за педофили. Интернет доставчикът не е могъл да разкрие самоличността на лицето, публикувало обявата, поради действащото законодателство. ЕСПЧ изтъква, че позитивното задължение по член 8 от ЕКПЧ за криминализиране на правонарушенията, но също така и за ефективното им разследване и наказателно преследване, придобива още по-голямо значение в случаите, когато е застрашено физическото и емоционалното благосъстояние на дете. В конкретния случай съдът се произнася, че физическото и емоционалното благосъстояние на детето е било застрашено в резултат на това, че то е било изложено на домогвания на педофили в интернет. На горните основания съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

7.3. Високорискови групи

Основен момент

- Някои деца са особено уязвими, например деца, принадлежащи към етнически малцинства, деца с увреждания, ЛГБТИК деца или деца, страдащи от пристрастяване.

424 Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2008 г.), *Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ)*, 12 май 2017 г.

425 ЕСПЧ, решение по дело *K.U. срещу Финландия* от 2 декември 2008 г. (жалба № 2871/02).

В областта на правото на СЕ разглежданите от ЕСПЧ дела, свързани конкретно със случаи на насилие срещу деца от малцинствени групи (извън контекста на трафика на хора и принудителния труд) са относително немногобройни. Те се отнасят предимно за сегрегация в училищата и дискриминация. Тези проблеми са разгледани в [раздел 3.2](#).

Пример: По делото *Centre of Legal Resources om името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния* неправителствена организация е подала жалба от името на момче от ромски произход, което е починало в държавна институция за грижа⁴²⁶. Момчето е било ХИВ-позитивно и е страдало от тежко интелектуално увреждане. Условиата в институцията, където е живеело момчето, са били ужасяващи: липсвало е отопление, спално бельо и облекло, липсвала е подкрепа от персонала и т.н. Поради факта, че жертвата е нямала близки родственици, неправителствена организация е подала от негово име жалбата за нарушение на правата, гарантирани в членове 2, 3, 5, 8, 13 и 14 от ЕКПЧ. Съдът се произнася, че с оглед на изключителните обстоятелства по делото (извънредната уязвимост на младия ром и липсата на известни близки родственици), неправителствената организация има процесуална легитимация да представлява починалия жалбоподател. По съществото на жалбата ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от конвенцията. Съдът постановява, че националните органи носят отговорност за смъртта на г-н Câmpeanu, тъй като са го настанили в институция, където той е починал поради недохранване и липса на подходящи жилищни условия и здравни грижи. ЕСПЧ установява също така нарушение на член 2 на основание на факта, че румънските органи не са провели ефективно разследване на смъртта на г-н Câmpeanu.

Що се отнася до децата, живеещи в институции, в [Препоръка на Съвета на Европа Rec\(2005\)5](#) е посочено, че настаняване на дете не трябва да се предприема на дискриминационни основания⁴²⁷. В делата на ЕСПЧ, свързани с деца с увреждания, се повдигат някои въпроси, включително във

426 ЕСПЧ, решение по дело *Centre for Legal Resources om името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния* [голям състав] от 17 юли 2014 г. (жалба № 47848/08).

427 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2005 г.), [Препоръка Rec \(2005\)5 относно правата на деца, живеещи в институции за резидентна грижа](#), 16 март 2005 г.

връзка с позитивното задължение на държавата да защитава живота и физическата неприкосновеност на такива деца.

Пример: Делото *Ненчева и др. срещу България*⁴²⁸ се отнася до смъртта на 15 деца и младежи в дом за лица с умствени и физически увреждания. ЕСПЧ констатира, че условията на живот на децата в институцията, която е под контрола единствено на държавата, са ужасяващи: те не разполагат с храна, лекарства, облекло и отопление. Компетентните органи са били уведомени неколkokратно за тази ситуация и следователно са знаели или са били длъжни да знаят за наличието на риск от смърт. ЕСПЧ установява нарушение на материалния елемент на член 2 от ЕКПЧ с мотива, че органите не са предприели никакви мерки за закрила на живота на децата, настанени в институция под техен контрол. Освен това българските органи не са провели ефективно разследване на смъртните случаи на деца. В конкретните обстоятелства по случая те е следвало да образуват служебно наказателно разследване. Проведеното от тях разследване е оценено като неефективно на няколко основания: то е започнало две години след смъртта на децата, проточило се е необосновано дълго, не е обхванало смъртта на всички починали деца и не е изяснило всички фактори, свързани със случая. На тези основания ЕСПЧ установява нарушение на процедурния елемент на член 2 от ЕКПЧ429.

Пример: Делото *I.C. срещу Румъния*⁴³⁰ се отнася до жалба относно неадекватността на разследването във връзка с твърдението за изнасилване на 14-годишно момиче. Съдът приема, че румънските органи неоснователно са поставили акцент върху липсата на доказателства, че жалбоподателката е проявила съпротива по време на инцидента, като са основали изводите си единствено на показанията на предполагаемите извършители, че момичето се е съгласило с половия акт, наред с факта, че по тялото ѝ не са открити следи от насилие. Освен това не е бил възприет съобразен с контекста подход нито от прокурорите, нито от съдиите, които се произнасят по делото, като не са

428 ЕСПЧ, решение по дело *Ненчева и др. срещу България* от 18 юни 2013 г. (жалба № 48609/06).

429 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *L.R. срещу Северна Македония* от 23 януари 2020 г. (жалба № 38067/15).

430 ЕСПЧ, решение по дело *I.C. срещу Румъния* от 24 август 2016 г. (жалба № 36934/08).

взети предвид нейната невръстна възраст и фактът, че предполагаемото изнасилване, в което са участвали трима мъже, е извършено през нощта при студено време — всички тези фактори увеличават уязвимостта на жертвата. Особено внимание е трябвало да се обърне на анализа на валидността на съгласието на жалбоподателката с оглед на лекото ѝ интелектуално увреждане. В този контекст естеството на предполагаемото сексуално насилие срещу нея е било такова, че от основно значение за ефективното прилагане на съответните наказателни закони и за достъпа ѝ до подходящи правни средства за защита е било наличието на полезни механизми за разкриване и сигнализиране. ЕСПЧ констатира нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *V.C. срещу Италия*⁴³¹ се отнася до 15-годишно момиче, задържано по време на парти, където са се консумирали алкохол и наркотици. Родителите ѝ заявяват, че дъщеря им страда от психиатрични разстройства и че към нея са отправяни предложения да позира за порнографски снимки. Въпреки че органите незабавно започват наказателно разследване и прокурорът е поискал жалбоподателката да бъде приета в специализирана институция, ЕСПЧ критикува факта, че са изминали повече от четири месеца преди съдът по въпросите на младежта да вземе решение, след което на социалните служби е отнело още четири месеца да изпълнят разпореждането. Междувременно жалбоподателката става жертва на сексуална експлоатация и групово изнасилване. ЕСПЧ се е произнесъл, че съдът по въпросите на младежта и социалните служби на практика не са предприели незабавни защитни мерки, въпреки че са знаели, че жалбоподателката е физически и психологически уязвима и че не е приключило производството относно сексуалната ѝ експлоатация и предполагаемото групово изнасилване. С тези си действия органите не са извършили оценка на рисковете, пред които е била изправена жалбоподателката, което представлява нарушение на членове 3 и 8 от конвенцията.

На международно равнище в член 16 от КПХУ е определено изискване от държавите — страни по конвенцията, да предприемат конкретни мерки за защита на децата с увреждания от насилие и експлоатация⁴³².

431 ЕСПЧ, решение по дело *V.C. срещу Италия* от 1 май 2018 г. (жалба № 54227/14).

432 Вж. също [раздел 3.5](#).

7.4. Изчезнали деца

Основен момент

- Децата – жертви на насилствено изчезване (наричано също и „принудително изчезване“ в международното право), имат право да запазят или да получат отново своята самоличност.

В съответствие с правото на ЕС Европейската комисия е открила безплатна гореща телефонна линия (116000) за съобщения за изчезнали деца⁴³³. Услугата приема обаждания с информация за изчезнали деца и предава информацията на полицейските органи, предоставя съвети и подкрепа на лицата, които носят отговорност за изчезналите деца, и подпомага разследването на случаите.

В рамките на правото на СЕ насилственото изчезване на деца е разглеждано в обхвата на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Zorica Jovanović срещу Сърбия*⁴³⁴ се твърди, че новородено бебе е починало скоро след раждането, но тялото не е било предадено на родителите. Майката се е оплакала, че държавата не е изпълнила задължението си да ѝ предостави информация за съдбата на нейния син, включително относно причината за предполагаемата смърт или относно времето и мястото на погребението. ЕСПЧ постановява, че „многократният отказ на държавата да предостави [на майката] достоверна информация за съдбата на нейния син“ представлява нарушение на правото на зачитане на семейния ѝ живот⁴³⁵. Съгласно член 46 от ЕКПЧ съдът е разпоредил на Сърбия да предприеме всички подходящи мерки, за предпочитане чрез *lex specialis*, и в срок от една година да създаде механизъм

433 ЕС, Европейска комисия (2007 г.), Решение № 2007/698/ЕО за изменение на Решение № 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със „116“, ОВ L 284, 2007 г., стр. 31; ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), Директива 2018/1972 за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст), ОВ L 321, 2018 г., стр. 36, член 96.

434 ЕСПЧ, решение по дело *Zorica Jovanović срещу Сърбия* от 26 март 2013 г. (жалба № 21794/08).

435 *Лак там*, т. 74.

за индивидуално обезщетяване на всички родители, намиращи се в положение като това на жалбоподателката или в достатъчно сходно положение с него. Сръбският парламент впоследствие приема през февруари 2020 г. закон за изпълнение на решението по делото *Zorica Jovanović*.

Пример: В последвалото дело *Mik u Jovanović срещу Сърбия*⁴³⁶ жалбоподателите се оплакват, че изпълнението на решението по делото *Zorica Jovanović* от страна на сръбските органи е било твърде бавно и в крайна сметка неефективно. Въпреки че това законодателство е прието през 2020 г. след значително закъснение, въпросите, които е трябвало да бъдат нормативно регулирани, са били с много чувствителен и сложен характер. Освен това в приетия в крайна сметка от парламента закон по отношение на положението, пред което са изправени жалбоподателите и други лица в същото положение се предвиждат както съдебни производства, така и извънсъдебни процедури, и този закон има за цел разкриването на действителното положение на новородените бебета, за които има подозрения, че са изчезнали от родилните отделения в Сърбия. По-специално законът предвижда, наред с другото, система, в която националните съдилища имат правомощия да разследват и набавят доказателства не само по искане на вносител на искане за това, но и по собствена инициатива с цел установяване на всички относими факти, и също така имат правомощия да присъждат обезщетение, когато случаят го изисква. Предвидена е и комисия с широки правомощия, чиито членове се определят с мнозинство от представителите на регистрирани сдружения на родители с предмет на дейност проблемите с изчезнали бебета. На това основание ЕСПЧ изважда делото от списъка си с дела.

В член 25, алинея 1, буква б) от [Международната конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване](#)⁴³⁷ се посочва, че държавите са длъжни да предотвратяват и наказват „фалшифицирането, прикриването или унищожаването на документи, удостоверяващи истинската самоличност“ на деца, които са жертви на насилствено изчезване или чиито родители са жертви на насилствено изчезване. Освен това държавите са

436 ЕСПЧ, решение по дело *Mik u Jovanović срещу Сърбия* от 23 март 2021 г. (жалби № 9291/14 и № 63798/14).

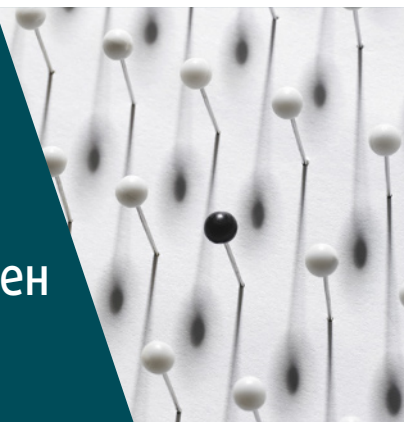
437 Организация на обединените нации (2006 г.), [Международна конвенция за защита на всички лица от насилствено изчезване](#), 20 декември 2006 г.

длъжни да предприемат необходимите мерки за издирване и идентифициране на тези деца, както и за връщането им на техните семейства. С оглед на правото на тези деца да бъде запазена или повторно установена тяхната самоличност, включително тяхното гражданство, име и семейни връзки, признати от закона, държавите трябва да разполагат с действащи правни процедури за преглед и отмяна на осиновяване или настаняване в грижа на деца – жертви на насилствено изчезване (член 25, алинея 4). Конвенцията потвърждава два от общите принципи, които стоят в основата на правата на детето: висшият интерес на детето като първостепенно съображение и правото на детето да изразява мнението си (член 25, алинея 5). Макар че тази конвенция е ратифицирана от относително малък брой европейски държави, нейното значение за европейската нормативна рамка не трябва да се подценява⁴³⁸.

438 Към февруари 2022 г. конвенцията е ратифицирана от 17 от 27-те държави – членки на ЕС. Тя е ратифицирана и от следните държави – членки на Съвета на Европа: Албания, Армения, Босна и Херцеговина, Черна гора, Сърбия и Швейцария.

8.

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 14 (образование)</p> <p>Директива за единното решение (2011/98/ЕС)</p> <p>Директива за дългосрочно пребиваващите (2003/109/ЕО)</p> <p>Директива относно студентите (2014/114/ЕО)</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p> <p>Директива относно определянето (2011/95/ЕС)</p> <p>Директива относно условията на приемане (преработен текст) (2013/33/ЕС)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München</i>, 1974 г., С-9/74</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Vaubast и R срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2002 г., С-413/99, (образование на децата мигранти)</p>	<p>Право на образование</p>	<p>ЕКПЧ, Протокол № 1, член 2 (право на образование)</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 17 (право на образование)</p> <p>РКЗНМ, член 12, алинея 3 и член 14</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Пономарьови срещу България</i>, 2011 г. (жалба № 5335/05) (дискриминация, основана на имиграционен статут)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 35 (достъп до здравни грижи)</p> <p>Директива относно определянето (2011/95/ЕС), член 29 (предоставяне на основни обезщетения на децата мигранти)</p> <p>Директива относно условията на приемане (преработен текст) член 21, член 23, параграф 4 и член 25</p>	<p>Право на здраве</p>	<p>ЕКПЧ, член 2 (право на живот) и член 8 (право на физическа неприкосновеност)</p> <p>Конвенция за правата на човека и биомедицината (Конвенция от Овиедо), членове 6 и 8</p> <p>ЕСХ (ревизирана), член 11 (право на опазване на здравето) и член 13 (право на социална и медицинска помощ)</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Oyal срещу Турция</i>, 2010 г. (жалба № 4864/05) (заразяване с ХИВ на новородено)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Илия Петров срещу България</i>, 2012 г. (жалба № 19202/03) (нараняване в електрически трансформаторен пост)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Сâtreanu срещу Румъния</i> [голям състав], 2014 г. (жалба № 47848/08) (смъртен случай в институция)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Glass срещу Обединеното кралство</i>, 2004 г. (жалба № 61827/00) (информирано съгласие)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>М.А.К. и Р.К. срещу Обединеното кралство</i>, 2010 г. (жалби № 45901/05 и № 40146/06) (подлагане на изследване без съгласието на родителите)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vavříčka и др. срещу Чешката република</i>, 2021 г. (жалба № 47621/13) (мерки за дължителна ваксинация)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Parfitt срещу Обединеното кралство</i>, 2021 г. (жалба № 18533/21) (висш интерес на детето)</p> <p>ЕКСП, решение по дело <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIH) срещу Франция</i>, 2004 г. (жалба № 14/2003 г.) (здравни грижи за деца мигранти)</p> <p>ЕКСП, решение по дело <i>Defence for Children International (DCI) срещу Белгия</i>, 2012 г. (жалба № 69/2011) (деца с нередовен статут)</p>
<p>Харта на основните права, член 34, параграф 3 (право на социална помощ и на помощ за жилище)</p> <p>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</p> <p>Директива за събиране на семейството (2003/86/ЕО)</p> <p>Директива относно условията на приемане (преработен текст) (2013/33/ЕС)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Zubair Haqbin срещу Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i>, 2019 г., C-233/18</p>	<p>Право на жилище</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), член 16 (право на семейството на социална, правна и икономическа защита), член 17 (право на децата и младежите на социална, правна и икономическа защита) и член 31 (право на жилище)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Vah срещу Обединеното кралство</i>, 2011 г. (жалба № 56328/07)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Winterstein и др. срещу Франция</i>, 2013 г. (жалба № 27013/07) (непредоставяне на жилища)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Khan срещу Франция</i>, 2019 г. (жалба № 12267/16)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, членове 1, 24 и 34 (социална сигурност и социална помощ)</p> <p>Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158)</p> <p>Директива за дългосрочно пребиваващите (2003/109/ЕО)</p> <p>Директива относно определянето (2011/95/ЕС)</p>	<p>Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност</p>	<p>ЕСХ (ревизирана), членове 12–14 (права на социално осигуряване, социална и медицинска помощ и на помощ от службите за социални грижи), член 16 (право на семейството на социална, правна и икономическа защита) и член 30 (право на закрила срещу бедност и социална изолация)</p> <p>Протокол № 1 към ЕКПЧ, член 1</p> <p>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</p> <p>Европейска конвенция за социално осигуряване</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Konstantin Markin срещу Русия</i> [голям състав], 2012 г. (жалба № 30078/06) (отпуск за отглеждане на дете)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Йочева и Ганева срещу България</i>, 2021 г. (жалби № 18592/15 и № 43863/15)</p> <p>ЕКСП, решение по дело <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i>, 2013 г. (жалба № 82/2012) (спиране на семейни помощи за отсъствия от училище)</p>

Икономическите, социалните и културните права, наричани по-често социално-икономически права или социални права, в европейския контекст обхващат свързани с работата права, както и право на образование, здраве, жилище, социална сигурност и, по-общо, на достатъчен жизнен стандарт. Културните права остават в голяма степен неразработени и без достатъчно внимание в научните публикации и съдебната практика. Някои техни аспекти са разгледани в [раздел 8.2](#) относно правото на образование.

Изрични изисквания във връзка с икономическите, социалните и културните права в европейския контекст се съдържат главно в [ЕСХ](#) и [Хартата на основните права на ЕС](#), а разпоредби от значение за тази област са включени и в [ЕКПЧ](#) и протоколите към нея, например относно забраната за принудителен труд и правото на образование. Освен това ЕСПЧ е изразил позицията, че „липсва строго разграничение между сферата [на социалните и икономическите права] и областта, попадаща в обхвата на Конвенцията“⁴³⁹, както и мнението, че гражданските права, гарантирани от ЕКПЧ, включват в своето съдържание и икономически, социални и културни права. В съответствие с този подход например съдът е анализирал правото на достъп до здравни грижи като елемент от забраната на изтезанията, нечовешкото или унижителното отнасяне или наказание (член 3 от ЕКПЧ)⁴⁴⁰.

В ЕС [Европейският стълб на социалните права](#) (ЕССП), прогласен през 2017 г.⁴⁴¹, и [планът за действие на Комисията по Европейския стълб на социалните права](#)⁴⁴², приет през 2021 г., са израз на силен политически ангажимент за по-социална Европа. ЕССП се състои от 20 принципа, които са от съществено значение за справедливите и добре функциониращи пазари на труда и социални системи. Принцип № 11 от ЕССП е съсредоточен върху грижите за децата и подкрепата за тях и подчертава, че децата имат право на достъпно образование и грижи в ранна детска възраст с добро качество и право на защита от бедност. Децата в неравностойно положение също имат право на специфични мерки за подобряване на равните възможности. През 2021 г. Съветът на ЕС прие [Европейската гаранция за децата](#) с цел да се гарантира, че всяко дете в Европа, изложено на риск от бедност или социално изключване, има достъп до най-основните права като здравеопазване и образование⁴⁴³.

439 ЕСПЧ, решение по дело *Airey срещу Ирландия* от 9 октомври 1979 г. (жалба № 6289/73), т. 26.

440 Вж. например ЕСПЧ (2015 г.), *Factsheet– Prisoners’ health-related rights* (Информационен документ: Права на здраве на лишените от свобода), февруари 2015 г., и ЕСПЧ (2015 г.), *Factsheet– Health* (Информационен документ: Здраве), април 2015 г.

441 ЕС (2017 г.), „[Европейският стълб на социалните права в 20 принципа](#)“, 16 ноември 2017 г.

442 ЕС, Европейска комисия (2021 г.), [План за действие по Европейския стълб на социалните права](#), COM (2021)102 final, 2021 г.

443 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2021 г.), [Препоръка \(ЕС\) 2021/1004 от 14 юни 2021 г. за създаване на Европейска гаранция за децата](#), ST/9106/2021/INIT, ОВ L 223 г., 2021 г.

В тази глава са разгледани икономическите, социалните и културните права, които имат пряко отношение към децата: правото на образование (раздел 8.2), правото на здраве (раздел 8.3), правото на жилище (раздел 8.4) и правото на достатъчен жизнен стандарт и социална сигурност (раздел 8.5).

8.1. Подходи към икономическите, социалните и културните права

Основни моменти

- Обезпечаването на достатъчно ресурси е ключът към осигуряването на защитата на социалните права.
- Централните елементи от социалните права са наличността, достъпността, адаптивността и приемливостта.

Съгласно правото на ЕС икономическите, социалните и културните права са включени в обхвата на **Хартата на основните права на ЕС** със същото значение, както и гражданските и политическите права. Разпоредбата на член 52 от хартата обаче прави разграничение между права и принципи, като принципите имат ограничен характер по отношение на възможността съдебните органи да се позовават на тях⁴⁴⁴. Според Съда на ЕС не всички икономически, социални и културни права и принципи, залегнали в хартата, са с такъв характер⁴⁴⁵.

В обхвата на правото на СЕ ЕКСП отбелязва, че когато реализирането на постижения в областта на дадено право е „изключително сложно и решенията са особено скъпо струващи“, напредъкът се оценява въз основа на три критерия: първо, мерките да се предприемат в разумен срок за постигане на целите на хартата; второ, този напредък трябва да бъде измерим; и трето, „в съответствие с максималното използване на

444 Вж. също ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Проучване на осъществимостта за гаранция за децата, окончателен доклад*, март 2020 г.

445 Съд на ЕС, решение по съединени дела *Stadt Wuppertal срещу Maria Elisabeth Bauer и Volker Willmeroth срещу Martina Broßonn* от 6 ноември 2018 г., C-569/16 и C-570/16.

наличните ресурси⁴⁴⁶. Наред с това ЕКСП напомня на държавите за „въздействието на техните решения върху групите в особено неравностойно положение, както и върху останалите засегнати лица“⁴⁴⁷.

Макар и в специфичния контекст на правото на социална сигурност, ЕКСП изтъква, че действия, представляващи отстъпление от реализираните постижения, които са мотивирани с необходимостта „да се осигури поддържането и устойчивостта на съществуващата система за социална сигурност“, са допустими, при условие че не „подкопават основната рамка на националната система за социална сигурност и не лишават физически лица от възможността да се ползват от защитата на тази система срещу сериозни социални и икономически рискове“⁴⁴⁸. ЕСПЧ също приема възможността за мерки, представляващи отстъпление от постигнатото, но проверява дали възприетият метод е обоснован и годен за постигане на проследвана легитимна цел⁴⁴⁹.

Във връзка с правото на образование ЕКСП, действайки в съответствие с подхода на Комитета на ООН за икономически, социални и културни права, е приел аналитичната рамка, основаваща се на критериите за наличност, достъпност, адаптивност и приемливост⁴⁵⁰. Разграничението между наличност и достъпност фигурира и в практиката на ЕСПЧ. Критериите или основните елементи за наличност, достъпност, приемливост и адаптивност стоят в основата на изложения по-долу анализ, доколкото съществува приложима съдебна практика.

446 ЕКСП, решение по дело *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция* от 4 ноември 2003 г. (жалба № 13/2002), т. 53; приложено в ЕКСП, решение по дело *European Action of the Disabled (AEH) срещу Франция* от 11 септември 2013 г. (жалба № 81/2012), т. 94–99.

447 ЕКСП, решение по дело *International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция* от 4 ноември 2003 г. (жалба № 13/2002), точка 53.

448 ЕКСП, решение по дело *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция* от 23 май 2012 г. (жалба № 65/2011), т. 47.

449 ЕСПЧ, решение по дело *Markovics и др. срещу Унгария*, решение за недопустимост от 24 юни 2014 г. (жалби № 77575/11, № 19828/13 и № 19829/13), точки 37 и 39.

450 ЕКСП, решение по дело *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България* от 3 юни 2008 г. (жалба № 41/2007 г.), т. 37.

8.2. Право на образование

Основни моменти

- Ограниченията на достъпа до образование трябва да са предвидими, да преследват легитимна цел, да са обосновани и недискриминационни.
- Зачитането на религиозните и философските убеждения на родителите в образованието на детето не изключва възможността за религиозно или сексуално образование в училищата.
- Образованието трябва да може да се адаптира към потребностите на всички деца, което предполага предприемане на специални мерки за децата с увреждания и възможността децата, принадлежащи към малцинства, да учат и да бъдат обучавани на собствения им език.
- Децата имат право на образование, независимо от тяхното гражданство или миграционен статут.

Съгласно правото на ЕС разпоредбата на член 14, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантира правото на образование, включително „възможността да се получи безплатно задължително образование“. Третият параграф от член 14 гарантира свободата да се създават учебни заведения, както и правото на родителите да осигуряват образованието и обучението на децата си в съответствие със своите религиозни, философски и педагогически убеждения. ЕСПЧ включва принципа на образование, обучение и учене през целия живот⁴⁵¹.

Съгласно правото на СЕ разпоредбата на член 2 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#) гарантира правото на образование. ЕСПЧ уточнява, че тази разпоредба не задължава държавите да осигурят достъп до образование, а гарантира „право на достъп до съществуващите към дадения момент образователни заведения“⁴⁵². Наред с горното правото на образование включва и „възможността за получаване на ползи от полученото образование, т.е. правото да се получи, в съответствие с действащите във всяка държава

451 ЕС (2017 г.), [Европейски стълб на социалните права](#), 16 ноември 2017 г.

452 ЕСПЧ, решение по дело „*Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия*“ срещу Белгия от 23 юли 1968 г. (жалби № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64), т.4.

правила и под една или друга форма, официално признаване на завършеното [...] обучение⁴⁵³. Това обаче не е абсолютно право. Неговите ограничения трябва да са предвидими за заинтересованите лица и да преследват легитимна цел. Дисциплинарните мерки, включващи временно или окончателно изключване от образователно заведение, са позволени, доколкото отговарят на условията за допустими ограничения⁴⁵⁴. ЕСПЧ прави преценка дали тези форми на изключване от образованието водят от лишаване от правото на образование, като взема предвид фактори като процедурните гаранции, продължителността на изключването, мерките за реинтеграция и подходящия характер на осигуреното алтернативно образование⁴⁵⁵. Децата могат също така да бъдат изключени от учебно заведение от съображения, свързани със здравето и безопасността, например ако има опасения, че са носители на заразно заболяване, при условие че решението за изключването им остава в сила само докато е необходимо⁴⁵⁶.

Като елемент от правото на образование родителите имат право на зачитане на техните религиозни и философски убеждения. Същевременно „съставянето и планирането на учебната програма по принцип попада в компетентността на държавата“⁴⁵⁷. Освен това държавата може да включи в учебната програма информация или знания с религиозен или философски характер, при условие че „тази информация се преподава по обективен, критичен и плуралистичен начин“⁴⁵⁸. За осигуряване на плурализма е необходимо разликите по отношение на преподаването на определена религия или философия да бъдат балансирани, като на родителите бъде предложена възможността за частично или пълно освобождаване на децата им от изучаването на съответния предмет, например възможността децата да не участват в определени учебни часове или в целия курс на религиозно обучение⁴⁵⁹. Подходът на ЕСПЧ към този

453 *Пак там*.

454 ЕСПЧ, решение по дело *С.Р. срещу Обединеното кралство* от 6 септември 2016 г. (жалба № 300/11).

455 ЕСПЧ, решение по дело *Али срещу Обединеното кралство* от 11 януари 2011 г. (жалба № 40385/06), т. 58.

456 ЕСПЧ, решение по дело *Метлика срещу Гърция* от 6 октомври 2015 г. (жалба № 37991/12).

457 ЕСПЧ, решение по дело *Folgerø и др. срещу Норвегия [голям състав]* от 29 юни 2007 г. (жалба № 15472/02), т. 84.

458 *Пак там*, т. 84.

459 *Пак там*, точки 85–102 и особено мнение.

проблем от гледна точка на недискриминацията е разгледан в [раздел 2.1](#) и [раздел 2.2](#)⁴⁶⁰.

Съгласно член 17, алинея 2 от [ревизираната ЕСХ](#) държавите се задължават „да вземат всички необходими и подходящи мерки, насочени към [...] предоставяне на безплатно основно и средно образование на децата и младежите, както и насърчаване на редовната посещаемост в училище“⁴⁶¹. Освен това ЕКСП е постановил, че съгласно тази разпоредба държавите – страни по конвенцията, следва да гарантират достъп до образование и на децата, които пребивават незаконно на тяхната територия⁴⁶².

Наред с горното образователните заведения трябва да са достъпни за всички без дискриминация⁴⁶³. ЕКСП застъпва позицията, че „интегрирането на децата с увреждания в масовите училища [...] следва да е нормалната практика, а обучението в специализирани училища следва да е изключение“⁴⁶⁴. Държавите не се ползват с широка свобода на преценка по отношение на избора на вида на училищата, в които да се обучават лица с увреждания: те трябва да посещават масови училища⁴⁶⁵. Случаи, свързани с диференцирано третиране в областта на образованието на основания като гражданство, имиграционен статут или етнически произход, са разгледани в [глава 3](#).

Съгласно съдебната практика на ЕКСП държавите се ползват с широка свобода на преценка по отношение на определянето на културната уместност на използваните учебни материали, но те се дължат да гарантират недискриминационно образование в областта на сексуалното и репродуктивното здраве, „което не утвърждава и не засилва социалното

460 ЕСПЧ, решение по дело *Grzelak срещу Полша* от 15 юни 2010 г. (жалба № 7710/02).

461 ЕСХ от 1961 г. не съдържа разпоредба относно правото на образование.

462 ЕКСП, решение по дело *Médecins du Monde – International срещу Франция* от 11 септември 2012 г. (жалба № 67/2011).

463 По въпросите, свързани с децата с увреждания, вж. също глави 3 и 7.

464 ЕКСП, решение по дело *Mental Disability Advocacy Center (МДАС) срещу България* от 3 юни 2008 г. (жалба № 41/2007), т. 35.

465 ЕКСП, решение по дело *European Action of the Disabled (АЕН) срещу Франция* от 11 септември 2013 г. (жалба № 81/2012), т. 78; ЕКСП, решение по дело *International Federation of Human Rights (FIDH) и Inclusion Europe срещу Белгия* от 9 септември 2020 г. (жалба № 141/2017).

изключване и лишаването от човешко достойнство⁴⁶⁶. Образователните материали не трябва да „утвърждават унизителни стереотипи“, например относно лицата с нехетеросексуална ориентация⁴⁶⁷.

И накрая, адаптивността на образованието спрямо потребностите на всички деца предполага например за децата с увреждания, които са интегрирани в масовите училища, „да се предприемат мерки за удовлетворяване на техните специални потребности“⁴⁶⁸ (вж. също [раздел 3.5](#)).

Освен това в съответствие с член 12, алинея 3 от [РКЗНМ](#) държавите – страни по конвенцията, се задължават изрично да утвърждават равни възможности за достъп до образование на всички степени за лицата, принадлежащи към национални малцинства (вж. също [глава 3](#))⁴⁶⁹. За децата, принадлежащи към национални малцинства, член 14 от [РКЗНМ](#) гарантира правото да учат и да бъдат обучавани на собствения им език⁴⁷⁰. ЕСПЧ констатира също така, че правото на образование включва и правото на лицата да получават образование на националния език (един от националните езици)⁴⁷¹.

Като се има предвид нарастващото значение на цифровата среда, в тази област бяха приети редица документи на Съвета на Европа, в които

466 ЕКСП, решение по дело *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) срещу Хърватия* от 30 март 2009 г. (жалба № 45/2007), т. 47.

467 *Лак там*, точки 59 и 61; Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Bayev и др. срещу Русия* от 13 ноември 2017 г. (жалба № 67667/09); ЕСПЧ, решение по дело *A.R. u L.R. срещу Швейцария*, 2017 г. (жалба № 22338/15).

468 ЕКСП, решение по дело *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) срещу България* от 3 юни 2008 г. (жалба № 41/2007), т. 35.

469 Вж. също Съвет на Европа, Консултативен комитет за Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (2006 г.), *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Коментар за образованието в обхвата на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства), ACFC/25DOC(2006)002, 2 март 2006 г., част 2.1.

470 За допълнителна информация вж. Съвет на Европа, Консултативен комитет за Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (2006 г.), „*Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (Коментар за образованието в обхвата на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства)“, ACFC/25DOC(2006)002, част 2.3 и *Thematic Commentary No. 3: The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention* (Тематичен коментар № 3: Езикови права на лицата, принадлежащи към национални малцинства, съгласно Рамковата конвенция), 2012 г., ACFC/44DOC(2012)001 rev, 5 юли 2012 г., част VI.

471 ЕСПЧ, решение по дело *Catan и др. срещу Молдова и Русия* [голям състав] от 19 октомври 2012 г. (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06), т. 137.

държавите се приканват да гарантират, че децата имат достъп до цифровата среда по начин, който е приобщаващ и отчита развитието в способностите на децата и особеното положение на деца в необлагодетелствано положение⁴⁷². В тях също така се отправят препоръки образованието в областта на цифровата грамотност да бъде включено в основната образователна програма от най-ранна възраст, като се взема предвид развитието в способностите на децата⁴⁷³.

8.2.1. Право на образование на децата мигранти

Съгласно правото на ЕС основното право на децата на образование независимо от миграционния им статут е признато на практика във всички аспекти на миграционното право на Съюза⁴⁷⁴. **Директивата за единното разрешение**⁴⁷⁵ предвижда равно третиране на лицата, притежаващи разрешение за пребиваване, а **Директивата за дългосрочното пребиваване** – равно третиране на дългосрочно пребиваващите граждани на трети страни⁴⁷⁶. ЕС няма обаче правомощия да определя съдържанието или обхвата на националните разпоредби в областта на образованието. Вместо това ЕС защитава правото на децата мигранти на достъп до образование при условия, които са еднакви или, в зависимост от техния статут, сходни на условията, приложими към местните граждани. **Директивата**

472 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), **СМ/ Препоръка Rec(2018)7 относно насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда**, 4 юли 2018 г.

473 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), **Препоръка СМ/Rec (2019)10 относно развитието и насърчаването на образованието в областта на цифровото гражданство**, 21 ноември 2019 г.; Съвет на Европа, Комитет на министрите (2016 г.), **Препоръка СМ/Rec (2016)2 относно интернет на гражданите**, 10 февруари 2016 г.

474 Вж. напр. ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), **Директива 2011/95/ЕС относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст) (Директива относно признаването)**, ОВ L 337, 2011 г., стр. 9, член 27.

475 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), **Директива 2011/98/ЕС относно единна процедура за кандидатстване на граждани на трети държави за единно разрешение за пребиваване и работа на територията на държава членка и относно общ набор от права за работници от трети държави, законно пребиваващи в държава членка**, ОВ L 343, 2011 г.

476 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), **Директива 2003/109/ЕО на Съвета относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни**, ОВ L 16, 2003 г.

за студентите (2014/114/ЕО) урежда условията за влизане и пребиваване на граждани на трети страни за период над три месеца с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност⁴⁷⁷. Общите условия за прием на деца включват предоставяне на пътнически документ с неизтекъл срок на валидност, разрешение от родителите за предвиждания престой и здравна застраховка, както и, съобразно изискванията на държавата членка, заплащане на такси, дължими за разглеждането на молбата за прием⁴⁷⁸. Учениците например са длъжни да предоставят доказателства за участие в програма за ученически обмен, провеждана от призната за целта организация в съответната държава членка⁴⁷⁹. Стажантите без възнаграждение са длъжни да предоставят изискваните от държавата членка доказателства, че за времето на своя престой разполагат с достатъчно средства за покриване на разходите си за издръжка, обучение и завръщане⁴⁸⁰. Достъпът на студентите, обучаващи се във висши учебни заведения, до икономически дейности, включително платена работа, подлежи на ограничения⁴⁸¹.

Децата на мигранти от ЕС, които се преместват в друга държава – членка на ЕС, по силата на правилата за свободно движение, се ползват от най-благоприятно третиране в това отношение. Те имат право на достъп до общата образователна система и до курсове за чиракуване и професионално обучение в тази държава при равни условия с местните граждани⁴⁸². Това включва обществените и частните училища, както и задъл-

477 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/114/ЕО на Съвета относно условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност (Директива за студентите), ОВ L 375, 2004 г., стр. 12.

478 *Пак там*, член 6.

479 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/114/ЕО относно условията за прием на граждани на трети страни с цел образование, ученически обмен, безвъзмездно обучение или доброволческа дейност (Директива за студентите), ОВ L 375, 2004 г., стр. 12, член 7.

480 *Пак там*, член 10.

481 *Пак там*, член 17.

482 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Регламент (ЕС) № 492/2011 относно свободното движение на работници в Съюза), ОВ L 141, 2011 г., стр. 1, член 10; Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), Директива 2004/38 относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (Директива за свободното движение), ОВ L 158, 2004 г., член 24, параграф 1.

жителното и незадължителното образование. СЕС винаги е тълкувал разширително това право, за да гарантира равния достъп до образование, както и до по-широк кръг социални плащания, свързани с образованието, а също и до всички помощи, чието предназначение е да улеснят участието в образованието. Например по делото *Casagrande* детето на работник мигрант получава право на достъп до помощ за образование, отпускана въз основа на проверка на доходите, по силата на правилата на ЕС за свободно движение⁴⁸³.

Наред с това горното законодателство, прието през 70-те години на миналия век, задължава държавите членки да предоставят допълнително езиково обучение на децата на работници мигранти от ЕС, както на езика на приемащата държава, така и на майчиния им език, с цел улесняване на тяхното интегриране в приемащата държава и в тяхната държава на произход, ако впоследствие те се завърнат там⁴⁸⁴. Макар че тези мерки гарантират щедра и полезна допълнителна подкрепа на децата, обучаващи се в училище в приемащата държава, тяхното прилагане в отделните държави членки е силно фрагментирано и все по-трудно осъществимо с оглед на големия брой различни езици, които трябва да бъдат обхванати⁴⁸⁵.

Пример: Делото *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department*⁴⁸⁶ се отнася до това дали двете дъщери на работник мигрант от Германия, който се е преместил в Обединеното кралство със своята съпруга от Колумбия и дъщерите си, могат да продължат да посещават училище, след като баща им напуска Обединеното кралство и заминава в държава извън ЕС, като оставя там съпругата и дъщерите си. Пред СЕС е стоял въпросът дали съпругата и дъщерите

483 СЕС, решение по дело *Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München* от 3 юли 1974 г., C-9/74. Решението е потвърдено с по-късни решения, като например СЕС, решение по дело *M.J.E. Bernini срещу Minister van Onderwijs en Wetenschappen* от 26 февруари 1992 г., C-3/90.

484 ЕС, Съвет на Европейския съюз (1977 г.), *Директива 77/486/ЕИО относно образованието на децата на работници мигранти*, ОВ L 199, 1977 г. (Следва да се има предвид, че децата мигранти, които са граждани на трети държави, са изключени от нейното приложно поле).

485 ЕС, Комисия на Европейските общности (1984 г.), *Доклади за прилагането на Директива 77/486/ЕИО*, COM (84) 54 final и COM (88)787 final, 10 февруари 1984 г.

486 СЕС, решение по дело *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department* от 17 септември 2002 г., C-413/99.

могат да останат в приемащата държава на собствено основание, въпреки факта, че г-н *Baumbast* (чрез който те са получили производни права на пребиваване) на практика се е отказал от статута си на работник мигрант в ЕС. За СЕС решаващ довод е обстоятелството, че децата са интегрирани в образователната система на приемащата държава и би било вредно и непропорционално те да бъдат отстранени на този решаващ етап от тяхното образование. Съдът потвърждава, че значението на постигането на трайност и приемственост в образованието на децата е толкова голямо, че то може да послужи като основание за продължаване на разрешението за пребиваване на семейството (за което липсват други основания) в приемащата държава за периода на обучението на детето мигрант.

Решението по делото *Baumbast* е последвано от други дела⁴⁸⁷ и е кодифицирано в член 12, параграф 3 от [Директива 2004/38/ЕО \(Директивата за свободното движение\)](#)⁴⁸⁸.

Децата, които са граждани на трети държави, имат право на достъп само до *обществено финансираното* образование при равни условия с местните граждани и са изключени от свързаните с тази област придобивки като стипендии⁴⁸⁹. Някои правни инструменти на ЕС обаче отиват отвъд предоставянето на равен достъп, като изискват от държавите членки да въведат механизми, гарантиращи съответно признаване и прехвърлимост на чуждестранните квалификации, дори когато липсват

487 СЕС, решение по дело *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth and Secretary of State for the Home Department* от 23 февруари 2010 г., C-480/08; СЕС, решение по дело *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim and Secretary of State for the Home Department* от 23 февруари 2010 г., C-310/08.

488 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.) [Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки](#), за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО, ОВ L 158, 2004 г., член 2, параграф 2, буква в) и член 12, параграф 3.

489 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива относно определянето \(Директива 2011/95/ЕС\)](#), ОВ L 337, 2011 г., член 11; Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива за дългосрочно пребиваващите \(Директива 2003/109/ЕО\)](#), ОВ L 016, 2003 г., чл. 14; Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/86/ЕО за правото на събиране на семейството](#), ОВ L 251, 2003 г., чл. 14; Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г., чл. 14, буква в).

съответните удостоверителни документи (член 28 от [Директивата относно определянето](#))⁴⁹⁰.

Правата на образование на децата, търсещи убежище, са още по-ограничени: приемащата държава е длъжна да предостави на тези деца достъп до образователната си система при условия, които са *подобни*, но не непременно *еднакви* с условията, приложими към собствените ѝ граждани⁴⁹¹. На това основание се допуска образованието да се предоставя в центрове за настаняване, вместо в училища, а компетентните органи могат да отлагат пълноценния достъп на търсещите убежище деца до училище за срок до три месеца от датата на подаване на молбата за убежище. В случаите, когато предоставянето на достъп до образователната система е невъзможно поради особеното положение на детето, държавите членки са длъжни да осигурят алтернативни условия на обучение (член 14, параграф 3 от [Директивата относно условията на приемане](#))⁴⁹².

Съгласно правото на СЕ разпоредбата на член 2 от Протокол № 1 се използва във връзка с член 14 като основание за осигуряване на достъп до образование за децата мигранти (вж. също [раздел 3.3](#)).

Пример: По делото *Пономарьови срещу България*⁴⁹³ ЕСПЧ е анализирал предявеното към двама ученици от Русия без разрешение за постоянно пребиваване изискване да заплатят такси за обучение в средно училище. Съдът заключава, че налагането на заплащане на такси за обучение в средно училище в този случай е

490 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/95/ЕС относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила \(преработен текст\)](#) (Директива относно определянето), ОВ L 337, 2011 г., стр. 9.

491 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г. (Следва да се обърне внимание, че съгласно [Директивата относно определянето \(2011/95/ЕС\)](#), член 27, на децата бежанци, които са придобили право на дългосрочно пребиваване се гарантира достъп до образование при същите условия, както за местните граждани.)

492 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива относно условията на приемане \(2013/33/ЕС\)](#), ОВ L 180, 2013 г..

493 ЕСПЧ, решение по дело *Пономарьови срещу България* от 21 юни 2011 г. (жалба № 5335/05).

дискриминационно и съответно представлява нарушение на член 14 от ЕКПЧ във връзка с член 2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ⁴⁹⁴.

ЕСХ осигурява защита на правата на децата мигранти на образование, както пряко (член 17, алинея 2), така и непряко, като налага ограничения върху правата на децата да упражняват трудова дейност, с цел да получат възможност да се възползват пълноценно от задължителното образование (член 7)⁴⁹⁵.

Освен това [Европейската конвенция за правния статут на работниците-мигранти](#)⁴⁹⁶ потвърждава правото на децата мигранти на достъп „на същото основание и при същите условия, както местните граждани“ до общо образование и професионално обучение в приемащата държава (член 14, алинея 1).

В сферата на международното право правата на децата мигранти на равен достъп до образование са утвърдени и от [Международната конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства](#) (член 30)⁴⁹⁷.

В член 28 от [КПД](#) е предвидено, че всички деца имат право на безплатно задължително образование. Съгласно член 29, алинея 1, буква в) от конвенцията съдържанието на това право надхвърля значително равенството на достъпа до образование и включва разпоредбите относно развитието на културната идентичност и езика на детето, както и ценностите на неговата държава на произход.

494 Вж. също [раздел 3.3](#).

495 Вж. напр. ЕКСП, [European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family \(EUROCEF\) срещу Франция](#) от 24 януари 2018 г. (жалба № 114/2015).

496 Съвет на Европа (1977 г.), [Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), CETS № 93, 1977 г.

497 Организация на обединените нации (1990 г.), [Конвенция за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства](#), 18 декември 1990 г.

8.3. Право на здраве

Основни моменти

- Държавите имат позитивни задължения да предприемат мерки срещу застрашаващи живота рискове за здравето, за които компетентните органи разполагат или трябва да разполагат с информация.
- Държавните органи са длъжни да предприемат ефективно разследване в случай на смърт на лице.
- Съгласно ЕСХ деца, които пребивават с нередовен статут в държавата, имат право на здравни грижи отвъд спешната медицинска помощ.
- Приемливостта на здравните грижи предполага получаване на информирано съгласие или разрешение.
- Съгласно законодателството на ЕС и ЕСХ и под условието на няколко ограничени деца мигранти имат право на достъп до социално подпомагане и здравни грижи.

Съгласно правото на ЕС член 35 от [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантира право на достъп до здравни грижи.

Децата на мигранти от ЕС имат достъп до социално подпомагане и здравни грижи при същите условия, както местните граждани, след като са пребивавали три месеца в приемащата държава⁴⁹⁸. Сходни права са гарантирани и на децата на мигранти, които са получили разрешение за дългосрочно пребиваване в държава членка, макар че обхватът на тези права може да бъде ограничен до т.нар. „основни обезщетения“⁴⁹⁹. Що се отнася до децата бежанци и децата, търсещи убежище, държавите членки са длъжни да предоставят достъп до подходящо социално подпомагане при равни условия с гражданите на приемащата държава, но и в този случай това право може бъде ограничено до получаване на „основни

498 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2004 г.), [Директива 2004/38/ЕО относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки](#), ОВ L 158, 2004 г., член 24.

499 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/109/ЕО от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни](#), ОВ L 16, 2003 г., член 11, параграф 4.

обезщетения“ (член 29 от [Директивата относно определянето](#)). Законодателството задължава държавите членки да предоставят на уязвимите деца мигранти достъп до достатъчни здравни грижи. Например децата, които са били жертва на насилие или изтезания, имат право да получат достатъчна подкрепа за удовлетворяване на техните физически и психологически потребности (глава IV от преработената Директива относно условията за приемане, член 21, член 23, параграф 4 и член 25). Директивата относно определянето съдържа сходни разпоредби относно уязвимите деца мигранти.

В областта на правото на СЕ ЕКПЧ не съдържа изрични гаранции за правото на здравни грижи или правото на здраве. ЕСПЧ обаче е разгледал редица дела, свързани със здравето, включващи разнообразни обстоятелства. Първо, съдът разглежда случаи, в които е застрашен животът на деца. Той определя позитивните задължения на държавата за предприемане на превантивни мерки за отстраняване на животозастрашаващи рискове за здравето, които са ѝ известни или следва да са ѝ известни.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Оуал срещу Турция* държавата не е предприела превантивни мерки срещу разпространението на ХИВ чрез преливане на кръв. В резултат на това новородено бебе е било заразено с вируса ХИВ при кръвопреливане в държавна болница. Макар че в случая е било предоставено известно обезщетение, ЕСПЧ констатира, че предвид факта, че не е осигурено пълно покритие на разходите за лечение и медикаменти през целия живот на пострадалото дете, държавата не е изпълнила задължението си да предостави приемливо обезщетение, с което е нарушила правото на живот (член 2 от ЕКПЧ)⁵⁰⁰. Наред с това Съдът нарежда на турската държава да предостави безплатно и пълно покритие на разходите за лечение през целия живот на жертвата.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Илия Петров срещу България*⁵⁰¹ 12-годишно момче е пострадало тежко в електрически трансформаторен пост. Трансформаторният пост е бил разположен в

500 ЕСПЧ, решение по дело *Оуал срещу Турция* от 23 март 2010 г. (жалба № 4864/05), точки 71–72.

501 ЕСПЧ, решение по дело *Илия Петров срещу България* от 24 април 2012 г. (жалба № 19202/03).

обществен парк, където обичайно са се събирали деца и младежи, а вратата не е била заключена. ЕСПЧ приема, че експлоатацията на електрическата мрежа е дейност, която е свързана с повишен риск за лицата, които се намират в близост до съответните съоръжения. Държавата е длъжна да приеме подходящи регулаторни механизми, включително система за контрол на ефективното прилагане на правилата за сигурност. Съдът постановява, че пропускът на държавата да осигури безопасността на трансформаторния пост, макар че е знаела за проблемите, свързани с безопасността, представлява нарушение на правото на живот (член 2 от ЕКПЧ)⁵⁰².

Наред с горното държавите имат позитивното задължение да се отчитат за лечението на деца в уязвимо положение, които са под грижите на държавни органи (вж. също [глава 6](#) и [раздел 7.3](#)).

Пример: Делото *Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpreanu срещу Румъния*⁵⁰³ се отнася до ХИВ-позитивен тийнейджър от ромски произход, страдащ от тежко интелектуално увреждане, туберкулоза, пневмония и хепатит, който е починал на 18-годишна възраст. Той е бил под грижите на държавата през целия си живот. ЕСПЧ установява сериозни пропуски в процеса на вземане на решения относно предоставянето на медикаменти и грижи за пациента, както и трайно неизпълнение на задължението на медицинския персонал да му предоставя подходящи грижи и лечение. На горните основания е направена констатацията, че е налице нарушение на член 2 от ЕКПЧ⁵⁰⁴.

По въпроса за съгласието за провеждане на медицинско лечение ЕСПЧ се произнася, че когато не е налице спешен случай, лечението без съгласието на родителите представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

502 *Пак там*.

503 ЕСПЧ, решение по дело *Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpreanu срещу Румъния* [голям състав] от 17 юли 2014 г. (жалба № 47848/08). Вж. също описанието на това решение на основание на ЕКПЧ в [глава 7](#).

504 Вж. също [раздел 7](#).

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Glass срещу Обединеното кралство*⁵⁰⁵ на дете с тежко увреждане е поставен диаморфин въпреки категоричните възражения на неговата майка. ЕСПЧ констатира, че решението на администрацията на болницата да пренебрегне възражението на майката срещу предложеното лечение при липсата на разрешение от съда представлява нарушение на член 8 от ЕКПЧ⁵⁰⁶.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *М.А.К. и R.K. срещу Обединеното кралство*⁵⁰⁷ деветгодишно момиче е подложено на кръвно изследване и заснемане без съгласието на родителите, въпреки изричните указания на баща ѝ да не се извършват никакви изследвания, докато момичето е само в болницата. Констатирано е, че при липсата на неотложна необходимост от медицински характер, така предприетите без родителско съгласие медицински процедури представляват нарушение на правото на пациентката на физическа неприкосновеност съгласно член 8 от ЕКПЧ⁵⁰⁸.

Същевременно ЕСПЧ потвърждава принципа на висшия интерес на детето в здравеопазването дори когато е налице конфликт с интересите или желанията на родителите, включително в контекста на ваксинационните схеми и решенията в терминален стадий.

Пример: По делото *Vavříčka и др. срещу Чешката република*⁵⁰⁹ жалбоподателите се оплакват от последиците от неспазването на общото законово задължение в Чехия за гарантирано редовно ваксиниране на децата срещу заболявания, които са добре познати в медицинската наука. Спазването на задължението не може да бъде наложено физически. Обаче родители, които без основателна причина не изпълняват задълженията си, може да бъдат глобени, а неваксинираните деца не се приемат в детските градини (изключение се прави за тези, които не могат да бъдат ваксинирани по здравословни

505 ЕСПЧ, решение по дело *Glass срещу Обединеното кралство* от 9 март 2004 г. (жалба № 61827/00).

506 *Пак там*, точка 83.

507 ЕСПЧ, решение по дело *М.А.К. и R.K. срещу Обединеното кралство* от 23 март 2010 г. (жалби № 45901/05 и № 40146/06).

508 *Пак там*, т. 79.

509 ЕСПЧ, решение по дело *Vavříčka и др. срещу Чешката република* от 8 април 2021 г., (жалба № 47621/13).

причини). Съдът констатира, че задължението за ваксинация и преките последици от него съставляват акт на намеса по смисъла на член 8 от ЕКПЧ. Държавите обаче са длъжни да поставят висшия интерес на детето, както и на децата като група, в центъра на всички решения, засягащи тяхното здраве и развитие. Що се отнася до имунизацията, целта трябва да бъде всяко дете да бъде защитено от тежки заболявания чрез ваксинация или непряко чрез колективния имунитет. На това основание съдът приема, че здравната политика на държавата е в съответствие с висшия интерес на детето и тъй като въпросното задължение за ваксинация също така е и пропорционално в разумна степен на преследваните законни цели, в този случай държавата не е превишила свободата си на преценка, нито е нарушила ЕКПЧ.

Пример: В обстоятелствата по делото *Parfitt срещу Обединеното кралство*⁵¹⁰ петгодишната дъщеря на жалбоподателката страда от остра некротизираща енцефалопатия и е била в постоянно вегетативно състояние без изгледи за подобрение. Върховният съд на Обединеното кралство постановява, че не би било незаконосъобразно болничното заведение, което се грижи за дъщерята на жалбоподателката, да прекрати лечението. Предвид свободата на преценка, предоставена на органите в такива случаи, съдът не установява нарушение на член 2 от ЕКПЧ. Националният съд е взел предвид показанията на 12 уважавани лекари специалисти. Съдът е разгледал надлежно и внимателно желанието на жалбоподателката, но прави заключението, че режимът на инвазивни грижи за дъщеря ѝ е продължил дълго време и представлява тежест, без да има никаква полза. Независимо от презумпцията, че животът трябва да бъде запазен, националният съд е счел, че не е във висш интерес на детето животът му да продължава. Поради това жалбата е обявена за недопустима⁵¹¹.

В съответствие с членове 6 и 8 от [Конвенцията за правата на човека и биомедицината](#) (Конвенцията от Овиедо)⁵¹², когато дете няма юридическа

510 ЕСПЧ, решение по дело *Parfitt срещу Обединеното кралство* от 20 април 2021 г. (жалба № 18533/21).

511 Вж. също и ЕСПЧ, решение по дело *Gard и др. срещу Обединеното кралство* от 27 юни 2017 г. (жалба № 39793/17).

512 Съвет на Европа (1997 г.), [Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината](#) (Конвенция за правата на човека и биомедицината), CETS № 164, 1997 г.

дееспособност да даде съгласието си за провеждане на медицинска интервенция, това може да стане само с разрешението на негов представител, освен при спешни случаи. Макар че в тази конвенция не се изисква съгласието на детето, когато то няма юридическа дееспособност да го даде, в нея е посочено, че все пак мнението на детето трябва да бъде взето предвид „като фактор, чиято определяща сила нараства с възрастта и степента на зрялост на лицето“ (член 6, алинея 2). Съветът на Европа отчита необходимостта да бъде вземан предвид развиващият се характер на способността на децата за вземане на решения, включително по въпроси, свързани със собственото им здраве. В тази връзка подготвя ръководство, съдържащо принципи и добри практики за включване на децата в процеса на вземане на решения по медицински въпроси⁵¹³. Генетичните изследвания на деца трябва да бъдат отлагани до достигането на дееспособност за вземане на решения от детето, освен ако такова забавяне би навредило на неговото здраве или благосъстояние⁵¹⁴.

Освен това, съгласно член 11 от ЕСХ държавите — страни по конвенцията, се задължават да предприемат подходящи мерки за създаване на служби за консултации и образование с цел подобряване на здравето и развиване на чувство за индивидуална отговорност по въпросите на здравеопазването⁵¹⁵. Медицинската помощ и грижи са гарантирани съгласно член 13 от ЕСХ на лицата, които не разполагат с достатъчно средства и не са в състояние да си осигурят тези средства със собствени сили или да ги получат от друг източник. И накрая, през 2011 г. Комитетът на министрите прие *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*⁵¹⁶.

Както е видно от долните примери, ЕКСП поддържа позицията, че децата мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, имат право на здравни грижи отвъд медицинската помощ в спешни случаи. ЕСХ съдържа множество позовавания на правото на децата на социално подпомагане и здравни грижи (членове 11, 12, 13, 14, 16 и 17), които са приложими независимо от миграционния статут на децата.

513 За повече информация вж. [уебстраницата на Съвета на Европа в ръководството](#).

514 Съвет на Европа (2018 г.), *Допълнителен протокол към Конвенцията за правата на човека и биомедицината относно генетичните изпитвания за здравни цели*, CETS № 203, 2018 г.

515 За информация относно образованието в областта на сексуалното и репродуктивното здраве вж. също в раздела, посветен на образованието ([раздел 8.2](#)).

516 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Насоки за здравеопазване, съобразено с интересите на детето*, 21 септември 2011 г.

Пример: Решението на ЕКСП по делото *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*⁵¹⁷ е свързано с приемането от Франция на закон, по силата на който е прекратено освобождаването на имигрантите с нередовен статут с много ниски доходи от заплащане на лечение и са въведени такси за здравни грижи. ЕКСП се произнася, че на физическите лица, които не са навършили пълнолетие, включително непридружените деца, трябва да бъдат предоставяни безплатни здравни грижи.

Пример: По делото *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия*⁵¹⁸ ЕКСП установява нарушение на член 17 от ЕСХ с мотива, че са наложени ограничения върху медицинската помощ, предоставяна на децата мигранти без документи. Комитетът потвърждава, че „правото на непълнолетните мигранти, които пребивават незаконно в дадена държава, да получават здравни грижи обхваща не само медицинската помощ в спешни случаи, а също така и първични и вторични здравни грижи, както и психологическа помощ“. Освен това комитетът изтъква, че липсата на центрове за приемане на деца чужденци, пребиваващи незаконно в страната, затруднява достъпа до здравни грижи. Наред с горното той констатира, че причините за влошеното здраве могат да бъдат отстранени, само доколкото за децата се осигуряват жилища и се настаняват в приемна грижа. Във връзка с това комитетът се произнася, че е налице нарушение на член 11, алинеи 1 и 3 от ЕСХ поради липсата на жилища и приемни домове⁵¹⁹.

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти⁵²⁰ също предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства, следва да получават равен достъп до социално подпомагане и здравни грижи (член 19). В областта на международното право по-подробни разпоредби относно правото на здраве се съдържат в член 12 от

517 ЕКСП, решение по дело *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция*, от 8 септември 2004 г. (жалба № 14/2003), точки 35–37.

518 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия* от 23 октомври 2012 г. (жалба № 69/2011).

519 Вж. също ЕКСП, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция* от 24 януари 2018 г. (жалба № 114/2015).

520 Съвет на Европа (1977 г.), Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти, CETS № 93, 1977 г.

Международния пакт за икономически, социални и културни права⁵²¹, както и в член 24 от КПД. Тези правни инструменти поставят акцент върху превенцията и лечението. Комитетът на ООН по правата на детето подчертава значението на достъпа до най-високия достижим стандарт на здравни грижи и хранене през ранното детство⁵²², както и на достъпа на юношите до информация за сексуалното и репродуктивното здраве⁵²³. Освен това Комитетът уточнява, че правото на децата на здраве включва „правото на контрол над собственото здраве и тяло, включително свързаната със сексуалното и репродуктивното здраве свобода да се прави отговорен избор“⁵²⁴. Той насърчава държавите да „обмислят възможността да позволят на децата да се съгласяват за определени видове лечение и интервенции без разрешение от родител, грижещо се за детето лице или настойник, например изследване за ХИВ и услуги за сексуалното и репродуктивното здраве, включително образование и напътствия в областта на сексуалното здраве, използването на контрацептиви и безопасния аборт“⁵²⁵.

8.4. Право на жилище

Основни моменти

- Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от ЕСХ.
- На децата, които пребивават с нередовен статут в дадена държава, следва да бъде предоставен адекватен подслон, а условията на живот в местата за настаняване трябва да зачитат човешкото достойнство.
- ЕСПЧ приема, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване в обществена институция за грижа.

521 Общо събрание на ООН (1966 г.), *Международен пакт за икономически, социални и културни права*, 16 декември 1966 г., United Nations, Treaty Series, т. 993, стр. 3.

522 ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст*, CRC/C/GC/7/Rev.1, т. 27.

523 ООН, Комитет по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 4: Здраве и развитие на юношите в контекста на Конвенцията за правата на детето*, CRC/C/GC/2003/4, т. 28.

524 ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 15: Правото на детето да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние (член 24)*, CRC/C/GC/15, т. 24.

525 *Пак там*, т. 31.

В рамките на правото на ЕС член 34, параграф 3 от [Хартата на основните права на ЕС](#) съдържа позоваване на правото на помощ за жилище като елемент от борбата срещу социалното изключване и бедността. [Директивата за расовото равенство](#) посочва жилищното настаняване сред стоките и услугите, които са на разположение на обществеността, по отношение на които следва да бъде предоставен недискриминационен достъп и предлагане⁵²⁶. По отношение на дългосрочно пребиваващи граждани на трети държави се прилага недиференцирано третиране по отношение на помощите за жилищно настаняване. Законодателството на ЕС си поставя за цел да гарантира, че членовете на семейството на граждани на трети държави няма да бъдат в тежест на системите за социално подпомагане на държавите членки⁵²⁷. [Директивата относно събиране на семейството](#) съдържа изискването молбите за събиране на семейството да съдържат доказателства, че лице, което има статут на кандидат за събиране на семейството (т.е. което е гражданин на трета страна и притежава разрешение за пребиваване, издадено от държава членка със срок на валидност една година или повече, и с основание може да очаква да получи право на постоянно пребиваване), разполага с жилищни условия, считани за нормални за сравнимо семейство, живеещо в същия район. Жилищните условия следва да покриват изискванията на общите здравни норми и нормите за безопасност, които са в сила във въпросната държава членка⁵²⁸.

[Директивата за условията на приемане](#) (член 24, параграф 2) определя задължение за държавите членки да настаняват непридружени деца, търсещи убежище, при техни родственици, в приемни семейства или в подходящи условия за настаняване. Съдът на ЕС е постановил, че материалните условия на приемане, включително жилищното настаняване, не могат да бъдат отнети като санкция, тъй като това би лишило кандидатите от основните им нужди.

526 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2000 г.), [Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход](#), ОВ L 180, 2000 г., чл. 3.

527 Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), [Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията](#), 17 декември 2020 г.

528 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2003 г.), [Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството](#) (Директива относно събиране на семейството), ОВ L 251, 3.10.2003 г., стр. 12–18, член 7, параграф 1, буква а).

Пример: Делото *Zubair Haqbin*⁵²⁹ се отнася до преюдициално запитване, отправено в рамките на спор между г-н Zubair Haqbin и Federal Agency for the Reception of Asylum Seekers, Белгия (Fedasil), по повод на иск за обезщетение, предявен от г-н Haqbin срещу Fedasil вследствие на две решения на организацията, с които той временно е бил лишен от материалните условия на приемане. Г-н Haqbin е афганистански гражданин, пристигнал в Белгия като непридружено дете и подава молба за международна закрила. Настанен е в приемен център, където е участвал в сбиване с други настанени в центъра. Вследствие на този инцидент директорът на приемния център решава да лиши г-н Haqbin от материална помощ за срок от 15 дни. СЕС се произнася за първи път относно обхвата на правото, предоставено на държавите членки с член 20, параграф 4 от Директива 2013/33/ЕС за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила. Въз основа на тълкуването на Съда на ЕС държава членка не може да прилага санкция, състояща се в отнемане, дори временно, на материалните условия на приемане, свързани с жилище, храна или облекло, доколкото това би довело до лишаване на кандидата от възможността да задоволява най-основните си нужди. Налагането на други санкции трябва при всички обстоятелства да отговаря на условията, свързани с принципа на пропорционалност и зачитане на достойнството. В случая на непридружено дете тези санкции трябва да се определят, като се обърне специално внимание на висшия интерес на детето.

В рамките на правото на СЕ ЕКПЧ не гарантира право на жилищно настаняване, но ако дадена държава вземе решение да предоставя жилище, тя трябва да организира жилищното настаняване по недискриминационен начин.

Пример: По делото *Vah срещу Обединеното кралство*⁵³⁰ жалбоподателката, която пребивава на законно основание в Обединеното кралство, е получила разрешение към нея да се присъедини синът ѝ, при условие че няма да разчита на публични средства. Скоро след

529 СЕС, решение по дело *Zubair Haqbin срещу Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers* от 12 ноември 2019 г., C-233/18.

530 ЕСПЧ, решение по дело *Vah срещу Обединеното кралство* от 27 септември 2011 г. (жалба № 56328/07).

пристигането на сина ѝ жалбоподателката подава молба за помощ за жилищно настаняване. Тъй като обаче нейният син подлежи на имиграционен контрол, ѝ е отказано предимството, което ѝ се полага на основание на нейния статут на лице с непълнолетно дете, което е останало без жилище не по собствена воля. Накрая компетентните органи помагат на жалбоподателката да намери ново жилище и по-късно ѝ предоставят социално жилище. Жалбоподателката твърди, че отказът да ѝ бъде предоставено предимство е дискриминационен. ЕСПЧ приема, че въвеждането на критерии за разпределение на ограничените ресурси, каквито са социалните жилища, е законосъобразно, при условие че тези критерии не са произволни или дискриминационни. Отказът за предоставяне на предимство на жалбоподателката не съдържа произволни елементи, тъй като тя е разбирала добре условието, под което е получила разрешение за влизане на нейния син в страната. Освен това жалбоподателката никога не е била действително бездомна и законодателството предвижда други задължения за органите на местната администрация, въз основа на които те биха ѝ предоставили помощ при възникване на реален риск тя и синът ѝ да останат без жилище. На горните основания съдът приема, че в случая няма нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

ЕСПЧ разглежда и случаи на принудително извеждане на пътуващи семейства от площадки за каравани⁵³¹.

Пример: Делото *Winterstein и др. срещу Франция*⁵³² се отнася до производство за съдебно отстранение, образувани срещу редица пътуващи семейства, които от много години живеят на едно и също място. Националните съдилища са издали разпореждания за съдебно отстранение на семействата, с възможност за налагане на санкции за неизпълнение. Въпреки че разпорежданията не са били приведени в принудително изпълнение, много от семействата са се преместили. Само на четири семейства е предоставено алтернативно настаняване в социални жилища; така наречените семейни площадки, където

531 ЕСПЧ, решение по дело *Connors срещу Обединеното кралство* от 27 май 2004 г. (жалба № 66746/01).

532 ЕСПЧ, решение по дело *Winterstein и др. срещу Франция* от 17 октомври 2013 г. (жалба № 27013/07).

е трябвало да бъдат настанени останалите семейства, не са били създадени. При конкретните обстоятелства по това дело принципът на пропорционалност изисква да се обърне специално внимание на последиците от съдебното отстранение и на риска семействата да останат без дом. Националните органи първоначално не са изпълнили това си задължение. Освен това в множество международни инструменти и инструменти на Съвета на Европа се подчертава необходимостта да се осигури алтернативно настаняване в случай на принудително отстранение на роми или пътуващи лица, като се има предвид, че те принадлежат към уязвимо малцинство. Поради това съдът констатира, че е налице нарушение на правата на жалбоподателите по член 8.

Съдът е разгледал непряко въпроса за качеството на жилищата, като е посочил, че неподходящите жилищни условия не са основание за настаняване на деца в обществена институция за грижа⁵³³ (вж. също раздел 5.2. и 6.2.). ЕСПЧ също така е имал възможност да разгледа позитивните задължения на дадена държава, в контекста на грижите и условията на живот, към непридружените деца чужденци, дори когато те пребивават с нередовен статут в държавата.

Пример: Делото *Кхан срещу Франция*⁵³⁴ се отнася до неизпълнението от страна на френските органи на задължението за предоставяне на грижи на непридружено дете чужденец преди и след демонтирането на временните палаткови лагери, създадени в южната част на lande de Calais („Calais heath“). Жалбоподателят, пристигнал във Франция като 11-годишен, живее в лагера в продължение на шест месеца в среда, явно неподходяща за деца и характеризираща се по-специално с нездравословни, несигурни и опасни условия. Положението се влошава след демонтирането на палатковия лагер, в резултат на което е демонтирана палатката, в която е живял жалбоподателят, и настъпва цялостно влошаване на условията на живот на площадката. Въпреки че спрямо жалбоподателя е издадена заповед за настаняване в грижа, органите не са предприели никакви действия за

533 ЕСПЧ, решение по дело *Wallová u Walla срещу Чешката република* от 26 октомври 2006 г. (жалба № 23848/04), точки 73–74; ЕСПЧ, решение по дело *Havelka u др. срещу Чешката република* от 21 юни 2007 г. (жалба № 23499/06), точки 57–59.

534 ЕСПЧ, решение по дело *Кхан срещу Франция* от 28 май 2019 г. (жалба № 12267/16).

неговата защита. Макар националните органи да са били изправени пред сложната задача да идентифицират децата сред всички присъстващи на площадката и да им осигурят подходящи грижи, за съда няма убедителни доказателства, че органите са направили всичко, което разумно може да се очаква от тях за изпълнението на позитивното им задължение в настоящия случай, предвид обстоятелството, че жалбоподателят, в качеството си на непълнолетно непридружено дете чужденец, което се намира незаконно на територията на държавата, следователно е принадлежал към една от най-уязвимите категории в обществото. Съчетаното неосигуряване на подходяща среда за живот на жалбоподателя и неизпълнението на разпореждането за осигуряване на защита представлява унижително отношение и нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Правото на подходящо жилище е гарантирано в член 31 от ЕКХ. ЕКСП приема, че „[п]одходящо жилище по смисъла на член 31, алинея 1 е жилище, което е безопасно от санитарна и здравна гледна точка, т.е. трябва да е оборудвано с всички необходими условия като водопровод, отоплителна инсталация, събиране на отпадъците, санитарен възел и електрическа инсталация, а също така трябва да е безопасно от конструктивна гледна точка, да не е пренаселено и да е предоставено в постоянно владение, защитено от закона“⁵³⁵. Съдебното отстранение е допустимо, ако е обосновано, осъществява се при условия, които зачитат достойнството, и когато е осигурено алтернативно жилище⁵³⁶. Условията в подслон за настаняване „следва да осигуряват зачитане на човешкото достойнство [...] [и] трябва да отговарят на изискванията относно безопасността, здравето и хигиената, като включват най-необходимите санитарни условия, т.е. чиста вода и достатъчно осветление и отопление. Основните изисквания по отношение на временното жилищно настаняване включват също сигурност на района около жилището“⁵³⁷.

535 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия* от 20 октомври 2009 г. (жалба № 47/2008), т. 43.

536 ЕКСП, решение по дело *European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Италия* от 7 декември 2005 г. (жалба № 27/2004), т. 41; ЕКСП, решение по дело *Médecins du Monde – International срещу Франция* от 11 септември 2012 г. (жалба № 67/2011), точки 74–75 и 80.

537 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия* от 20 октомври 2009 г. (жалба № 47/2008), т. 62; ЕКСП, решение по дело *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) срещу Нидерландия* от 20 юли 2014 г. (жалба № 86/2012).

По отношение на жилищното настаняване на деца чужденци с нередовен статут ЕКСП застъпва позицията, че както отказът от предоставяне на каквото и да е жилищно настаняване, така и осигуряването на неподходящо жилищно настаняване в хотели, е нарушение на член 17, алинея 1 от ЕСХ⁵³⁸. Освен това съгласно член 31, алинея 2 от ЕСХ относно предотвратяването на бездомничеството държавите са длъжни да предоставят подходящ подслон на децата в нередовно положение, без да прибягват до задържането им⁵³⁹.

8.5. Право на достатъчен жизнен стандарт и право на социална сигурност

Основни моменти

- Достъпът до помощи за отглеждане на деца и отпуск за отглеждане на дете трябва да е недискриминационен.
- Съгласно правото на ЕС социалноосигурителното покритие на младите работници, работещи по договори за стаж, не може да бъде толкова ниско, че да ги изключва от общото ниво на защита.
- Съгласно ЕСХ спирането на семейните помощи в случаи на отсъствия от училище е непропорционално ограничение на правото на семейството на социална, правна и икономическа защита.

В рамките на правото на ЕС в член 34, параграф 1 от [Хартата на основните права на ЕС](#) е предвидено, че „Съюзът признава и зачита правото на достъп до обезщетенията за социална сигурност и до социалните служби“ в случаи, които отговарят на традиционните области на социалната сигурност (майчинство, заболяване, трудова злополука, зависимо положение

538 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Белгия* от 23 октомври 2012 г. (жалба № 69/2011), точки 82–83. Вж. също FRA, (2010 г.), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States (Разделени от семействата им деца, търсещи убежище в държавите — членки на Европейския съюз)*, 7 декември 2010 г., стр. 30.

539 ЕКСП, решение по дело *Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия* от 20 октомври 2009 г. (жалба № 47/2008), т. 64.

или старост и загуба на работа). Правата са гарантирани на всички лица, които пребивават или се движат на законно основание в ЕС. Правото на социално подпомагане е признато с цел осигуряване на достойно съществуване на лицата, които не разполагат с достатъчно средства, и с цел борба срещу социалното изключване и бедността. Всички тези аспекти се определят въз основа на „правилата, установени от правото на Съюза и от националните законодателства и практики“ (член 34, параграф 1 от хартата). Член 10, параграф 3 от [Директивата относно равновесието между професионалния и личния живот](#) определя правото на отпуск по бащинство, отпуск за отглеждане на дете и гъвкаво работно време⁵⁴⁰. В член 11 от [Директивата относно дългосрочното пребиваване](#)⁵⁴¹ се посочва, че дългосрочно пребиваващите лица се ползват от равно третиране с гражданите на съответната държава по отношение на социалната сигурност, социалното подпомагане и социалната закрила, както те са определени в националното законодателство. Въз основа на член 29 от [Директивата относно определянето](#)⁵⁴² лицата, на които е предоставена международна закрила, получават в държавата членка, която е предоставила такава закрила, необходимото социално подпомагане, предоставяно на гражданите на тази държава членка. Държавите членки трябва да гарантират, че материалните условия на приемане са на разположение на кандидатите, когато кандидатстват за международна закрила⁵⁴³.

СЕС приема, че когато единственото изискване към гражданите на една държава членка, за да получат право на помощи за отглеждане на дете, е да пребивават на нейната територия, от гражданите на други държави членки не може да се изисква да предоставят официално разрешение

540 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива \(ЕС\) 2019/1158 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 г. относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива 2010/18/ЕС на Съвета](#), ОВ L 188, 2019 г.

541 ЕС, Съвет на Европейския съюз, [Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни](#), ОВ L 16, 2004 г.

542 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила \(преработен текст\)](#), ОВ L 337, 2011 г.

543 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила \(преработен текст\)](#), ОВ L 180, 2013 г.

за пребиваване, за да получат достъп до същите обезщетения⁵⁴⁴. Отказът да се предостави отпуск за отглеждане на дете на някои категории лица, като например жени, които имат дете при условията на заместващо майчинство, е дискриминационен⁵⁴⁵. Същото се отнася до държавни служители мъже, на които е отказан отпуск за отглеждане на дете на основание, че техните съпруги не работят или не упражняват професия, освен ако съпругите не са в състояние да удовлетворят потребностите, свързани с отглеждането на детето поради тежко заболяване или нараняване⁵⁴⁶. Аналогично държавите членки трябва да въведат уредба на родителския отпуск в случаи на раждане на близнаци, която гарантира, че тези родители получават подкрепа, съобразена с техните потребности. Това може да се постигне посредством определяне на продължителността на родителския отпуск съобразно броя на родените деца и въвеждане на други мерки, като например подпомагане в натура или финансова помощ⁵⁴⁷.

В сферата на правото на СЕ ЕСПЧ е разгледал твърдения за дискриминация при предоставянето на отпуск за отглеждане на дете и помощи за родители по няколко дела.

Пример: Според обстоятелствата по делото *Konstantin Markin срещу Русия*⁵⁴⁸ отпуск за отглеждане на дете е отказан на военнослужещ в руската армия, докато жените военнослужещи имат право на такъв отпуск. Съдът приема, че изключването на военнослужещите мъже от обхвата на правото на отпуск за отглеждане на дете не е разумно обосновано. Той отбелязва, че нито особеният контекст на въоръжените сили и твърденията относно риск за боеспособността на частите, нито доводите за специалната роля на жените при отглеждането на децата или преобладаващите традиции в страната обосновават

544 СЕС, решение по дело *María Martínez Sala срещу Freistaat Bayern* от 12 май 1998 г., С-85/96, точки 60–65.

545 СЕС, решение по дело *Z. срещу A Government Department, The Board of Management of a Community School* [голям състав] от 18 март 2014 г., С-363/12.

546 СЕС, решение по дело *Konstantinos Maistrellis срещу Ypourgos Dikaioynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaionaton* от 16 юли 2015 г., С-222/14, т. 53.

547 СЕС, решение по дело *Zoi Chatzi срещу Ypourgos Oikonomikon* от 16 септември 2010 г., С-149/10, точки 72–75.

548 ЕСПЧ, решение по дело *Konstantin Markin срещу Русия* [голям състав] от 22 март 2012 г. (жалба № 30078/06).

диференцираното третиране. Съдът заключава, че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Йочева и Ганева срещу България*⁵⁴⁹ първата жалбоподателка се оплаква, че е дискриминирана като самотна майка. Отказана ѝ е месечна надбавка, предоставяна на семейства, в които децата имат само един жив родител, тъй като бащата на децата ѝ е неизвестен. ЕСПЧ констатира, че съответният закон се основава на остаряло и стереотипно разбиране за семействата като състоящи се от двама законни родители. Същевременно децата, чийто баща е неизвестен, обективно са били лишени от грижите и закрилата на единия от родителите си по същия начин като децата, единият от чиито родители е починал. Съдът стига до извода, че първата жалбоподателка е дискриминирана на основание както на нейното семейно положение, така и на пола ѝ, и че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 8 от ЕКПЧ.

По-подробни разпоредби относно правото на социална сигурност, правото на социална и медицинска помощ и правото на използване на услугите на службите за социални грижи се съдържат в членове 12–14 от ЕСХ. В член 16 от ЕСХ са посочени изрично социалните и семейните помощи като механизъм, посредством който може да се подобри икономическата, правната и социалната защита на семейния живот. В член 30 от ЕСХ е предвидено правото на закрила срещу бедност и социална изолация⁵⁵⁰. Някои искания за социални помощи могат да попаднат в обхвата на член 1 от [Протокол № 1 към ЕКПЧ](#), при условие че националното законодателство породи съответния имуществен интерес, като уреди плащането като право на социална помощ, независимо дали възникването му зависи от предварителното плащане на осигурителни вноски⁵⁵¹.

Член 12 от ЕСХ съдържа изискването държавите да създадат или поддържат система за социално осигуряване, както и да полагат усилия за постепенно повишаване на равнището на тази система.

549 ЕСПЧ, решение по дело *Йочева и Ганева срещу България* от 11 май 2021 г. (жалби № 18592/15 и № 43863/15).

550 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), [Декларация на Комитета на министрите относно справянето с детската бедност](#), 11 декември 2019 г.

551 ЕСПЧ, решение по дело *Stummer срещу Австрия* [голям състав] от 7 юли 2011 г., (жалба № 37452/02), т. 82.

Разпоредбата на член 16 от ЕСХ задължава държавите да съдействат за икономическата, правната и социалната защита на семейния живот с подходящи средства. Основните средства следва да са семейни помощи или помощи за деца, отпускани в рамките на системата за социално осигуряване и достъпни за всички граждани или въз основа на доходите. Тези помощи трябва да осигуряват достатъчно допълнение на доходите за значителен брой семейства. ЕКСП оценява адекватния характер на семейните (родителските) помощи въз основа на медианния приравнен доход (Евростат)⁵⁵². ЕКСП заключава, че липсата на обща система за семейни помощи представлява несъответствие с изискванията на ЕСХ⁵⁵³.

ЕКСП приема обаче, че плащането на помощи за отглеждане на деца може да бъде поставено под условие, свързано с местопребиваването на детето⁵⁵⁴. Той застъпва позицията, че въвеждането на силно ограничена защита срещу социални и икономически рискове за деца (на възраст между 15 и 18 години), работещи на основание на специални договори за стаж (тези стажанти са имали право единствено на помощи в натура при болест и покритие в случай на трудови злополуки в размер на 1 %), на практика изключва определена категория (деца) работници от „общия обхват на защитата, предоставяна от системата за социално осигуряване като цяло“. Следователно тази практика е в нарушение на задължението на държавите за постепенно повишаване на равнището на системата за социално осигуряване⁵⁵⁵.

Спирането на семейните помощи в случай на отсъствия от училище също е непропорционално ограничение на правото на семейството на социална, правна и икономическа защита.

Пример: В жалба срещу Франция организацията „European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family“ (EUROCEF) твърди, че спирането на семейните помощи като мярка, насочена срещу отсъствията от училище, представлява нарушение на правото

552 ЕКСП (2020 г.), *Заключение 2019 – Австрия*, март 2020 г., стр. 21.

553 ЕКСП (2011 г.), *Заключения 2011 – Турция (член 16)*, 2011/def/TUR/16//EN, 9 декември 2011 г.

554 ЕКСП (2014 г.), *Заключения XX-2 (Испания)*, ноември 2014 г., стр. 23.

555 ЕКСП, решение по дело *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция* от 23 май 2012 г. (жалба № 66/2011), т. 48.

на семействата на социална, правна и икономическа защита съгласно член 16 от ЕСХ. В мотивите към становището си, че мярката е непропорционална на преследваната цел, комитетът посочва, че „оспорваната мярка, изразяваща се в спиране и вероятно отнемане на правото на семейни помощи възлага цялата отговорност за полагане на усилия за намаляване на отсъствията от училище върху родителите и увеличава икономическата и социалната уязвимост на засегнатите семейства”⁵⁵⁶.

Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти⁵⁵⁷ предвижда, че работниците мигранти, които работят на законно основание на територията на друга държава, както и техните семейства, следва да получават равен достъп до социално подпомагане (член 18) и други „социални услуги”, които улесняват интегрирането им в приемащата държава (член 10). Аналогично Европейската конвенция за социално осигуряване гарантира защита на правата на бежанците и лицата без гражданство на достъп до социално осигуряване в приемащата държава (включително до семейни помощи за деца)⁵⁵⁸.

В областта на международното право правото на достатъчен жизнен стандарт е гарантирано в член 11 от [Международния пакт за икономически, социални и културни права](#), както и член 27 от КПД.

556 ЕКСП, решение по дело *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция* от 19 март 2013 г. (жалба № 82/2012), т. 42.

557 Съвет на Европа (1977 г.), *Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти*, CETS № 93, 1977 г.

558 Съвет на Европа, *European Convention on Social Security* (Европейска конвенция за социално осигуряване), CETS № 78, 1972 г.

9.

Миграция и убежище

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>ДФЕС, член 21</p> <p>Харта на основните права, член 7 (семеен живот) и член 45 (свобода на движение)</p> <p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО)</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</p> <p>Регламент за Кодекса на шенгенските граници (562/2006), приложение VII, параграф 6</p> <p>СЕС, решение по дело <i>SM срещу Entry Clearance Officer (служител по разрешението за влизане)</i> от 26 март 2019 г., С-129/18</p> <p>СЕС, решение по дело <i>LW срещу Федерална република Германия</i> от 9 ноември 2021 г., С-91/20</p>	<p>Влизане и пребиваване</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (семеен живот)</p> <p>ЕСХ, член 19</p>
<p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), член 25, параграф 5</p>	<p>Определяне на възрастта</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (частния живот)</p> <p>ЕКСП, решение по дело <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i>, 2018 г. (жалба № 114/2015)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива относно събиране на семейството (2003/86/ЕО)</p> <p>Директивата относно определянето (2011/95/ЕС), член 31</p> <p>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС)</p> <p>Директива за временната закрила (2001/55/ЕО)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</p> <p>СЕС, решение по дело <i>A и S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i>, 2018 г., C-550/16</p>	<p>Събиране на семейството и разделени деца</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Jeunesse срещу Нидерландия</i> [голям състав], 2014 г. (жалба № 12738/10) (семеен живот, висш интерес на детето)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Gül срещу Швейцария</i>, 1996 г. (жалба № 23218/94) (депортиране на семейство)</p> <p>ЕСПЧ, <i>Tiquabo-Tekle и др. срещу Нидерландия</i>, 2006 г. (жалба № 60665/00)</p>
<p>Директива относно условията на приемане (2013/33/ЕС), член 11</p> <p>Директива за връщането (2008/115/ЕО), член 17</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie срещу Salah Al Chodor и др.</i>, 2017 г., C-528/15</p>	<p>Задържане на деца</p>	<p>ЕКПЧ, член 5 (право на свобода)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгия</i>, 2006 г. (жалба № 13178/03) (задържане с цел експулсиране)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>S.F. и др. срещу България</i>, 2017 г. (жалба № 8138/16)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>A.M. и др. срещу Франция</i>, 2016 г. (жалба № 24587/12)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Bistieva и др. срещу Полша</i>, 2018 г. (жалба № 75157/14)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>R.R. и др. срещу Унгария</i> от 2 март 2021 г. (жалба № 36037/17) (задържане в транзитна зона)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Moustahî срещу Франция</i>, 2020 г. (жалба № 9347/14)</p>
<p>Директива за свободното движение (2004/38/ЕО), преамбюл (съображение 24), член 7, член 12, член 13 и член 28, параграф 3, буква б) ДФЕС, член 20</p>	<p>Експулсиране</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Üner срещу Нидерландия</i>, 2006 г. (жалба № 46410/99)</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива за връщането (2008/115/ЕО)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (604/2013)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>M.A. срещу État belge</i>, 2021 г., C-112/20</p> <p>СЕС, решение по дело <i>TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i>, 2021 г., C-441/19</p> <p>СЕС, решение по дело <i>The Queen, по молба на МА и др. срещу Secretary of State for the Home Department</i>, 2013 г., C-648/11</p>		<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [голям състав], 2014 г. (жалба № 29217/12) (депортиране на деца)</p>
<p>Харта на основните права, членове 47–48 (право на ефективни правни средства за защита и право на справедлив съдебен процес, презумпция за невинност и права на защита)</p> <p>Регламент „Дъблин“ (604/2013)</p> <p>Директива относно определянето (2011/95/ЕС), член 31</p> <p>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС), членове 7 и 25</p> <p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС), член 8</p>	<p>Достъп до правосъдие</p>	<p>ЕСПЧ, член 13 (право на ефективни правни средства за защита)</p> <p>ЕСХ, член 16</p> <p>Конвенция за правния статут на работниците мигранти, член 6</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Rahimi срещу Гърция</i>, 2011 г. (жалба № 8687/08) (ефективни правни средства за оспорване на условията на задържане)</p>

ЕС разполага с изрична законодателна компетентност в областта на миграцията и убежището и я упражнява в голяма степен. Разпоредбите относно децата мигранти регламентират различни случаи, включително дългосрочната миграция с цел работа, убежище и субсидиарна закрила, както и случаите на мигранти с нередовен статут. Наред със закрилата, предоставена на всички деца, включително децата мигранти, в член 24 от [Хартата на основните права на ЕС](#), членове 18 и 19 от хартата, се урежда конкретно правото на убежище и закрила, експулсиране или екстрадиране. Освен това ЕС е отделил внимание на специфичните потребности на непридружените деца, включително във връзка с правните аспекти,

като например законното настояничество и законното представителство, определянето на възрастта, проследяването и събирането на семействата, процедурите за убежище, въпросите, свързани с задържането и експулсирането, както и аспектите, свързани с условията на живот на децата, включително жилищното настаняване, здравните грижи, образованието и обучението, религията, културните норми и ценности, отдиха и свободното време, и социалните взаимодействия и преживяванията, свързани с расизъм⁵⁵⁹. Съдът на ЕС има обширна съдебна практика относно закрилата на децата в контекста на убежището и миграцията.

В рамките на правната система на Съвета на Европа действат по-конкретно четири конвенции, които уреждат правата на децата мигранти в различни ситуации: ЕКПЧ, ЕСХ, Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти и Европейската конвенция за гражданството. Настоящата глава е посветена основно на прилагането на разпоредбите на ЕКПЧ, и по-специално на член 3 (защита от нечовешко или унижително отношение), член 5 (лишаване от свобода) и член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот), разгледани самостоятелно или във връзка с член 14 (недискриминация). Тези разпоредби се използват като основание за защита на правата на събиране на семейството, достъп до правосъдие и текущо пребиваване в приемащата държава на децата мигранти, бежанци или търсещи убежище и на членовете на техните семейства. Комитетът на министрите на Съвета на Европа прие и препоръка, в която се призовава за **ефективно настояничество на непридружени и разделени от семействата си деца** в контекста на миграцията⁵⁶⁰.

559 Вж. също FRA, (2010 г.), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States (Разделени от семействата им деца, търсещи убежище в държавите — членки на Европейския съюз)*, 7 декември 2010 г.; FRA (2011 г.), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union who are not removed (Основни права на мигрантите с нередовен статут в Европейския съюз, които не са принудително изведени)*, 7 април 2017 г., стр. 27–38; FRA (2011 г.), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States (Мигрантите с нередовен статут — достъп до здравни грижи в 10 държави — членки на Европейския съюз)*, 11 октомври 2011 г., стр. 26–30; FRA (2018 г.), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU (Права на децата и правосъдие – изисквания за минимална възраст в ЕС)*, 25 април 2018 г.; FRA (2020 г.), *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders (Основни права на бежанците, кандидатите за убежище и мигрантите по европейските граници)*, 27 март 2020 г.

560 Вж. също Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), *Препоръка CM/Rec (2019)11* относно ефективното настояничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 11 декември 2019 г.

На международно равнище [Конвенцията на ООН относно статута на бежанците](#)⁵⁶¹ с Протокола към нея от 1967 г. е централен елемент от международната система за закрила на бежанците. Освен това редица разпоредби на [КПД](#) и общи коментари на Комитета по правата на детето гарантират правата на децата в контекста на миграцията и убежището и са използвани при разработването на законодателни мерки на европейско равнище⁵⁶². По-конкретно, член 8 защитава правото на детето на самоличност, включително гражданство, име и семейни връзки; член 9 гарантира, че разделените деца могат да поддържат контакт с двамата родители, когато това е в техен висш интерес; член 20 гарантира предоставянето на специална закрила на всяко дете, което временно или постоянно е лишено от семейната си среда; и член 22 гарантира на децата бежанци правото на специална закрила и помощ. Повечето индивидуални жалби, които Комитетът по правата на детето разглежда в рамките на третия протокол към КПД се отнасят до областта на миграцията или убежището.

Следващите раздели са посветени на въпросите на влизането и пребиваването ([раздел 9.1](#)); определянето на възрастта ([раздел 9.2](#)); събирането на семейството в интерес на разделените деца ([раздел 9.3](#)); задържането ([раздел 9.4](#)); експулсирането ([раздел 9.5](#)) и достъпа до правосъдие ([раздел 9.6](#)).

9.1. Влизане и пребиваване

Основни моменти

- Гражданите на ЕС се ползват с правото на свободно движение на територията на ЕС.
- Решенията относно влизане и пребиваване на деца следва да се вземат в рамките на подходящи механизми и процедури, съобразени с висшия интерес на детето.

561 Организация на обединените нации, Общо събрание на ООН (1951 г.), [Конвенция относно статута на бежанците](#), 28 юли 1951 г., United Nations, Treaty Series, том 189, стр. 137.

562 Организация на обединените нации (2017 г.), [Съвместни общи коментари № 3 \(2017\) на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства и № 22 \(2017\) на Комитета по правата на детето в контекста на международната миграция](#), CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 ноември 2017 г.

Съгласно правото на ЕС характерът и обхватът на правата на детето варират в широки граници в зависимост от гражданството на детето и неговите родители, както и от това дали детето мигрира заедно със своите родители или е непридружено.

Миграцията на граждани на ЕС към друга държава — членка на ЕС, се счита за свободно движение и се регулира от различни правни инструменти. Правата, гарантирани на гражданите на ЕС, са широкообхватни и имат за цел да стимулират оптимална мобилност на цялата територия на ЕС. Първо, член 21 от **ДФЕС** гласи, че гражданите на ЕС и членовете на техните семейства имат право да се движат и да пребивават свободно в рамките на територията на всички държави членки. Освен това, след като пристигнат в приемащата държава, те имат право да бъдат третирани еднакво с гражданите на тази държава по отношение на техния достъп до работа и условия на труд, социални помощи, училища, здравни грижи и т.н. Член 45 от **Хартата на основните права на ЕС** също така гарантира свободата на движение на гражданите на ЕС.

Освен това правата на децата, които се движат с родители или обгрижващи лица, които са граждани на ЕС, са уредени от **Директивата за свободното движение**⁵⁶³. В тази директива е предвидено, че членовете на семейството имат право да влязат и пребивават в приемащата държава едновременно с преместването на гражданина на ЕС или по-късно (член 5, параграф 1). По смисъла на този нормативен акт членовете на семейството включват всички биологични деца на мигранта — гражданин ЕС, или на неговия съпруг/съпруга или партньор, които са на възраст под 21 години или които са „лица на издръжка“ (член 2, параграф 2). Тези лица може да са граждани на ЕС или на държави извън Съюза, но основното лице, при което те се преместват на територията на Съюза, трябва да е гражданин на ЕС. През първите три месеца след преместването на семейството неговото право на пребиваване е безусловно, но след изтичането на този срок гражданите на ЕС, които желаят децата им да останат с тях в приемащата държава, трябва да докажат, че разполагат с достатъчно финансови средства и пълно здравно застрахователно покритие,

⁵⁶³ Следва да се обърне внимание, че съответните разпоредби от Директивата се прилагат и в ЕИП. Вж. също **Споразумение за Европейско икономическо пространство, 2 май 1992 г., част III, Свободно движение на хора, услуги и капитали и Споразумение между Европейската общност и нейните държави членки, от една страна, и Конфедерация Швейцария, от друга, относно свободното движение на хора**, подписани в Люксембург на 2 юни 1999 г. и влезли в сила на 1 юни 2002 г., ОВ L 114, 2002 г., стр. 6.

за да ги издържат (член 7). Децата и другите членове на семейството придобиват автоматично право на постоянно пребиваване, след като са пребивавали в приемащата държава в продължение на пет последователни години заедно с гражданина на ЕС (член 16, параграф 2 и член 18). С придобиването на това право, към тях вече не се прилагат ограничения по отношение на разполагаемите средства и здравното застрахователно покритие.

Съдът на ЕС също така се е произнесъл относно правата на влизане и пребиваване на деца на граждани на трети държави под режим „кафала“ с гражданин на ЕС.

Пример: По делото *SM срещу Entry Clearance Officer (служител по разрешаване на влизането)*⁵⁶⁴ на алжирския гражданин SM е отказано разрешение за влизане на територията на Обединеното кралство като осиновено дете на гражданин на Европейското икономическо пространство (ЕИП) под режим „кафала“ съгласно алжирската система. Според СЕС понятието за „пряк низходящ“ на гражданин на Съюза съгласно Директива 2004/38/ЕО „трябва да се тълкува в смисъл, че не обхваща дете, което е поставено под постоянно законно настойничество или попечителство на гражданин на Съюза при условията на алжирския режим кафала, тъй като в такъв случай между тях не възниква никаква родствена връзка“. Компетентните национални органи обаче имат функцията да улесняват влизането и пребиваването на дете, поставено под законното настойничество или попечителство на граждани на ЕС съгласно алжирската система *кафала* като един от „други членове на семейството“ на гражданин на ЕС, съгласно член 3, параграф 2 от Директива 2004/38/ЕО и член 24, параграф 2 от Хартата на основните права. Това следва да се направи чрез извършване на балансирана и разумна оценка на всички обстоятелства по случая, която отчита висшия интерес на детето. Ако оценката установи, че се счита, че детето и настойникът водят истински семеен живот и че детето е на издръжка на настойника, то на това дете следва да се предостави право на влизане и пребиваване.

⁵⁶⁴ СЕС, решение по дело *SM срещу Entry Clearance Officer (служител по разрешаване на влизането)* от 26 март 2019 г., C-129/18.

Свободата на движение на граждани на трети държави, които не са членове на семейството на мигрант, който е гражданин на ЕС, е под условието на повече ограничения. Тази сфера е отчасти уредена от законодателството на ЕС и съответно от националното законодателство на отделните държави в областта на имиграцията⁵⁶⁵.

В контекста на процедурите за предоставяне на международна закрила децата се ползват със статут на „уязвими лица“, чието конкретно положение държавите членки са длъжни да вземат предвид, когато прилагат законодателството на ЕС⁵⁶⁶. Във връзка с това държавите трябва да установят и удовлетворят потенциалните специални потребности на търсещите убежище деца, когато те влязат в приемащата държава. Член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз се прилага към изискванията на достиженията на правото на ЕС в областта на убежището по отношение на влизането и пребиваването на деца. Тази разпоредба съдържа изискването към държавите — членки на ЕС, да гарантират, че при всички действия, които се предприемат от публичните органи или от частни институции по отношение на децата, висшият интерес на детето е от първостепенно значение.

Пример: По дело *LW срещу Федерална република Германия*⁵⁶⁷ преюдициалното запитване се отнася до тълкуването на Директива 2011/95/ЕС във връзка със статута на пребиваване на дете с тунизийско гражданство, родено в Германия с баща сириец със статут на бежанец и майка тунизийка, всички живеещи в Германия. Съдът постановява, че не може да се допусне по силата на по-благоприятни национални разпоредби държава членка да не предостави статут на бежанец на непълнолетното дете на гражданин на трета държава,

565 Съвет на Европейския съюз (2003 г.), Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 2003 г.

566 Вж. по-специално ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Директива 2013/33/ЕС от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст) (Директива за условията на приемане (преработен текст), ОВ L 180, 2013 г., член 21, и Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Директива 2008/115/ЕО от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни (Директива за връщането), ОВ L 348, 2008 г., член 3, параграф 9.

567 ЕС, решение по дело *LW срещу Федерална република Германия* от 9 ноември 2021 г., C-91/20.

на когото този статут е признат. Това включва случаите, когато това дете е родено на територията на посочената държава членка и дори ако детето притежава гражданството на друга трета държава, на територията на която не би било изложено на опасност от преследване, при условие че спрямо детето не е налице основание за изключване (член 12, параграф 2 от директивата) и че детето няма право на по-добро третиране в тази държава членка по силата на гражданство или друг елемент от личния си правен статут, от произтичащото от предоставянето на статут на бежанец.

По-конкретно принципът на висшия интерес на детето има значение за прилагането на [Директива 2013/32/ЕС](#) относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила (Директивата за процедурите за убежище)⁵⁶⁸ и Регламента за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство ([Регламента „Дъблин“](#)) по отношение на децата⁵⁶⁹. Два-та документа съдържат и специфични гаранции за непридружените деца, включително по отношение на тяхното законно представителство. [Регламентът \(№ 562/2006\)](#) за създаване на Кодекс на шенгенските граници съдържа изискването към служителите на граничната охрана да проверяват дали лицата, придружаващи деца, имат родителски права, особено когато децата се придружават само от едно възрастно лице и съществуват сериозни основания да се предполага, че те може да са незаконно отстранени от попечителството на лицето или лицата, които законно упражняват родителски права над тях. В такива случаи граничните служители трябва да извършат допълнително разследване за установяване на всякаква непоследователност или противоречия в предоставената информация. Когато деца пътуват без придружител, граничната охрана обезпечава чрез цялостна проверка на пътните и подкрепящите

568 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/32/ЕС от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила](#), ОВ L 180, 2013 г., стр. 60, член 25, параграф 6.

569 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Регламент \(ЕС\) № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство](#), ОВ L 180, 2013 г., стр. 31–59, член 6.

документи, че децата не напускат територията против волята на лицето/ата, което/които има/т родителски права над тях⁵⁷⁰.

В обхвата на правото на СЕ гарантираното в член 8 от **ЕКПЧ** право на зачитане на личния и семейния живот често се използва като гаранция срещу експулсиране в случаи на деца, за които иначе би било преценено, че не се нуждаят от международна закрила, включително субсидиарна закрила. Нарушения на член 8 са установявани в случаи, свързани с деца, тъй като принудителното отделяне от близки членове на семейството може да окаже тежко въздействие върху тяхното образование, социална и емоционална стабилност и самоличността им⁵⁷¹.

Член 19 от **ЕСХ** задължава държавите членки да улесняват, доколкото е възможно, събирането на семейството на чуждестранен работник, на когото е разрешено да се установи на територията.

В допълнение към това в **Препоръката на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията** се определят ясни ръководни принципи за поставяне на преден план на закрилата, подпомагането и безопасността на децата мигранти чрез настойничество, въз основа на убеждението, че бързото назначаване на настойници и тяхната роля са от първостепенно значение за предприемането на действия във висшия интерес на детето и за гарантиране на зачитането на правата и благосъстоянието на детето⁵⁷².

570 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2006 г.), **Регламент (ЕО) № 562/2006 от 15 март 2006 г. за създаване на Кодекс на Общността за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници)**, ОВ L 105, 2006 г., приложение VII, т. 6.

571 ЕСПЧ, решение по дело *Sen срещу Нидерландия* от 21 декември 2001 г. (жалба № 31465/96); ЕСПЧ, решение по дело *Tuquabo-Tekle и др. срещу Нидерландия* от 1 декември 2005 г. (жалба № 60665/00).

572 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), **Препоръка CM/ Rec (2019)11 относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията**, март 2020 г.

9.2. Определяне на възрастта

Основни моменти

- Под определяне на възрастта се разбират процедури, които компетентните органи предприемат, за да установят правно-значимата възраст на мигрант, с цел да определят кои имиграционни процедури и правила следва да бъдат приложени спрямо него⁵⁷³.
- Процедурите по определяне на възрастта трябва да се извършват при зачитане на правата на детето.

Съгласно правото на ЕС разпоредбата на член 25, параграф 5 от **Директивата за процедурите за убежище** допуска държавите членки да извършват медицински прегледи, но посочва изискването тези прегледи да се извършват „при пълно зачитане на човешкото достойнство, като се избират най-малко инвазивните начини за преглед, и се провеждат от квалифицирано медицинско лице“⁵⁷⁴. Наред с горното, тази разпоредба съдържа изискването лицата да бъдат информирани на език, който разбират, за възможността да бъдат подложени на медицински преглед за определяне на възрастта им и следва да бъде получено тяхното съгласие или съгласието на законния представител. Отказът на лицето да се подложи на процедура за определяне на възрастта не може да послужи като основание за отхвърляне на молбата за международна закрила. Практиките по отношение на съгласието за медицински преглед в контекста на определянето на възрастта се различават в отделните държави членки, като понякога се изисква само съгласието на детето или само на настойника, или и двете⁵⁷⁵.

573 Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г., раздел 10.

574 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), *Директива 2013/32/ЕС от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила*, ОВ L 180, 2013 г.

575 FRA (2018 г.), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures – Minimum age requirements concerning children’s rights in the EU* (Оценка на възрастта и снемане на пръстови отпечатащи на деца в процедури за убежище – изисквания за минимална възраст относно правата на децата в ЕС), 25 април 2018 г.; вж. също Европейска служба за подкрепа в областта на убежището, *Age assessment practices in EU+ countries: updated findings* (Практики за оценка на възрастта в държавите от ЕС+: актуални констатации), юли 2021 г.. За преглед на различните методи, прилагани във всяка държава, вж. Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2018 г.), *Практическо ръководство за оценка на възрастта*, март 2018 г.; Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2021 г.), *Доклад за убежището за 2021 г.*, т. 5.1.2.

В обхвата на правото на СЕ особено инвазивните практики, използвани в контекста на процедури за определяне на възрастта, могат да представляват нарушение на членове 3 или 8 от ЕКПЧ. Съгласно тълкуването на съда член 3 включва широк спектър от сценарии, които могат да бъдат определени като нечовешко или унижително отношение, включително инвазивни прегледи на деца⁵⁷⁶. В обхвата на член 8, приложен към контекста на имиграцията, компетентните органи могат на законно основание да се намесят в правото на детето на неприкосновеност и да извършват действия за определяне на възрастта при спазване на приложимите законодателни изисквания и ако това е необходимо за обезпечаване на една от легитимните цели, посочени в член 8, алинея 2 от ЕКПЧ.

В рамките на ЕКСП са разгледани няколко случая на нарушаване на човешките права на деца в контекста на определянето на възрастта.

Пример: По делото *EUROCEF срещу Франция*⁵⁷⁷ ЕКСП извършва анализ на използването на оценка на зрелостта на костната система, за да се определи възрастта на непридружени ненавършили пълнолетие лица във Франция и установява нарушение на член 17, алинея 1 от ЕСХ. По-специално ЕКСП счита, че използването на такива медицински изследвания е много спорно, тъй като те са ненадеждни и подкопават достойнството и физическата неприкосновеност на децата.

В Препоръката на Комитета на министрите относно настойничеството е предвидено, че когато не е сигурно дали дадено лице е дете дори след провеждане на определените в държавата процедури за определяне на възрастта, държавите членки следва да гарантират, че то има настойник или че компетентен орган гарантира за зачитането на неговите права⁵⁷⁸. Парламентарната асамблея на Съвета на Европа също е приела препоръка,

576 ЕСПЧ, решение по дело *Yazgül Yılmaz срещу Турция* от 1 февруари 2011 г. (жалба № 36369/06).

577 ЕКСП, решение по дело *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция* от 24 януари 2018 г. (жалба № 114/2015).

578 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2019 г.), Препоръка *CM/ Rec (2019)11* относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията, 2019 г.

в която се предоставят принципи и насоки за определяне на възрастта на непридружени деца мигранти⁵⁷⁹.

В областта на международното право член 8 от **КПД** задължава държавите да зачитат правото на детето на самоличност. Това включва задължение на детето да бъде оказано съдействие за възстановяване на неговата самоличност, като за тази цел може да е необходимо да бъде потвърдена неговата възраст. Процедурите по определяне на възрастта обаче следва да се прилагат като крайна мярка.

Във всеки случай принципът на висшия интерес на детето следва да бъде в основата на националните процедури за определяне на възрастта. Комитетът на ООН по правата на детето изтъква, че при оценката на възрастта следва да бъде взет предвид външният вид на детето и неговата физиологична зрялост. Определянето следва да се извършва по научен, безопасен и безпристрастен начин, адаптиран към особеностите на детето и съобразен с пола, като се избягва всеки риск от нарушаване на физическата неприкосновеност на детето и се зачита човешкото му достойнство⁵⁸⁰. Комитетът на ООН по правата на детето е разгледал няколко индивидуални жалби във връзка с определянето на възрастта. Той подчертава необходимостта да има настойник или законен представител, който да оказва подкрепа на детето в процеса на определяне на възрастта, и отправя критики към огледа на гениталите като метод за определяне на възрастта⁵⁸¹.

579 Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2017 г.), Препоръка 2117, *Child-friendly age assessment for unaccompanied migrant children* (Съобразена с децата оценка на възрастта за непридружени деца мигранти), 24 ноември 2017 г.

580 ООН, Комитет по правата на детето (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): Третирание на непридружени и разделени от семействата си деца извън тяхната държава на произход*, CRC/GC/2005/6, 1 септември 2005 г., т. 31 (А).

581 Организация на обединените нации (2021 г.), *Становище, одобрено от Комитета във връзка с Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето относно процедура за комуникация, във връзка със съобщение № 76/2019, CRC/C/86/D/76/2019*, 17 август 2021 г.

9.3. Събиране на семейството и разделени деца

Основни моменти

- Разпоредбите на европейско равнище са посветени основно на безопасното събиране на децата с техните родители в приемащата държава или в тяхната държава на произход.
- Когато се взема решение кои членове на семейството следва да получат разрешение за събиране, с предимство се ползват родителите на детето и/или основните лица, които полагат грижи за него.
- Процедурите по събиране на семейството следва да се ръководят от висшия интерес на детето.

В областта на правото на ЕС най-важните правни инструменти са **Директивата относно събиране на семейството**, която задължава държавите членки да разрешават влизането и пребиваването на родителите на непридружени деца, граждани на трети държави, в случаите, когато не е във висшия интерес на детето то да се събере с родителите си в чужбина. Когато детето няма родители, държавите членки разполагат със свобода на преценка да разрешат влизането и пребиваването на законния настойник на детето или на друг член на семейството⁵⁸². Следователно определението за „семейство“ и правата, които произтичат от семейните връзки, се тълкуват по-широко в контекста на непридружените деца, отколкото във връзка с повечето от останалите категории деца мигранти⁵⁸³. Принципът на висшия интерес на детето трябва да се съблюдава винаги, когато се обсъжда решение относно събирането на семейството⁵⁸⁴.

582 ЕС, Съвет на Европейския съюз, **Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството**, ОВ L 251, 2003 г., член 10, параграф 3, букви а) и б), респективно.

583 Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), **Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията**, 17 декември 2020 г., раздел 6.3 относно събирането на семейството.

584 ЕС, Съвет на Европейския съюз, **Директива 2003/86/ЕО от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството**, ОВ L 251, 2003 г., член 5, параграф 5.

Според СЕС приложимата дата за определяне на възрастта на членовете на семейството, отправили искане за събиране на семейството, не следва да се влияе от продължителността на процедурата. По-конкретно датата, която е приложима по отношение на определянето на това дали даден бежанец е непридружено ненавършило пълнолетие лице по смисъла на Директивата за събиране на семейството е датата, на която лицето е влязло в държавата — членка на ЕС, и е подало молба за убежище, а не датата на заявлението за събиране на семейството⁵⁸⁵.

Пример: Делото *A u S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁵⁸⁶ се отнася до заявление за събиране на семейството на непридружено дете, навършило пълнолетие по време на процедурата за предоставяне на убежище. Държавният секретар отхвърля това искане, тъй като към момента на предоставяне на статут на бежанец детето вече е навършило пълнолетие. СЕС постановява, че член 2, буква е) от Директивата за събиране на семейството трябва да се тълкува в смисъл, че гражданин на трета държава или лице без гражданство, което е на възраст под 18 години към момента на влизане на територията на държава членка и подава молба за убежище в тази държава, но което в хода на процедурата по предоставяне на убежище навършва пълнолетие и след това получава статут на бежанец, трябва да се счита за ненавършило пълнолетие лице по смисъла на тази разпоредба.

Що се отнася до децата, търсещи убежище, **Директивата относно определянето** подчертава необходимостта държавите членки да гарантират, когато е възможно, че непридруженото дете ще бъде настанено при пълнолетни роднини в приемащата държава, че то ще продължи да живее заедно със своите братя и сестри, ако има такива, и че отсъстващите членове на семейството на детето ще бъдат издирени по дискретен и безопасен начин във възможно най-кратък срок (член 31). **Директивата относно условията на приемане** съдържа сходни разпоредби относно

585 Същото тълкуване е възприето и от Съда на ЕС по отношение на възрастта на децата на пълнолетен кандидат, който иска събиране с малолетните си деца, в решение по *съединени дела В. М. М. (C-133/19 и C-136/19), В. С. (C-133/19), В. М. (C-136/19), В. М. О. (C-137/19)/État belge* от 16 юли 2020 г., C-133/19, C-136/19 и C-137/19.

586 Съд на ЕС, решение по дело *A u S срещу Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* от 12 април 2018 г., C-550/16, точки 55–60 и 64.

непридружените деца, на които все още не е предоставен статут на бежанец (член 24).

Директива 2001/55/ЕО на Съвета относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием ([Директивата за временна закрила](#)) също преследва целта за ускоряване на събирането на членовете на семейството (включително децата), които са били разделени в резултат на внезапна евакуация от тяхната държава на произход (член 15)⁵⁸⁷. До момента обаче тази директива не е прилагана, тъй като все още не е взето решение от Съвета относно наличието на масов приток на разселени лица, което е необходимо условие за нейното прилагане.

Разпоредбата на член 24, параграф 3 от Директивата относно условията на приемане също задължава държавите членки при необходимост да започнат да издирват членовете на семейството на непридруженото дете. Тези усилия се предприемат със съдействието на международни или други компетентни организации, веднага щом това е възможно след подаването на молба за международна закрила, като същевременно се защитава висшият интерес на детето. В случай че съществува заплаха за живота или физическата неприкосновеност на дете или на неговите близки роднини, по-специално ако те са останали в държавата по произход, трябва да се осигури събирането, обработването и разпространението на информацията относно тези лица да се осъществяват при условията на поверителност, за да се избегне заплахата за тяхната сигурност. Освен това, в съответствие с член 31, параграф 5 от преработената Директива относно определянето на предоставянето на международна закрила на детето не трябва да спъва предприемането или продължаването на процедурата по издирване.

Наред с горното, в [Регламента „Дъблин“](#) е предвидено, че когато непридружено дете има роднина или роднини, които живеят в друга държава

587 ЕС, Съвет на Европейския съюз (2001 г.), Директива 2001/55/ЕО от 20 юли 2001 г. относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОВ L 212, 2001 г.

членка, които могат да се грижат за него, държавите членки са длъжни, когато е възможно, да съберат детето с тези лица, освен ако това противоречи на неговия висш интерес (член 8)⁵⁸⁸. Освен това регламентът съдържа задължение за издирване на роднините на територията на държавите членки при съблюдаване на висшия интерес на детето (член 6). В допълнение Директивата относно условията за приемане съдържа и задължение да бъде предприето издирване на членовете на семейството на детето, при необходимост със съдействието на международни или други компетентни организации (член 24). Този вид съдействие е предвиден и в Регламента „Дъблин“ (член 6).

Принципът на висшия интерес на детето трябва да се съблюдава винаги, когато се обсъжда решение относно събирането на семейството. Например родителите трябва да могат да докажат, че са способни да изпълняват родителските си задължения в интерес на детето. Националните съдилища ще сметат за незаконосъобразно връщането на деца в тяхната държава на произход, ако компетентните органи не са успели за съберат доказателства, че в тази държава съществуват подходящи условия детето да бъде прието и за него да се полагат необходимите грижи (член 10, параграф 2).

Съгласно правото на СЕ разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ не гарантира на родителите мигранти и на техните деца абсолютно право на избор на място за заселване. Националните органи могат на законно основание да депортират или да откажат влизане на членове на семейството, когато няма непреодолими препятствия семейството да се установи на друго място⁵⁸⁹. Такива решения трябва винаги да са пропорционални ответни действия, свързани с важни съображения за общественения ред, включително когато се цели депортиране или недопускане влизането на родител, който е бил замесен в престъпления.

588 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Регламент (ЕС) № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

589 ЕСПЧ, решение по дело *Baj Sultanov срещу Австрия* от 12 юни 2012 г. (жалба № 54131/10); ЕСПЧ, решение по дело *Latifa Benamar и др. срещу Нидерландия* от 5 април 2005 г. (жалба № 43786/04).

Пример: Делото *Jeunesse срещу Нидерландия*⁵⁹⁰ се отнася до отказа на нидерландските органи да разрешат на жена от Суринам, омъжена за нидерландски гражданин, с когото имат три деца, да пребивава в Нидерландия на основание на нейния семеен живот в страната. ЕСПЧ приема, че компетентните органи не са отделили достатъчно внимание на въздействието на техния отказ върху децата на жалбоподателката и на техния висш интерес. Съдът установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ, тъй като не е постигнат справедлив баланс между личните интереси на жалбоподателката и нейното семейство от продължаване на семейния им живот в Нидерландия и свързания с обществения ред интерес на правителството да осъществява контрол върху имиграцията.

Пример: Делото *Gül срещу Швейцария*⁵⁹¹ се отнася до жалбоподател, който е живял в Швейцария със съпругата и дъщеря си, на които са били издадени разрешения за пребиваване по хуманитарни съображения. Той също така е поискал да доведе непълнолетния им син в Швейцария; семейството е оставило сина си в Турция. Швейцарските органи отказват да уважат това искане, главно с мотива, че жалбоподателят не разполага с достатъчно средства да издържа семейството си. ЕСПЧ приема, че напускането на Турция, жалбоподателят сам е предизвикал раздялата със сина си. Неотдавнашните му посещения в Турция са показали, че първоначалните основания, на които е кандидатствал за политическо убежище в Швейцария, вече не са в сила. Съдът констатира, че няма пречки семейството да се установи в държавата си на произход, където непълнолетният им син винаги е живял. ЕСПЧ не констатира нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: От друга страна, по делото *Tiquabo-Tekle и др. срещу Нидерландия*⁵⁹² е подадено заявление за събиране на семейството от майката, нейния съпруг и три от нейните деца, които живеят в Нидерландия, с искане към тях да се присъедини дъщеря на майката, живееща в Еритрея. Майката първа е получила право да пребивава в Норвегия и да доведе своите деца, по причини от хуманитарен характер.

590 ЕСПЧ, решение по дело *Jeunesse срещу Нидерландия* [голям състав] от 3 октомври 2014 г. (жалба № 12738/10).

591 ЕСПЧ, решение по дело *Gül срещу Швейцария* от 19 февруари 1996 г. (жалба № 23218/94).

592 ЕСПЧ, решение по дело *Tiquabo-Tekle и др. срещу Нидерландия* от 1 март 2006 г. (жалба № 60665/00).

Единствено нейният най-голям син е дошъл при нея в Норвегия, година по-късно, докато другите ѝ две деца са останали да живеят в Еритрея, като са щели да се присъединят към нея в по-късен етап. След това тя се премества в Нидерландия със сина си, за да живее със съпруга си, и двойката има две деца. Впоследствие г-жа Tuqabo-Tekle и нейният съпруг са получили нидерландско гражданство. Няколко години по-късно тя кандидатства за временно разрешение за пребиваване за нейната 14-годишна дъщеря, която все още е пребивавала в Еритрея. Нидерландските органи са отхвърлили искането на основание, че тесните семейни връзки между майката и детето междувременно са били прекъснати. Съдът постановява, че държавата е нарушила правата по член 8 от ЕКПЧ. Взимайки предвид факта, че жалбоподателите са създали силни връзки в Нидерландия и са поддържали единствено слаби връзки със своята държава на произход, според ЕСПЧ най-добрият начин да се поддържа семеен живот е бил на дъщерята да се предостави правото на установяване в Нидерландия⁵⁹³.

Съгласно международното право детето има право да не бъде разделяно от семейството си, освен когато е направена преценка, че разделянето е във висшия интерес на детето (член 9, алинея 1 от КПД). В член 10 от КПД е предвидено, че дете, чиито родители живеят в различни държави, следва да бъде допуснато да пътува между тези държави, за да поддържа лични контакти с двамата си родители или за да се събере с тях, като се съблюдава националното законодателство в областта на имиграцията. Принципът на висшия интерес на детето, който е залегнал в член 3 от КПД, се съблюдава при вземането на всички решения, свързани със събиране на деца или непридружени деца със семействата им.

593 ЕСПЧ, решение по дело *Tuqabo-Tekle и др. срещу Нидерландия* от 1 март 2006 г. (жалба № 60665/00).

9.4. Задържане

Основни моменти

- Европейското право разрешава задържането на деца в контекста на имиграцията само като крайна мярка и за възможно най-кратък период от време.
- Националните органи са длъжни да настаняват децата в подходящи алтернативни места за настаняване⁵⁹⁴.

В рамките на правото на ЕС член 11 от Директивата относно условията за приемане и член 17 от Директивата за връщането съдържат изискването децата да бъдат задържани единствено като крайна мярка и след като се установи, че по-леки алтернативни принудителни мерки не могат да бъдат ефективно приложени. Такова задържане следва да е с възможно най-кратък срок и следва да се полагат всички усилия за освобождаването на задържаните лица и за настаняването им на подходящи места. Когато са задържани деца, те следва да имат възможността да се занимават с дейности за свободното време, включително с игри и с развлекателни дейности, подходящи за възрастта им. Според същия член непридружени деца също се задържат само при изключителни обстоятелства, като следва да се полагат всички усилия за освобождаването им възможно най-скоро. Децата никога не следва да се задържат в затвор, а доколкото е възможно се настаняват в институции, които разполагат с персонал и оборудване, съобразени с нуждите на лицата на тяхната възраст. Децата се настаняват отделно от пълнолетни лица.

Задържаните деца в очакване на принудително отвеждане се настаняват в институции, които разполагат със служители и оборудване, съобразени с потребностите на лица на тяхната възраст (член 17, параграф 4 от [Директивата за връщането](#)).

Пример: По делото *Al Chodor*⁵⁹⁵ чешката полиция задържа жалбоподателя и двете му ненавършили пълнолетие деца до прехвърлянето

⁵⁹⁴ За повече информация вж. FRA (2017 г.), *European legal and policy framework on immigration detention of children (Европейска правна и политическа рамка относно задържането на деца в контекста на имиграцията)*, юни 2017 г.

⁵⁹⁵ ЕС, решение по дело *Police ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie срещу Salah Al Chodor и др.* от 15 март 2017 г. г., C-528/15.

им в Унгария съгласно правилата на Регламента „Дъблин“. Съдът на ЕС счита, че кандидат за международна закрила може да бъде задържан съгласно Регламента „Дъблин“ единствено ако националното законодателство предвижда обективни критерии за установяване на това дали е налице опасност от укриване. Той отбелязва, че всички мерки за лишаване от свобода трябва да бъдат достъпни, точни и предвидими, съгласно изискванията на член 6 от Хартата на основните права на ЕС. СЕС заключава, че при липсата на тези обективни критерии в задължителна разпоредба с общо приложение съгласно националното законодателство, задържането е незаконно.

В рамките на правото на СЕ задържането на деца мигранти е разглеждано в контекста на членове 3 и 5 от ЕКПЧ⁵⁹⁶. ЕСПЧ последователно е постановявал, че задържането на деца със семействата им следва да бъде крайна мярка и националните органи следва да проучват всички други осъществими възможности в съответствие с член 5, алинея 1 от ЕКПЧ⁵⁹⁷.

Пример: Делото *Mubilanzila Mayeka u Kaniki Mitunga срещу Белгия*⁵⁹⁸ се отнася до непридружено петгодишно дете, задържано в транзитен център за възрастни в продължение на два месеца без подходяща подкрепа. Детето е пътувало от Демократична република Конго без необходимите пътни документи с надеждата, че ще може да се събере с майка си, която е получила статут на бежанец в Канада. Впоследствие детето е върнато в Демократична република Конго, въпреки че в тази страна не живеят членове на семейството му, които биха могли да се грижат за него. ЕСПЧ постановява, че с оглед на липсата на риск детето да се укрие от надзора на белгийските органи, задържането му в център от затворен тип за възрастни е било ненужно. ЕСПЧ отбелязва също така, че е било възможно да бъдат предприети

596 Вж. напр. ЕСПЧ, решение по дело *Н.А.и др. срещу Гърция* от 28 февруари 2019 г. (жалба № 19951/16); ЕСПЧ, решение по дело *Bivalova и др. срещу Полша* от 26 март 2020 г. (жалба № 23685/14).

597 Вж. също ЕКСП (2020 г.), *Годишни заключения 2019 г.*, 24 март 2020 г.; Съвет на Европа (2018 г.), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH) (Правни и практически аспекти на ефективните алтернативи на задържането в контекста на миграцията – анализ на управителния комитет по правата на човека (CDDH))*, 7 декември 2017 г.

598 ЕСПЧ, решение по дело *Mubilanzila Mayeka u Kaniki Mitunga срещу Белгия* от 12 октомври 2006 г. (жалба № 13178/03).

други мерки, като например настаняване на детето в специализиран център или в приемно семейство, които биха били по-благоприятни за висшия му интерес, който е гарантиран в член 3 от КПД. ЕСПЧ установява нарушения на членове 3, 5 и 8 от ЕКПЧ.

Законността на задържането също е била проверена в съда, където въпросното дете е било придружено от родител.

Пример: По делото *S.F. и др. срещу България*⁵⁹⁹ ЕСПЧ разглежда задържането на семейство с три деца в център за задържане на гранична полиция и продължителността на престоя им. Съдът отбелязва, че имиграционното задържане на деца, без значение дали са непридружени, създава определени опасения, тъй като децата са изключително уязвими и имат специфични нужди. Без оглед на продължителността на задържането, условията в центъра за задържане на полицията не са били подходящи за деца. ЕСПЧ констатира нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *А.М. и др. срещу Франция*⁶⁰⁰ се отнася до задържането на деца, придружавани от техните родители, в контекста на процедура за депортиране. ЕСПЧ констатира, че макар материалните условия в центровете за задържане преди извеждане като цяло да са подходящи, условията в тях са повод за безпокойство за малките деца, по-специално поради шума и съобщенията по високоговорителите, на които са били изложени. Настаняването на деца в центрове за задържане представлява нечовешко и унизително отношение в нарушение на член 3 от ЕКПЧ поради съчетанието от три фактора: малката възраст на децата, продължителността на задържането им и фактът, че съответните помещения не са били пригодени за деца⁶⁰¹.

Пример: По делото *Bistieva и др. срещу Полша*⁶⁰² жалбоподателката, заедно с нейния съпруг и деца, са пристигнали в Полша и са

599 ЕСПЧ, решение по дело *S.F. и др. срещу България* от 7 декември 2017 г. (жалба № 8138/16).

600 ЕСПЧ, решение по дело *А.М. и др. срещу Франция* от 12 юли 2016 г. (жалба № 24587/12).

601 Вж. също подобни дела: ЕСПЧ, решение по дело *А.В. и др. срещу Франция* от 12 юли 2016 г. (жалба № 11593/12); ЕСПЧ, решение по дело *Р.К. и др. срещу Франция* от 12 юли 2016 г. (жалба № 68264/14); ЕСПЧ, решение по дело *Р.С. и др. срещу Франция* от 12 юли 2016 г. (жалба № 76491/14).

602 ЕСПЧ, решение по дело *Bistieva и др. срещу Полша* от 10 април 2018 г. (жалба № 75157/14).

кандидатствали за убежище. Молбата за убежище е отхвърлена и семейството бяга в Германия. От там семейството е върнато в Полша, където е задържано за повече от пет месеца. Въпреки че е имало опасност семейството да се укрие, становището на съда е, че органите не са представили достатъчни и относими основания за задържането на семейството за толкова дълъг период от време. Следователно е налице нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *R.R. и др. срещу Унгария*⁶⁰³ семейство с три деца е задържано за почти четири месеца в транзитна зона на границата, докато се чакал резултатът от разглеждането на техните молби за убежище. Съдът приема, че това е равнозначно на фактическо лишаване от свобода с оглед на, *inter alia*, естеството и степента на действително наложените им ограничения. Тъй като задържането не почива на строго определено законово основание, то представлява нарушение на член 5, алинея 1 от ЕКПЧ. Съдът разглежда и условията, при които децата са били държани. Въпреки че правото на ЕС задължава органите да вземат предвид всички специални потребности за приемане, свързани с уязвимия статут на кандидатите, условията не са били подходящи за деца и липсват медицински услуги. Наличието на елементи, които наподобяват затворническа среда, и присъщите ограничения по време на изолацията вероятно също са предизвикали тревожност и психологически смущения у децата и са принизили представата за родителите в очите на децата. С оглед на дългата продължителност на престоя на семейството, повторението и съчетаването на горепосочените условия неизбежно са имали вредни последици за лицата, които са били изложени на тях. Следователно децата и майката жалбоподатели са били подложени на унижително отношение, което представлява нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Законността на задържането, когато въпросното дете е било придружено от пълнолетно лице, с което не е в родствена връзка, също е била проверена в съда.

Пример: По делото *Moustahi срещу Франция*⁶⁰⁴ френските органи залавят две деца, пътуващи до Майот в импровизирана лодка. Те са

603 ЕСПЧ, решение по дело *R.R. и др. срещу Унгария* от 2 март 2021 г. (жалба № 36037/17).

604 ЕСПЧ, решение по дело *Moustahi срещу Франция* от 25 юли 2020 г. (жалба № 9347/14).

задържани заедно с пълнолетни лица преди незабавното им извеждане. През този период децата са свързани с пълнолетно лице, с което не са имали родствена връзка, и са включени в разпореждането за неговото извеждане от страната. Съдът констатира, че децата жалбоподатели са били произволно свързани с пълнолетно лице и това не е било с цел да бъде защитен висшият им интерес, а за да се улесни бързото им депортиране. Това е относим фактор, на основание на който съдът определя, наред с другото, че условията и задържането на децата представляват нарушение на член 3, член 5, алинеи 1 и 4 от ЕКПЧ.

В областта на международното право член 37 от КПД определя, че никое дете не може да бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно и че това следва да бъде само крайна мярка и за най-краткия възможен срок. При разглеждането на въпроса за задържането на деца трябва да се вземат предвид висшият интерес на детето и задължението на държавите членки да защитават децата и да гарантират тяхното благосъстояние⁶⁰⁵. Комисията по правата на детето е предложила всякакъв вид задържане на деца в контекста на миграцията да бъде забранено по закон⁶⁰⁶.

605 Вж. Организация на обединените нации (2019 г.), *Children Deprived of Liberty – The United Nations Global Study* (Деца, лишени от свобода – световно изследване на ООН), 2019 г.

606 Организация на обединените нации (2017 г.), *Съвместен общ коментар № 4 (2017 г.) на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членовете на техните семейства и № 23 (2017 г.) на Комитета по правата на детето относно задълженията на държавата по отношение на човешките права на децата в контекста на международната миграция в държавите на произход, на транзитно премиване, на крайна дестинация и на връщане*, 16 ноември 2017 г., CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

9.5. Експулсиране

Основни моменти

- Опасността за децата мигранти от експулсиране е свързана със статута на пребиваване на техните родители в приемащата държава.
- Принципът на висшия интерес на детето следва да се отчита при вземането на всички решения, свързани с експулсиране на деца мигранти и членове на техните семейства/основни лица, които полагат грижи за тях.
- Съгласно правото на ЕС при определени обстоятелства се допуска децата мигранти да останат в приемащата държава, без значение на правния статут на техните родители, например с цел да завършат образованието си или когато установяването на семейния живот на друго място би било трудно⁶⁰⁷.

В законодателството на ЕС, както и в други области на правото на ЕС в областта на миграцията, правилата относно експулсирането на деца са различни в зависимост от тяхното гражданство, гражданството на техните родители и обстоятелствата, при които те са мигрирали. Когато едно дете получи достъп до държава членка въз основа на законодателството на ЕС за свободното движение, то вероятно ще може да остане в тази държава членка дори ако родителят от ЕС, с когото е пристигнало детето, изгуби правото си на постоянно пребиваване или реши да напусне страната.

По-конкретно, съгласно [Директивата за свободното движение](#) деца и други членове на семейството могат да останат в приемащата държава след смъртта на своя родител — гражданин на ЕС, с когото са пристигнали (член 12, параграф 2), ако са живели в приемащата държава в продължение на поне 12 месеца преди смъртта на родителя. Също така, по принцип те имат право да останат в приемащата държава след заминаването на родителя. И в двата случая обаче, ако детето или член на семейството е гражданин на трета държава, тяхното по-нататъшно пребиваване зависи от това дали те могат да докажат, че разполагат с достатъчно финансови

⁶⁰⁷ В текста на настоящата глава с понятието „експулсиране“ е обозначено законното извеждане от територията на държавата на лица, които не са нейни граждани, или на други лица. Това понятие се замества и с понятията „връщане“, „извеждане“, „репатриране“, „екстрадиция“ или „депортиране“, в зависимост от правния контекст. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право в областта на убежището, границите и имиграцията — издание 2020 г.*, 17 декември 2020 г., раздел 6.4.

средства, за да се издържат. Наред с това те трябва да притежават здравно застрахователно покритие (член 7).

Правилата са дори още по-облекчени за децата, които са записани в учебни заведения в приемащата държава. В такива случаи детето и родителят, който упражнява родителските права или лицето, което се грижи за детето, имат право да останат в приемащата държава след смъртта или заминаването на гражданина на ЕС, с когото са пристигнали, независимо от гражданството на детето (член 12, параграф 3). Макар че първоначално това облекчение, свързано с образованието, се прилага само към деца, чиито семейства разполагат с достатъчно средства, за да се издържат⁶⁰⁸, последвалата съдебна практика потвърждава, че то обхваща и обучаващите се деца, които се издържат от социални помощи⁶⁰⁹.

Освен това, членовете на семействата и по-специално родителите, които са граждани на трети държави, имат право да останат в ЕС, ако упражняват настойничество или попечителство върху децата на двойката или ако им е предоставено право на посещаване на децата, което трябва да се упражнява в приемащата държава (член 13, параграф 2, буква б) и член 13, параграф 2, буква г). Членовете на семейството, които са граждани на трети държави, запазват правото си на пребиваване в случай на смърт на гражданина на ЕС, ако са пребивавали в приемащата държава членка като членове на семейството най-малко една година преди смъртта (член 12, параграф 2 от директивата). В противен случай, ако гражданинът на ЕС от приемащата държава членка напусне ЕС, членовете на семейството от трети държави не запазват правото си на пребиваване или поне директивата не предвижда точни правила за такава ситуация. Член 13 от директивата позволява при определени условия членовете на семейството да запазят правото си на оставане в случай на прекратяване на семейни връзки (развод, обявяване на брака за недействителен или прекратяване на регистрирано съжителство)⁶¹⁰.

608 СЕС, решение по дело *Baumbast u R срещу Secretary of State for the Home Department* от 17 септември 2002 г., С-413/99.

609 СЕС, решение по дело *Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth u Secretary of State for the Home Department* от 23 февруари 2010 г., С-480/08; СЕС, решение по дело *London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim u Secretary of State for the Home Department* [голям състав] от 23 февруари 2010 г., С-310/08. Образованието на децата мигранти е разгледано по-подробно в [раздел 8.2](#).

610 За повече информация вж. FRA (2018 г.), *Making EU citizens' rights a reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights (Превръщане на правата на гражданите на ЕС в реалност – националните съдилища, които прилагат правото на свободното движение и свързаните с него права)*, 20 август 2018 г.

Съдът на ЕС се позовава на статута на дете като гражданин на ЕС съгласно член 20 от ДФЕС. Съдът констатира, че предоставянето на разрешение на родителите на детето, които са граждани на трета държава, да работят и пребивават в държавата — членка на ЕС, чийто гражданин е детето, позволява на детето ефективно да се ползва от правата, свързани със статута му на гражданин на ЕС, доколкото в противен случай детето би трябвало да напусне ЕС, за да придружава родителите си⁶¹¹. Съгласно последвалата практика на СЕС обаче, „макар да е възможно по икономически съображения или с цел запазване на единството на семейството на територията на Съюза за гражданина на държава членка да изглежда желателно членовете на семейството му, които не са граждани на някоя от държавите членки, да могат да пребивават с него на територията на Съюза, само по себе си това обстоятелство не е достатъчно, за да се приеме, че гражданинът на Съюза ще бъде принуден да напусне територията на Съюза, ако не им бъде предоставено такова право“⁶¹². Съдът на ЕС е постановил, че преценката за висшия интерес на детето трябва да се извършва във всеки отделен случай, дори ако решението за връщане се отнася само до родителя⁶¹³.

Пример: По делото *М.А. срещу Белгия*⁶¹⁴ СЕС разглежда случая на гражданин на трета държава с дъщеря, родена в Белгия. На родителя е издадено разпореждане за напускане на Белгия и забрана за влизане на основание извършени престъпления. СЕС постановява, че член 5 от Директивата за връщането (2008/115/ЕО) във връзка с член 24 от Хартата на основните права на ЕС трябва да се тълкува в смисъл, че държавите членки са длъжни да вземат надлежно предвид висшия интерес на детето, преди да приемат решение за връщане, придружено от забрана за влизане, дори когато адресатът на това решение не е малолетно или непълнолетно лице, а баща на детето.

611 СЕС, решение по дело *Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)* от 8 март 2011 г., С-34/09.

612 СЕС, решение по дело *Murat Dereci и др. срещу Bundesministerium für Inneres* от 15 ноември 2011 г., С-256/11, т. 68. Вж. също СЕС, решение по дело *Yoshikazu Iida срещу Stadt Ulm* от 8 ноември 2012 г., С-40/11. Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, 17 декември 2020 г.

613 СЕС, решение по дело *М.А. срещу État belge* от 11 март 2021 г., С-112/20.

614 *Лак там*.

В Директивата за свободното движение е изрично посочено, че експулсирането на деца, предприемано като извънредна мярка, трябва да е в съответствие с разпоредбите на КПД (съображение 24). Освен това разпоредбата на член 28, параграф 3, буква б) утвърждава имунитета на децата от експулсиране, освен ако е направена преценка, че експулсирането отговаря на висшия интерес на детето и е в съответствие с КПД.

В Директивата за връщането се посочва, че решенията, свързани с връщането на непридружени деца (член 10), следва да се основават на преценка за висшия интерес на детето. Наред с това, преди извеждане на непридружено дете от държава членка органите трябва да се уверят, че детето ще бъде върнато на член на неговото семейство, на определен настойник или в подходящи приемни центрове в държавата на връщане (член 10, параграф 2). Когато държавите членки прилагат Директивата за връщането, те „вземат надлежно предвид: а) висшия интерес на детето; б) семейния му живот; в) здравословното състояние на съответния гражданин на трета страна, и спазват принципа на забрана за връщане“⁶¹⁵. СЕС се е произнесъл относно необходимостта да се оценява доколко условията в приемните центрове в държавата на връщане са подходящи, преди да се вземе решение за връщане на непридружено дете. Ако според преценката приемните центрове са подходящи и решението за връщане е уместно, СЕС подчертава значението на това решението за връщане да бъде изпълнено така, че да се избегнат ситуации на правна неопределеност.

Пример: По дело *T.Q. срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*⁶¹⁶ СЕС разглежда случая на непридружено дете от Гвинея, което е влязло в Нидерландия, когато е било на 15 години и четири месеца, и е било задължено да напусне страната, тъй като не му е предоставено разрешение за пребиваване. СЕС е постановил, че държавите членки трябва да извършат оценка на висшия интерес на детето, преди да издадат решение за връщане, независимо от възрастта на непридруженото дете. В този контекст държавата членка трябва да гарантира,

615 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2008 г.), Директива 2008/115/ЕО от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 348, 24.12.2008 г., стр. 98–107, чл. 5.

616 СЕС, решение по дело *TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* от 14 януари 2021 г., C-441/19.

че непридруженото ненавършило пълнолетие лице ще разполага с подходящи приемни условия в държавата на връщане. СЕС също така е постановил, че когато дадена държава членка се е уверила в наличието на подходящи приемни условия и е взела решение за връщане по отношение на непридружено дете, член 8, параграф 1 от Директивата за връщане не допуска впоследствие тази държава членка да отложи извеждането на това дете до навършването му на 18-годишна възраст. Съдът на ЕС пояснява, че в такъв случай детето трябва да бъде изведено освен ако не настъпят промени в неговото положение.

В случай на връщане на търсеци убежище деца в друга държава членка, където да бъде разгледана тяхната молба за убежище, съгласно Регламента „Дъблин“ изпълнението на тези решения трябва да се ръководи от висшия интерес на детето (член 6)⁶¹⁷. Наред с това, в регламента е поместен списък с фактори, които компетентните органи трябва да вземат предвид, когато определят кои мерки са във висшия интерес на детето. Този списък включва надлежно отчитане на възможността за събиране на семейството, благосъстоянието и социалното развитие на детето, съображения за сигурност и безопасност, по-специално когато съществува риск детето да е жертва на трафик на хора, и мнението на детето в съответствие с неговата възраст и зрялост.

Пример: По делото *The Queen, по молба на МА и др. срещу Secretary of State for the Home Department*⁶¹⁸ СЕС е трябвало да определи коя държава е отговорна за непридружено дете, което е подало молба за убежище в различни държави — членки на ЕС, и няма роднини в други държави членки. СЕС уточнява, че когато нито един член от семейството на детето не се намира законно на територията на една от държавите членки, компетентна да разгледа молбата за убежище е държавата, където се намира детето. Съдът мотивира това заключение с разпоредбата на член 24, параграф 2 от Хартата на основните права на ЕС, съгласно която при всички действия, които се

617 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Регламент (ЕС) № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство, ОВ L 180, 2013 г.

618 СЕС, решение по дело *The Queen, по молба на МА и др. срещу Secretary of State for the Home Department* от 6 юни 2013 г., C-648/11.

предприемат по отношение на децата, висшият интерес на детето трябва да бъде от първостепенно значение⁶¹⁹.

Съгласно правото на СЕ държавите при определени условия могат да се намесват в упражняването на правото на зачитане на семейния живот в съответствие с член 8, алинея 2 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Ûner срещу Нидерландия*⁶²⁰ ЕСПЧ потвърждава, че е необходимо да се отчете потенциалното въздействие на експулсирането върху децата в семейството, когато се преценява дали това е подходяща мярка. За тази цел следва да се вземе предвид: „висшият интерес и благосъстоянието на децата, и особено тежестта на трудностите, с които децата [...] вероятно ще се сблъскат в държавата, където ще бъде експулиран молителят, както и здравината на социалните, културните и семейните връзки с приемащата държава и с държавата на назначение“⁶²¹.

Пример: Делото *Tarakhel срещу Швейцария*⁶²² се отнася до отказ на швейцарските органи да разгледат молбата за убежище на двойка от Афганистан и шестте им деца, и тяхното решение да изпратят молителите обратно в Италия. ЕСПЧ установява, че с оглед на текущото положение по отношение на системата за приемане в Италия и на липсата на подробна и надеждна информация относно конкретния център, където ще бъдат изпратени молителите, швейцарските органи не са имали достатъчни гаранции, че при връщането им в Италия молителите ще получат грижи, съобразени с възрастта на децата. На това основание ЕСПЧ констатира, че потенциалното решение на швейцарските органи да изпратят молителите обратно в Италия по реда на Регламента „Дъблин II“, без да са получили предварителни индивидуални гаранции от италианските органи, че молителите ще

619 Вж. също СЕС, решение по дело *TQ срещу Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* от 14 януари 2021 г., С-441/19.

620 ЕСПЧ, решение по дело *Ûner срещу Нидерландия* от 18 октомври 2006 (жалба № 46410/99), точки 57–58. Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Boultif срещу Швейцария* от 2 август 2001 г. (жалба № 54273/00).

621 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Assem Hassan Ali срещу Дания* от 23 октомври 2018 г. (жалба № 25593/14).

622 ЕСПЧ, решение по дело *Tarakhel срещу Швейцария [голям състав]* от 4 ноември 2014 г. (жалба № 29217/12).

получат грижи, съобразени с възрастта на децата, и че семейството ще живее заедно, би представлявало нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

Съгласно международното право държавата е длъжна да предостави при поискване от родителя (родителите) или от детето необходимата информация относно местопребиваването на липсващия член (членове) на семейството в случаи на задържане, затвор, изселване, депортиране или смърт, освен ако предоставянето на информация би навредило на благосъстоянието на детето (член 9, алинея 4 от КПД).

9.6. Достъп до правосъдие

Основен момент

- Децата мигранти имат право на ефективни правни средства за защита и правна помощ в някои производства⁶²³.

Съгласно правото на ЕС правата на децата на достъп до правосъдие в имиграционен контекст са уредени в различни правни инструменти. Първо, правото на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес е гарантирано в член 47 от [Хартата на основните права на ЕС](#). Това включва право на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, включително лицето да бъде съветвано, защитавано и представлявано в съответствие с член 48. По отношение на децата мигранти тези права са допълнително разширени посредством различни вторични законодателни разпоредби. По-конкретно, [Регламентът „Дъблин“](#) задължава държавите членки да гарантират, че непридруженото дете е представлявано от специалист с подходяща квалификация, който има достъп до съдържанието на съответните документи в досието на детето (член 6). Паралелни разпоредби се съдържат в [Директивата относно определянето](#) (член 31) и [Директивата за процедурите за убежище](#) (член 25). В подкрепа на правото на децата на законно представителство е и правото им на достъп до

⁶²³ Вж. също FRA и ЕСПЧ (2020 г.), [Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията](#), 17 декември 2020 г., раздел 5.5 относно правната помощ в процедурите за предоставяне на убежище и за връщане.

услуги за жертвите на престъпления и специални услуги за поверителна подкрепа съгласно член 8 от [Директивата за правата на жертвите](#)⁶²⁴.

Правата на достъп до правосъдие обаче не са неограничени и в някои случаи се подчиняват на условия, свързани с възрастта. Например съгласно [Директивата за процедурите за убежище](#) държавите членки могат да „се въздържат да посочат [законен] представител, когато непридруженият непълнолетен по всяка вероятност ще навърши пълнолетие, преди да бъде взето решението на първа инстанция“ (член 25, параграф 2).

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ се е произнесъл, че разпоредбата на член 6 (право на справедлив съдебен процес) не е приложима по отношение на решения за влизане, престой и депортиране на чужденци⁶²⁵. В определени случаи обаче лицата се позовават на член 13 от [ЕКПЧ](#) (право на ефективни правни средства за защита).

Пример: Делото *Rahimi срещу Гърция*⁶²⁶ се отнася до условията, при които дете мигрант от Афганистан, което е влязло незаконно в Гърция, е било задържано в център за задържане и впоследствие е било освободено с цел експулсиране. ЕСПЧ установява нарушение на член 13 от ЕКПЧ и отбелязва, че предоставената на жалбоподателя информационна брошура не е съдържала информация за приложимата процедура за подаване на жалба пред полицейския началник. Освен това жалбоподателят не е бил уведомен на език, който той разбира, за достъпните правни средства за защита, които той е можел да използва, за да подаде жалба срещу условията на задържането му. Позовавайки се на докладите на Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, ЕСПЧ отбелязва, че в Гърция липсва независим орган за контрол на условията в центровете за задържане, управлявани от правоприлагащите агенции. Съдът отбелязва също така, че липсва безпристрастен орган, който да осигури ефективност на средството

624 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/29/ЕС](#) от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ L 315, 2012 г., стр. 55.

625 ЕСПЧ, решение по дело *Мааюија срещу Франция [голям състав]* от 5 октомври 2000 г. (жалба № 39652/98).

626 () ЕСПЧ, решение по дело *Rahimi срещу Гърция* от 5 април 2011 г. (жалба № 8687/08).

за защита. На горните основания съдът установява нарушение на член 3, член 5, алинеи 1 и 4 и член 13 от ЕКПЧ⁶²⁷.

В член 16 от ЕСХ се определя изискване към държавите да осигурят необходимите условия за пълноценно развитие на семейството, като насърчават икономическата, правната и социалната закрила на семейния живот. Освен това разпоредбата на член 19, алинея 1 съдържа изискването държавите да поддържат „подходящи и безплатни услуги“, както и да гарантират, че работниците мигранти и техните семейства получават точна информация във връзка с емиграцията и имиграцията. Подобно изискване за предоставяне на информация (което има ключово значение за достъпа на мигрантите до правосъдие) се съдържа в член 6 от [Европейската конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), но по-подробните разпоредби, регламентиращи „правото на достъп до съдилищата и административните органи“ (член 26) са адресирани изключително към работниците мигранти, но не и към членовете на семействата им⁶²⁸.

Освен това разработените от Съвета на Европа много подробни насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето, съдържат указания за адаптиране на всички съдебни и административни производства, включително имиграционните процедури, съобразно потребностите на децата⁶²⁹. Също така през 2018 г. в [Препоръката на Комитета на министрите относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията](#) се признава, че назначеният от държавата настойник има важна роля за защитата на правата и висшия интерес на непридружените и разделени от семействата им деца, като ги информира, подпомага, подкрепя и, когато това е предвидено от закона, ги представлява в процесите, които ги засягат⁶³⁰.

627 Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Abdullahi Elmi u Aweys Abubakar срещу Малта* от 22 ноември 2016 г. (жалби № 25794/13 и 28151/13), както и ЕСПЧ, решение по дело *Moustahi срещу Франция* от 25 юни 2020 г. (жалба № 9347/14), точки 65–67.

628 Съвет на Европа (1997 г.), [Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти](#), CETS № 93, 1977 г.

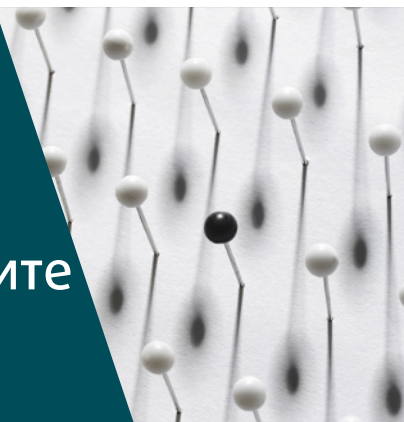
629 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), [Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#), 17 ноември 2010 г.

630 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), [Препоръка Rec \(2019\)11 относно ефективното настойничество на непридружени и разделени от семействата си деца в контекста на миграцията](#), март 2020 г.

В областта на международното право разпоредбата на член 37 от КПД е конкретно относима към децата мигранти, лишени от свобода, тъй като гарантира на тези деца правото на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорват законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган, чието решение също трябва да е бързо.

10.

Защита на потребителите и личните данни

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 7 (право на зачитане на личния и семейния живот), член 8 (защита на личните данни) и член 52 (обхват и тълкуване на правата и принципите)</p> <p>ДФЕС, член 16</p> <p>Общ регламент относно защитата на данните (2016/679/ЕС)</p>	<p>Децата и защитата на личните данни</p>	<p>ЕКПЧ, член 8 (право на зачитане на личния и семейния живот)</p> <p>Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни (Конвенция 108+)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Avilkina и др. срещу Русия</i>, 2013 г. (жалба № 1585/09) (разкриване на медицински данни)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>S. и Margaret срещу Обединеното кралство</i> [голям състав], 2008 г. (жалби № 30562/04 и № 30566/04)</p>
<p>Харта на основните права, член 38</p> <p>ДФЕС, член 169</p> <p>Директива за правата на потребителите (2011/83/ЕС)</p> <p>Европейски акт за достъпността (2019/882)</p> <p>Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО)</p> <p>Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО)</p>	<p>Защита на децата като потребители</p>	<p>Конвенция за разработването на Европейска фармакопея</p> <p>Конвенция за правата на човека и биомедицината, член 17, и Допълнителния протокол към нея относно биомедицинските изследвания, глава V</p> <p>Европейска конвенция за трансгранична телевизия</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Регламент за клиничните изпитвания (536/2014/ЕС)</p> <p>Регламент относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло (609/2013/ЕС)</p> <p>Директива относно безопасността на играчките (2009/48/ЕО)</p> <p>Директива относно продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите (87/357/ЕИО)</p> <p>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (преработен текст) (2018/1808)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i>, 2008 г., С-244/06 (продажба на DVD дискове по интернет)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 2004 г., С-36/02 (лиценз за използване на игра)</p>		

В тази глава е разгледано европейското законодателство и съдебна практика в областта на защитата на потребителите и личните данни. На равнище ЕС съществува голям обем законодателство и съдебна практика, тъй като ДФЕС урежда изрично компетентността на ЕС по тези въпроси. Приносът на Съвета на Европа в тази област е по-ограничен. На равнище договори съществуват основни конвенции за медиите и защитата на данните, а по отношение на защитата на потребителите – [Конвенцията от 1964 г. за разработването на Европейска фармакопея](#). Наред с това ЕСПЧ

се е произнесъл с решения по редица дела, засягащи защитата на данните на физически лица.

Следващите раздели ще се съсредоточат върху специфични аспекти на защитата на данните ([раздел 10.1](#)) и потребителското право, които се отнасят до децата ([раздел 10.2](#)). Във връзка с всяка от тези теми е анализирана общата правна рамка и нейната приложимост към децата, както и отделните норми, свързани със закрилата на детето, където е необходимо.

10.1 Децата и защитата на личните данни

Основни моменти

- Защитата на личните данни е прогласена като основно право от правото на ЕС и Съвета на Европа. Съгласно правото на ЕС правото на защита на данните е отделно основно право и се прилага за всички, включително за децата (член 8 от Хартата на основните права).
- За повечето онлайн услуги е необходимо съгласието на родителите за обработването на лични данни на дете в зависимост от възрастта (възрастовият праг варира между 13 и 16 години в отделните държави – членки на ЕС).
- Член 8 от ЕКПЧ включва правото на защита на личните данни.

10.1.1. Европейско законодателство за защита на данните

Съгласно [правото на ЕС](#) в член 8, параграф 2 от [Хартата на основните права на ЕС](#) защитата на личните данни се признава за отделно основно право. Хартата предоставя защита на личните данни на всички, включително на децата. В член 8 изрично са залегнали няколко елемента на това право (добросъвестно обработване за конкретни цели, изискване за съгласие или друго легитимно основание, предвидено от закона, право на достъп и коригиране), докато в член 8, параграф 3 е предвидено, че спазването на правилата за защита на данните подлежи на контрол

от независим орган. Правото на защита на личните данни, установено в член 8, може да бъде ограничено със закон. Всички подобни ограничения трябва да са съобразени със същността на правото на защита на личните данни. Те може да бъдат въведени само ако са необходими и ако действително отговарят на признати от Съюза цели от общ интерес или ако са необходими за защита на свободите и правата на други лица (член 52 от хартата)⁶³¹. ЕС е компетентен да приема законодателство по въпросите, свързани със защитата на данните (член 16 от ДФЕС)⁶³². Защитата на личните данни се разви като една от ключовите области на европейското право във връзка със защитата на основните права. **Общият регламент относно защитата на данните (ОРЗД)**, приет през 2016 г., е основният инструмент в тази област⁶³³.

В съображение 75 от ОРЗД децата се определят като уязвими лица и се признава, че те заслужават специална защита по отношение на техните лични данни. Те може да са по-малко запознати със съответните рискове, последици и гаранции, както и с правата си във връзка с обработването на лични данни. За тази цел Европейският комитет по защита на данните (ЕКЗД) разработва насоки относно обработването на данни на деца⁶³⁴. „Съгласието на носещия родителска отговорност не следва да е необходимо в контекста на пряко предлаганите на деца услуги за превенция и консултиране. [...] Като се има предвид, че на децата се полага специална защита, когато обработването е насочено към дете, всяка информация и комуникация следва да се предоставя с ясни и недвусмислени

631 СЕС, решение по съединени дела *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) u Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEDM)/ Administración del Estado* от 24 ноември 2011 г., *C-468/10* и *C-469/10*, т. 48; СЕС, решение по дело *Productores de Música de España (Promusicae)/Telefónica de España SAU* [голям състав] от 29 януари 2008, *C-275/06*, т. 68.

632 За общ преглед на европейското право в областта на защитата на данните вж. Съвета на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *12-ти годишен доклад на Комитета на министрите*; FRA (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните — издание от 2018 г.*, Люксембург, Служба за публикации.

633 Регламент (ЕС) № 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните). Директивата относно правоприлагането (Директива (ЕС) 2016/680) е основният правен инструмент, който разглежда обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказателни санкции и относно свободното движение на такива данни.

634 ЕКЗД, *Работна програма 2021/2022 г.*, 16 март 2021 г.

формулировки, които да бъдат лесно разбираеми за детето.⁶³⁵ ОРЗД изрично изисква защитата на личните данни на деца да бъде взета предвид, когато обработването на лични данни се основава на законния интерес на администратора или на трета страна (член 6, параграф 1, буква е), а на детето се предоставя информация относно обработването на лични данни (член 12, параграф 1). Отбелязва се, че обработването на данни, свързани с деца, носи определени рискове, а по-нататъшното прилагане на ОРЗД по отношение на защитата на децата може да бъде уточнено в кодекси за поведение. Такива кодекси за поведение може по-специално да включват правила за начина, по който информацията трябва да бъде предоставена на детето, и за това как се получава съгласието на носителя на родителската отговорност (член 41, параграф 2).

За повечето онлайн услуги, при които услугата разчита на съгласието на детето да обработва неговите данни, също се изисква съгласието на родителя или настойника до определена възраст. Това се отнася за сайтове на социални мрежи, както и за платформи за изтегляне на музика и закупуване на онлайн игри. Възрастовият праг за получаване на родителско съгласие варира между 13 и 16 години в отделните държави — членки на ЕС⁶³⁶. Съгласно член 4, параграф 11 от ОРЗД съгласието трябва да бъде свободно изразено, конкретно, информирано и недвусмислено, а на децата или техните родители или настойници следва да се предоставят лесни за използване механизми, така че те да могат да оттеглят съгласието си по всяко време. Дружествата трябва да положат разумни усилия, предвид наличната технология, за да проверят дали носителят на родителската отговорност за детето е този, който дава или разрешава съгласието. Разумните усилия, които организациите трябва да положат, зависят също така от естеството на обработването и свързаните с него рискове за детето. Тези усилия следва да се преразглеждат с оглед на нововъзникващите технологии в тази област. Когато се обработват лични данни във връзка с предлагането на услуги на информационното общество на дете и това обработване се основава на съгласието на детето или на носителя на родителска отговорност, децата винаги имат право

635 Регламент (ЕС) № 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните), съображения 38 и 58.

636 *Лак там*, член 8.

данните им да бъдат изтрети (член 17, параграф 1, буква е) от ОРЗД). Това е познато като правото „да бъдеш забравен“.

Когато децата имат достъп до онлайн услуга, независимо от мерките за проверка на възрастта, които дадена организация прилага, организацията трябва да гарантира, че са въведени специфични за децата мерки за защита на данните, за да се повиши нивото на защита, предоставяно на децата потребители срещу рисковете, които тяхното използване на услугата поражда за тях. Някои от тези мерки биха могли да включват гарантиране, че услугата спазва задължението за защита на данните още при проектирането и по подразбиране (член 25 от ОРЗД), извършване на оценка на въздействието върху защитата на данните (член 35), спазване на принципа за свеждане на данните до минимум и преглед на настройките за профилиране. „Профилиране“ означава всяка форма на автоматизирано обработване на лични данни, изразяващо се в използването на лични данни за оценяване на определени лични аспекти, свързани с физическо лице, и по-конкретно за анализиране или прогнозиране на аспекти, отнасящи се до изпълнението на професионалните задължения на това физическо лице, неговото икономическо състояние, здравословно състояние, лични предпочитания, интереси, надеждност, поведение, местоположение или движение (член 4, параграф 4).

Тази специфична защита следва по-специално да се прилага за използването на лични данни на деца за целите на маркетинга или създаването на личностни или потребителски профили и събирането на лични данни за деца, когато те използват услуги, които им се предлагат пряко (съображение 38 от ОРЗД).

В насоките, публикувани от ЕКЗД⁶³⁷ относно таргетирането към потребителите на социални медии, се посочва, че неблагоприятното въздействие на таргетирането може да бъде значително по-голямо върху уязвимите категории лица, като например децата. Таргетирането може да повлияе на формирането на личните предпочитания и интереси на децата, като в крайна сметка се отрази на свободната им воля и правото им на развитие. Няколко институции считат, че като цяло организациите следва да избягват профилирането на децата за маркетингови цели, тъй като

637 Европейски комитет по защита на данните (2020 г.), *Насоки 8/2020 относно изпращането на персонализирано съдържание на потребителите на социални медии*, 2 септември 2020 г.

децата са по-уязвими⁶³⁸. Децата могат да бъдат особено податливи в онлайн средата и по-лесно да се повлияват от поведенчески реклами⁶³⁹.

В съображение 71 от ОРЗД се посочва, че чисто автоматизираното вземане на решения, включително профилирането, с правни или също толкова значителни последици не следва да се прилага по отношение на децата.

Работната група по член 29, а понастоящем – ЕКЗД⁶⁴⁰, препоръчват изключенията от правилото срещу тази форма на обработване по принцип да не се използват във връзка с обработването на данни на деца, освен при ограничени обстоятелства, например когато е необходимо да се защити тяхното благосъстояние. В тези случаи трябва да има подходящи гаранции, за да се гарантира, че те са подходящи за децата.

Някои категории данни се считат за чувствителни, като например генетични данни, биометрични данни за уникално идентифициране на дете, лични данни, свързани с наказателни присъди, и лични данни, които разкриват расов или етнически произход, политически възгледи, религиозни или други убеждения, психично и физическо здраве или сексуален живот. Обработването на данни на деца от тези категории е разрешено само когато се прилагат подходящи изключения (член 9 от ОРЗД).

Директивата за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации⁶⁴¹ защитава поверителността на съобщенията и крайното оборудване на потребителя, включително децата. Тя прилага

638 Вж. напр. Съвет на Европа (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда*, CM/Rec(2018)7, септември 2018 г., стр 17; Комисия на Ирландия за защита на данните (2020 г.), *Children front and centre: Fundamentals for a child-oriented approach to data processing (Децата на преден план и в центъра на вниманието: Основи за ориентиран към децата подход към обработката на данни)*, декември 2020 г., стр. 54.

639 Работна група за защита на личните данни по член 29 (2018 г.), *Насоки относно автоматизираното вземане на индивидуални решения и профилирането за целите на Регламент (ЕС) 2016/679*, 22 август 2018 г.

640 Работна група по член 29 за защита на личните данни (2018 г.), *Насоки относно автоматизираното вземане на индивидуални решения и профилирането за целите на регламент (ЕС) 2016/679*, 22 август 2018 г.

641 ЕС, Европейски парламент (2002 г.), *Директива 2002/58/ЕО относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации)*, ОВ L 201, 2002 г.

основното право на зачитане на личния живот по отношение на съобщенията (член 7 от Хартата на основните права).

В обхвата на правото на СЕ ЕСПЧ е разтълкувал разпоредбата на член 8 от ЕКПЧ като съдържаща правото на защита на личните данни. Съдът разглежда случаи, в които възникват въпроси, свързани със защитата на данните, включително относно проследяване на комуникации⁶⁴², различни форми на наблюдение⁶⁴³ и защитата от съхраняване на лични данни от публични органи⁶⁴⁴. Освен това ЕСПЧ е постановил, че националното законодателство трябва да съдържа подходящи мерки, чрез които да предоставя правни средства за защита срещу нарушения на правата, свързани със защитата на данните.

Пример: Делото *Avilkina и др. срещу Русия*⁶⁴⁵ се отнася до разкриването на медицинските данни на двегодишно момиче пред прокурор в отговор на неговото искане да получи данни за всички откази от кръвопреливане на членове на религиозната група „Свидетели на Йехова“. Признавайки, че интересите на пациент и на общността като цяло от защитата на медицинските данни на физическите лица могат да бъдат подчинени на интересите от разследване на престъпление, съдът отбелязва, че жалбоподателката не е била заподозряна или обвиняема в рамките на наказателно производство. Освен това здравните специалисти, които са лекували жалбоподателката, биха могли да поискат разрешение от съда за кръвопреливане в случай на необходимост от животоспасяващо лечение. С оглед на липсата на неотложна обществена нужда да бъде изискано разкриването на поверителните медицински данни за жалбоподателката ЕСПЧ установява нарушение на член 8 от ЕКПЧ.

642 Вж. напр. ЕСПЧ, решение по дело *Malone срещу Обединеното кралство* от 2 август 1984 г. (жалба № 8691/79); ЕСПЧ, решение по дело *Sorland срещу Обединеното кралство* от 3 април 2007 г. (жалба № 62617/00).

643 Вж. напр. ЕСПЧ, решение по дело *Klass и др. срещу Германия* от 6 септември 1978 г. (жалба № 5029/71); ЕСПЧ, решение по дело *Uzun срещу Германия* от 2 септември 2010 г. (жалба №. 35623/05).

644 Вж. напр. ЕСПЧ, решение по дело *Leander срещу Швеция* от 26 март 1987 г. (жалба № 9248/81); ЕСПЧ, решение по дело *S. и Маргер срещу Обединеното кралство* [голям състав], от 4 декември 2008 г. (жалби № 30562/04 и № 30566/04).

645 ЕСПЧ, решение по дело *Avilkina и др. срещу Русия* от 6 юни 2013 г. (жалба № 1585/09).

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *S. и Margaret срещу Обединеното кралство*⁶⁴⁶ пръстови отпечатъци и ДНК проба, взети от момче на 11-годишна възраст във връзка с подозрение за участието му в опит за грабеж, са задържани за безсрочно съхранение, въпреки че жалбоподателят е бил оправдан. С оглед на характера и обема на личната информация, съдържаща се в клетъчните проби и ДНК-профилите, тяхното задържане за съхранение само по себе си представлява намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния живот. Основните принципи, залегнали в приложимите правни инструменти на СЕ и правото и практиката на останалите договарящи държави, предполагат, че съхраняването на данни трябва да е пропорционално на целта на събирането им и ограничено по време, особено в работата на полицейските органи. Защитата, гарантирана в член 8 от ЕКПЧ, би била неприемливо отслабена, ако използването на модерните научни методи в системата на наказателното правораздаване би било допуснато на всяка цена и без внимателно претегляне на потенциалните ползи от тези методи и важните интереси, свързани с неприкосновеността на личния живот. Във връзка с това цялостният и всеобхватен характер на правомощието за съхраняване на данни в Англия и Уелс е смущаващ, тъй като местното законодателство допуска съхранение на данни за неограничен период и без да се отчита характерът или тежестта на престъплението или възрастта на заподозрения. Съхраняването на лични данни може да има особено сериозни последствия по отношение на децата, с оглед на тяхното особено положение и значението на тяхното развитие и интегриране в обществото. Заключение на съда е, че съхранението на данните в случая е непропорционална намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния му живот.

Осъвременената Конвенция на Съвета на Европа за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни⁶⁴⁷ (**Конвенция № 108+**) се прилага по отношение на всички дейности по обработване на лични

646 ЕСПЧ, решение по дело [голям състав] от 4 декември 2008 г. (жалби № 30562/04 и № 30566/04).

647 Съвет на Европа (1981 г.), [Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни](#), СЕТS № 108, 28 януари 1981 г.; Съвет на Европа (2001 г.), [Допълнителен протокол към Конвенция № 108 относно надзорните органи и трансграничните потоци от данни](#), СЕТS № 181, 8 ноември 2001 г.; Съвет на Европа (2018 г.), [Протокол за изменение на Конвенцията за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни](#), СЕТS № 223, 10 октомври 2018 г.

данни, осъществявани както в частния, така и в публичния сектор, и предоставя на физическите лица, включително децата, защита срещу злоупотреби във връзка с обработването на личните им данни. Във връзка с Конвенция № 108 е приет допълнителен протокол, който регламентира създаването на надзорни органи и трансграничния обмен на лични данни с държави, които не са страни по Конвенцията⁶⁴⁸.

Принципите във връзка с обработването на лични данни, залегнали в Конвенция № 108, се отнасят до добросъвестното и законосъобразно събиране и автоматично обработване на данни, съхранявани за точно определени и правомерни цели, и до забрана за използването на данните по начин, който е несъвместим с тези цели, както и за съхраняване на данните за период, по-дълъг от необходимия за целта, с която те са запаметени. Тази принципи се отнасят и до качеството на данните. При липсата на подходящи правни гаранции се забранява обработването на „чувствителни“ данни, като например данни за расата, политическите убеждения, здравето, религията, сексуалния живот, генетични и биометрични данни на дадено лице, както и обработването на данни за разкривана от лицето информация във връзка с членство в синдикални организации, с етнически произход или съдебно минало. Наред с горното конвенцията гарантира правото на физическите лица, включително децата, да получават информация за съхранението на техни данни и при необходимост да искат тяхното поправяне. Ограничаване на правата, гарантирани от конвенцията, е възможно само при необходимост от защита на по-значими интереси, свързани например със защитата на държавната сигурност или отбраната. Консултативният комитет по Конвенция № 108 е приел насоки за защита на данните на децата в образованието⁶⁴⁹, в които се определят основните принципи и се предоставят съвети на законодателите, създателите на политики, администраторите на данни и организациите как да защитават тези права.

Насоките на Съвета на Европа относно правата на децата в цифровата среда приканват държавите да гарантират, че личните данни на децата се обработват добросъвестно, законосъобразно, точно и сигурно, за конкретни цели и със свободното, изрично, информирано и недвусмислено

648 Съвет на Европа (2018 г.), *Протокол за изменение на Конвенцията за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни*, CETS № 223, 10 октомври 2018 г.

649 Съвет на Европа, Консултативен комитет по Конвенция № 108, *Защита на данните на децата в контекста на образованието – насоки*, T-PD(2019)06BISrev5, 20 ноември 2020 г.

съгласие на децата и/или техните родители, лица, полагащи грижи, или законни представители, или в съответствие с друго предвидено от законно легитимно основание. Държавите следва да гарантират, че обработването на специални категории данни, които се считат за чувствителни, като например генетични данни, биометрични данни за уникално идентифициране на дете, лични данни, свързани с наказателни присъди, и лични данни, които разкриват расов или етнически произход, политически възгледи, религиозни или други убеждения, психично и физическо здраве или сексуален живот, следва във всички случаи да бъде разрешено само когато в закона са предвидени подходящи гаранции⁶⁵⁰.

Съгласно международното право правото на защита на данните е част от правото на детето на неприкосновеност на личния живот, гарантирано в член 16 от [КПД](#). В тази разпоредба е предвидено, че никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация. Това право трябва да бъде зачитано от всички лица, включително от законния представител на детето⁶⁵¹.

650 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment (Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда)*, Препоръка *CM/Rec (2018)7*, раздел 3.4.

651 Вж. също Организация на обединените нации (2021 г.), *Общ коментар № 25 (2021 г.) относно правата на децата във връзка с цифровата среда*, *CRC/C/GC/25*, 2 март 2021 г.

10.2. Защита на децата като потребители

Основни моменти

- Позицията на Съда на ЕС е, че висшият интерес на децата потребители и защитата на техните права надделяват над свързаните с обществения интерес изисквания, които обосновават ограниченията на свободното движение на стоки, хора, услуги и капитал.
- Децата като потребители следва да получават подходяща информация, за да могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор.
- Нелоялните търговски практики са практики, които не съответстват на принципа на дължимата професионална грижа и могат да повлияят върху избора на възрастните и децата потребители при осъществяване на търговски сделки.
- Включване на деца в клинични изпитвания се допуска, само ако прилагането на лекарствения продукт би осигурило на пациента пряка полза, която е по-голяма от рисковете.
- Правото на ЕС и Съвета на Европа ограничава степента, в която се допуска децата да бъдат излагани на маркетингови дейности, без да забранява абсолютно тези дейности.
- Децата имат право на специална закрила, която включва защита от рекламни програми и програми за телевизионно пазаруване, които могат да им причинят морални или физически вреди.
- Позиционирането на продукти в детски програми е забранено.

10.2.1. Права на потребителите

Съгласно правото на ЕС основните разпоредби в системата за защита на потребителите са член 169, параграф 1 от ДФЕС и член 38 от [Хартата на основните права](#) на ЕС. СЕС признава, че висшият интерес на детето надделява над съображенията, свързани с обществения интерес, с което обосновава ограничаването на свободите на общия пазар.

Пример: Делото *Dynamic Medien*⁶⁵² се отнася до продажба по интернет в Германия на DVD дискове с японски комикси. Въпросните комикси

652 СЕС, решение по дело *Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG* от 14 февруари 2008 г., C-244/06.

са одобрени за продажба на деца над 15-годишна възраст в Обединеното кралство. Те не са класифицирани като подходящи от компетентния германски орган. Основният въпрос, отправен към СЕС, е дали забрана на продукта в Германия противоречи на принципа на свободно движение. СЕС приема, че основната цел на германското законодателство е да предпази децата от информация, която би била вредна за тяхното благосъстояние. Съдът се произнася, че ограничаването на свободата на движение на стоки не е непропорционално, тъй като не надхвърля необходимото за постигане на целта за защита на децата, поставена от заинтересованата държава членка.

Пример: Делото *Omega*⁶⁵³ се отнася до функционирането на т.нар. „лазерен купол“ в Германия. Играта, която участниците играят в „лазерния купол“, има за цел поразяване на сензорни мишени, поставени върху жилетки, носени от участниците. Оборудването за играта е доставено от дружество от Обединеното кралство и както оборудването, така и играта се продават законно в Обединеното кралство. Играта е забранена в Германия на основание, че противоречи на основни ценности като човешкото достойнство. СЕС установява, че наложеното от германските органи ограничение не противоречи на правото на ЕС, тъй като е обосновано със съображения, свързани с обществения ред.

В резултат на най-новия преглед на законодателството на ЕС за защита на потребителите беше приета [Директива 2011/83/ЕС за правата на потребителите \(ДПП\)](#), чиято цел е да хармонизира изцяло националните разпоредби относно договорите от разстояние и договорите извън търговския обект, както и други видове потребителски договори⁶⁵⁴. Целта е да се постигне справедлив баланс между високото равнище на защита на потребителите и конкурентоспособността на предприятията. Съгласно член 3, параграф 3, буква а) Директивата за правата на потребителите не се прилага за договори за социални услуги, включително социално настаняване, грижи за деца и подкрепа за семейства и лица, които постоянно или временно са в нужда, включително дългосрочни грижи.

653 СЕС, решение по дело *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH срещу Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn* от 14 октомври 2004 г., С-36/02.

654 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), [Директива 2011/83/ЕС от 25 октомври 2011 г. относно правата на потребителите](#), за изменение на [Директива 93/13/ЕИО на Съвета](#) и [Директива 1999/44/ЕО](#), ОВ L 304, 2011 г., стр. 64.

Социалните услуги включват услуги за деца и младежи, услуги в помощ на семейства, самотни родители и възрастни хора, както и услуги в полза на мигранти. Директивата отделя специално внимание на преддоговорната информация. Ако на потребителите, включително на децата, се предоставя подходяща и достатъчна информация, те ще могат да вземат предвид всички относими факти и да направят информиран избор; тези „изисквания за предоставяне на информация“ са определени в КПД. Въз основа на [Директива \(ЕС \) 2019/882 за изискванията за достъпност на продукти и услуги](#) тези изисквания се прилагат и за непълнолетни потребители⁶⁵⁵.

10.2.2. Нелоялни търговски практики, насочени към деца

В рамките на правото на ЕС [Директива 2005/29/ЕО](#) относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар⁶⁵⁶ обхваща всички сделки между предприятия и потребители (осъществени онлайн или офлайн и отнасящи се до стоки и услуги). Децата са включени в персоналния обхват на директивата в категорията „уязвими потребители“ (член 5, параграф 3). Не е допустимо решения, отнасящи се до избор на продукти, да се вземат в резултат на тормоз, принуда или непозволено въздействие или подвеждаща информация, а децата потребители имат право да вземат тези решения свободно. Директивата забранява дейности по предлагане и реклама на продукти, които създават объркване с друг продукт или марка на конкурент, и изисква цялата информация, която е необходима на потребителите, да им бъде предоставяна по ясен и разбираем начин, както и в подходящ момент (членове 6 и 7).

Комитетът на министрите на Съвета на Европа публикува *Насоки относно зачитането, защитата и упражняването на правата на детето в цифровата среда*. Въз основа на тях държавите следва да предприемат

655 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2019 г.), [Директива \(ЕС\) 2019/882 от 17 април 2019 г. за изискванията за достъпност на продукти и услуги](#), ОВ L 151, 2019 г., стр. 70.

656 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2005 г.), [Директива 2005/29/ЕО от 11 май 2005 г. относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар](#) и за изменение на [Директива 84/450/ЕИО](#) на Съвета, [Директиви 97/7/ЕО](#), [98/27/ЕО](#) и [2002/65/ЕО](#), и [Регламент \(ЕО\) № 2006/2004](#) на Европейския парламент и на Съвета, ОВ L 149, 2005 г., стр. 22.

мерки, за да гарантират, че децата са защитени от търговска експлоатация в цифровата среда, включително излагане на неподходящи за възрастта форми на реклама и маркетинг. Това включва гарантиране, че стопанските предприятия не участват в нелоялни търговски практики спрямо децата, изискване цифровата реклама и маркетингът по отношение на деца да могат да бъдат ясно разграничавани от тях като такива и изискване всички съответни заинтересовани страни да ограничават обработването на лични данни на деца за търговски цели⁶⁵⁷.

10.2.3. Безопасност на продуктите

Правото на ЕС съдържа подробна рамка, гарантираща, че за продажба се предлагат само безопасни и отговарящи на изискванията продукти. По-специално [Директива 2001/95/ЕО относно общата безопасност на продуктите](#) отделя специално внимание на безопасността на децата, като ги включва в категорията на потребителите, които са изложени в особена степен на рисковете, произтичащи от разглежданите продукти (съображение 8 от директивата). Във връзка с това безопасността на продуктите следва да се оценява, като се вземат предвид всички свързани с нея въпроси, в частност категориите потребители, за които е предназначен продуктът. Европейската комисия публикува предложение за нов регламент относно общата безопасност на продуктите⁶⁵⁸.

[Директива 87/357/ЕИО на Съвета](#) е специална директива за безопасност на продуктите, която регламентира сближаването на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите⁶⁵⁹. Директивата забранява предлагането, вноса и производството на продукти, които наподобяват хранителни стоки, без

657 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда*, Препоръка СМ/Rec (2018)7.

658 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2021 г.), *Предложение за регламент относно общата безопасност на продуктите*, за изменение на Регламент (ЕС) № 1025/2012 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 87/357/ЕИО на Съвета и Директива 2001/95/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, COM(2021)346 final, 30 юни 2021 г.

659 ЕС, Съвет на Европейския съюз, *Директива 87/357/ЕИО от 25 юни 1987 г. относно сближаване на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите*, ОВ L 192, 1987 г., стр. 49.

да са такива. Държавите членки са длъжни да извършват проверки, за да гарантират, че на пазара не се предлагат такива продукти. Всяка държава членка, която налага забрана върху продукт по реда на тази директива, трябва да уведоми Комисията и да предостави подробна информация на останалите държави членки. Въпросът за безопасността на детските играчки е разгледан по-подробно в [раздел 10.2.6](#).

В издадените от Комитета на министрите на Съвета на Европа *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда* е предвидено, че държавите следва да съдействат и насърчават предприятията да прилагат безопасността и неприкосновеността на личния живот още при проектирането на продуктите си и характеристиките и функционалните възможности на услугите си, насочени към деца или използвани от тях⁶⁶⁰.

10.2.4. Клинични изпитвания с участието на деца

В областта на правото на ЕС Регламент (ЕС) № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба включва специални разпоредби за децата в специфичните съображения за уязвими популации (член 10, параграф 1)⁶⁶¹. Той съдържа изискването заявленията за разрешение за клинични изпитвания с участието на деца да са предмет на внимателна оценка. За провеждането на клиничното изпитване е необходимо съгласието на законен представител на детето, както и на самото дете, ако то е способно да си състави мнение (член 29, параграфи 1 и 8). Регламентът съдържа специфични условия за провеждане на безопасни клинични изпитвания върху деца и получаване на тяхното информирано съгласие (член 32). Тези условия са, както следва: на участника или на законно определения му представител не е предоставен никакъв стимул, нито финансова изгода, освен обезщетение за разносните и загубата на приходи, пряко свързани с участието в клиничното изпитване; клиничното изпитване има за цел да изследва методи за лечение на

660 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда, Препоръка CM/Rec (2018)7*, т. 54.

661 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2014 г.), *Регламент (ЕС) № 536/2014 от 16 април 2014 г. относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба*, ОВ L 158, 2014 г., стр. 1.

заболяване, което се среща само при децата; налице са научни основания да се очаква, че участието в клиничното изпитване ще донесе: преки ползи за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, надхвърлящи свързаните с него рискове и неудобства; някои ползи за популацията, представлявана от засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и такова клинично изпитване ще предизвиква само минимален риск за засегнатото малолетно или непълнолетно лице, и ще му причини минимално неудобство, в сравнение със стандартното лечение на заболяването на засегнатото малолетно или непълнолетно лице. Участие на деца в клинично изпитване, без преди това да е получено тяхното съгласие или съгласието на законния им представител, се допуска само в спешни ситуации (член 35, параграф 1).

В областта на правото на СЕ член 17 от Конвенцията за правата на човека и биомедицината съдържа сходни принципи⁶⁶², както и глава V от Допълнителния протокол към нея относно биомедицинските изследвания⁶⁶³.

10.2.5. Хранителни продукти, предназначени за кърмачета и малки деца

В областта на правото на ЕС Регламент (ЕО) № 609/2013 относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло е насочен към хранителния състав и безопасността на храните, произведени специално за кърмачета и малки деца на възраст под три години⁶⁶⁴. Регламентът урежда пускането на продукти на пазара, изискваната информация относно състава на храните,

662 Съвет на Европа (1999 г.), Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината (Конвенция от Овиедо), № 164, 1 декември 1999 г.

663 Съвет на Европа (2007 г.), Допълнителен протокол към Конвенцията за правата на човека и биомедицината относно биомедицинските изследвания, № 195, 1 септември 2007 г.

664 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2014 г.), Регламент (ЕС) № 609/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г. относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло и за отмяна на Директива 92/52/ЕИО на Съвета, директиви 96/8/ЕО, 1999/21/ЕО, 2006/125/ЕО и 2006/141/ЕО на Комисията, Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и регламенти (ЕО) № 41/2009 и (ЕО) № 953/2009 на Комисията, ОВ L 181, 2013 г., стр. 35.

изискванията за храните за кърмачета и напитките на млечна основа за малки деца и др. В регламента също така се установяват определения за храни за кърмачета и преходни храни, преработени храни на зърнена основа и детски храни, храни за специални медицински цели и заместители на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло.

10.2.6. Безопасност на детските играчки

В рамките на правото на ЕС Директива 2009/48/ЕО⁶⁶⁵ съдържа в член 2 следното определение за детски играчки: „продукти, проектирани или предназначени за ползване изключително или не при игра от деца под 14-годишна възраст“⁶⁶⁶. В приложение I към директивата е поместен неизчерпателен списък на артикули, които не се считат за детски играчки, но могат да породят объркване. В член 2, параграф 2 са изброени и някои детски играчки, които са изключени от приложното поле на директивата. Наред с горното в директивата са завишени изискванията за здраве и безопасност, като са въведени ограничения за съдържанието на определени химикали, които може да се съдържат в материали, използвани в производството на детски играчки (член 10)⁶⁶⁷.

10.2.7. Децата и рекламата

В рамките на правото на ЕС преразгледаната през 2018 г. Директива за аудиовизуалните медийни услуги⁶⁶⁸ въвежда ограничения по отношение на обема, качеството и съдържанието на рекламните програми, на които се допуска да бъдат изложени децата, като регулира продължителността на рекламните блокове (членове 20, 24 и 27). Забранява се позициониране на продукти в детски предавания (член 11) и се оправомощават държавите членки да забраняват показването на логото на спонсор при

665 Европейски съюз (2009 г.), Директива 2009/48/ЕО от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки, ОВ L 170, 2009 г.

666 Пак там, член 2, параграф 1.

667 Освен това Европейската комисия сключва „доброволни споразумения“ с европейски производители/търговци на детски играчки, насочени към повишаване на безопасността на детските играчки. За допълнителна информация вж. [уеб страницата на Комисията по темата](#).

668 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2018 г.), Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и Съвета от 14 ноември 2018 г. за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконовни и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, ОВ L 303, 2018 г.

излъчване на детски предавания (член 10, параграф 4). С преразглеждането на директивата през 2018 г. бе разширен обхватът на тези правила в аудиовизуалния сектор и за платформите за споделяне на видеоклипове като YouTube и други.

В рамките на правото на СЕ Европейската конвенция за трансгранична телевизия⁶⁶⁹ е първият международен договор, с който е въведена правна рамка за свободното разпространение на трансгранични телевизионни програми в Европа. Конвенцията съдържа специфични разпоредби за защита на децата и юношите (член 7, алинея 2), като въвежда например забрана за излъчване на материали, съдържащи порнография и насилие, както и програми, които подстрекават към расова ненавист. Конвенцията определя правила за излъчване на реклами, за продължителността на излъчването на реклами и рекламните паузи. В Насоките на Комитета на министрите относно правата на детето в цифровата среда държавите се приканват да гарантират, че децата са защитени от търговска експлоатация в цифровата среда, включително излагане на неподходящи за възрастта форми на реклама и маркетинг⁶⁷⁰.

669 Съвет на Европа (2002 г.), *Европейска конвенция за трансгранична телевизия*, CETS № 132, 1989 г. Изменена в съответствие с разпоредбите на *Протокола*, CETS № 171, 2002 г.

670 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2018 г.), *Насоки за зачитане, защита и упражняване на правата на детето в цифровата среда, Препоръка CM/Res (2018)7*, т. 57.

11.

Права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните (извънсъдебни) производства

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Харта на основните права, член 47 (право на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес), член 48 (презумпция за невинност и право на защита) и член 49 (принципи на законност и пропорционалност на престъплението и наказанието)</p> <p>Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</p> <p>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</p> <p>Директива относно процесуалните гаранции (2016/800)</p>	<p>Гаранции за справедлив съдебен процес</p>	<p>ЕКПЧ, член 6 (право на справедлив съдебен процес)</p> <p>ЕСХ, член 17</p> <p>Конвенция от Лансароте</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>T. срещу Обединеното кралство</i> [голям състав], 1999 г. (жалба № 24724/94), (участие на деца в съдебни производства)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Ranovits срещу Кипър</i>, 2008 г. (жалба № 4268/04) (достъп до адвокат)</p>
<p>Харта на основните права, член 4 (забрана на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение) и член 6 (право на свобода)</p> <p>Директива относно процесуалните гаранции (2016/800)</p>	<p>Задържане</p>	<p>ЕКПЧ, член 3 (забрана на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение) и член 5 (право на свобода)</p> <p>ЕСХ, член 17</p> <p>Европейска конвенция за защита на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение или наказание</p>

ЕС	Обхванати въпроси	СЕ
<p>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</p> <p>Директива относно сексуалното насилие над деца (2011/93/ЕО)</p> <p>Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)</p> <p>СЕС, решение по дело <i>Наказателно производство срещу Maria Pupino</i>, 2005 г., С-105/03 (процесуална възможност деца да участват като свидетели в съдебно производство)</p>	<p>Деца свидетели и жертви</p>	<p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Nart срещу Турция</i>, 2008 г. (жалба № 20817/04) (задържане под стража)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Blokhin срещу Русия</i>, 2016 г. (жалба № 47152/06)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Voiatag срещу Белгия</i>, 1988 г. (жалба № 9106/80) (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>D.G. срещу Ирландия</i>, 2002 г. (жалба № 39474/98) (задържане с цел осигуряване на надзор с възпитателна цел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Güveç срещу Турция</i>, 2009 г. (жалба № 70337/01) (условия на задържане)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Çoşelav срещу Турция</i>, 2012 г. (жалба № 1413/07)</p> <p>ЕКПЧ, член 3 (забрана на изтезанията, нечовешкото и унижително отношение) и член 8 (личен живот)</p> <p>Конвенция от Лансароте, член 31</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>Kovač срещу Хърватия</i>, 2007 г. (жалба № 503/05) (дете свидетел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>S.N. срещу Швеция</i>, 2002 г. (жалба № 34209/96) (дете свидетел)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>R.R. и др. срещу Унгария</i>, 2012 г. (жалби № 19400/11, № 36037/17) (изключване на семейството от програмата за защита на свидетелите)</p> <p>ЕСПЧ, решение по дело <i>X и др. срещу България</i>, 2021 г. (жалба № 22457/16) (деца свидетели и жертви)</p>

Правата на детето в контекста на съдебните производства срещу непълнолетни лица засягат децата, обвиняеми, подсъдими или осъдени за извършени от тях престъпления, както и децата, които участват в съдебни производства като жертви и/или свидетели. Правното положение на децата във връзка с правосъдието спрямо непълнолетни лица е регламентирано от общите разпоредби в областта на правата на човека, които се отнасят както за възрастните, така и за децата.

В настоящата глава е представен общ преглед на нормите на европейското право, които са относими към децата, участващи в съдебни и алтернативни производства. Разгледани са гаранциите за справедлив съдебен процес, включително относно ефективното участие и достъпа до адвокат, правата на задържаните млади правонарушители, включително във връзка със задържане под стража (материални и процесуални гаранции), условията на задържане и защитата от малтретиране, както и защитата на децата свидетели и жертви. Аспектите на защитата са особено важни във връзка с несъстезателните алтернативни производства, които следва да се прилагат винаги, когато са по-благоприятни за висшия интерес на детето⁶⁷¹. По отношение на децата целите на наказателното правораздаване, като например социално интегриране, образование и превенция на престъпността, са основни принципи, на които се отдава важно значение⁶⁷².

11.1. Гаранции за справедлив съдебен процес

Основни моменти

- Децата, участващи в наказателни производства, имат право да бъдат третирани справедливо и по начин, съобразен с техните интереси.
- Съдебните производства следва да бъдат адаптирани спрямо потребностите на децата, за да бъде осигурено тяхното ефективно участие.
- Децата имат право на достъп до адвокат още от началните етапи на наказателните производства и от първия разпит пред полицията.

671 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка 24.

672 Вж. също FRA и ЕСПЧ (2016 г.), *Наръчник по европейско право във връзка с достъпа до правосъдие*, 22 юни 2016 г.

Правото на справедлив съдебен процес има централно значение за демократичното общество. Децата, които са заподозрени или обвинени в извършване на престъпление, имат право на справедлив съдебен процес и се ползват със същите гаранции, както и останалите правонарушители. Гаранциите за справедлив съдебен процес са приложими от първия разпит на детето и през целия период на съдебното производство. Децата правонарушители са обаче особено уязвими и се нуждаят от допълнителна защита. Европейските органи са разработили специфични изисквания, с цел да гарантират удовлетворяването на нуждите на тези деца.

В рамките на правото на ЕС няколко разпоредби на [Хартата на основните права на ЕС](#) гарантират основните права на достъп до правосъдие, които съдържат гаранции за справедлив съдебен процес, приложими както към възрастните, така и към децата. Член 47 от хартата урежда конкретно правата на ефективни правни средства за защита и на справедлив съдебен процес, като въвежда изисквания, които са особено относими към децата, като например изискването за справедливо и публично гледане на делото в разумен срок и правата на обвиняемите да бъдат представявани, защитавани и съветвани, както и правото на получаване на правна помощ. Също и принципите на законност и пропорционалност на престъплението и наказанието, прогласени в член 49, имат особено значение за децата. Наред с горното в няколко директиви на ЕС са предвидени конкретни гаранции за справедлив съдебен процес в рамките на наказателните производства. Това са [Директивата относно правото на устен и писмен превод](#)⁶⁷³, [Директивата относно правото на информация](#)⁶⁷⁴ и [Директивата относно правото на достъп до адвокат](#)⁶⁷⁵. Първите две директиви не включват гаранции, адресирани конкретно към децата, макар че Директивата относно правото на информация съдържа разпоредби, уреждащи по-общо положението на уязвимите заподозрени

673 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2010 г.), [Директива 2010/64/ЕС от 20 октомври 2010 г. относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство](#), ОВ L 280, 2010 г., стр. 1.

674 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), [Директива 2012/13/ЕС от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство](#), ОВ L 142, 2012 г., стр. 1.

675 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), [Директива 2013/48/ЕС от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане](#), ОВ L 294, 2013 г., стр. 1.

или обвиняеми лица. Относителите към децата разпоредби на Директивата относно правото на достъп до адвокат са разгледани подробно в [раздел 11.1.2](#).

Дори когато приложимата нормативна уредба не съдържа разпоредби, относими конкретно към децата, държавите членки са длъжни да съблюдают Хартата на основните права на ЕС, когато прилагат разпоредбите на посочените по-горе директиви. Следователно в случаи, когато разпоредби на тези директиви се прилагат към деца, следва да се отдава дължимото значение на принципи като висшия интерес на детето, който е гарантиран в член 24. До момента пред Съда на ЕС не са завеждани дела, свързани с тълкуване на член 24 от хартата във връзка с една от посочените по-горе директиви⁶⁷⁶.

[Директивата за процесуалните гаранции](#) установява за първи път на равнището на ЕС конкретни процесуални гаранции по отношение на децата, заподозрени или обвиняеми за извършването на престъпление. В нея се предвижда правото на личностна характеристика (член 7) с цел преценка на личността и социално-икономическото, семейното и личното положение на детето, с активното участие на детето. Държавите членки могат да използват личностната характеристика при определяне на мерките по отношение на детето или при вземането на решение по наказателното производство, включително при постановяването на присъда. В тази директива е предвидено също така, че децата имат право да получават незабавно информация за техните права, да получават съдействие от своите родители (или други подходящи лица) и да бъдат разпитвани при закрити врати⁶⁷⁷. Наред с това децата, лишени от свобода, следва да имат право да получават подходящо образование, насоки, обучение и здравни грижи, както и да бъдат държани отделно от пълнолетните⁶⁷⁸.

676 ЕС е тълкувал разпоредбата на член 24 в рамките на производства, свързани със случаи на международно отвлечане на деца (вж. [раздел 5.4](#)).

677 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства](#), ОВ L 132, 2016 г., стр. 1.

678 Вж. също [раздел 11.2](#). От значение за закрилата на детето е също така ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/1919 от 26 октомври 2016 г. относно правната помощ за заподозрени и обвиняеми в рамките на наказателното производство и за искани за предаване лица в рамките на производството по европейска заповед за арест](#), ОВ L 297, 2016 г.

Що се отнася до правото на СЕ, ЕКПЧ съдържа гаранции за справедлив съдебен процес в член 6 – разпоредбата, която е основание за най-обширната практика на ЕСПЧ. В член 6, алинея 1 от ЕКПЧ са включени някои изрични гаранции за справедлив съдебен процес: правото на справедливо и публично гледане на процеса/обявяване на решението (освен ако тези права са в противоречие, наред с друго, с интересите на непълнолетни лица), правото на гледане на процеса в разумен срок и от независим и безпристрастен съд⁶⁷⁹, и правото на процес пред съд, създаден в съответствие със закона. Концепцията за справедлив съдебен процес е свързана с наличието на гаранции, които са разработени от ЕСПЧ: принципите на равни процесуални възможности и на състезателност на производството, правото на запазване на мълчание, правото на достъп до адвокат, принципа на ефективно участие, правото на присъствие при гледането на делото и принципа на приемане на обосновани решения.

Съобразно закона (член 6, алинея 2 от ЕКПЧ) всички лица се считат за невиновни до доказване на противното. Наред с горното всяко лице, обвинено в извършване на престъпление, има следните минимални права: да бъде незабавно информирано за характера на обвинението срещу него на разбираем за него език (член 6, алинея 3, буква а) от ЕКПЧ); да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита (член 6, алинея 3, буква б) от ЕКПЧ); да ползва адвокат по свой избор (член 6, алинея 3, буква в) от ЕКПЧ); да участва в разпита или да изисква разпит на свидетелите (член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ) и да ползва безплатно услугите на преводач (член 6, алинея 3, буква д) от ЕКПЧ). Тези гаранции са предоставени както на пълнолетните лица, така и на децата. Въпреки това аспектите, които са породили специфична за детето съдебна практика, се отнасят главно до правото на ефективно участие и правото на достъп до адвокат. С оглед на това тези две специфични гаранции за справедлив съдебен процес са разгледани по-подробно в настоящата глава⁶⁸⁰.

Член 17 от **ЕСХ** изрично защитава ефективното упражняване на правото на майките и децата на социална и икономическа закрила и предвижда

679 ЕСПЧ, решение по дело *Nortier срещу Нидерландия* от 24 август 1993 г. (жалба № 13924/88); ЕСПЧ, решение по дело *Adamkiewicz срещу Полша* от 2 март 2010 г. (жалба № 54729/00).

680 Вж. също Съвет на Европа (2007 г.), *Конвенция за закрила на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие*, CETS № 201, 25 октомври 2007 г., глава VII.

договарящите се страни да предприемат всички подходящи и необходими мерки за тази цел, включително създаване или поддържане на подходящи институции или служби. ЕКСП е установила в своята съдебна практика нарушения на член 17 въз основа на две основания: първото е, че държавата трябва да осигури задължителна правна помощ за деца под възрастта за носене на наказателна отговорност още в досъдебната фаза на производството; второто е, че в повечето случаи предпочитан начин за разглеждане на дела с участието на деца следва да бъде изключване от юрисдикцията на наказателните съдилища (чрез алтернативни производства, като например уреждане на спора или условно прекратяване, или прекратяване на наказателното производство). Възможностите за изключване от юрисдикцията на наказателните съдилища следва да бъдат на разположение възможно най-рано след контакта със системата, преди началото на съдебния процес и по време на цялото производство. Принципът се прилага в още по-голяма степен, когато деца на възраст под минималната за наказателна отговорност остават въввлечени в правосъдната система по отношение на децата⁶⁸¹.

Насоките на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, са пряко свързани с децата, които са заподозрени или обвиняеми⁶⁸². Макар че не са правно обвързващ документ, те са важен инструмент, който подпомага усилията да се гарантира, че съдебните производства, включително в системата на наказателното правораздаване, се провеждат при отчитане на специфичните потребности на децата. Те се основават на съществуващата съдебна практика на ЕСПЧ и на други европейски и международни правни стандарти, като например *КПД* на ООН, и са полезен инструмент за специалистите, работещи с деца. Съгласно част I, точка 1 от документа той е приложим към децата в условията на съдебните производства (наказателни или ненаказателни), както и в алтернативни форми на такива производства. От конкретно значение за децата в наказателните производства са следните права: правото им да получават информация за обвинения в престъпления, които трябва да бъдат обяснени на детето и на родителите му по такъв начин, че те да разберат конкретния характер на обвинението (раздел IV.A.1.5); правото им да бъдат разпитвани изключително в присъствието на адвокат/

681 ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) срещу Чешка република* от 20 октомври 2020 г. (жалба № 148/2017 г.).

682 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

родителите или на лице, на което имат доверие (раздел В, точка 30); правото на бързо производство (раздел Г, точка 4) и правото да се ползват от ориентирани към детето техники на разпит и изслушвания (раздел Г, точка 5).

В рамките на международното право разпоредбата на член 40 от КПД признава правото на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, който е справедлив и съобразен с неговата възраст. В съответствие с член 40 от КПД основната цел на правосъдието спрямо непълнолетни лица е реинтеграцията на детето и поемането от него на конструктивна роля в обществото. Разпоредбата на член 40, алинея 2 от КПД признава правото на детето на справедлив съдебен процес и някои допълнителни права, включително правото да получава съдействие от родителите, правото на обжалване и правото на защита на неприкосновеността на личния живот на всички етапи на производството.

Други инструменти са развили принципите на КПД за справедлив съдебен процес и правото на съобразено с интересите на детето третиране, включително използването на лишаване от свобода като крайна мярка и само за най-краткия подходящ период от време (вж. член 37, буква б) от КПД), като например [Минималните стандартни правила на ООН относно правораздаването при непълнолетни лица](#) (Правилата от Пекин)⁶⁸³; [Насоките на ООН за превенция на младежката престъпност](#) (Насоките от Рияд)⁶⁸⁴; и [Правилата на ООН за защита на непълнолетните лица, лишени от свобода](#) (Правилата от Хавана)⁶⁸⁵. Правилата от Пекин съдържат подробни насоки за прилагането на съдържащите се в член 40 от КПД изисквания за справедлив съдебен процес и съобразено с интересите на детето третиране, включително целите на правосъдието спрямо непълнолетни лица, защита на неприкосновеността на личния живот, разследване и наказателно преследване, задържане под стража, отсъждане и институционално и неинституционално третиране. Правилата от Хавана се отнасят до третирането на непълнолетните лица, лишени от свобода,

683 Общо събрание на ООН (1985 г.), [Минимални стандартни правила относно правораздаването при непълнолетни лица](#), UN Doc. GA Res. 40/33, 19 ноември 1985 г.

684 Общо събрание на ООН (1990 г.), [Насоки на ООН за превенция на младежката престъпност](#), UN Doc. GA Res. 45/112, 14 декември 1990 г.

685 Общо събрание на ООН (1990 г.), [Правила на ООН за закрила на ненавършилите пълнолетие лица, лишени от свобода](#), UN Doc. GA Res. 45/113, 14 декември 1990 г.

и включват правила във връзка с определението за лишаване от свобода, полицейското задържане и задържането под стража, условията в институциите за задържане на непълнолетни, дисциплинарните процедури, методите за скрининг и използването на сила, механизмите за обжалване, механизмите за проверки и контрол, и интеграцията на непълнолетните лица. И накрая, Насоките от Рияд предоставят подробни насоки относно политиките за превенция на младежката престъпност.

Комитетът на ООН по правата на детето е издал един [общ коментар \(№ 10\)](#), посветен на децата и правосъдието спрямо непълнолетни лица, който съдържа подробни насоки за тълкуване и прилагане на КПД в областта на правосъдието за непълнолетни лица⁶⁸⁶. В този коментар са разгледани важни принципи на правосъдието спрямо непълнолетни лица, включително правото на ефективно участие като елемент от правото на справедлив съдебен процес (по-подробно вж. в [раздел 11.1.1](#)), прибягването до лишаване от свобода като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, прилагането на мерки за решаване на случаите чрез извънсъдебни средства и за превенция на младежката престъпност, интегрирането на принципа на висшия интерес на детето и на принципа на недискриминация в системата на правосъдието спрямо непълнолетни лица и ограниченията по отношение на възрастта за носене на наказателна отговорност. В своя [Общ коментар относно правата на децата в съдебната система \(№ 24\)](#) Комитетът на ООН по правата на детето препоръчва минималната възраст за носене на наказателна отговорност да бъде 14 години или за предпочитане по-висока⁶⁸⁷. Наред с това комитетът препоръчва на всички деца да бъде гарантирано правото случаите им да се разглеждат в рамките на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица и забранява прехвърлянето на лица на 16 и 17-годишна възраст в системата на наказателното правораздаване за пълнолетни в случаи на тежки престъпления⁶⁸⁸. Други общи коментари на Комитета на ООН по правата

686 ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *General Comment No. 10 (2007) on children's rights in juvenile justice (Общ коментар № 10 относно правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица)*, CRC/C/GC/07, 25 април 2007 г.; ООН, Комитет по правата на детето (2016 г.), *General Comment No. 19 on public budgeting for the realization of children's rights (Общ коментар № 19 относно финансирането от държавните бюджети на мерки за осъществяване правата на детето)*, CRC/C/GC/19, 20 юли 2016 г.

687 ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *General Comment No. 24 on children's rights in the child justice system (Общ коментар № 24 относно правата на децата при правораздаването по въпроси, свързани с деца)*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г., раздел С.

688 *Лак там*.

на детето, например относно правото на изслушване⁶⁸⁹ (което е свързано с правото на ефективно участие в съдебното производство) и защитата от всякакви форми на насилие⁶⁹⁰, също са относими към правосъдието спрямо непълнолетни лица.

11.1.1. Ефективно участие

В рамките на правото на ЕС член 47 от Хартата на основните права на ЕС съдържа гаранции, които са подобни на предвидените в член 6 от ЕКПЧ, включително правото на справедливо и публично гледане на делото в разумен срок от независим и безпристрастен съд, правото на законно представителство и правото на ефективни правни средства за защита. Директивата относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, включва правото на ефективно участие, включително при определянето на личностната характеристика, както и правото на законно представителство⁶⁹¹.

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е развил специфични изисквания във връзка с член 6 от ЕКПЧ за осигуряване на ефективното участие на децата в наказателните производства. Като правило производствата следва да гарантират отчитане на възрастта, степента на зрялост и емоционалния капацитет на детето⁶⁹². Сред конкретните примери за изисквания за „ефективно участие“ са изискванията за присъствие на детето в съда по време на делото, провеждане на съдебни заседания при закрити врати, ограничаване на публичния характер на заседанията, предприемане на мерки с цел да се гарантира, че детето разбира положението си, и ограничаване на формалния характер на съдебните заседания. До момента ЕСПЧ не се е произнасял, че определянето на твърде ниска възраст за носене на наказателна отговорност представлява нарушение на член 6 от ЕКПЧ. Когато преценява дали дете е получило възможност да участва

689 ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *General Comment No. 12 (2009) on the right of the child to be heard (Общ коментар № 12 относно правото на детето на изслушване)*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.

690 ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

691 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), *Директива (ЕС) 2016/800/ЕС от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства*, ОВ L 132, 2016 г., стр. 1.

692 ЕСПЧ, решение по дело *Т. срещу Обединеното кралство [голям състав]* от 16 декември 1999 г. (жалба № 24724/94), т. 61.

ефективно в производството пред националния съд, ЕСПЧ разглежда конкретните обстоятелства по всеки отделен случай.

Пример: Делото *Т. срещу Обединеното кралство*⁶⁹³ се отнася до случай на убийство на двегодишно дете от други две деца на десетгодишна възраст. Двете деца са били съдени в рамките на публичен съдебен процес, шумно отразен в медиите. В съдебната процедура са внесени известни изменения, изразяващи се в съкращаване на продължителността на заседанията, настаняване на родителите на жалбоподателя в близост до него в съдебната зала, осигуряване на място за игра в паузите между заседанията и т.н. Въпреки това жалбоподателят и другият обвиняем са съдени в съд за пълнолетни и повечето от правилата на наказателното съдопроизводство са спазени. ЕСПЧ приема, че жалбоподателят не е получил възможност да участва ефективно в производството поради публичния характер на заседанията в съчетание с голямото медийно внимание, както и поради ограничените си възможности да дава указания на адвокатите си и да дава адекватни свидетелски показания. На тези основания съдът се произнася, че правата на жалбоподателя по член 6 от ЕКПЧ са нарушени.

Признаването на правото на ефективно участие е централен елемент също и от издадените от СЕ *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*. Правосъдието спрямо деца, включително правосъдието спрямо непълнолетни лица, следва да е „достъпно, съобразено с възрастта, бързо, прилагашо необходимата грижа, приспособено и насочено към потребностите и правата на детето, зачитащо правата на детето, включително правото на справедлив процес, на участие и разбиране на производството, на зачитане на личния и семейния живот и на лична неприкосновеност и достойнство“⁶⁹⁴. Насоките съдържат конкретни указания за третирането на децата в контекста на правосъдието спрямо непълнолетни лица или други съдебни производства. Децата следва да имат достъп до съда и до съдебните производства, а правата им на юридически съветник и процесуален представител, като и да бъдат изслушвани

693 ЕСПЧ, решение по дело *Т. срещу Обединеното кралство* [голям състав] от 16 декември 1999 г. (жалба № 24724/94).

694 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка II. В.

и да изразяват мнението си, следва да бъдат гарантирани; неоснователното забавяне на производството следва да се избягва, производството следва да бъде организирано по начин, съобразен с интересите на детето (което е свързано с обстановката и използвания език) и следва да бъдат осигурени специални гаранции във връзка със събирането на доказателства и снемането на показания от деца⁶⁹⁵. В [Конвенцията от Лансароте](#) е предвидено ефективното участие на децата в производството да „се разглежда приоритетно и се провежда без необосновано забавяне“. В нея също така се предвиждат правила за изслушване на детето, което трябва да се провежда без необосновано забавяне от обучени за тази цел специалисти в предназначени за целта помещения.

11.1.2. Достъп до адвокат

В рамките на правото на ЕС в Директивата относно правото на достъп до адвокат се съдържат преки позовавания във връзка с децата в съображения 52 и 55 от преамбюла, както и в член 5, параграфи 2–4⁶⁹⁶. В съответствие със съображение 55 и член 5, параграф 2, в случай на лишаване от свобода на дете носител на родителски права следва да бъде уведомен и следва да му бъдат съобщени основанията за задържането, освен ако това противоречи на висшия интерес на детето. В последния случай следва да бъде уведомен друг подходящ възрастен. В член 3, параграф 3 е определено изискване, че правото на достъп до адвокат включва правото на заподозрените/обвиняемите да се срещат насаме и да осъществяват връзка с представляващия ги адвокат, включително преди първия разпит, и присъствие на адвоката по време на разпитите и на следствените действия и действията по събиране на доказателства. Съгласно член 6, параграф 3 от Директивата за процесуалните гаранции децата трябва да бъдат подпомагани от адвокат от момента на настъпване на следните събития, в зависимост от това кое от тях настъпва по-рано: а) преди разпит от полицията или друг правоприлагащ или съдебен орган; б) когато разследващите или други компетентни органи извършват следствени действия; в) без неоправдано забавяне след задържането; г) когато

⁶⁹⁵ Пак там, раздел Г.

⁶⁹⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Директива 2013/48/ЕС от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294, 2013 г., стр. 1.

са призовани да се явят пред съд, който е компетентен по наказателни дела, своевременно преди да се явят пред този съд⁶⁹⁷. Ако няма адвокат, компетентните органи трябва да отложат изслушването на детето или други следствени действия или действия по събиране на доказателства за разумен срок, който да позволи пристигането на адвоката, или ако детето не е посочило адвокат, да осигурят адвокат за детето (член 6, параграф 7).

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ счита правото на достъп до адвокат за един от основните елементи на правото на справедлив съдебен процес⁶⁹⁸. Физическите лица, обвинени в извършване на престъпление, имат право на достъп до адвокат от най-ранните етапи на полицейските следствени действия. Това право може да бъде ограничено при извънредни обстоятелства, при условие че ограничението не накърнява необосновано правата на обвиняемия. ЕСПЧ прилага по-строги критерии за преценка дали жалбоподателят е имал ефективен достъп до адвокат в случаите, когато са засегнати деца⁶⁹⁹.

Пример: Делото *Panovits срещу Купър*⁷⁰⁰ се отнася до 17-годишен младеж, обвинен в убийство и грабеж. Той е бил отведен в полицейския участък, придружен от баща си. В участъка той е бил арестуван и отведен в отделно помещение за разпит в отсъствието на баща му или на адвокат. По време на разпита на жалбоподателя баща му е бил уведомен за правото на жалбоподателя да се свърже с адвокат. Няколко минути по-късно бащата е уведомен, че междуременно синът му признал, че е извършил престъплението. ЕСПЧ приема, че с оглед на възрастта на жалбоподателя не може да се приеме, че той е разбирал правото си на юридическо представителство, когато е дал показания. Също така е малко вероятно, че той е разбирал

697 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), Директива 2016/800/ЕС от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства, ОВ L 132, 2016 г., стр. 1, член 6.

698 ЕСПЧ, решение по дело *Salduz срещу Турция [голям състав]* от 27 ноември 2008 г. (жалба № 36391/02), т. 51; ЕСПЧ, решение по дело *Ibrahim и др. срещу Обединеното кралство [голям състав]* от 13 септември 2016 г. (колективна жалба № 50541/08); ЕСПЧ, решение по дело *Veuze срещу Белгия* от 9 ноември 2018 г. (жалба № 71409/10).

699 ЕСПЧ, решение по дело *Salduz срещу Турция [голям състав]* от 27 ноември 2008 г. (жалба № 36391/02), т. 60; вж. също ЕКСП, решение по дело *Международна комисия на юристите (ICJ) срещу Чешка република* от 20 октомври 2020 г. (жалба № 148/2017).

700 ЕСПЧ, решение по дело *Panovits срещу Купър* от 11 декември 2008 г. (жалба № 4268/04).

последниците от разпита в отсъствие на адвокат в рамките на наказателно производство за убийство. Макар да изглежда, че властите са били готови на всички етапи на производството да осигурят на жалбоподателя достъп до адвокат при искане от негова страна, те не са изпълнили задължението си да го уведомят за правото му да поиска назначаване на служебен адвокат, ако това е необходимо. Липсват доказателства, че жалбоподателят или неговият баща са се отказали изрично и недвусмислено от правото си да поискат правна помощ. На горните основания съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 6, алинея 3, буква в) във връзка с член 6, алинея 1 от ЕКПЧ.

11.2. Права на младите правонарушители във връзка със задържането

Основни моменти

- Лишаване от свобода на деца се допуска само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок на всеки етап от съдебното производство.
- При задържане децата трябва да бъдат третираны по начин, подходящ за възрастта им и със зачитане на тяхното достойнство.
- Децата не бива да бъдат задържани заедно с пълнолетни лица.
- Винаги следва да се разглеждат алтернативи на задържането.

Всеки човек има право на свобода. Следователно лишаването от свобода е изключение и включва всички форми на настаняване по решение на съдебни или административни органи в институция, от която непълнолетното лице не може да излиза свободно⁷⁰¹. С оглед на значението на защитата на правата на детето, включително на неговия висш интерес, мярката лишаване от свобода трябва да се разглежда от този конкретен ъгъл, когато засяга деца.

⁷⁰¹ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, 5 ноември 2008 г., правило 21.5.

Макар че задържане е възможно при различни обстоятелства, в този раздел въпросът е разгледан във връзка с децата в контакт със системата на наказателното правораздаване.

Действащите международни правни инструменти единодушно прогласяват принципа, че към задържане трябва да се прибегва като крайна мярка. Това означава, че държавните органи, които трябва да преценят дали да задържат дете, следва първо да обмислят задълбочено алтернативните възможности с оглед да защитят висшия интерес на детето, както и да съдействат за реинтеграцията му (член 40, алинея 1 от КПД). Алтернативните възможности могат да включват, например: „грижи, напътствия и наблюдение, съветване, условно осъждане, даване за отглеждане, програми за образование и професионално обучение“ (член 40, алинея 4 от КПД). Само в случаите, когато не е възможно да се предприеме алтернативна мярка, следва да се прибегва до задържане. Освен това задържане следва да се разпорежда само за най-краткия възможен срок и при наличие на подходящи материални и процесуални гаранции. С оглед на тяхната възраст и уязвимо положение децата се ползват със специални права и гаранции при задържане.

11.2.1. Форми на задържане (материални и процесуални гаранции)

Съгласно правото на ЕС член 10 от [Директивата относно процесуалните гаранции](#) задължава държавите членки да гарантират, че задържането на дете на всеки етап от производството е ограничено до най-краткия подходящ срок⁷⁰². Надлежно се вземат предвид възрастта и конкретните обстоятелства по случая. Държавите членки трябва да гарантират, че мярка „задържане“ се налага на деца само като крайна мярка и че всяко задържане се основава на мотивирано решение, подлежащо на съдебен контрол от съда. Такова решение трябва също така да подлежи на периодичен преглед, през разумни интервали от време, от съда или по служебен път, или след отправено искане. Държавите членки гарантират, че когато е възможно, компетентните органи прибегват до алтернативни на задържането мерки⁷⁰³.

702 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива 2016/800/ЕС от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства](#), ОВ L 132, 2016 г., стр. 1, член 10.

703 *Лак там*, чл. 11; вж. също [Хартата на основните права на Европейския съюз](#), чл.6.

Съгласно правото на СЕ в член 5 от **ЕКПЧ** е предвидено, че всеки има право на свобода. Мярката задържане представлява изключение, което следва да е предвидено в националното законодателство и да не се налага произволно. Освен това налагането на мярката задържане трябва да е обосновано съгласно една от шестте изчерпателно изброени ситуации в член 5, алинея 1, букви а)–е). Задържане на деца, които са в контакт със системата на наказателното правосъдие, може да бъде обосновано по-конкретно съгласно букви: а) лишаване от свобода по силата на постановена от компетентен съд присъда; в) задържане под стража; или г) задържане с цел упражняване на образователен надзор. Последните две възможности следва да бъдат анализирани по-подробно, тъй като те са основанието за възлагане на специфични задължения на държавните органи.

Задържане под стража в досъдебното производство

„Задържане под стража в досъдебното производство“ е налице, когато физически лица са задържани от полицията по подозрение, че са извършили престъпление, или са временно задържани. Тази мярка започва да тече, когато лицето бъде задържано, и изтича с произнасянето по съществуването на делото от първоинстанционния съд⁷⁰⁴. Макар че децата се ползват със същите гаранции, както пълнолетните лица, ЕСПЧ е формулирал няколко допълнителни принципа, с цел да стабилизира положението на децата в наказателните производства пред националните съдилища.

Съгласно обичайното тълкуване на ЕСПЧ на член 5, алинея 1, буква в) и член 5, алинея 3, тези разпоредби съдържат изискването лицата да бъдат задържани под стража в досъдебното производство само ако е налице основателно подозрение, че са извършили престъпление. Освен това задържането под стража не следва да надхвърля определен разумен срок и следва да се преразглежда през разумни интервали. Колкото е по-дълъг срокът на задържането, толкова по-убедителни основания трябва да приведат компетентните органи, за да оправдаят продължаването на мярката. Съгласно практиката на ЕСПЧ лице, което е обвинено в престъпление, трябва винаги да бъде освобождавано за периода до началото на наказателния процес, освен ако държавата докаже, че са налице „валидни и достатъчни“ основания, които оправдават продължаването на задържане⁷⁰⁵.

704 ЕСПЧ, решение по дело *Idalov срещу Русия* от 22 май 2012 г. (жалба № 5826/03), точка 112.

705 ЕСПЧ, решение по дело *Smirnova срещу Русия* от 24 юли 2003 г. (жалби № 46133/99 и № 48183/99), т. 58.

Някои от допустимите основания за отказ от освобождаване под гаранция на лице, което е задържано под стража в досъдебното производство са: риск лицето да се укрие, да повлияе върху съдебния процес, да извърши ново престъпление или да наруши обществения ред. Наред с горното удължаване на срока на мярката, задържане под стража следва да се предприема само когато е строго необходимо, като държавата трябва да разглежда всички доводи „за“ и „против“ наличието на валидно изискване от обществен интерес, което оправдава продължаването на срока на лишаването от свобода⁷⁰⁶.

В случаите, когато са засегнати деца, ЕСПЧ е задължил държавните органи да отчитат особено внимателно възрастта на детето, когато претеглят съответните аргументи „за“ и „против“ разпореждане на задържане под стража в досъдебното производство, което следва да се налага само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок⁷⁰⁷. Това означава, че компетентните органи следва да обмислят алтернативни мерки на задържането под стража⁷⁰⁸. Освен това държавните органи следва да полагат особена грижа, за да организират съдебния процес с участието на деца във възможно най-кратък срок⁷⁰⁹.

Пример: По делото *Nart срещу Турция*⁷¹⁰ 17-годишен жалбоподател е бил арестуван по подозрение, че е ограбил магазин за зеленчуци. Жалбоподателят е бил задържан под стража в досъдебното производство в затвор за пълнолетни в продължение на 48 дни. Изтъквайки факта, че жалбоподателят е бил дете, ЕСПЧ посочва, че „към задържане под стража на непълнолетни следва да се прибегва само като крайна мярка, която да се налага за най-краткия възможен срок

706 Пак там, точки 58–59; ЕСПЧ, решение по дело *Ladent срещу Полша* от 18 март 2008 г. (жалба № 11036/03), т. 55.

707 ЕСПЧ, решение по дело *Korneykova срещу Украйна* от 19 януари 2012 г. (жалба № 39884/05), точки 43–44. Вж. също ЕСПЧ, решение по дело *Selçuk срещу Турция* от 10 януари 2006 г. (жалба № 21768/02), точки 35–36; ЕСПЧ, решение по дело *J.M. срещу Дания* от 13 ноември 2012 г. (жалба № 34421/09), т. 63.

708 ЕСПЧ, решение по дело *Dinç и Çakır срещу Турция* от 9 юли 2013 г. (жалба № 66066/09), т. 63; ЕСПЧ, решение по дело *Güvenc срещу Турция* от 20 януари 2009 г. (жалба № 70337/01), т. 108.

709 ЕСПЧ, решение по дело *Kuptsov и Kuptsova срещу Русия* от 3 март 2011 г. (жалба № 6110/03), т. 91; вж. също Съвет на Европа, Европейски комитет по социални права (2020 г.), *Годишни заключения 2019 г.*, 24 март 2020 г.

710 ЕСПЧ, решение по дело *Nart срещу Турция* от 6 май 2008 г. (жалба № 20817/04).

и, когато налагането на такава мярка е строго необходимо, непълнолетните лица следва да бъдат държани отделно от пълнолетните⁷¹¹. В конкретния случай компетентните органи са се опитали да обосновават задържането под стража на жалбоподателя с „наличните доказателства“, но ЕСПЧ заявява, че това основание само по себе си не оправдава продължителността на задържането на жалбоподателя. На горните основания съдът констатира нарушение на член 5, алинея 3 от ЕКПЧ.

Задържане, за да се осигури надзор с възпитателна цел

Тази форма на мярката задържане е разпореждана в ситуации, когато детето има конкретна нужда от надзор с възпитателна цел поради психологически проблеми и агресивно поведение. Разпоредбата на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ обхваща предимно форми на лишаване от свобода, които попадат извън правомощията на системата за правосъдие спрямо непълнолетни лица.

Пример: По делото *Blokhin срещу Русия*⁷¹² 12-годишно лице, страдащо от хиперактивност при дефицит на вниманието, е арестувано и отведено в полицейски участък по подозрение за изнудване на друго дете за пари. Тъй като срещу него не може да бъде предприето преследване съгласно националното право, съдът разпорежда настаняването му в център за временно задържане на непълнолетни правонарушители за срок от 30 дни с цел „коригиране на поведението“ и предотвратяване извършването на нови престъпления. Като припомня, че задържането с цел надзор с възпитателна цел трябва да се извършва в подходяща институция, разполагаща с необходимите ресурси, за да бъдат изпълнени необходимите възпитателни цели и изисквания за сигурност, ЕСПЧ отбелязва, че нито едно от националните съдилища не е посочило, че настаняването на жалбоподателя в изправителния център е с възпитателна цел. Съдът не счита, че може да се осигури пълноценен надзор с възпитателна цел за промяна на поведението на детето и предлагане на подходящо лечение и рехабилитация за максимален

⁷¹¹ Пак там, т. 31.

⁷¹² ЕСПЧ, решение по дело *Blokhin срещу Русия* от 23 март 2016 г. (жалба № 47152/06).

срок от 30 дни. На тези основания съдът констатира нарушение на член 5.

Пример: Делото *Воатаг срещу Белгия*⁷¹³ се отнася до задържане на дете в арест в девет отделни случая за периоди от около 15 дни. Жалбоподателят е бил юноша, за когото е направена оценка, че има психологически проблеми и демонстрира агресивно поведение. Белгийското правителство заявява, че жалбоподателят е бил настанен в арест с цел да му бъде осигурен надзор с възпитателна цел. ЕСПЧ отбелязва, че временното задържане в арест само по себе си не противоречи на член 5, алинея 1, буква г), когато целта на компетентните органи е да настанят непълнолетното лице, за да му осигурят надзор с възпитателна цел. Съдът заключава обаче, че в случая на жалбоподателя органите не са доказали убедително, че са имали намерението или възможността да го настанят в институция, където той да се ползва от надзор с възпитателна цел. На горните основания съдът приема, че в случая е налице нарушение на член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: Делото *D.G. срещу Ирландия*⁷¹⁴ се отнася до настаняването на дете в център за задържане, без да му е повдигнато обвинение или да има определена присъда. Жалбоподателят страда от тежко разстройство на личността. ЕСПЧ застъпва позицията, че в контекста на задържането на деца понятието „надзор с възпитателна цел“ не следва да се приравнява стриктно към понятия във връзка с преподаването в класна стая. Надзорът с възпитателна цел предполага упражняване на редица аспекти на родителските права от органите на местната администрация в полза и за защита на детето. ЕСПЧ също така застъпва позицията, че е допустимо националните органи да настаняват временно непълнолетни лица в центрове за задържане до осигуряване на подходящо място за настаняване, при условие че прехвърлянето в алтернативното място за настаняване се осъществява своевременно. В случая на жалбоподателя изискването за своевременност не е изпълнено, тъй като той е бил настанен в подходящо жилище повече от шест месеца след освобождаването му от центъра

713 ЕСПЧ, решение по дело *Воатаг срещу Белгия* от 29 февруари 1988 г. (жалба № 9106/80).

714 ЕСПЧ, решение по дело *D.G. срещу Ирландия* от 16 май 2002 г. (жалба № 39474/98).

за задържане. Поради това ЕСПЧ стига до извода, че задържането на жалбоподателя не е съвместимо с член 5, алинея 1, буква г) от ЕКПЧ.

Обжалване на задържането, бързина на прегледа и достъп до адвокат

ЕСПЧ изисква от държавните органи да полагат особена грижа в случаите със задържани деца. Наред със споменатите по-горе гаранции, държавните органи са длъжни да гарантират, че децата имат право да оспорят законността на задържането през разумни интервали от време, както и че те имат достъп до адвокат по време на производството за определяне на законността на задържането им. Освен това националните съдилища са длъжни да се произнасят в кратък срок по жалбите срещу законността на задържането. ЕСПЧ обосновава тези процесуални гаранции с текста на член 5, алинея 4 от ЕКПЧ.

Пример: По делото *Воуатар срещу Белгия*⁷¹⁵ ЕСПЧ е установил нарушение на член 5, алинея 4, защото: съдебните заседания за определяне на мярката „задържане“ на жалбоподателя са проведени в отсъствието на неговите адвокати, органите не са се произнесли в кратък срок и не е постановено специално решение по „законността на задържането“, тъй като националните съдилища са отхвърлили жалбите на жалбоподателя като неоснователни.

11.2.2. Условия на задържане

Съгласно правото на ЕС член 4 от [Хартата на основните права](#) забранява изтезанията и нечовешкото или унижително отношение. Тъй като обаче хартата се прилага само в приложното поле на правото на ЕС, тази разпоредба трябва да бъде свързана с друг правен инструмент на ЕС в областта на задържането, чрез който държавите членки да бъдат обвързани с повелителни разпоредби в това отношение.

Директивата относно процесуалните гаранции определя изискване за държавите членки да гарантират, че задържаните деца се настаняват отделно от пълнолетните лица, освен в случаите, когато бъде счетено, че

⁷¹⁵ ЕСПЧ, решение по дело *Воуатар срещу Белгия* от 29 февруари 1988 г., (жалба № 9106/80).

това не е във висш интерес на детето, включително по време на полицейско задържане⁷¹⁶. Когато задържано дете навърши 18 години, държавите членки трябва да предвидят възможността това лице да продължи да бъде държано отделно от други задържани пълнолетни лица само ако това е съвместимо с висшия интерес на децата, които са задържани заедно с навършилото пълнолетие лице. Когато се налага мярка „задържане“ на деца, държавите членки трябва да предприемат подходящи мерки, за да гарантират тяхното здраве и физическото и психическото им развитие, правото им на образование и обучение, на семеен живот, на достъп до програми за реинтеграция и на зачитане на свободата им на религиозни вярвания или убеждения. Предприетите мерки трябва да бъдат пропорционални и съобразени с продължителността на задържането.

В рамките на правото на СЕ ЕСПЧ се е произнесъл, че задържането на деца заедно с пълнолетни лица може да представлява нарушение на член 3⁷¹⁷ или член 5 от ЕКПЧ⁷¹⁸. Липсата на адекватни здравни грижи в мястото за задържане също може да има правни последици в обхвата на член 3⁷¹⁹. Други аспекти, които потенциално могат да породят въпроси в обхвата на член 3, включват наличието на достатъчна площ в помещенията за задържане, осветление и възможности за занимания⁷²⁰. Оценявайки съвместимостта на условията на задържане с изискванията, залегнали в член 3 от ЕКПЧ, ЕСПЧ често се опира на стандартите, разработени от Европейския комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, който извършва наблюдение на условията в местата за лишаване от свобода по реда на [Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание](#) посредством посещения по места в държавите — членки на Съвета на Европа.

Пример: По делото *Güveç срещу Турция*⁷²¹ петнадесетгодишно момче е било арестувано по подозрение, че членува в Работническата

716 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2016 г.), [Директива \(ЕС\) 2016/800/ЕС от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, заподозрени или обвиняеми по наказателни производства](#), ОВ L 132, 2016 г., стр. 1, член 12.

717 ЕСПЧ, решение по дело *Güveç срещу Турция* от 20 януари 2009 г. (жалба № 70337/01).

718 ЕСПЧ, решение по дело *Nart срещу Турция* от 6 май 2008 г. (жалба № 20817/04).

719 ЕСПЧ, решение по дело *Güveç срещу Турция* от 20 януари 2009 г. (жалба № 70337/01).

720 ЕСПЧ, решение по дело *Kuptsov и Kuptsova срещу Русия* от 3 март 2011 г. (жалба № 6110/03), т. 70.

721 ЕСПЧ, решение по дело *Güveç срещу Турция* от 20 януари 2009 г. (жалба № 70337/01).

партия на Кюрдистан (РКК). Жалбоподателят е бил задържан от съда за държавна сигурност за срок от пет години в затвор за пълнолетни. ЕСПЧ установява, че това задържане противоречи на турското законодателство и на задълженията по международни договори, включително член 37, буква в) от КПД, който изисква децата да бъдат държани отделно от пълнолетните. Съдът отбелязва също така, че жалбоподателят е започнал да страда от психологически проблеми по време на престоя си в затвора, в резултат на които е направил няколко опита за самоубийство. Наред с горното, компетентните органи не са предоставили на жалбоподателя адекватни здравни грижи. С оглед на горните обстоятелства и предвид възрастта на жалбоподателя, продължителността на неговото задържане в затвора заедно с пълнолетни лица, отказа на органите да му предоставят адекватни здравни грижи за неговите психологически проблеми и отказа им да предприемат мерки, за да предотвратят неколкостранните му опити за самоубийство, ЕСПЧ заявява, че жалбоподателят несъмнено е бил подложен на нечовешко и унижително отношение. Следователно е налице нарушение на член 3 от ЕКПЧ.

ЕКСП тълкува последователно разпоредбата на член 17 от ЕСХ в смисъл, че ако деца бъдат задържани или лишени от свобода, те трябва да бъдат държани отделно от пълнолетните лица⁷²².

Издадените от Съвета на Европа Европейски правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки, съдържат подробни указания относно условията на задържане. В тези правила е предвидено, че непълнолетни лица не следва да бъдат задържани в институции за пълнолетни, а в специално проектирани центрове⁷²³.

В областта на международното право КПД съдържа отделна разпоредба относно лишаването от свобода на деца, в която се посочва, че те трябва да бъдат отделени от възрастните освен ако се прецени, че висшият интерес на детето изисква да не се прави това (член 37, буква в) от КПД). В тази разпоредба е предвидено също така, че децата по принцип имат

722 Съвет на Европа, Европейски комитет за социални права (2020 г.), *Годишни заключения от 2019 г.*, 24 март 2020 г., член 17, алинея 1.

723 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2008 г.), *Препоръка CM/Rec(2008)11 относно европейските правила за малолетни и непълнолетни правонарушители, подлежащи на санкции или мерки*, 5 ноември 2008 г., правило 59.1.

правото да поддържат контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения.

11.2.3. Защита от насилие и малтретиране

В областта на правото на СЕ ЕСПЧ е изтъквал многократно, че националните органи са отговорни за защитата на задържаните лица от смърт, насилие или малтретиране от страна на други затворници или на самите органи. Задълженията на държавите в това отношение са особено строги, тъй като задържаните лица са под властта и контрола на държавата⁷²⁴. Наред със задължението да предприемат разумни мерки за защитата на задържаните лица, държавните органи са длъжни да извършват ефективни разследвания на твърдения за малтретиране или смърт.

Пример: Делото *Çoşelav срещу Турция* се отнася до самоубийство в затвора на 16-годишен⁷²⁵, който преди това е правил няколко неуспешни опита за самоубийство. След тези опити компетентните органи са прехвърлили младежа от крилото за непълнолетни затворници в център за задържане на пълнолетни лица. Съдът установява, че органите са знаели или са били длъжни да знаят за съществуването на реален и непосредствен риск за живота на сина на жалбоподателя, и посочва, че органите не са изпълнили задължението си да предприемат разумни мерки за предотвратяване на риска от самоубийство. ЕСПЧ изтъква възрастта на починалия и факта, че той е бил задържан заедно с пълнолетни лица. На тези основания ЕСПЧ установява нарушение на материалноправния аспект на член 2 от ЕКПЧ. Освен това съдът установява и нарушение на процесуалния елемент на член 2 поради отказа на органите да проведат ефективно разследване на смъртта на сина на жалбоподателя. Тези констатации почиват на следните основания: неизпълнението от страна на органите на задължението им да уведомят своевременно жалбоподателя за смъртта на техния син, отказа на прокуратурата да разследва твърденията, че не са взети мерки за предотвратяване на самоубийството, и прекомерното протакане на последвалото административно производство.

724 ЕСПЧ, решение по дело *Ангелова срещу България* от 13 юни 2002 г. (жалба № 38361/97); ЕСПЧ, решение по дело *Н.У. и Нй.У. срещу Турция* от 6 октомври 2005 г. (жалба № 40262/98).

725 ЕСПЧ, решение по дело *Çoşelav срещу Турция* от 9 октомври 2012 г. (жалба № 1413/07).

11.3. Защита на децата жертви и свидетели

Основен момент

- Децата жертви и свидетели имат право на защита от допълнителни страдания, на възстановяване и реинтеграция и на ефективно участие в наказателните и алтернативните производства.

В областта на правото на ЕС Директива 2012/29/ЕС за правата на жертвите признава изрично особеното положение на децата жертви. В нея е предвидено, че когато жертвата е дете, висшият интерес на детето е от първостепенно значение и се преценява индивидуално⁷²⁶. Освен това е предвидено, че се възприема адаптиран към детето подход, което означава, че неговата възраст, зрялост, възгледи, нужди и опасения ще бъдат отчетени. Наред с горното, директивата предвижда детето и носителят на родителската отговорност (или друг законен представител) да бъдат информирани за всички мерки или права, които са специално насочени към детето (член 1, параграф 2). Децата жертви също имат право да бъдат изслушвани в рамките на наказателни производства и държавите членки трябва да гарантират, че тези деца могат да представят и доказателства. При изслушването на дете жертва надлежно се отчитат неговата възраст и зрялост (член 10, параграф 1). Освен това директивата си поставя за цел защитата на неприкосновеността на личния живот и самоличността на децата жертви в рамките на наказателни производства с цел предотвратяване на вторични страдания, наред с други причини (член 21, параграф 1, вж. също член 26). Директивата съдържа и специална разпоредба относно правото на защита на децата жертви в рамките на наказателни производства (член 24). Тя касае възможността за аудио-визуални записи на разпитите на деца жертви и използването на тези записи като доказателства в наказателните производства, назначаването на специални представители и правото на процесуално представителство от името на детето, когато има конфликт на интереси между детето жертва и лицата, упражняващи родителската отговорност. Директивата

⁷²⁶ ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2012 г.), Директива 2012/29/ЕС от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления, ОВ L 315, 2012 г., стр. 55.

съдържа и различни общи разпоредби относно защитата на жертвите, на пример относно достъпа до услуги за подкрепа на жертвите. На децата или лица от други уязвими групи следва да бъде предоставяна специализирана подкрепа (вж. раздел 38 от резолюцията относно прилагането на директивата)⁷²⁷.

В Директивата относно сексуалното насилие над деца е определено изискване за всеобхватен подход при тежки престъпления като сексуалната експлоатация на деца и детската порнография⁷²⁸. Държавите членки имат задължение да предприемат необходимите мерки с цел гарантиране, че при наказателни разследвания във връзка със сексуално насилие е налице възможност за аудио-визуални записи на всички разпити на дете жертва или, когато е целесъобразно, на дете свидетел, и че тези записи могат да се използват като доказателства в наказателното производство (член 20, параграф 4).

Съгласно Директивата относно трафика на хора детето жертва трябва да получи правни съвети и процесуално представителство безплатно⁷²⁹. В допълнение към мерките, които са на разположение за всички жертви на трафик, държавите членки следва да осигурят наличието на специални мерки за помощ, подкрепа и защита за децата – жертви на трафик. Децата – жертви на трафик, са особено уязвими, поради което следва

727 Вж. ЕС, FRA, (2014 г.), *Жертвите на престъпления в ЕС: обхват и естество на подкрепата за жертвите*, 12 януари 2015 г., стр. 36; FRA (2015 г.), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето – гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави – членки на ЕС“), 5 май 2015 г.; FRA (2017 г.), *Child-friendly justice – Perspective and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето – гледните точки и опитът на децата, участващи в съдебното производство като жертви, свидетели или страни в девет държави – членки на ЕС“), 22 февруари 2017 г.; FRA (2018 г.), *Children's rights and justice – Minimum age requirements in the EU* („Права на децата и правосъдие – минимални възрастови изисквания в ЕС“; FRA (2018 г.), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice* (Картографиране на минималните възрастови изисквания – права на децата и правосъдие), 25 април 2018 г.

728 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/93/ЕС от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография, и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 2011 г.

729 ЕС, Европейски парламент и Съвет на Европейския съюз (2011 г.), Директива 2011/36/ЕС относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 2011 г.

да са налице допълнителни мерки за тяхната защита по време на разпити в хода на наказателни разследвания и производства. Например в случаите на непридружени деца следва да се определи настойник и/или представител, за да се защити висшият интерес на детето. Решение относно бъдещето на всяко непридружено дете жертва следва да се взема в най-кратък срок с оглед намирането на трайно решение, основано на индивидуална оценка на висшият интерес на детето, на който следва да се отдава първостепенно значение.

Преди да бъде заменено с Директивата за правата на жертвите, [Рамково решение 2001/220/ПВР](#) относно правното положение в наказателното производство на жертвите на престъпления уреждаше, наред с други аспекти, участието на жертвите, техните права и справедливото им третиране. С решението се признаваше особеното положение на уязвимите жертви, макар че текстът не съдържаше изрично позоваване на децата. В съответствие с това рамково решение СЕС е постановил, че децата могат да бъдат квалифицирани като уязвими при отчитане на тяхната възраст и престъпленията, на които те твърдят, че са жертви. Това им качество им дава право да се ползват от специални мерки за защита, като например изслушване извън съдебната зала и преди гледането на делото от съда⁷³⁰. Наред с горното, СЕС е постановил, че всички мерки, предприети за защита на жертвите на престъпления, трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес. Казано по друг начин, не е допустимо защитата на жертвите и свидетелите да поставя под въпрос правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес⁷³¹.

Пример: По делото *Pupino*⁷³² италианска учителка е съдена за малтретиране на ученик. Съгласно италианския наказателно-процесуален кодекс свидетелите по правило могат да дават показания пред съда по време на делото. При определени обстоятелства обаче е допустимо техните показания да бъдат дадени пред съдия преди делото в рамките на специална процедура (*incidente probatorio*).

730 СЕС, решение по дело *Наказателно производство срещу Maria Pupino* [голям състав] от 16 юни 2005 г., C-105/03, точка 53.

731 *Пак там*; вж. също СЕС, решение по дело *Наказателно производство срещу X* от 21 декември 2011 г., C-507/10.

732 СЕС, решение по дело *Наказателно производство срещу Maria Pupino* [голям състав] от 16 юни 2005 г., C-105/03.

В конкретния случай прокурорът е поискал от националния съд да допусне като доказателства дадени предварително свидетелски показания на малки деца, но националният съд е отказал. За първи път в рамките на това дело СЕС тълкува някои от разпоредбите, свързани с правното положение на децата като жертви и свидетели в наказателното производство. Съдът подчертава, че Рамково решение на Съвета 2001/220/ПВР задължава държавите членки да осигурят специфична защита на уязвимите жертви, което означава, че националният съд трябва да има правомощия да допусне участието на уязвимите жертви като свидетели по делото по начин, който гарантира тяхната защита, например извън съдебните заседания по делото и преди неговото начало. СЕС изтъква: „Независимо от въпроса дали обстоятелството, че жертвата е непълнолетна, е по принцип достатъчно основание тази жертва да бъде определена като особено уязвима по смисъла на Рамковото решение обаче, не може да се отрече, че в случаи като настоящия, в които малки деца твърдят, че са били малтретирани, при това от учител, тези деца отговарят на критериите да бъдат квалифицирани по този начин, по-специално с оглед на тяхната възраст и характера и последствията от престъпленията, на които те смятат, че са станали жертва“⁷³³. Освен това СЕС постановява, че всички мерки във връзка със защитата и предотвратяването на вторични страдания за децата трябва да са от такъв характер, че да не накърняват правото на обвиняемата на справедлив съдебен процес⁷³⁴.

Съгласно правото на СЕ ЕСПЧ се е произнесъл, че държавата има задължение да защитава интересите на жертвите, включително жертвите, които участват като свидетели в наказателното производство. Техните интереси съгласно разпоредбите на ЕКПЧ като членове 2 и 8 трябва да бъдат претеглени спрямо интересите на защитата на обвиняемите⁷³⁵. ЕСПЧ е постановил редица решения във връзка с наказателни производства за сексуални престъпления, в които деца са участвали като свидетели срещу заподозрените за извършители. Съдът признава, че наказателните производства, свързани със сексуални престъпления, „често се

733 *Пак там*, точка 53.

734 *Пак там*, точка 59.

735 ЕСПЧ, решение по дело *Doorson срещу Нидерландия* от 26 март 1996 г. (жалба № 20524/92).

възприемат като изпитание от жертвата, особено в случаите, когато тя е принудена да се срещне против волята си с обвиняемия“, като този проблем е дори още по-остър, когато са засегнати деца⁷³⁶. С оглед на горното съдът е приел, че в такива случаи може да се предприемат определени мерки за защита на децата жертви. Същевременно е изтъкнал, че не е допустимо подобни мерки да поставят под въпрос адекватното и ефективно упражняване на правата на защитата на обвиняемия, във връзка с което съдебните органи може да бъдат задължени да предприемат мерки, които компенсират затрудненията в работата на защитата⁷³⁷.

Пример: Съгласно обстоятелствата по делото *Kovač срещу Хърватия*⁷³⁸ 12-годишно момиче е дало показания пред съдия-следовател, че жалбоподателят е извършил непристойни действия с нея. Жалбоподателят не е присъствал и не е бил представляван при даването на тези показания, нито му е била дадена възможност да оспори твърденията на жертвата. ЕСПЧ потвърждава, че като правило всички доказателства трябва да се събират в присъствието на обвиняемия в рамките на публично съдебно заседание, с цел да се даде възможност за оспорването им. Използването като доказателства по делото на показания, снети на етапа на полицейското разследване или следствието, само по себе си не е в противоречие с член 6 от ЕКПЧ, ако на обвиняемия е дадена реална и достатъчна възможност да оспори показанията и да зададе въпроси на свидетеля в момента на даването на показанията или на по-късен етап от производството. В разглеждания случай показанията на жертвата са единственото пряко доказателство за истинността на обвинението срещу жалбоподателя и това доказателство е имало решаващо значение за решението на съда да произнесе осъдителна присъда срещу него. Жалбоподателят обаче не е получил възможност да оспори показанията и не е получил отговор на възраженията си от националните съдилища. Нещо повече, показанията на жертвата не са били прочетени пред съда. Вместо това съдията само е отбелязал, че жертвата поддържа

736 ЕСПЧ, решение по дело *S.N. срещу Швеция* от 2 юли 2002 г. (жалба № 34209/96), точка 47.

737 ЕСПЧ, решение по дело *Vocos-Cuesta срещу Нидерландия* от 10 ноември 2005 г. (жалба № 54789/00); ЕСПЧ, решение по дело *A.L. срещу Финландия* от 27 януари 2009 г. (жалба № 23220/04); ЕСПЧ, решение по дело *W. срещу Финландия* от 24 април 2007 г. (жалба № 14151/02); ЕСПЧ, решение по дело *Kovač срещу Хърватия* от 12 юли 2007 г. (жалба № 503/05).

738 ЕСПЧ, решение по дело *Kovač срещу Хърватия* от 12 юли 2007 г. (жалба № 503/05).

показанията си, дадени пред съдия-следователя. На тези основания ЕСПЧ заключава, че жалбоподателят не е получил справедлив съдебен процес, което е нарушение на член 6, алинея 1 във връзка с член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Пример: По делото *S.N. срещу Швеция*⁷³⁹ десетгодишно момче свидетелства пред полицията, че е било жертва на сексуално насилие от страна на жалбоподателя. Момчето е било разпитано два пъти от полицейски следовател със значителен опит в разследването на случаи на насилие срещу деца. По време на първия разпит е направен видеозапис, а по време на втория — звукозапис. Адвокатът на жалбоподателя не е присъствал на втория разпит, но е уговорил с полицейския следовател въпросите, които трябва да бъдат изяснени. По време на делото областният съд възпроизвежда записите от разпитите на детето, но не го разпитва лично. Жалбоподателят е осъден почти изцяло въз основа на свидетелските показания на детето. Апелативният съд потвърждава присъдата. Той приема, че полицейските разпити са достатъчно доказателство за установяване на вината на жалбоподателя, въпреки че признава, че липсват веществени доказателства в подкрепа на твърденията на детето, които в някои случаи са неточни. ЕСПЧ приема, че при делата за сексуални престъпления невината е възможно да се проведе кръстосан разпит на свидетел и че в такива случаи свидетелските показания трябва да се тълкуват извънредно внимателно. Макар че твърденията на детето в случая са на практика единственото доказателство срещу обвиняемия, процесът е като цяло справедлив. Видеозаписът е възпроизведен по време на първоинстанционното и второинстанционното производство, а протоколът от втория разпит е прочетен пред областния съд. Звукозаписът е възпроизведен пред апелативния съд. Тези действия са дали на жалбоподателя достатъчна възможност да оспори показанията на детето и неговата надеждност като свидетел в рамките на наказателното производство. На горните основания съдът приема, че в случая няма нарушение на член 6, алинея 3, буква г) от ЕКПЧ.

Практиката на ЕСПЧ не се изчерпва с примери за търсене на баланс между защитата на децата жертви и правото на обвиняемите на справедлив съдебен процес, а включва и примери за действия в защита на правото

739 ЕСПЧ, решение по дело *S.N. срещу Швеция* от 2 юли 2002 г. (жалба № 34209/96).

на живот на свидетелите и техните семейства, включително на децата, съгласно член 2 от ЕКПЧ, както е видно от следния пример.

Пример: Делото *R.R. и др. срещу Унгария*⁷⁴⁰ се отнася до затворник, който е свидетелствал в открито съдебно заседание относно своето участие в трафик на наркотици и който е бил включен заедно със съпругата и двете си деца в официалната програма за защита на свидетелите поради риск от отмъщение. Когато компетентните органи са установили, че затворникът все още поддържа контакти с престъпни групи, те са изключили него и семейството му от програмата за защита на свидетелите на основание на нарушение на условията за участие в тази програма. На основание на член 2 от ЕКПЧ семейството е заявило, че изключването им от програмата за защита на свидетелите е изложило живота им на риск от отмъщение от страна на мафията. Съдът посочва, че включването на жалбоподателите в програмата за защита на свидетелите и сътрудничеството на бащата с компетентните органи е достатъчно основание да се приеме, че животът на жалбоподателите е бил изложен на риск, когато мярката е била предприета. Тъй като изключването на жалбоподателите от защитата по тази програма не е било мотивирано от намаляване на този риск, а от нарушаване на условията за участие в програмата, съдът приема, че органите не са доказали убедително, че рискът е престанал да съществува. Освен това съдът посочва, че може обосновано да се предположи, че след отмяната на защитената самоличност на семейството информацията за тяхната истинска самоличност и местоживеење е станала достъпна за всички лица, които биха желали да им причинят вреда. По този начин органите потенциално са изложили семейството на опасност за живота в нарушение на член 2 от ЕКПЧ.

Пример: Делото *X и др. срещу България* се отнася до твърдения за сексуално насилие над деца в сиропиталище. По отношение на процесуалната част съдът постановява, че българските органи са нарушили процесуалното си задължение по член 3 от ЕКПЧ, който ги задължава да проведат ефективно разследване на твърдения за

⁷⁴⁰ ЕСПЧ, решение по дело *R.R. и др. срещу Унгария* от 4 декември 2012 г. (жалба № 19400/11).

изтезания или нечовешко или унижително отнасяне⁷⁴¹. Въпреки че българските органи са предприели поредица от действия по разследването, съдът е счел, че с тези действия не е постигнато изискваното ниво на „резултатност“. Едно от основанията за тази констатация е непредприемането на каквито и да било стъпки за включване на жертвите в разследването. При тълкуването си на член 3 съдът се е обосновал с други приложими международни правни инструменти, и по-специално Конвенцията от Лансароте.

В член 31 от Конвенцията от Лансароте е посочено какви общи мерки за защита трябва да предприемат държавите членки, за да защитят правата и интересите на жертвите, включително техните специфични потребности като свидетели, на всички етапи на разследването и наказателното производство (член 31, алинея 1). Тези мерки включват предоставяне на информация за техните права като жертви, за услугите, които са на тяхно разположение, както и за общия напредък на разследването или наказателното производство, защитата на личната им неприкосновеност и безопасност (включително информация за освобождаването на обвиняемото или осъденото лице) и информация, необходима за избягване на контакт между жертвите и извършителите в съда и в помещенията на правоприлагащите служби. Наред с горното, в член 31 от конвенцията е предвидено, че жертвите трябва да получат достъп до правна помощ (член 31, алинея 3). Предоставената информация трябва да бъде адаптирана съобразно възрастта и степента на зрялост на детето, а също така да е на език, който то разбира (член 31, алинея 6).

Издадените от [Съвета на Европа Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето](#)⁷⁴², също отделят внимание на защитата на детето жертва и свидетел, особено в ситуациите, когато то дава показания в рамките на съдебно производство. В насоките се призовават държавите членки да полагат „[в]сички усилия [...] за да могат децата да дават показания във възможно най-благоприятна среда и при възможно

741 ЕСПЧ, решение по дело *X и др. срещу България* от 2 февруари 2021 г. (жалба № 22457/16), точки 192 и 228; вж. също [раздел 7.1.1](#).

742 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.; вж. също ЕС, FRA (2015 г.), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето – гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави – членки на ЕС“), 5 май 2015 г.

най-подходящи условия, като се взема под внимание тяхната възраст, зрелост и равнище на разбиране, както и каквито и да било затруднения в общуването, които те могат да имат⁷⁴³. За тази цел в производството следва да участват квалифицирани професионалисти, а също така се насаждават мерки, като например даване на показания чрез аудиовизуални технологии. Децата също така трябва да имат възможност да дават показания по наказателни дела в отсъствие на заподозрения извършител. Насоките отчитат, че този съобразен с интересите на детето подход следва да зачита правото на другите страни по делото да оспорят съдържанието на показанията на детето. Наред с горното в насоките се посочва, че личният и семейният живот на децата свидетели следва да бъде защитен (раздел IV, буква а, точка 9), както и че е за предпочитане производствата да се провеждат при закрити врати.

В сферата на международното право необходимостта от защита на децата жертви е признато изрично в член 39 от КПД. В тази разпоредба е предвидено, че държавите — страни по конвенцията, трябва да предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на децата жертви. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

Също така е важно да се отбележи, че Организацията на обединените нации е приела *Насоки за правосъдие по дела, в които участват деца — жертви и свидетели на престъпления*⁷⁴⁴. Тези насоки призовават децата — жертви и свидетели на престъпления, да бъдат третирани по „съобразен с особеностите на детето начин“, който „отговаря на подход, зачитащ правото на детето на закрила и отчитащ индивидуалните му потребности и мнения“⁷⁴⁵. Насоките съдържат много подробни указания за реализиране на тези аспекти. Комитетът на ООН по правата на детето също е изтъкнал значението на тези насоки на ООН в обхвата на член 12

743 Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г., точка 64.

744 Икономически и социален съвет на ООН, Резолюция 2005/20, *Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime (Насоки относно правосъдието по въпроси, свързани с деца — жертви и свидетели на престъпления)*, 22 юли 2005 г.

745 *Пак там*, точка 9, буква г).

от КПД (право на изслушване) в свой общ коментар⁷⁴⁶. По думите на Комитета на децата жертви и децата свидетели на престъпления трябва да се даде възможност да упражняват пълноценно правото си на свободно изразяване на мнение, което по-конкретно „означава, че трябва да се положат максимални усилия и да се гарантира, че дете, което е жертва и/или свидетел, е консултирано по важните въпроси относно участието му в производството и има възможност да изразява свободно, и то по свой начин, възгледите и опасенията си, свързани с неговото участие в съдебния процес“⁷⁴⁷. Освен това Комитетът заявява, че „правото на детето жертва и свидетел е [...] е свързано също с правото му да бъде информирано относно въпроси като възможността да се възползва от здравни, психологически и социални услуги, ролята на детето жертва и/или свидетел, начините, по които се провежда „разпитът“, съществуващите механизми за подкрепа на детето, когато то подава оплакване и участва в разследвания и съдебни производства, конкретното място и време на провеждане на всяко изслушване, наличието на защитни мерки, възможностите за получаване на обезщетение и реда за обжалване“⁷⁴⁸.

746 ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 относно правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г., точки 62–64; ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 относно правата на децата при правораздаването по въпроси, свързани с деца*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.

747 ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 относно правата на децата при правораздаването по въпроси, свързани с деца*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г., т.63.

748 *Лак там*, т. 64.

Допълнителна литература

Глава 1

Въведение в европейското право в областта на правата на детето — контекст и основни принципи

Съвет на Европа (2016 г.), *Disability strategy 2017–2023* (Стратегия за хората с увреждания за периода 2017–2023 г.), 30 ноември 2016 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Counter-terrorism strategy (2018–2022)* (Стратегия за борба с тероризма (2018–2022 г.)), CM (2018) 86-addfinal, 4 юли 2018 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Gender equality strategy 2018–2023* (Стратегия за равенство между половете за периода 2018–2023 г.), 7 март 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), *Council of Europe strategic action plan for Roma and Traveller inclusion (2020–2025)* (Стратегически план за действие на Съвета на Европа за приобщаване на ромите и пътуващите общности (2020–2025 г.)), 22 януари 2020 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2020 г.), *Youth sector strategy 2030* (Стратегия за сектора на младежта 2030 г.), 22 януари 2020 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2022 г.), *Council of Europe strategy for the rights of the child* (Стратегия на Съвета на Европа за правата на детето) (2022–2027 г.), 23 февруари 2022 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2021 г.), *Action plan on protecting vulnerable persons in the context of migration and asylum in Europe (2021–2025)* (План за действие относно защитата на уязвимите лица в контекста на миграцията и убежището в Европа (2021–2025 г.)), 5 май 2021 г.

Съвет на Европа, Комитет по биоетика (DH-BIO) (2019 г.), *Strategic action plan on human rights and technologies in biomedicine (2020–2025)* (Стратегически план за действие относно правата на човека и технологиите в биомедицината (2020–2025 г.)), 18 декември 2019 г.

ЕКСП (2018 г.), *Digest of the case law of the European Committee of Social Rights (Обзор на съдебната практика на Европейския комитет за социални права)*, декември 2018 г.

ЕС, Съвет на Европейския съюз (2021 г.), *Препоръка (ЕС) 2021/1004 на Съвета за създаване на Европейска гаранция за децата*, ОВ L 233, 22 юни 2021 г.

ЕС, Европейска комисия (2012 г.), *Европейска стратегия за по-добър интернет за децата*, COM/2012/0196 final, 2 май 2012 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *The EU strategy on the rights of the child (Стратегия на ЕС за правата на детето)*, 2021 г.

ЕС, Европейски парламент, Съвет на Европейския съюз, Европейска комисия (2007 г.), *Разяснения относно Хартата на основните права*, ОВ С 303, 14 декември 2007 г.

FRA, (2010 г.), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union (Разработване на показатели за защита, зачитане и насърчаване на правата на детето в Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), октомври 2010 г.

УНИЦЕФ, Изследователски център Innocenti (2007 г.), *Law reform and the implementation of the Convention on the rights of the child (Правна реформа и прилагане на Конвенцията за правата на детето)*, декември 2007 г.

УНИЦЕФ, Изследователски център Innocenti (2013 г.), *Championing children's rights: A global study of independent human rights institutions for*

children (Права на детето – световно проучване на независимите институции по правата на човека за децата), октомври 2012 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.) относно правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, 1 юли 2009 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2013 г.), *Общ коментар № 14 (2013 г.) „Най-добрият интерес на детето: първостепенно съображение“ (член 3, параграф 1)*, CRC/C/GC/14, 29 май 2013 г.

Глава 2

Граждански права и свободи

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

Съвет на Европа (2016 г.), *Child participation assessment tool (Инструмент за оценка на участието на децата)*, март 2016 г.

Съвет на Европа (2019 г.), *Media regulatory authorities and protection of minors (Медийни регулаторни органи и защита на непълнолетните лица)*, Страсбург, публикация на Съвета на Европа, 10 април 2019 г.

Съвет на Европа (2020 г.), *Listen – act – change – Council of Europe Handbook on children’s participation for professionals working for and with children“ (Наръчник на Съвета на Европа относно участието на децата за професионалисти, работещи за и с деца)*, октомври 2020 г.

FRA (2010 г.), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union (Разработване на показатели за защита, зачитане и насърчаване на правата на детето в Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации, 4 ноември 2010 г.

FRA (2014 г.), *Child-friendly justice: Key terms (Правосъдие, съобразено с интересите на детето – главни понятия)*, Люксембург, Служба за публикации, 29 септември 2014 г.

FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на дискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации, 21 март 2018 г.

Глава 3

Равенство и недискриминация

Съвет на Европа (2014 г.), *LGBTI children have the right to safety and equality (ЛГБТИ децата имат право на безопасност и равенство)*, коментар по правата на човека на комисаря на Съвета на Европа за правата на човека, 2 октомври 2014 г.

Съвет на Европа, Консултативен комитет за ПКЗНМ (2006 г.), *Commentary on education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Коментар относно образованието съгласно Рамковата конвенция за защита на националните малцинства)*, ACFC/25DOC(2006)002, 2 март 2006 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Съюз на равенство: Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите*, COM(2020) 620 final, 7 октомври 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Union of equality: LGBTIQ equality strategy 2020–2025 (Съюз на равенство – стратегия за равнопоставеност на ЛГБТИК за 2020–2025 г.)*, COM(2020) 698 final, 12 ноември 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Доклад на Комисията до Европейския парламент и до Съвета относно прилагането на Директива 2000/43/ЕО на Съвета относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход („Директивата за расовото равенство“) и на Директива 2000/78/ЕО на Съвета от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите („Директивата за равно третиране в областта на заетостта“)*, COM(2021) 139 final, Брюксел, 19 март 2021 г.

Европейска мрежа от правни експерти в областта на недискриминацията, O’Dempsey, D. и Beale, A. (2011 г.), *Age and employment (Възраст и заетост)*, Люксембург, Служба за публикации, 17 ноември 2011 г.

FRA (2011 г.), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States (Мигрантите с нередовен статут – достъп до здравеопазване в 10 държави – членки на Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации, 11 октомври 2011 г.

FRA (2016 г.), *Второ проучване на положението на малцинствата и дискриминацията в Европейския съюз: Роми – избрани констатации*, Люксембург, Служба за публикации, 29 ноември 2016 г.

FRA (2017 г.), *Второ проучване на положението на малцинствата и дискриминацията в Европейския съюз – основни резултати*, Люксембург, Служба за публикации, 6 декември 2017 г.

FRA (2020 г.), *Дълъг път за постигане на равнопоставеност на ЛГБТИ*, Люксембург, Служба за публикации, 14 май 2020 г.

FRA и ЕСПЧ (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на недискриминацията*, Люксембург, Служба за публикации, 21 март 2018 г.

Глава 4

Въпроси, свързани със самоличността

Съвет на Европа (2015 г.), *Human rights and intersex people (Права на човека и интерсексуалните лица)*, обзрен документ, публикуван от комисаря на Съвета на Европа за правата на човека, 2015 г.

FRA (2015 г.), *The fundamental rights situation of intersex people (Положението с основните права на интерсексуалните лица)*, FRA Focus, Виена, 12 май 2015 г.

Глава 5

Семеен живот

FRA (2014 г.), *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking (Системи за настойничество над деца, лишени от родителски грижи – наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да се отговори на специфичните нужди на децата жертви на трафик)*, Люксембург, Служба за публикации, 30 юни 2014 г.

Глава 6

Алтернатива на семейната грижа и осиновяване

Съвет на Европа (2013 г.), *Securing children's rights – A guide for professionals working in alternative care (Гарантиране на правата на децата – ръководство за специалисти, работещи в областта на алтернативните грижи)*, декември 2013 г.

ЕС, Европейски парламент, Служба на ЕП за парламентарни изследвания, Отдел за европейска добавена стойност (2016 г.), *Cross-border recognition of adoptions – European added value assessment (Трансгранично признаване на осиновявания – оценка на европейската добавена стойност)*, 30 ноември 2016 г.

Европейска мрежа на институциите за настойничество (2011 г.), *Care for unaccompanied minors: Minimum standards, risk factors and recommendations for practitioners (Грижи за непридружени ненавършили пълнолетие лица – минимални стандарти, рискови фактори и препоръки за практикуващи специалисти)*, Guardianship in practice („Настойничество на практика“), окончателен доклад, Утрехт, октомври 2011 г.

FRA (2014 г.) *Guardianship for children deprived of parental care: A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking (Системи за настойничество над деца, лишени от родителски грижи – наръчник за укрепване на системите за настойничество, за да се отговори на специфичните нужди на децата жертви на трафик)*, Люксембург, Служба за публикации, 30 юни 2014 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2006 г.), *General Comment No. 7 (2005 г.): Implementing child rights in early childhood (Общ коментар № 7 (2005 г.): Прилагане на правата на детето в ранна детска възраст)*, CRC/C/GC/7/Rev. 1, 20 септември 2006 г.

ООН, Общо събрание на Организацията на обединените нации (2010 г.), *Guidelines for the alternative care of children (Насоки за алтернативна грижа за деца)*, UN Doc. A/RES/64/142, 24 февруари 2010 г.

Организация на обединените нации, Съвет по правата на човека (2009 г.), *United Nations guidelines for the alternative care of children (Насоки на ООН за алтернативна грижа за деца)*, UN Doc. A/HRC/11/L.13, 15 юни 2009 г.

Глава 7

Закрила на децата от насилие и експлоатация

Съвет на Европа (2005 г.), *Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора*, CETS № 197, 16 май 2005 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe (Безопасност в училище – мерки на образователния сектор в отговор на насилието, основано на сексуална ориентация, полава иденитичност/изразяване или полови белези в Европа)*, ноември 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2017 г.), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs) (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ))*, 12 май 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2017 г.), *Special report: Protecting children affected by the refugee crisis from sexual exploitation and sexual abuse (Специален доклад „Защита на децата, засегнати от бежанската криза, от сексуална експлоатация и сексуално насилие“)*, 3 март 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2018 г.), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies (2-ри доклад за изпълнението „Защита на децата от сексуално насилие в кръга на доверието – стратегиите)*, 31 януари 2018 г.

Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2019 г.), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children (Становище относно детски изображения и/или видеоклипове*

със загатната или явна сексуална насоченост, генерирани, споделени или получени от деца), 6 юни 2019 г.

ЕС (2020 г.), *Стратегия на ЕС относно правата на жертвите (2020–2025 г.)*, COM (2020) 258 final, Брюксел, 24 юни 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *The EU strategy on the rights of the child and the European Child Guarantee (Стратегия на ЕС за правата на детето и Европейска гаранция за децата)*, май 2020 г.

ЕС, Европейска комисия (2021 г.), *Стратегия на ЕС за борба с трафика на хора за периода 2021–2025 г.*, COM (2021) 171, 14 април 2021 г.

FRA (2009 г.), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices (Трафик на деца в Европейския съюз – предизвикателства, перспективи и добри практики)*), Люксембург, Служба за публикации, 7 юли 2009 г.

FRA (2015 г.), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union – States' obligations and victims' rights (Тежка експлоатация на труда – работници, които се движат в рамките на Европейския съюз или влизат него – задължения на държавите и права на жертвите)*, Люксембург, Служба за публикации, 2 юни 2015 г.

FRA (2015 г.), *Violence against children with disabilities: Legislation, policies and programmes in the EU (Насилието срещу деца с увреждания – законодателство, политики и програми в ЕС)*, Люксембург, Служба за публикации, 2 декември 2015 г.

УНИЦЕФ (2006 г.), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children (Зад затворени врати – въздействието на домашното насилие върху децата)*.

УНИЦЕФ и СЗО (2020 г.), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home (COVID-19: Защита на децата от насилие, малтретиране и пренебрегване у дома)*, 1 май 2020 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2009 г.), *Общ коментар № 12 (2009 г.): право на детето на изслушване, CRC/C/GC/12*, 1 юли 2009 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2011 г.), *Общ коментар № 13 (2011 г.): Правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, 18 април 2011 г.

Глава 8

Икономически, социални и културни права и достатъчен жизнен стандарт

Съвет на Европа (2019 г.), *Protecting the child from poverty: The role of rights in the Council of Europe (Защита на децата от бедност – ролята на правата в Съвета на Европа)*, Страсбург, Служба за публикации, 14 ноември 2019 г.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2011 г.), *Guidelines on child-friendly health care (Насоки за съобразено с децата здравно обслужване)*, 21 септември 2011 г.

Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2016 г.), *Resolution 2139 (2016), Ensuring access to health care for all children in Europe (Резолюция 2139 (2016) „Осигуряване на достъп до здравно обслужване за всички деца в Европа“)*, 25 ноември 2016 г.

Съвет на Европа, Парламентарна асамблея (2019 г.), *Resolution 2284 (2019), Addressing the health needs of adolescents in Europe (Резолюция 2284 (2019), „Посрещане на здравните нужди на подрастващите в Европа“)*, 24 май 2019 г.

ЕС, Европейска комисия (2020 г.), *Feasibility study for a child guarantee (Проучване за осъществимост на гаранция за децата)*, окончателен доклад, март 2020 г.

FRA (2018 г.), *Combating child poverty: An issue of fundamental rights (Борба с детската бедност – въпрос на основни права)*, Люксембург, Служба за публикации, 17 октомври 2018 г.

Глава 9

Миграция и убежище

Съвет на Европа (2017 г.), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration (Определяне на възрастта – политики, процедури и практики на държавите – членки на Съвета на Европа, за зачитане на правата на децата в контекста на миграцията)*, септември 2017 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *How to convey child-friendly information to children in migration: A handbook for frontline professionals (Как да се предоставя на деца мигранти подходяща за деца информация – наръчник за специалисти на първа линия)*, Страсбург, публикация на Съвета на Европа, декември 2018 г.

Съвет на Европа (2018 г.), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH) (Правни и практически аспекти на ефективните алтернативи на задържането в контекста на миграцията – анализ на управителния комитет по правата на човека (CDDH))*, 7 декември 2017 г.

Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2018 г.), *Практическо ръководство за определяне на възрастта*, второ издание, Люксембург, Служба за публикации.

Европейска служба за подкрепа в областта на убежището (2021 г.), *Age assessment practices in EU+ countries: Updated findings (Практики за определяне на възрастта в държавите от ЕС+ – актуализирани констатации)*, Люксембург, Служба за публикации, юли 2021 г.

Комисия по граждански свободи на Европейския парламент (2013 г.), *Доклад относно положението на непридружените малолетни и непълнолетни лица в ЕС (2012/2263(INI))*, 26 август 2013 г.

Eurydice, Европейска комисия (генерална дирекция „Образование и култура“) (2009 г.), *Интегриране на деца имигранти в училища в Европа*, април 2009 г.

FRA (2010 г.), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States (Отделени от семействата им, търсещи убежище деца в държавите – членки на Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации, 7 декември 2010 г.

FRA (2011 г.), *Основните права на мигранти с неуредено положение*, Служба за публикации, Люксембург, 7 април 2017 г.

FRA (2011 г.), *Migrants in an irregular situation: Access to healthcare in 10 European Union Member States (Мигрантите с нередовен статут – достъп до здравеопазване в 10 държави – членки на Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации, 11 октомври 2011 г.

FRA (2017 г.), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants (Заедно в ЕС – насърчаване на участието на мигрантите и техните потомци)*, Люксембург, Служба за публикации, 15 март 2017 г.

FRA (2019 г.), *Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges (Интеграция на младите бежанци в ЕС – добри практики и предизвикателства)*, Люксембург, Служба за публикации, 19 ноември 2019 г.

FRA (2020 г.), *Relocating unaccompanied children: Applying good practices to future schemes (Преместване на непридружени деца – прилагане на добри практики към бъдещи схеми)*, Люксембург, Служба за публикации, 11 май 2020 г.

FRA и ЕСПЧ (2020 г.), *Наръчник по европейско право относно убежището, границите и имиграцията*, Люксембург, Служба за публикации, 17 декември 2020 г.

Върховен комисар на ООН за бежанците (2018 г.), *The 'essential right' to family unity of refugees and others in need of international protection in the context of family reunification (Основното право на целостта на семейството на бежанците и на други лица, нуждаещи се от международна закрила, в контекста на събирането на семейството)*, поредица от изследвания на правната политика и политиката за закрила, Женева, Отдел за международна закрила, януари 2018 г.

ООН (2019 г.), *Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration* (Съвместен общ коментар № 3 (2017 г.) на Комитета за защита на правата на всички работници мигранти и членове на техните семейства и № 22 (2017 г.) на Комитета по правата на детето относно общите принципи по отношение на правата на децата в контекста на международната миграция), CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 ноември 2017 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2005 г.), *Общ коментар № 6 (2005 г.): „Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход“*, CRC/GC/2005/61, 1 септември 2005 г.

Глава 10

Защита на потребителите и личните данни

Съвет на Европа, Консултативен комитет по Конвенцията за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни (Конвенция № 108) (2019 г.), *Children’s data protection in education systems: Challenges and possible remedies* (Защита на данните на децата в системите на образованието – предизвикателства и възможни средства за правна защита), 11 септември 2019 г.

Съвет на Европа, Комитет от Лансароте (2017 г.), *Interpretative opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)* (Тълкувателно становище относно приложимостта на Конвенцията от Лансароте по отношение на сексуалните престъпления срещу деца, улеснени чрез използването на информационни и комуникационни технологии (ИКТ), 12 май 2017 г.

Съвет на Европа, Комитет Лансароте (2018 г.), *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment* („Насоки за зачитане, защита и прилагане на правата на детето в цифровата среда“), Препоръка CM/Res (2018) 7 на Комитета на министрите (2018 г.), септември 2018 г.

Комисар на Съвета на Европа за правата на човека (2019 г.), *Unboxing artificial Intelligence: 10 steps to protect human rights („Разопаковане на изкуствения интелект – 10 стъпки за защита на правата на човека“)*, 14 май 2019 г.

FRA (2018 г.), *Наръчник по европейско право в областта на защитата на данните – издание от 2018 г.*, Люксембург, Служба за публикации, 25 май 2018 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2021 г.), *General Comment No. 25 (2021): on children’s rights in relation to the digital environment (Общ коментар № 25 (2021 г.) „Правата на децата в цифровата среда“)*, CRC/C/GC/25, 24 март 2021 г.

Глава 11

Права на децата в системата на наказателното правораздаване и алтернативните (извънсъдебни) производства

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), *Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето*, 17 ноември 2010 г.

ЕС, Европейска комисия (2014 г.), *Summary of contextual overviews on children’s involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union (Обобщение на контекстуалните прегледи относно участието на децата в наказателни съдебни производства в 28-те държави – членки на Европейския съюз)*, Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Служба за публикации), 16 април 2014 г.

FRA (2014 г.), *Violence against women: An EU-wide survey, Main Results (Насилието срещу жените: общоевропейско проучване – основни резултати)*, Люксембург, Служба за публикации, 5 март 2014 г.

FRA (2014 г.), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims (Жертвите на престъпления в ЕС: Обхват и естество на подкрепата за жертвите)*, Люксембург, Служба за публикации, 12 януари 2015 г.

FRA (2015 г.), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето – гледните точки и опитът на работещите с деца, участващи в граждански и наказателни съдебни производства в 10 държави – членки на ЕС“), Люксембург, Служба за публикации, 5 май 2015 г.

FRA (2017 г.), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States* („Правосъдие, съобразено с интересите на детето – гледните точки и опитът на децата, участващи в съдебното производство като жертви, свидетели или страни в девет държави – членки на ЕС“), Люксембург, Служба за публикации, 22 февруари 2017 г.

FRA (2018 г.), *Children’s rights and justice – Minimum age requirements in the EU* (Права на децата и правосъдие – минимални възрастови изисквания в ЕС), Люксембург, Служба за публикации, 25 април 2018 г.

FRA (2018 г.), *Mapping minimum age requirements: Children’s rights and justice* (Картографиране на изискванията за минимална възраст – права на децата и правосъдие), Люксембург, Служба за публикации, 25 април 2018 г.

FRA и ЕСПЧ (2016 г.), *Наръчник по европейско право в областта на достъпа до правосъдие*, Служба за публикации, Люксембург, 22 юни 2016 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2007 г.), *Общ коментар № 10 (2007 г.): Правата на децата при правосъдие спрямо ненавършили пълнолетие лица*, CRC/C/GC/10, 25 април 2007 г.

ООН, Комитет по правата на детето (2019 г.), *Общ коментар № 24 (2019 г.): Children’s rights in the child justice system (Правата на децата в системата за правосъдие спрямо деца)*, CRC/C/GC/24, 18 септември 2019 г.

Съдебна практика

Практика на Съда на Европейския съюз

<i>Alfredo Rendón Marín</i> срещу <i>Administración del Estado</i> , C-165/14, 13 септември 2016 г.....	88, 101
<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF)</i> (C-468/10) и <i>Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo</i> (FECEMD) (C-469/10) срещу <i>Administración del Estado</i> , C-468/10 и C-469/10, 24 ноември 2011 г.....	272
<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF)</i> (C-468/10) и <i>Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo</i> (FECEMD) (C-469/10) срещу <i>Administración del Estado</i> , съединени дела C-468/10 и C-469/10, 24 ноември 2011 г.....	272
<i>A u S</i> срещу <i>Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-550/16, 12 април 2018 г.....	236, 249
<i>A</i> срещу <i>B</i> , C-262/21 PPU, 2 август 2021 г.....	105, 128
<i>Barbara Mercredi</i> срещу <i>Richard Chaffe</i> , C-497/10 PPU, 22 декември 2010 г.....	104, 113, 115
<i>Bashar Ibrahim</i> (C-297/17), <i>Mahmud Ibrahim</i> , <i>Fadwa Ibrahim</i> , <i>Bushra</i> <i>Ibrahim</i> , <i>Mohammad Ibrahim</i> , <i>Ahmad Ibrahim</i> (C-318/17), <i>Nisreen</i> <i>Sharqawi</i> , <i>Yazan Fattayrji</i> , <i>Hosam Fattayrji</i> (C-319/17) срещу <i>Bundesrepublik Deutschland</i> и <i>Bundesrepublik Deutschland/Taus</i> <i>Magamadov</i> (C-438/17), съединени дела C-297/17, C-318/17, C-319/17 и C-438/17, 19 март 2019 г.....	
<i>Baumbast u R</i> срещу <i>Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 17 септември 2002 г.....	199, 212, 260

<i>B. M. M. (C-133/19 и C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) срещу État belge</i> , съединени дела C-133/19, C-136/19 и C-137/19, 16 юли 2020 г.	249
<i>Carlos Garcia Avello срещу Белгийската държава</i> , C-148/02, 2 октомври 2003 г.	90
<i>Costa срещу ENEL</i> , 6/64, 15 юли 1964 г.	84, 206,
<i>Donato Casagrande срещу Landeshauptstadt München</i> , C-9/74, 3 юли 1974 г.	199, 212
<i>Doris Povse срещу Mauro Alpagó</i> , C-211/10 PPU, 1 юли 2010 г.	
<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH срещу Avides Media AG</i> , C-244/06, 14 февруари 2008 г.	17, 36, 36, 270, 280
<i>E. срещу B.</i> , C-436/13, 1 октомври 2014 г.	104, 114
<i>Gerardo Ruiz Zambrano срещу Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , C-34/09, 8 март 2011 г.	88, 100, 261
<i>Health Service Executive срещу S.C. и A.C.</i> , C-92/12 PPU, 26 април 2012 г.	140
<i>Janko Rottman срещу Freistaat Bayern</i> , C-135/08, 2 март 2010 г.	100
<i>Jasna Detiček срещу Maurizio Sgueglia</i> , C-403/09 PPU, 23 декември 2009 г.	114
<i>J. McB. срещу L.E.</i> , C 400/10 PPU, 5 октомври 2010 г.	107
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung срещу Комисията на Европейските общности</i> , C-4/73, 14 май 1974 г.	33
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga срещу Simone Pelz</i> , C-491/10 PPU, 22 декември 2010 г.	126
<i>Konstantinos Maïstrellis срещу Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaïomaton</i> , C-222/14, 16 юли 2015 г.	231
<i>Kunqian Catherine Zhu и Man Lavette Chen срещу Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19 октомври 2004 г.	61, 74, 99
<i>London Borough of Harrow срещу Nimco Hassan Ibrahim и Secretary of State for the Home Department</i> , C-310/08, 23 февруари 2010 г.	213, 260
<i>LW срещу Bundesrepublik Deutschland</i> , C-91/20, 9 ноември 2021 г.	235, 242
<i>María Martínez Sala срещу Freistaat Bayern</i> , C-85/96, 12 май 1998 г.	231
<i>Maria Teixeira срещу London Borough of Lambeth и Secretary of State for the Home Department</i> , C-480/08, 23 февруари 2010 г.	213, 260
<i>M.A. срещу État belge</i> , C-112/20, 11 март 2021 г.	17, 34, 36, 237, 261
<i>M.J.E. Bernini срещу Minister van Onderwijs en Wetenschappen</i> , C-3/90, 26 февруари 1992 г.	212
<i>ML срещу Generalstaatsanwaltschaft Bremen</i> , C-220/18 PPU, 25 юли 2018 г.	

<i>Murat Dereci</i> u др. срещу <i>Bundesministerium für Inneres</i> , C-256/11, 15 ноември 2011 г.....	261
<i>OL</i> срещу <i>PQ</i> , C-111/17 PPU, 8 юни 2017 г.....	105, 127
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH</i> срещу <i>Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i> , C-36/02, 14 октомври 2004 г.....	270, 281
<i>Patrick Breyer</i> срещу <i>Bundesrepublik Deutschland</i> , C-582/14, 19 октомври 2016 г.	
<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie</i> срещу <i>Salah Al Chodor</i> u др., C-528/15, 15 март 2017 г.....	236, 254
<i>Productores de Música de España (Promusicae)</i> срещу <i>Telefónica de España SAU</i> , C-275/06, 29 януари 2008 г.....	272
<i>Productores de Música de España (Promusicae)</i> срещу <i>Telefónica de España SAU</i> [голям състав], C-275/06, 29 януари 2008 г.....	272
<i>S. Coleman</i> срещу <i>Attridge Law</i> u <i>Steve Law</i> , C-303/06, 17 юли 2008 г.....	61, 61, 77, 77
<i>SM</i> срещу <i>Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , C-129/18, 26 февруари 2019 г.....	103, 235, 241
<i>SS</i> срещу <i>MCP</i> , C-603/20 PPU, 24 март 2021 г.....	
<i>Stadt Wuppertal</i> срещу <i>Maria Elisabeth Bauer</i> u <i>Volker Willmeroth/Martina Broßonn</i> , съединени дела C-569/16 и C-570/16, 6 ноември 2018 г.....	204
<i>Stefan Grunkin</i> u <i>Dorothee Regina Paul</i> [голям състав], C-353/06, 14 октомври 2008 г.....	90
<i>The Queen</i> , въз основа на молба на <i>МА</i> u др.срещу <i>Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6 юни 2013 г.....	237, 263
<i>Tjebbes</i> u др. срещу <i>Minister van Buitenlandse Zaken</i> , C-221/17, 12 март 2019 г.....	88, 100
<i>TQ</i> срещу <i>Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , C-441/19, 14 януари 2021 г.....	237, 262, 264
<i>Yoshikazu Iida</i> срещу <i>Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8 ноември 2012 г.....	261
<i>Zoi Chatzi</i> срещу <i>Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16 септември 2010 г.....	231
<i>Zubair Haqbin</i> срещу <i>Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i> , C-233/18, 12 ноември 2019 г.....	201, 225
<i>Z</i> срещу <i>A Government Department</i> u <i>The Board of Management of a Community School</i> [голям състав], C363/12, 18 март 2014 г.....	76, 231
<i>Европейски парламент</i> срещу <i>Съвет на Европейския съюз</i> , C-540/03, 27 юни 2006 г.....	36

<i>Наказателно производство срещу Maria Pupino</i> [голям състав], C-105/03, 16 юни 2005 г.	290, 314, 314
<i>Наказателно производство срещу X</i> , C-507/10, 21 декември 2011 г.	314
<i>Нели Вълчева срещу Георгос Бабанаракис</i> , C-335/17, 12 април 2018 г.	104

Практика на Европейския съд по правата на човека

<i>Abdi Ibrahim срещу Норвегия</i> (жалба № 15379/16), 17 декември 2019 г.	149
<i>A.B. и др. срещу Франция</i> (жалба № 11593/12), 12 юли 2016 г.	256
<i>Adamkiewicz срещу Полша</i> (жалба № 54729/00), 2 март 2010 г.	294
<i>Ádám и др. срещу Румъния</i> (жалби № 81114/17, № 49716/18, № 50913/18, № 52370/18, № 54444/18 и № 54475/18), 13 октомври 2020 г.	60, 71
<i>Adžić срещу Хърватия</i> (жалба № 22643/14), 12 март 2015 г.	131
<i>A.H. и др. срещу Русия</i> (жалби № 6033/13, № 8927/13, № 10549/13, № 12275/13, № 23890/13, № 26309/13, № 27161/13, № 29197/13, № 32331/13, № 32351/13, № 32368/13, № 32224/13, № 37173/13, № 38490/13, № 42340/13 и № 42403/13), 17 януари 2017 г.	153
<i>Airey срещу Ирландия</i> (жалба № 6289/73), 9 октомври 1979 г.	203
<i>Ali срещу Обединено кралство</i> (жалба № 40385/06), 11 януари 2011 г.	207
<i>A.L. срещу Финландия</i> (жалба № 23220/04), 27 януари 2009 г.	316
<i>A.L. срещу Италия</i> (жалба № 70896/17), 1 април 2021 г.	104, 117
<i>A.M.M. срещу Румъния</i> (жалба № 2151/10), 14 февруари 2012 г.	95
<i>A.M. и др. срещу Русия</i> (жалба № 47220/19), 6 юни 2021 г.	83, 104, 119
<i>A.M. и др. срещу Франция</i> (жалба № 24587/12), 12 юли 2016 г.	236, 256
<i>Апауо срещу Германия</i> (жалба № 20578/07), 21 декември 2010 г.	117
<i>A.R. и L.R. срещу Швейцария</i> (жалба № 22338/15), 19 декември 2017 г.	156, 174, 209
<i>Assem Hassan Ali срещу Дания</i> (жалба № 25593/14), 23 октомври 2018 г.	264
<i>Avilkina и др. срещу Русия</i> (жалба № 1585/09), 6 юни 2013 г.	269, 276
<i>A и B срещу Хърватия</i> (жалба № 7144/15), 20 юни 2019 г.	172
<i>Ваh срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 56328/07), 27 септември 2011 г.	201, 225
<i>Vajsultanov срещу Австрия</i> (жалба № 54131/10), 12 юни 2012 г.	251
<i>Вауев и др. срещу Русия</i> (жалби № 67667/09, № 44092/12 и 56717/12), 20 юни 2017 г.	61, 82, 82, 209

<i>B.V. и F.V. срещу Германия</i> (жалби № 18734/09 и № 9424/11), 14 март 2013 г.	133, 143, 144
<i>Bilalova и др. срещу Полша</i> (жалба № 23685/14), 26 март 2020 г.	255
<i>Bistieva и др. срещу Полша</i> (жалба № 75157/14), 10 април 2018 г.	236, 256
<i>Blokhin срещу Русия</i> (жалба № 47152/06), 23 март 2016 г.	290, 306
<i>Vocos-Cuesta срещу Нидерландия</i> (жалба № 54789/00), 10 ноември 2005 г.	316
<i>Vogoposovy срещу Русия</i> (жалба № 38201/16), 5 март 2019 г.	104, 121
<i>Vooutar срещу Белгия</i> (жалба № 9106/80), 29 февруари 1988 г.	62, 84, 290, 307, 308
<i>Boultif срещу Швейцария</i> (жалба № 54273/00), 2 август 2001 г.	264
<i>V. срещу Румъния (№ 2)</i> (жалба № 1285/03), 19 февруари 2013 г.	133, 143, 143
<i>Campbell и Cosans срещу Обединеното кралство</i> (жалби № 7511/76 и 7743/76), 25 февруари 1982 г.	156, 166
<i>Çat срещу Турция</i> (жалба № 51500/08), 23 февруари 2016 г.	61, 78
<i>Çanonne срещу Франция</i> (жалба № 22037/13), 25 юни 2015 г.	94
<i>Catan и др. срещу Молдова и Русия [голям състав]</i> (жалби № 43370/04, № 8252/05 и № 18454/06), 19 октомври 2012 г.	71, 209
<i>Centre for Legal Resources от името на Valentin Câmpeanu срещу Румъния</i> [голям състав] (жалба № 47848/08), 17 юли 2014 г.	157, 192, 200, 218
<i>Christian Democratic People's Party срещу Молдова</i> (жалба № 28793/02), 14 февруари 2006 г.	43, 58
<i>Cinta срещу Румъния</i> (жалба № 3891/19), 18 февруари 2020 г.	79
<i>C.N. и V. срещу Франция</i> (жалба № 67724/09), 11 октомври 2012 г.	157, 180, 180
<i>C.N. срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 4239/08), 13 ноември 2012 г.	180
<i>Connors срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 66746/01), 27 май 2004 г.	226
<i>Sorland срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 62617/00), 3 април 2007 г.	276
<i>Çoşelav срещу Турция</i> (жалба № 1413/07), 9 октомври 2012 г.	24, 290, 311
<i>Costello-Roberts срещу Обединено кралство</i> (жалба № 13134/87), 25 март 1993 г.	156, 162, 166

<i>C.P. срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 300/11), 6 септември 2016 г.	207
<i>Cusan u Fazzo срещу Италия</i> (жалба № 77/07), 7 януари 2014 г.	90, 91
<i>C u E срещу Франция</i> (жалби № 1462/18 и № 17348/18), 12 декември 2019 г.	96
<i>C срещу Хърватия</i> (жалба № 80117/17), 8 октомври 2020 г.	24, 54
<i>Darby срещу Швеция</i> (жалба № 11581/85), 23 октомври 1990 г.	44
<i>D.G. срещу Ирландия</i> (жалба № 39474/98), 16 май 2002 г.	61, 84, 290, 307
<i>D.H. и др. срещу Чешката република</i> [голям състав] (жалба № 57325/00), 13 ноември 2007 г.	60, 69
<i>Dinç u Çakır срещу Турция</i> (жалба № 66066/09), 9 юли 2013 г.	305
<i>Dogru срещу Франция</i> (жалба № 27058/05), 4 декември 2008 г.	41, 44
<i>Doorson срещу Нидерландия</i> (жалба № 20524/92), 26 март 1996 г.	315
<i>Durip срещу Франция</i> (жалба № 2282/17), 18 декември 2018 г.	78
<i>D срещу Франция</i> (жалба № 11288/18), 16 юли 2020 г.	97
<i>E.B. срещу Франция</i> [голям състав] (жалба № 43546/02), 22 януари 2008 г.	134, 151
<i>El Ghatet срещу Швейцария</i> (жалба № 56971/10), 8 ноември 2016 г.	
<i>Eremia срещу Република Молдова</i> (жалба № 3564/11), 28 май 2013 г.	
<i>Eriksson срещу Швеция</i> (жалба № 11373/85), 22 юни 1989 г.	145
<i>Fabris срещу Франция</i> [голям състав] (жалба № 16574/08), 7 февруари 2013 г.	62, 84, 85, 85
<i>Folgerø u др. срещу Норвегия</i> [голям състав] (жалба № 15472/02), 29 юни 2007 г.	46, 207
<i>F.O. срещу Хърватия</i> (жалба № 29555/13), 28 април 2021 г.	156, 166, 166
<i>Gard u др. срещу Обединено кралство</i> (жалба № 39793/17), 27 юни 2017 г.	220
<i>Gaskin срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 10454/83), 7 юли 1989 г.	42, 51, 92
<i>Gas u Dubois срещу Франция</i> (жалба № 25951/07), 29 март 2012 г.	134, 152
<i>Genovese срещу Малта</i> (жалба № 53124/09), 11 октомври 2011 г.	88, 101
<i>Glass срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 61827/00), 9 март 2004 г.	200, 219
<i>G.L. срещу Италия</i> (жалба № 59751/15), 10 септември 2020 г.	61, 78
<i>Godelli срещу Италия</i> (жалба № 33783/09), 25 септември 2012 г.	

<i>Grzelak срещу Полша</i> (жалба № 7710/02), 15 юни 2010 г.	41, 45, 208
<i>Guberina срещу Хърватия</i> (жалба № 23682/13), 22 март 2016 г.	79
<i>Guillot срещу Франция</i> (жалба № 22500/93), 24 октомври 1993 г.	90, 90, 90
<i>Gül срещу Швейцария</i> (жалба № 23218/94), 19 февруари 1996 г.	236, 252
<i>Güneş срещу Турция</i> (жалба № 70337/01), 20 януари 2009 г.	24, 290, 305, 309, 309, 309
<i>Handyside срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 5493/72), 7 декември 1976 г.	42, 50
<i>Harroudj срещу Франция</i> (жалба № 43631/09), 4 октомври 2012 г.	34, 135, 153
<i>Hasan u Eylem Zengin срещу Турция</i> (жалба № 1448/04), 9 октомври 2007 г.	46
<i>Havelka u др. срещу Чешката република</i> (жалба № 23499/06), 21 юни 2007 г.	227
<i>H.A. u др. срещу Гърция</i> (жалба № 19951/16), 28 февруари 2019 г.	255
<i>Hernehult срещу Норвегия</i> (жалба № 14652/16), 10 март 2020 г.	
<i>Hoholm срещу Словакия</i> (жалба № 35632/13), 13 януари 2015 г.	131
<i>Hoguch срещу Полша</i> (жалба № 13621/08), 17 април 2012 г.	104, 121
<i>H.Y. u Hü.Y. срещу Турция</i> (жалба № 40262/98), 6 октомври 2005 г.	311
<i>I.C. срещу Румъния</i> (жалба № 36934/08), 24 май 2016 г.	157, 193
<i>Idalov срещу Русия</i> (жалба № 5826/03), 22 май 2012 г.	304
<i>Iglesias Casarrubios u Santalapedra Iglesias срещу Испания</i> (жалба № 23298/12), 11 октомври 2016 г.	54
<i>Ignaccolo-Zenide срещу Румъния</i> (жалба № 31679/96), 25 януари 2000 г.	107
<i>Iovsev u др. срещу Република Молдова u Русия</i> (жалба № 40942/14), 17 декември 2019 г.	
<i>Jansen срещу Норвегия</i> (жалба № 2822/16), 6 септември 2018 г.	134, 146
<i>Jeunesse срещу Нидерландия [голям състав]</i> (жалба № 12738/10), 3 октомври 2014 г.	236, 252
<i>J.M. срещу Дания</i> (жалба № 34421/09), 13 ноември 2012 г.	305
<i>Johansson срещу Финландия</i> (жалба № 10163/02), 6 септември 2007 г.	87, 90, 90
<i>Kanagaratnam u др. срещу Белгия</i> (жалба № 15297/09), 13 декември 2011 г.	
<i>Kaуak срещу Турция</i> (жалба № 60444/08), 10 юли 2012 г.	155, 162
<i>K.A. срещу Финландия</i> (жалба № 27751/95), 14 януари 2003 г.	139

<i>Kearns срещу Франция</i> (жалба № 35991/04), 10 януари 2008 г.....	134, 150
<i>Kervanci срещу Франция</i> (жалба № 31645/04), 4 декември 2008 г.....	41, 44
<i>Khan срещу Франция</i> (жалба № 12267/16), 28 февруари 2019 г.....	201, 227
<i>Khoroshenko срещу Русия</i> (жалба № 41418/04), 30 юни 2015 г.....	104, 121
<i>Kjeldsen, Busk Madsen и Pedersen срещу Дания</i> (жалби № 5095/71, № 5920/72 и № 5926/72), 7 декември 1976 г.....	46
<i>K.J. срещу Полша</i> (жалба № 30813/14), 1 март 2016 г.....	131
<i>Klass и др. срещу Германия</i> (жалба № 5029/71), 6 септември 1978 г.....	276
<i>Klerks срещу Нидерландия</i> (жалба № 25212/94), 4 юли 1995 г.....	78
<i>Konstantin Markin срещу Русия [голям състав]</i> (жалба № 30078/06), 22 март 2012 г.....	202, 231
<i>Kontrová срещу Словакия</i> (жалба № 7510/04), 31 май 2007 г.....	156, 176
<i>Kornejkova срещу Украйна</i> (жалба № 39884/05), 19 януари 2012 г.....	305
<i>Kovač срещу Хърватия</i> (жалба № 503/05), 12 юли 2007 г.....	290, 316, 316
<i>Krušković срещу Хърватия</i> (жалба № 46185/08), 21 юни 2011 г.....	95
<i>Kuptsov и Kuptsova срещу Русия</i> (жалба № 6110/03), 3 март 2011 г.....	305, 309
<i>Kurt срещу Австрия</i> (жалба № 62903/15), 15 юни 2021 г.....	156, 175
<i>K.U. срещу Финландия</i> (жалба № 2872/02), 2 декември 2008 г.....	
<i>K. и T срещу Финландия [голям състав]</i> (жалба № 25702/94), 12 юли 2001 г.....	109, 116, 117
<i>Labassee срещу Франция</i> (жалба № 65941/11), 26 юни 2014 г.....	96
<i>Ladent срещу Полша</i> (жалба № 11036/03), 18 март 2008 г.....	305
<i>Lautsi и др. срещу Италия [голям състав]</i> (жалба № 30814/06), 18 март 2011 г.....	41, 46, 47
<i>Lavida и др. срещу Гърция</i> (жалба № 7973/10), 30 май 2013 г.....	69
<i>Leander срещу Швеция</i> (жалба № 9248/81), 26 март 1987 г.....	276
<i>Maouiа срещу Франция [голям състав]</i> (жалба № 39652/98), 5 октомври 2000 г.....	266
<i>M.A.K. и R.K. срещу Обединеното кралство</i> (жалби № 45901/05 и № 40146/06), 23 март 2010 г.....	200, 219
<i>Malone срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 8691/79), 26 април 1985 г.....	276
<i>Mandet срещу Франция</i> (жалба № 30955/12), 14 януари 2016 г.....	94
<i>Mansour срещу Словакия</i> (жалба № 60399/15), 21 ноември 2017 г.....	131
<i>Marckx срещу Белгия</i> (жалба № 6833/74), 13 юни 1979 г.....	24

<i>Maslov срещу Австрия [голям състав]</i> (жалба № 1638/03), 23 юни 2008 г.....	18, 37
<i>Mazurek срещу Франция</i> (жалба № 34406/97), 1 февруари 2000 г.....	62, 84, 85, 85
<i>M.A. срещу Австрия</i> (жалба № 4097/13), 15 януари 2015 г.....	131
<i>McINTYRE срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 29046/95), 21 октомври 1998 г.....	78
<i>McMichael срещу Обединено кралство</i> (жалба № 16424/90), 24 февруари 1995 г.....	143
<i>Metlika срещу Гърция</i> (жалба № 37991/12), 6 октомври 2015 г.....	207
<i>Mennesson срещу Франция</i> (жалба № 65192/11), 26 юни 2014 г.....	88, 93, 95, 96, 96
<i>Mikulić срещу Хърватия</i> (жалба № 53176/99), 7 февруари 2002 г.....	87, 93
<i>MIK и Jovanović срещу Сърбия</i> (жалби № 9291/14 и № 63798/14), 23 март 2021 г.....	158, 196
<i>Mitovi срещу Бивша югославска република Македония</i> (жалба № 53565/13), 16 април 2015 г.....	121
<i>Mizzi срещу Малта</i> (жалба № 26111/02), 12 януари 2006 г.....	88, 94
<i>M.N. и др. срещу Белгия</i> (жалба № 3599/18), 5 май 2020 г.....	54
<i>Moustahi срещу Франция</i> (жалба № 9347/14), 25 юни 2020 г.....	236, 257, 267
<i>M.S. срещу Украйна</i> (жалба № 2091/13), 11 юли 2017 г.....	104, 121
<i>Mubilanzila Mayeka и Kaniki Mitunga срещу Белгия</i> (жалба № 13178/03), 12 октомври 2006 г.....	236, 255
<i>Mustafa и Artağan Akin срещу Турция</i> (жалба № 4694/03), 6 април 2010 г.....	104, 118
<i>M. и M. срещу Хърватия</i> (жалба № 10161/13), 3 септември 2015 г.....	42, 55
<i>Nart срещу Турция</i> (жалба № 20817/04), 6 май 2008 г.....	290, 305, 309
<i>Neulinger и Shuruk срещу Швейцария [голям състав]</i> (жалба № 41615/07), 6 юли 2010 г.....	105, 129
<i>Nortier срещу Нидерландия</i> (жалба № 13924/88), 24 август 1993 г.....	294
<i>N.TS. и др. срещу Грузия</i> (№ 71776/12), 2 февруари 2016 г.....	54
<i>Odièvre срещу Франция [голям състав]</i> (жалба № 42326/98), 13 февруари 2003 г.....	92
<i>O'Keefe срещу Ирландия [голям състав]</i> (жалба № 35810/09), 28 януари 2014 г.....	155, 161, 161, 161, 161, 162
<i>Olsson срещу Швеция (№ 1)</i> (жалба № 10465/83), 24 март 1988 г.....	145
<i>Oršuš и др. срещу Хърватия</i> (жалба № 15766/03), 16 март 2010 г.....	60, 70

<i>Osmanoğlu et Kosabaş срещу Швейцария</i> (жалба № 29086/12), 10 януари 2017 г.	42, 48
<i>Oyal срещу Турция</i> (жалба № 4864/05), 23 март 2010 г.	200, 217
<i>Ranovits срещу Кипър</i> (жалба № 4268/04), 11 декември 2008 г.	289, 301
<i>Parageorgiou и др. срещу Гърция</i> (жалби № 4762/18 и № 6140/18), 31 октомври 2019 г.	48
<i>Paradiso и Campanelli срещу Италия</i> (жалба № 25358/12), 24 януари 2017 г.	97, 133, 142
<i>Parfitt срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 18533/21), 20 април 2021 г.	201, 220
<i>Pedersen и др. срещу Норвегия</i> (жалба № 39710/15), 10 март 2020 г.	148
<i>Perovy срещу Русия</i> (жалба № 47429/09), 20 октомври 2020 г.	48
<i>Petrov и X срещу Русия</i> (жалба № 23608/16), 23 октомври 2018 г.	54, 103, 110
<i>Pini и др. срещу Румъния</i> (жалби № 78028/01 и № 78030/01), 22 юни 2004 г.	
<i>Rorov срещу Франция</i> (жалби № 39472/07 и № 39474/07), 19 януари 2012 г.	
<i>P.V. срещу Испания</i> (жалба № 35159/09), 30 ноември 2010 г.	61, 119
<i>Rahimi срещу Гърция</i> (жалба № 8687/08), 5 април 2011 г.	237, 266
<i>Rantsev срещу Кипър и Русия</i> (жалба № 25965/04), 7 януари 2010 г.	157, 184, 184
<i>R.C. и V.C. срещу Франция</i> (жалба № 76491/14), 12 юли 2016 г.	256
<i>„Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium“ („Относно някои аспекти на законодателството относно използването на езици в системата за образование в Белгия“)</i> срещу Белгия (жалби № 1474/62, № 1677/62, № 1691/62, № 1769/63, № 1994/63 и № 2126/64), 23 юли 1968 г.	84, 206
<i>R.K. и др. срещу Франция</i> (жалба № 68264/14), 12 юли 2016 г.	256
<i>R.M.S. срещу Испания</i> (жалба № 28775/12), 18 юни 2013 г.	
<i>R.R. и др. срещу Унгария</i> (жалба № 19400/11), 4 декември 2012 г.	290, 318
<i>R.S. срещу Полша</i> (жалба № 63777/09), 21 юли 2015 г.	105, 130
<i>Sahin срещу Германия [голям състав]</i> (жалба № 30943/96), 8 юли 2003 г.	42, 55
<i>Salduz срещу Турция [голям състав]</i> (жалба № 36391/02), 27 ноември 2008 г.	301, 301

<i>Salgueiro da Silva Mouta срещу Португалия</i> (жалба № 33290/96), 21 декември 1999 г.....	
<i>Saviny срещу Украйна</i> (жалба № 39948/06), 18 декември 2008 г.....	142
<i>Schneider срещу Германия</i> (жалба № 17080/07), 15 септември 2011 г.....	104, 117
<i>Schwizgebel срещу Швейцария</i> (жалба № 25762/07), 10 юни 2010 г.....	24, 134, 151
<i>Selçukm срещу Турция</i> (жалба № 21768/02), 10 януари 2006 г.....	305
<i>Sen срещу Нидерландия</i> (жалба № 31465/96), 21 декември 2001 г.....	244
<i>S.F. и др. срещу България</i> (жалба № 8138/16), 9 декември 2017 г.....	236, 256
<i>Siliadin срещу Франция</i> (жалба № 73316/01), 26 юли 2005 г.....	180
<i>Simões Balbino срещу Португалия</i> (жалба № 26956/14), 29 януари 2019 г.....	131
<i>Slivenko срещу Латвия</i> [голям състав] (жалба № 48321/99), 9 октомври 2003 г.....	101
<i>Smirnova срещу Русия</i> (жалби № 46133/99 и № 48183/99), 24 юли 2003 г..	304
<i>S.M. срещу Хърватия</i> (жалба № 60561/14), 25 юни 2020 г.....	184, 185
<i>S.N. срещу Швеция</i> (жалба № 34209/96), 2 юли 2002 г.....	290, 316, 317
<i>Söderman срещу Швеция</i> [голям състав] (жалба № 5786/08), 12 ноември 2013 г.....	157, 188
<i>Sommerfeld срещу Германия</i> [голям състав] (жалба № 31871/96), 8 юли 2003 г.....	
<i>Stavropoulos и др. срещу Гърция</i> (жалба № 52484/18), 25 юни 2020 г.....	42, 48,
<i>Stavropoulos и др. срещу Гърция</i> (жалба № 52484/18), 25 юни 2020 г.....	
<i>Strand Lobben и др. срещу Норвегия</i> (жалба № 37283/13), 10 септември 2019 г.....	107, 134, 148, 148
<i>Stummer срещу Австрия</i> [голям състав] (жалба № 37452/02), 7 юли 2011 г.....	232
<i>Suur срещу Естония</i> (жалба № 41736/18), 20 октомври 2020 г.....	148
<i>S. и Marger срещу Обединеното кралство</i> [голям състав] (жалби № 30562/04 и № 30566/04), 4 декември 2008 г.....	269, 276, 277
<i>Tarlis срещу Италия</i> (жалба № 41237/14), 18 септември 2017 г.....	156, 176
<i>Tarakhel срещу Швейцария</i> [голям състав] (жалба № 29217/12), 4 ноември 2014 г.....	237, 264
<i>Terna срещу Италия</i> (жалба № 21052/18), 14 януари 2021 г.....	104, 119

<i>Tiquabo-Tekle</i> и др. срещу <i>Нидерландия</i> (жалба № 60665/00), 1 декември 2005 г.	236, 244, 252, 253
<i>Tугер</i> срещу <i>Обединеното кралство</i> (жалба № 5856/72), 25 април 1978 г.	161, 161
<i>T.</i> срещу <i>Обединеното кралство [голям състав]</i> (жалба № 24724/94), 16 декември 1999 г.	289, 298, 299
<i>T.</i> срещу <i>Чешката република</i> (жалба № 19315/11), 17 юли 2014 г.	134, 145
<i>Üner</i> срещу <i>Нидерландия</i> (жалба № 46410/99), 18 октомври 2006 г.	236, 264
<i>Униане</i> срещу <i>Обединеното кралство</i> (жалба № 80343/17), 24 ноември 2020 г.	
<i>Uzbyakov</i> срещу <i>Русия</i> (жалба № 71160/13), 5 май 2020 г.	148
<i>Uzun</i> срещу <i>Германия</i> (жалба № 35623/05), 2 септември 2010 г.	276
<i>Valdís Fjölнисdóttir</i> и др. срещу <i>Исландия</i> (жалба № 71552/17), 18 май 2021 г.	88, 97
<i>Valsamis</i> срещу <i>Гърция</i> (жалба № 21787/93), 18 декември 1996 г.	46
<i>Vavříčka</i> и др. срещу <i>Чешката република</i> (жалби № 47621/13, № 3867/14, № 73094/14, № 19298/15, № 19306/15 и № 43883/15), 8 април 2021 г.	200, 219
<i>V.C.L.</i> и <i>A.N.</i> срещу <i>Нидерландия</i> (жалби № 77587/12 и № 74603/12), 16 февруари 2021 г.	157
<i>V.C.L.</i> и <i>A.N.</i> срещу <i>Обединеното кралство</i> (жалби № 77587/12 и № 74603/12), 16 февруари 2021 г.	157
<i>V.C.</i> срещу <i>Италия</i> (жалба № 54227/14), 1 май 2018 г.	158, 194
<i>V.D.</i> и др. срещу <i>Русия</i> (жалба № 72931/10), 9 април 2019 г.	103, 107
<i>Vejdeland</i> и други срещу <i>Швеция</i> (жалба № 1813/07), 9 февруари 2012 г.	82
<i>Vidal</i> срещу <i>Белгия</i> (жалба № 12351/86), 22 април 1992 г.	55
<i>V.K.</i> срещу <i>Русия</i> (жалба № 68059/13), 7 март 2017 г.	166
<i>Vojnity</i> срещу <i>Унгария</i> (жалба № 29617/07), 12 февруари 2013 г.	104, 119, 119
<i>Wallová</i> и <i>Walla</i> срещу <i>Чешката република</i> (жалба № 23848/04), 26 октомври 2006 г.	133, 141, 227
<i>Winterstein</i> и др. срещу <i>Франция</i> (жалба № 27013/07), 17 октомври 2013 г.	201, 226
<i>Wolter</i> и <i>Safert</i> срещу <i>Германия</i> (жалби № 59752/13 и № 66277/13), 14 декември 2017 г.	84
<i>W.</i> срещу <i>Обединеното кралство</i> (жалба № 9749/82), 8 юли 1987 г.	143
<i>W.</i> срещу <i>Финландия</i> (жалба № 14151/02), 24 април 2007 г.	316

<i>X и др. срещу България</i> (жалба № 22457/16), 2 февруари 2021 г.	155, 164, 165, 290, 319
<i>X и др. срещу България [голям състав]</i> (жалба № 22457/16), 2 февруари 2021 г.	155, 164, 165, 290, 319
<i>X и др. срещу Австрия</i> [голям състав] (жалба № 19010/07), 19 февруари 2013 г.	82, 134, 152
<i>Yazgül Yılmaz срещу Турция</i> (жалба № 36369/06), 1 февруари 2011 г.	246
<i>Y.C. срещу Обединеното кралство</i> (жалба № 4547/10), 13 март 2012 г.	
<i>Y.I. срещу Русия</i> (жалба № 68868/14), 25 февруари 2020 г.	133, 141, 148
<i>Y.S. и O.S. срещу Русия</i> (жалба № 17665/17), 15 юни 2021 г.	105, 130
<i>Zaiet срещу Румъния</i> (жалба № 44958/05), 24 март 2015 г.	148
<i>Zorica Jovanović срещу Сърбия</i> (жалба № 21794/08), 26 март 2013 г.	158, 195
<i>Z и др. срещу Обединеното кралство</i> [голям състав] (жалба № 29392/95), 10 май 2001 г.	161, 177
<i>Ангелова срещу България</i> (жалба № 38361/97), 13 юни 2002 г.	311
<i>Асенов и др. срещу България</i> (жалба № 24760/94), 28 октомври 1998 г.	163
<i>Илия Петров срещу България</i> (жалба № 19202/03), 24 април 2012 г.	200, 217
<i>Йочева и Ганева срещу България</i> (жалби № 18592/15 и № 43863/15), 11 май 2021 г.	202, 232
<i>M.Ч. срещу България</i> (жалба № 39272/98), 4 декември 2003 г.	156, 161, 161, 161, 161, 162, 171
<i>Ненчева и др. срещу България</i> (жалба № 48609/06), 18 юни 2013 г.	157, 161, 177, 193
<i>Пономарьови срещу България</i> (жалба № 5335/05), 21 юни 2011 г.	60, 75, 199, 214

Практика на Европейския комитет по социални права

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. срещу Белгия</i> (жалба № 98/2013), 29 май 2015 г.	
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. срещу Ирландия</i> (жалба № 93/2013), 4 февруари 2013 г.	38
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. срещу Чешката република</i> (жалба № 96/2013), 29 май 2015 г.	163
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) срещу Словения</i> (жалба № 95/2013), 27 май 2015 г.	164

<i>Defence for Children International (DCI) срещу Нидерландия</i> (жалба № 47/2008), 20 октомври 2009 г.....	24, 34, 228, 228, 229
<i>European Action of the Disabled (АЕН) срещу Франция</i> (жалба № 81/2012), 11 септември 2013 г.....	205, 208
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i> (жалба № 114/2015), 2013 г.	215, 222, 235, 246
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) срещу Франция</i> (жалба № 114/2015), 24 януари 2018 г.....	215, 222, 235, 246
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) и Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) срещу Чешка република</i> (жалба № 157/2017), 17 юни 2020 г.....	39, 140
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Ирландия</i> (жалба № 100/2013), 1 декември 2015 г.....	60, 72
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) срещу Италия</i> (жалба № 27/2004), 7 декември 2005 г.....	228
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) срещу Ирландия</i> жалба № 89/2013, 12 септември 2014 г.	186, 187
<i>General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) и Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) срещу Гърция</i> (жалба № 65/2011), 23 май 2012 г.....	205
<i>International Association Autism Europe (IAAE) срещу Франция</i> (жалба № 13/2002), 4 ноември 2003 г.	79, 205, 205
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) срещу Хърватия</i> (жалба № 45/2007), 30 март 2009 г.....	209
<i>International Commission of Jurists (ICJ) и ECRE (European Council for Refugees and Exiles) срещу Гърция</i> (жалба № 173/2018), 26 януари 2021 г.....	17, 34, 39
<i>International Commission of Jurists (ICJ) срещу Португалия</i> (жалба № 1/1998), 9 септември 1999 г.....	38
<i>International Commission of Jurists (ICJ) срещу Чешка република</i> (жалба № 148/2017), 20 октомври 2020 г.	39, 295, 301
<i>International Federation for Human Rights (FIDH) и Inclusion Europe срещу Белгия</i> (жалба № 141/2017), 9 октомври 2020 г.	79, 208
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) срещу Франция</i> (жалба № 14/2003), 8 септември 2004 г.	34, 201, 222

<i>MDAC срещу Белгия</i> (жалба № 109/2014), 4 юли 2018 г.	79
<i>Médecins du Monde – International</i> срещу <i>Франция</i> (жалба № 67/2011), 11 септември 2012 г.	208, 228
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC)</i> срещу <i>България</i> (жалба № 41/2007), 3 юни 2008 г.	39, 79, 205, 208, 209
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES)</i> срещу <i>Франция</i> (жалба № 26/2004), 15 юни 2005 г.	62
<i>World Organisation Against Torture (OMCT)</i> срещу <i>Белгия</i> (жалба № 21/2003), 12 юли 2004 г.	
<i>World Organisation Against Torture (OMCT)</i> срещу <i>Гърция</i> (жалба № 17/2003), 7 декември 2004 г.	38
<i>World Organisation against Torture (OMCT)</i> срещу <i>Ирландия</i> (жалба № 18/2003), 7 декември 2004 г.	34

Търсене на съдебната практика на европейските съдилища

Европейски съд по правата на човека: База данни HUDOC за съдебната практика

Базата данни HUDOC предоставя свободен достъп до съдебната практика на ЕСПЧ: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Базата данни е достъпна на английски и френски език и предоставя търсачка за лесно намиране на съдебната практика.

Достъп до учебни видеоматериали и ръководства за ползвателя има в раздел **Help** (помощ) на страницата на HUDOC. За подробности и примери как да използва филтрите и полетата за търсене, ползвателят може да постави показалеца на мишката върху вдясно на всеки инструмент за търсене в базата Hudoc.

Позоваванията на съдебната практика в настоящия наръчник предоставят на читателя богата информация, която ще му помогне да намери лесно пълния текст на цитираното съдебно решение или определение.

Преди да започнете да търсите, имайте предвид, че настройките по подразбиране показват съдебните решения на големия състав и на обикновения състав, като се започне с последното публикувано съдебно решение. За търсене в други сборници, например тези с определение, ползвателят следва да отметне съответната клетка в полето **Document Collections** (Сборник с документи), появяващо се в горната лява част на екрана.

Най-лесният начин за намиране на делата е, като се въведе номерът на жалбата в полето **Application Number** (номер на жалбата) под **Advanced Search** (подробно търсене) в горната дясна част на екрана и след това се кликне върху бутона „Search“ (търсене).

За достъп до други случаи от съдебната практика, свързани с други въпроси, например въпроси във връзка с деца, използвайте **Search field** (полето за търсене), отбелязано с лупа в горната дясна част на екрана. В полето за търсене ползвателят може да търси в текста по:

- отделна дума (напр. дете)
- фраза (напр. „деца мигранти“)
- наименование на делото
- държава
- булева фраза (напр. деца В алтернативна форма на грижа)

В помощ на ползвателя при текстово търсене, **Simple Boolean search** (обикновеното булево търсене) е достъпно като се кликне върху стрелката, появяваща се в **Search field** (полето за търсене). Обикновеното булево търсене предлага шест възможности за търсене: „тази точна дума или фраза“, „всички тези думи“, „която и да е от тези думи“, „никая от тези думи“, „близо до тези думи“, „булево търсене“.

Веднъж щом резултатите от търсенето се появят, ползвателят може лесно да стесни обхвата им с помощта на филтрите, появяващи се в полето **Filters** (Филтри) в лявата част на екрана, например „Language“ (език) или „State“ (държава). Филтрите могат да бъдат използвани поотделно или в комбинация за стесняване на обхвата на резултатите. Филтърът „Keywords“ (ключови думи) може да бъде полезен инструмент, тъй като често включва термини, извлечени от текста на ЕКПЧ, и е пряко свързан със съображенията и заключенията на съда.

Пример: Търсене на съдебна практика по въпроса за експулсирането на лица, търсещи убежище, което ги излага на опасност от изтезание

или нечовешко или унижително отнасяне или наказание съгласно член 3 от ЕКПЧ

- 1) Ползвателят въвежда първо фразата „asylum seekers“ (лица, търсещи убежище) в **Search field** (полето за търсене) и кликва върху синия **Search button** (бутон за търсене).
- 2) След като се появят резултатите от търсенето, ползвателят избира „3“ от филтъра **Violation filter** („насилие“) в полето **Filters field** („филтри“), за стесняване на резултатите до свързаните с член 3.
- 3) Ползвателят може тогава да избере съответните ключови думи от филтъра **Keywords filter** („ключови думи“), за да стесни резултатите до свързаните с член 3, например ключовите думи „(Art. 3) Prohibition of torture“ („член 3) Забрана за изтезание“).

За по-значими дела в HUDOC е налично резюме на правната уредба. Резюме то съдържа описателна заглавна бележка, съкратено представяне на фактите и законодателството с фокус върху аспектите от правен интерес. Ако има резюме, в резултатите ще се появи линк **Legal Summaries** (правни резюмета) заедно с линк към текста на постановлението или решението. Друга възможност е ползвателят да търси само правни резюмета, като отметне клетката „Legal Summaries“ в полето **Document Collections** (сборник с документи).

Ако са публикувани неофициални преводи на дадено дело, в резултатите ще се появи линк **Language versions** (езикови версии) заедно с линк към текста на постановлението или решението. Базата данни HUDOC предлага също препратки към интернет сайтове на трети страни, където са поместени други преводи на съдебната практика на ЕСПЧ. За допълнителна информация вж. „Language versions“ (езикови версии) в раздела „Help“ (помощ) на страницата на HUDOC.

Съд на Европейския съюз: База данни CURIA на съдебната практика

Базата данни CURIA предоставя свободен достъп до съдебната практика на Съда на ЕО/Съда на ЕС: <http://curia.europa.eu>.

Търсачката е достъпна на всички официални езици на ЕС⁷⁴⁹. **Езикът** може да бъде избран горе вдясно на екрана. Търсачката може да бъде използвана за намиране на информация във всички документи, свързани с приключени и висящи производства пред Съда на ЕС, Общия съд на Европейския съюз и Съда на публичната служба.

Секция **Help** (помощ) е на разположение на адрес: <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Към всяка клетка за търсене също има помощна страница „help“, до която достъп се получава, като се кликне върху иконата; тя съдържа полезна информация, улесняваща ползвателя да използва инструмента по оптимален начин.

Най-лесният начин за търсене на конкретно дело е да се впише пълният номер на делото в клетката за търсене **Case number** (номер на делото), след което да се кликне върху зеления бутон „Search“ (търсене). Възможно е дело да се търси и като се използва част от номера на делото. Така например чрез вписване на 122 в полето „Case number“ (номер на дело) се намира дело № 122 за дела от която и да е година и заведени пред всяка една от трите съдебни инстанции: Съда на ЕС, Общия съд и/или Съда на публичната служба.

Като алтернатива може да се използва също полето **Name of the parties** (име/наименование на страните) за търсене по обичайното наименование на делото. Това обикновено е опростената форма на имената на страните по делото.

Има общо 16 многофункционални полета за търсене, помагащи да бъдат стеснени резултатите от търсенето. Различните полета за търсене са лесни за ползване, като това може да става в различни комбинации. Полетата често имат списъци за търсене, които са достъпни чрез кликуване върху иконата и избиране на предлаганите възможности за търсене.

749 Налични езици, считано от 30 април 2004 г.: испански, датски, немски, гръцки, английски, френски, италиански, нидерландски, португалски, фински и шведски език; считано от 1 май 2004 г.: чешки, естонски, латвийски, литовски, унгарски, полски, словашки и словенски език; считано от 1 януари 2007 г. – български и румънски; считано от 30 април 2007 г. – малтийски; а считано от 31 декември 2011 г. – ирландски. Временни дерогации са установени от **Регламент (ЕО) № 920/2005** и **Регламент (ЕС) № 1257/2010**. Вторичното законодателство в сила от датата на присъединяването се превежда на хърватски език и постепенно ще бъде публикувано в *Специалното издание на Официален вестник на Европейския съюз*.

За по-общи търсения използването на полето **Text** (текст) дава резултати на базата на търсене по ключова дума във всички документи, публикувани в *European Court Reports*, считано от 1954 г., и в *European Court Reports – Staff Cases* (ECR-SC), считано от 1994 г.

За по-специализирани търсения може да се използва полето **Subject-matter** (област). За тази цел трябва да се кликне върху иконата вдясно от полето и да се избере съответната област от списъка. В този случай резултатите от търсенето ще бъдат представени в азбучен списък на избрани документи, свързани с правните въпроси, разглеждани в решенията на Съда на ЕС, Общия съд, Съда на публичната служба, както и в становищата на генералните адвокати.

Уебсайтът CURIA разполага също с допълнителни инструменти за съдебната практика:

Numerical access (цифров достъп): този раздел включва събрана информация за всяко дело, заведено пред една от трите съдебни инстанции. Делата са посочени със своя номер на делото и в реда, по който са вписани в съответния регистър. Справка относно делата може да се направи, като се кликне върху техния номер на делото. Раздел „Numerical access“ („Цифров достъп“) е достъпен на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Digest of the case-law (обзор на съдебната практика): този раздел предлага систематична класификация на резюметата на съдебната практика по съществени точки от законодателството, изложени във въпросното решение. Тези резюмета следват колкото е възможно по-точно фактическата формулировка на съответното решение. Раздел „Digest“ („Обзор“) може да се намери на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Annotation of judgments (анотация на решенията): в този раздел се съдържат позовавания на анотации от правната доктрина във връзка с решенията, издадени от трите съдебни инстанции от тяхното създаване. Решенията са изброени поотделно по вид съдебна инстанция, в хронологичен ред според номера на делото, а анотациите от правната доктрина са изброени в хронологичен ред, според датата на появяването им. Позоваванията се публикуват на оригиналния им език. Раздел „Annotation of

judgments“ („Анотация на решенията“) е достъпен на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

National case-law database (база данни с национална съдебна практика): достъпът до тази външна база данни се осъществява чрез уебсайта на CURIA. Тя предлага достъп до съответната национална съдебна практика във връзка с правото на ЕС. Базата данни се основава на сборник от съдебната практика на националните съдилища и/или трибунали на държавите – членки на ЕС. Информацията е събрана чрез подбор от правни списания и пряк контакт с голям брой национални съдилища. „National case-law database“ („Базата данни с национална съдебна практика“) е достъпна на английски и френски език на адрес: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Цитирани правни инструменти

Правни инструменти на ООН

Относно основни договори на ООН, включително КПД, и органите по наблюдението на тяхното прилагане вж. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/coreinstruments.aspx>

Относно конвенциите на Хагската конференция по международно частно право, свързани с международната закрила на децата, семейството и собствеността, вж. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Правни инструменти на Съвета на Европа

Всички правни инструменти на СЕ са достъпни онлайн на адрес: <http://conventions.coe.int/Treaty/>. Информация относно статута на приемане на правните инструменти на СЕ от държавите — членки на ЕС, може да се намери в базата данни EFRIS на уебсайта на FRA на адрес: <https://fra.europa.eu/en/databases/efris/>.

Съкратено наименование	Пълна препратка
Права на детето/граждански права	
<i>Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, изменена с Протоколи № 11 и 14, CETS № 5, Рим, 4.11.1950 г., стр. 1–15.
<i>Протокол към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Протокол към конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, изменен с Протокол № 11, CETS № 9, Париж, 20.3.1952 г., стр. 1–3.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи</i>	Протокол № 12 към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи, CETS № 177, Рим, 4.11.2000 г., стр. 1–3.
<i>Европейска конвенция за упражняване на правата на децата</i>	Европейска конвенция за упражняване на правата на децата, CETS № 160, Страсбург, 25.1.1996 г., стр. 1–10.
<i>Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца</i>	Европейска конвенция за правния статут на извънбрачните деца, CETS № 85, Страсбург, 15.10.1975 г., стр. 1–5.
<i>Конвенция за правата на човека и биомедицината</i>	Конвенция за защита на правата на човека и на човешкото достойнство във връзка с прилагането на постиженията на биологията и медицината: Конвенция за правата на човека и биомедицината, CETS № 164, Овиедо, 4.4.1997 г., стр. 1–12.
Въпроси, свързани със самоличността	
<i>Рамкова конвенция за защита на националните малцинства</i>	Рамкова конвенция за защита на националните малцинства, CETS № 157, Страсбург, 1.2.1995 г., стр. 1–10.
<i>Европейска конвенция за гражданството</i>	Европейска конвенция за гражданството, CETS № 166, Страсбург, 6.11.1997 г., стр. 1–13.
<i>Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави</i>	Конвенция на Съвета на Европа относно избягването на случаи на лица без гражданство, свързани с правоприемство между държави, CETS № 200, Страсбург, 19.5.2006 г., стр. 1–7.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Конвенция за личните контакти с деца</i>	Конвенция за личните контакти с деца, CETS № 192, Страсбург, 15.5.2003 г., стр. 1–13.
<i>Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана)</i>	Европейска конвенция за осиновяването на деца (ревизирана), CETS № 202, Страсбург, 27.11.2008 г., стр. 1–11.
<i>Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права</i>	Европейска конвенция за признаване и изпълнение на решения за упражняване на родителски права и възстановяване упражняването на родителските права, CETS № 105, Люксембург, 20.5.1980 г., стр. 1–12.
Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Конвенция на Съвета на Европа за закрита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа за закрита на децата срещу сексуална експлоатация и сексуално насилие, CETS № 201, Лансароте, 25.10.2007 г., стр. 1–21.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание</i>	Европейска конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, CETS № 126, Страсбург, 26.11.1987 г., стр. 1–9.
<i>Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство</i>	Конвенция за престъпления в кибернетичното пространство, CETS № 185, Будапеща, 23.11.2001 г., стр. 1–27.
<i>Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора</i>	Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, CETS № 197, Варшава, 16.5.2005 г., стр. 1–21.
<i>Конвенция на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие</i>	Конвенция на Съвета на Европа относно предотвратяването и борбата с насилието срещу жените и домашното насилие, CETS № 210, Истанбул, 11.5.2011 г., стр. 1–31.
Икономически, социални и културни права	
<i>Европейска социална харта</i>	Европейска социална харта, CETS № 35, Торино, 18.10.1961 г., стр. 1–18.
<i>Европейска социална харта (ревизирана)</i>	Европейска социална харта (ревизирана), CETS № 163, Страсбург, 3.5.1996 г., стр. 1–29.
Миграция и убежище	
<i>Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица</i>	Европейска конвенция за репатрирането на малолетни лица, CETS № 71, Хага, 28.5.1970 г., стр. 1–9.
<i>Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти</i>	Европейска конвенция за правния статут на работниците мигранти, CETS № 93, Страсбург, 24.11.1977 г., стр. 1–14.
<i>Европейска конвенция за социално осигуряване</i>	Европейска конвенция за социално осигуряване, CETS № 78, Париж, 14.12.1972 г., стр. 1–42.
<i>Европейски кодекс за социално осигуряване (ревизиран)</i>	Европейски кодекс за социално осигуряване, CETS № 139, Страсбург, 6.11.1990 г., стр. 1–33.
Защита на потребителите и личните данни	
<i>Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни</i>	Конвенция за защита на лицата при автоматизираната обработка на лични данни, CETS № 108, Страсбург, 28.1.1981 г., стр. 1–10.
<i>Европейска конвенция за трансгранична телевизия</i>	Европейска конвенция за трансгранична телевизия, CETS № 132, Страсбург, 5.5.1989 г., стр. 1–20.

Правни инструменти на ЕС

Всички правни инструменти на ЕС са достъпни онлайн на адрес: <http://eur-lex.europa.eu>.

Съкратено наименование	Пълна препратка
Недопускане на дискриминация	
<i>Директива за расовото равенство (2000/43/ЕО)</i>	Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, ОВ L 180, 19.7.2000 г., стр. 22–26.
<i>Директива за равното третиране в областта на заетостта (2000/78/ЕО)</i>	Директива 2000/78/ЕО на Съвета 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите, ОВ L 303, 2.12.2000 г., стр. 16–22.
<i>Директива относно равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги (2004/113/ЕО)</i>	Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги, ОВ L 373, 21.12.2004 г., стр. 37–43.
Семеен живот и родителски грижи	
<i>Регламент „Брюксел IIа“ (преработен текст)</i>	Регламент (ЕС) 2019/1111 на Съвета от 25 юни 2019 г. относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по брачни въпроси и въпроси, свързани с родителската отговорност, и относно международното отвлечение на деца, ОВ L 178, 2.7.2019 г., стр. 1–115.
<i>Регламент относно задълженията за издръжка (ЕО) № 4/2009</i>	Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008 г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка, ОВ L 7, 10.1.2009 г., стр. 1–79.
<i>Директива относно медиацията (2008/52/ЕО)</i>	Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 г. относно някои аспекти на медиацията по гражданскоправни и търговскоправни въпроси, ОВ L 136, 24.5.2008 г., стр. 3–8.
<i>Директива за достъпа до правосъдие (2002/8/ЕО)</i>	Директива 2003/8/ЕО на Съвета от 27 януари 2003 г. за подобряване на достъпа до правосъдие при презгранични спорове чрез установяването на минимални общи правила за правната помощ при такива спорове, ОВ L 26, 31.1.2003 г., стр. 41–47.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директива относно равновесието между професионалния и личния живот (2019/1158)</i>	Директива (ЕС) 2019/1158 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 г. относно равновесието между професионалния и личния живот на родителите и лицата, полагащи грижи, и за отмяна на Директива 2010/18/ЕС на Съвета, ОВ L 188, 12.7.2019 г., стр. 79–93.
Закрила на децата от насилие и експлоатация	
<i>Директива за младите работници (94/33/ЕО)</i>	Директива 94/33/ЕО на Съвета от 22 юни 1994 г. за закрила на младите хора на работното място, ОВ L 216, 20.8.1994 г., стр. 12–20.
<i>Директива за борба с трафика на хора (2011/36/ЕС)</i>	Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него и за замяна на Рамково решение 2002/629/ПВР на Съвета, ОВ L 101, 15.4.2011 г., стр. 1–11.
<i>Директива относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография (2011/93/ЕС)</i>	Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета, ОВ L 335, 17.12.2011 г., стр. 1–14.
<i>Директива за правата на жертвите (2012/29/ЕС)</i>	Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета, ОВ L 315, 14.11.2012 г., стр. 57–73.
<i>Директива за издаване на разрешение за пребиваване на жертви на трафик на хора (2004/81/ЕО)</i>	Директива 2004/81/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. за издаване на разрешение за пребиваване на граждани на трети страни, които са жертви на трафик на хора или са били обект на помощ за незаконна имиграция и които сътрудничат с компетентните органи, ОВ L 261, 6.8.2004 г., стр. 19–23.
<i>Решение 2007/698/ЕО на Комисията</i>	Решение на Комисията от 29 октомври 2007 г. за изменение на Решение 2007/116/ЕО по отношение на въвеждането на допълнителни резервирани номера, започващи със 116 (нотифицирано под номер С(2007) 5139) (Текст от значение за ЕИП), ОВ L 284, 30.10.2007 г., стр. 31–32.
<i>Директива за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст) (2018/1972)</i>	Директива (ЕС) 2018/1972 на Европейския парламент и на Съвета от 11 декември 2018 г. за установяване на Европейски кодекс за електронни съобщения (преработен текст), ОВ L 321, 17.12.2018 г., стр. 36–214.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Директива за аудиовизуалните медийни услуги (преработен текст) (2018/1808)</i>	Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета от 14 ноември 2018 г. за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконови и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, предвид променящите се пазарни условия, ОВ L 303, 28.11.2018 г., стр. 69–92.
<i>Директива за електронната търговия (2000/31/ЕО)</i>	Директива 2000/31/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 8 юни 2000 г. за някои правни аспекти на услугите на информационното общество, и по-специално на електронната търговия на вътрешния пазар, ОВ L 178, 17.7.2000 г., стр. 1–16.
<i>Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации (2002/58)</i>	Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 юли 2002 г. относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации, ОВ L 201, 31.7.2002 г., стр. 37–47.
Миграция и убежище, включително социални права на децата мигранти	
<i>Директива за процедурите за убежище (2013/32/ЕС)</i>	Директива 2013/32/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. относно общите процедури за предоставяне и отнемане на международна закрила, ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 60–95.
<i>Регламент „Дъблин“ (ЕС) № 604/2013</i>	Регламент (ЕС) № 604/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета държава или от лице без гражданство (преработен текст), ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 31–59.
<i>Директива относно определянето (2011/95/ЕС)</i>	Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила (преработен текст), ОВ L 337, 20.12.2011 г., стр. 9–26.
<i>Регламент (ЕС) № 492/2011</i>	Регламент (ЕС) № 492/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно свободното движение на работници в Съюза (кодифициран текст) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 141, 27.5.2011 г., стр. 1–12.

**Съкратено
наименование****Пълна препратка**

*Директива за свободно-
то движение (2004/38/
ЕО)*

Директива 2004/38/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 29 април 2004 г. относно правото на граждани на Съюза и на членове на техните семейства да се движат и да пребивават свободно на територията на държавите членки, за изменение на Регламент (ЕИО) № 1612/68 и отменяща Директиви 64/221/ЕИО, 68/360/ЕИО, 72/194/ЕИО, 73/148/ЕИО, 75/34/ЕИО, 75/35/ЕИО, 90/364/ЕИО, 90/365/ЕИО и 93/96/ЕИО (текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 30.4.2004 г., стр. 77–123.

*Директива 77/486/ЕИО на
Съвета относно обра-
зованието на децата на
мигриращи работници*

Директива на Съвета от 25 юли 1977 г. относно образованието на децата на мигриращи работници, ОВ L 199, 6.8.1977 г., стр. 32–33.

*Директива относно съ-
биране на семейството
(2003/86/ЕО)*

Директива 2003/86/ЕО на Съвета от 22 септември 2003 г. относно правото на събиране на семейството, ОВ L 251, 3.10.2003 г., стр. 12–18.

*Директива за временна-
та закрила (2001/55/ЕО)*

Директива 2001/55/ЕО на Съвета от 20 юли 2001 г. относно минималните стандарти за предоставяне на временна закрила в случай на масово навлизане на разселени лица и за мерките за поддържане на баланса между държавите членки в полагането на усилия за прием на такива лица и понасяне на последиците от този прием, ОВ L 212, 7.8.2001 г., стр. 12–23.

*Директива относно
условията на приемане
(2013/33/ЕО)*

Директива 2013/33/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013 г. за определяне на стандарти относно приемането на кандидати за международна закрила (преработен текст), ОВ L 180, 29.6.2013 г., стр. 96–116.

*Директива за връщане-
то (2008/115/ЕО)*

Директива 2008/115/ЕО на Европейския Парламент и на Съвета от 16 декември 2008 г. относно общите стандарти и процедури, приложими в държавите членки за връщане на незаконно пребиваващи граждани на трети страни, ОВ L 348, 24.12.2008 г., стр. 98–107.

*Директива за дълго-
срочно пребиваващите
(2003/109/ЕО)*

Директива 2003/109/ЕО на Съвета от 25 ноември 2003 г. относно статута на дългосрочно пребиваващи граждани от трети страни, ОВ L 16, 23.1.2004 г., стр. 44–53.

*Регламент за Кодекса
на шенгенските граници
(ЕС) № 2016/399*

Регламент (ЕС) 2016/399 на Европейския парламент и на Съвета от 9 март 2016 г. относно Кодекс на Съюза за режима на движение на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници) (кодифициран текст), ОВ L 105, 13.4.2006 г., стр. 1–32.

Съкратено наименование	Пълна препратка
Защита на потребителите и личните данни	
<i>Директива за правата на потребителите (2011/83/EC)</i>	Директива 2011/83/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 г. относно правата на потребителите, за изменение на Директива 93/13/ЕИО на Съвета и Директива 1999/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 85/577/ЕИО на Съвета и Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета (текст от значение за ЕИП), ОВ L 304, 22.11.2011 г., стр. 64–88.
<i>Директива 87/357/ЕИО относно продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите</i>	Директива на Съвета от 25 юни 1987 г. относно сближаване на законодателствата на държавите членки във връзка с продукти, чийто външен вид се различава от съдържанието им и които застрашават здравето или безопасността на потребителите, ОВ L 192, 11.7.1987 г., стр. 49–50.
<i>Директива за продажбите от разстояние (97/7/ЕО)</i>	Директива 97/7/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 1997 г. относно защитата на потребителя по отношение на договорите от разстояние — Декларация на Съвета и на Европейския парламент по член 6, параграф 1 — Декларация на Комисията по член 3, параграф 1, първо тире, ОВ L 144, 4.6.1997 г., стр. 19–27.
<i>Директива относно общата безопасност на продуктите (2001/95/ЕО)</i>	Директива 2001/95/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 3 декември 2001 г. относно общата безопасност на продуктите (текст от значение за ЕИП), ОВ L 11, 15.1.2002 г., стр. 4–17.
<i>Регламент относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло</i>	Директива № 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 6 май 2009 г. относно храни, предназначени за специфична хранителна употреба (преработена) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 124, 20.5.2009 г., стр. 21–29. Регламент (ЕС) № 609/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г. относно храните, предназначени за кърмачета и малки деца, храните за специални медицински цели и заместителите на целодневния хранителен прием за регулиране на телесното тегло и за отмяна на Директива 92/52/ЕИО на Съвета, директиви 96/8/ЕО, 1999/21/ЕО, 2006/125/ЕО и 2006/141/ЕО на Комисията, Директива 2009/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и регламенти (ЕО) № 41/2009 и (ЕО) № 953/2009 на Комисията, ОВ L 181, 29.6.2013 г., стр. 35–56.
<i>Директива относно безопасността на играчките (2009/48/ЕО)</i>	Директива 2009/48/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 18 юни 2009 г. относно безопасността на детските играчки (текст от значение за ЕИП), ОВ L 170, 30.6.2009 г., стр. 1–37.

**Съкратено
наименование**

Пълна препратка

Директива за аудиовизуалните медийни услуги (преработен текст) (2018/1808)

Директива (ЕС) 2018/1808 на Европейския парламент и на Съвета от 14 ноември 2018 г. за изменение на Директива 2010/13/ЕС за координирането на някои разпоредби, установени в закони, подзаконовите и административни актове на държавите членки, отнасящи се до предоставянето на аудиовизуални медийни услуги, предвид променящите се пазарни условия, ОВ L 303, 28.11.2018 г., стр. 69–92.

Общ регламент относно защитата на данните(2016/679)

Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 119, 4.5.2016 г., стр. 1–88.

Директива 2002/58/ЕС относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации

Директива 2002/58/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 12 юли 2002 г. относно обработката на лични данни и защита на правото на неприкосновеност на личния живот в сектора на електронните комуникации (Директива за правото на неприкосновеност на личния живот и електронни комуникации), ОВ L 201, 31.7.2002 г., стр. 37–47.

Директива относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказания и относно свободното движение на такива данни (2016/680/ЕС)

Директива (ЕС) 2016/680 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни от компетентните органи за целите на предотвратяването, разследването, разкриването или наказателното преследване на престъпления или изпълнението на наказания и относно свободното движение на такива данни, и за отмяна на Рамково решение 2008/977/ПВР на Съвета, ОВ L 119, 4.5.2016 г., стр. 89–131.

Директива за нелоялни търговски практики (2005/29/ЕО)

Директива 2005/29/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2005 г. относно нелоялни търговски практики от страна на търговци към потребители на вътрешния пазар и изменение на Директива 84/450/ЕИО на Съвета, Директиви 97/7/ЕО, 98/27/ЕО и 2002/65/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, и Регламент (ЕО) № 2006/2004 на Европейския парламент и на Съвета („Директива за нелоялни търговски практики“) (текст от значение за ЕИП), ОВ L 149, 11.6.2005 г., стр. 22–39.

Съкратено наименование	Пълна препратка
<i>Регламент № 536/2014 относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба</i>	Регламент (ЕС) № 536/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 г. относно клиничните изпитвания на лекарствени продукти за хуманна употреба, и за отмяна на Директива 2001/20/ЕО (текст от значение за ЕИП), ОВ L 158, 27.5.2014 г., стр. 1–76.
Наказателно правораздаване и алтернативни производства	
<i>Директива относно правото на устен и писмен превод (2010/64/ЕС)</i>	Директива 2010/64/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 20 октомври 2010 г. относно правото на устен и писмен превод в наказателното производство, ОВ L 280, 26.10.2010 г., стр. 1–7.
<i>Директива относно правото на информация (2012/13/ЕС)</i>	Директива 2012/13/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 май 2012 г. относно правото на информация в наказателното производство, ОВ L 142, 1.6.2012 г., стр. 1–10.
<i>Директива относно правото на достъп до адвокат (2013/48/ЕС)</i>	Директива 2013/48/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 22 октомври 2013 г. относно правото на достъп до адвокат в наказателното производство и в производството по европейска заповед за арест и относно правото на уведомяване на трето лице при задържане и на осъществяване на връзка с трети лица и консулски органи през периода на задържане, ОВ L 294, 6.11.2013 г., стр. 1–12.
<i>Харта на основните права</i>	Харта на основните права на Европейския съюз, ОВ C 326, 26.10.2012 г., стр. 391–407.
<i>Директива относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство (2016/800)</i>	Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство, ОВ L 132, 21.5.2016 г., стр. 1–20.
Деца с увреждания	
<i>Решение № 2010/48/ЕО на Съвета</i>	Решение на Съвета от 26 ноември 2009 г. относно сключването от Европейската общност на Конвенцията на Организацията на обединените нации за правата на хората с увреждания, ОJ L 23, 27.1.2010 г., стр. 35–61.

Допълнителна информация относно Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) може да намерите в интернет. Тя е достъпна на уебсайта на FRA: fra.europa.eu.

Допълнителна информация относно съдебната практика на Европейския съд по правата на човека може да се намери на уебсайта на Съда: echr.coe.int. Порталът за търсене HUDOC предоставя достъп до решенията и определенията на ЕСПЧ на английски и/или френски език, както и преводи на други езици, обобщена информация по правни въпроси, съобщения за медиите и друга информация за работата на ЕСПЧ.

Как да се сдобием с публикациите на Съвета на Европа?

Издателството на Съвета на Европа публикува материали от всички сфери на дейността на организацията, включително правата на човека, правни науки, здравеопазване, етика, социално дело, околна среда, образование, култура, спорт, младежи и архитектурно наследство. Книги и електронни издания от пълния каталог могат да се поръчат онлайн на адрес: (<http://book.coe.int/>).

Виртуална читалня дава възможност на потребителя да прегледа безплатно откъси от по-важните нови публикации, както и пълния текст на някои официални документи.

Информация за Конвенциите на Съвета на Европа, както и пълния им текст може да се намери на интернет страницата на Отдела по договорите: <http://conventions.coe.int/>.

ЗА КОНТАКТ С ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА ЕС

Лично

В целия Европейския съюз съществуват стотици информационни центрове Europe Direct. Адресът на най-близкия до Вас център ще намерите онлайн (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_bg).

По телефона или като ни пишете

Europe Direct е служба, която отговаря на въпросите Ви за Европейския съюз. Можете да се свържете с нея:

- чрез безплатния телефонен номер 00 800 6 7 8 9 10 11 (някои оператори могат да таксуват обаждането),
- на стационарен телефонен номер +32 22999696,
- чрез следния формуляр european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_bg.

ЗА ДА НАМЕРИТЕ ИНФОРМАЦИЯ ЗА ЕС

Онлайн

Информация за Европейския съюз на всички официални езици на ЕС е на разположение на сайта Еурога (european-union.europa.eu).

Публикации на ЕС

Можете да разгледате или да поръчате публикации на op.europa.eu/bg/publications. Редица безплатни публикации могат да бъдат получени от Europe Direct или от местния център за документация (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_bg).

Право на ЕС и документи по темата

За достъп до правна информация от ЕС, включително цялото право на ЕС от 1951 г. насам на всички официални езици, посетете EUR-Lex (eur-lex.europa.eu).

Отворени данни на ЕС

Порталът data.europa.eu предоставя достъп до отворени набори от данни от институциите, органите и агенциите на ЕС. Данните могат да бъдат изтеглени и използвани повторно безплатно, както за търговски, така и за нетърговски цели. Порталът предоставя достъп и до множество набори от данни от европейските държави.

Децата са пълноценни носители на права. Те са носители на всички човешки и основни права, а също и субекти на специално регулиране с оглед на техните особени характеристики. Настоящият наръчник има за цел да илюстрира по какъв начин европейското законодателство и съдебна практика отчитат специфичните интереси и потребности на децата. Той илюстрира също така значението на родителите/настойниците или други законни представители и когато е уместно посочва случаите, когато правата и отговорностите са възложени в най-голяма степен на лицата, които полагат грижи за децата.

Наръчникът е разработен с цел повишаване на осведомеността и обогатяване на познанията за правните стандарти, които защитават и утвърждават правата на детето в Европа. Той е справочник по правото на Европейския съюз (ЕС) и Съвета на Европа (СЕ), свързано с тези тематични области, и обяснява как е уреден всеки въпрос съгласно правото на ЕС, включително Хартата на основните права на Европейския съюз, както и съгласно Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), Европейската социална харта (ЕСХ) и други правни инструменти на Съвета на Европа.

Наръчникът е предназначен за юристи, които не са специалисти в областта на правата на детето, съдии, прокурори, органи по закрила на детето и други професионалисти и организации, които са натоварени да осигуряват правна защита на правата на детето. В наръчника е обяснена ключова съдебна практика, като са обобщени най-важните решения на Съда на Европейския съюз (СЕС) и на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ).

FRA – АГЕНЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА ОСНОВНИТЕ ПРАВА

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Виена – Австрия
тел.: +43 (1) 580 30-0 – факс: +43 (1) 580 30-699
fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency

СЪВЕТ НА ЕВРОПА

67075 Страсбург Седекс, Франция
Тел. +33 (0) 3 88 41 20 00

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

echr.coe.int-publishing@echr.coe.int
twitter.com/ECHR_CEDH

ОТДЕЛ „ПРАВА НА ДЕТЕТО“

coe.int/children-children@coe.int
https://twitter.com/CoE_children

Служба за публикации
на Европейския съюз